

UVOD U SUVREMENU MEĐUNARODNU POLITIKU I DIPLOMACIJU

Petar Kurečić ✦ Vesna Haluga

**Petar Kurečić
Vesna Haluga**

Uvod u suvremenu međunarodnu politiku i diplomaciju

Sveučilišni udžbenik

ISBN: 978-953-7986-22-3

Recenzenti:

Prof. dr. sc. Anđelko Milardović

Prof. dr. sc. Marijan Cingula

Prof. dr. sc. Goran Bandov

Lektura:

Višnja Haluga, prof.

Sveučilište Sjever
Varaždin, srpanj 2021.

Sadržaj

Prvi dio

1. Perspektive pogleda na suvremenu međunarodnu politiku I	1
1.1. S. P. Huntington: Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka	1
1.2. Osnove geostrateških vizija euroatlantizma, euroazijanizma i neo-otomanizma.....	4
1.2.1. Velika šahovska ploča i važnost Euroazije za globalnu geostrategiju	4
1.2.2. Ostala promišljanja Z. Brzezinskog: geostrateška trijada	7
1.2.3. Euroazijanizam: Dugin i Klokotov; Danilevski	9
1.2.4. Neo-otomanizam: Davutoglu	12
1.3. C. A. Johnson: kritički osvrt na militarizam SAD-a i izgradnju „američkog carstva“	14
1.4. Nadolazeća anarhija R. D. Kaplana.....	15
1.5. Klimatske promjene: ugroze nacionalnoj sigurnosti ili prilike za promjenu paradigme?	18
2. Perspektive pogleda na suvremenu međunarodnu politiku II	21
2.1. Promišljanja F. Zakarie: Svijet nakon Amerike.....	21
2.2. T. Friedman i „ravni svijet“. Kritika neoliberalizma D. Harveya.....	23
2.3. F. W. Engdahl: Stoljeće rata. Dominacija punog spektra	25
2.4. T. Barnett: integrirana Jezgra i neintegrirani Ponor.....	27
3. Suvremena vanjska politika SAD-a i uloga NATO-a: između unilateralizma i „America First“ i multilateralizma.	29
NATO i Rusija – suvremeno suparništvo.	29
3.1. Neokonzervativci i vanjska politika SAD-a.....	29
3.2. Rat protiv terorizma i doktrina preventivnog ratovanja.....	35
3.3. Geopolitički izazovi NATO-u: suvremeni i budući.....	49
3.4. Suvremena uloga NATO-a u Europi i odnosi Zapada s Rusijom.....	54
4. BRICS države – novi i obnovljeni geostrateški igrači	59
4.1. Pojam, objašnjenja i značajke BRIC/BRICS država	59
4.2. Vanjskopolitička doktrina V. Putina – korištenje zaliha energetskih izvora i vraćanje međunarodnog utjecaja Rusije	65
4.2.1. Proširenje NATO-a i Rusija.....	67
4.2.2. Važnost Ukrajine u odnosima Rusije i Zapada.....	73

4.3. SAD, NR Kina i Rusija: koliko je stvarno i snažno geostrateško i geoekonomsko suparništvo u središnjoj Aziji i Kaspijskom bazenu.....	76
4.4. Vanjskopolitička strategija NR Kine – ekonomski prodor u svijet, vojno i političko jačanje u regiji i na azijskom kontinentu.....	80
5. Male države – definicije i kriteriji za klasifikaciju.....	83
Vanjske politike malih država u multipolarnom svijetu.....	83
Studije slučajeva malih sila i slabih država kao antipoda u kategoriji malih država.....	83
5.1. Male države – definicije i kriteriji za klasifikaciju.....	83
5.1.1. Čimbenici koji su utjecali na porast broja i važnosti malih država u svijetu.....	86
5.2. Vanjske politike malih država u multipolarnom svijetu.....	89
5.3. Studije slučajeva malih sila i slabih država kao antipoda u kategoriji malih država po regijama svijeta.....	92
5.3.1. Europa i male države. Male države i njihov utjecaj na formiranje vanjske politike Europske unije.....	92
5.3.2. Amerika.....	99
5.3.3. Azija.....	102
5.3.4. Afrika.....	104
5.3.5. Oceanija.....	106
Popis literature.....	107

Drugi dio

6. Suvremena diplomacija.....	121
6.1. Diplomacija: definicije, začeci i kratka povijest.....	121
6.1.1. Kratak pregled povijesti diplomacije.....	123
6.1.2. Kratak pregled povijesti hrvatske diplomacije s naglaskom na diplomaciju Dubrovačke republike.....	125
6.1.3. Diplomatsko i konzularno pravo.....	133
6.2. Diplomatski imuniteti i privilegije značaj kroz povijest.....	134
6.3. Imuniteti diplomatske misije.....	136
7. Protokol i ceremonijal u međunarodnim odnosima.....	143
7.1. Protokol.....	143
7.2. Diplomatski protokol.....	145
7.2.1. Protokolarna pravila.....	145
7.2.2. Provedba diplomatskih normi.....	146
7.2.3. Vjerodajnice i kancelarsko pismo.....	147

7.2.4. Red prvenstva – preseans	149
7.2.5. Red prvenstva u diplomatskom zboru	150
8. Trendovi i glavni akteri diplomacije 21. stoljeća	151
8.1. Diplomati 21. stoljeća	153
8.2. Istaknuti specifični oblici diplomacije	
21. stoljeća	155
8.2.1. Suvremena diplomacija, međunarodni odnosi s javnošću i transformacijska diplomacija	156
8.2.2. Transformacijska diplomacija malih država	159
8.2.3. Komunikacijski aspekt transformacijske diplomacije na primjeru Republike Hrvatske	160
8.2.4. Gospodarska diplomacija	161
8.2.4.1. Francuski model gospodarske diplomacije	164
8.2.4.2. Austrijski model mjerenja produktivnosti gospodarskog diplomata	167
8.2.4.3. Hrvatska gospodarska diplomacija	168
8.2.5. Javna diplomacija	169
8.2.6. Zdravstvena diplomacija	171
8.2.6.1. Zdravstvena diplomacija i COVID 19 primjer Kine u odnosu prema Hrvatskoj i zemljama zapadnog Balkana	172
8.2.7. Kulturna diplomacija	173
8.3. Zaključak	176
9. Suvremena diplomatska komunikacija (usmeno komuniciranje, telefonsko komuniciranje, pisano komuniciranje i korespondencija)	177
Popis literature:	183
Dokumenti:	188

Predgovor

S namjerom približavanja studentima, na prvi pogled daleke i nepoznate teme, područja suvremene međunarodne politike i diplomacije, djelo koje je pred Vama, predstavlja zajednički rad dvoje autora. U radu sa studentima spoznali smo kako postoji potreba za ovakvim djelom koje smo, obzirom na strukturu i teme koje se obrađuju nazvali: „Uvod u suvremenu međunarodnu politiku i diplomaciju“. Suvremena međunarodna politika, kao i suvremena diplomacija, predstavljaju složeno i široko područje proučavanja i istraživanja te se ovo djelo može smatrati samo začetkom i uistinu uvodom u područje što je naglašeno i riječju „uvod“ u samom nazivu. Imajući u vidu ovu činjenicu fokusirali smo se na najvažnije perspektive suvremene međunarodne politike te na najvažnije aktere i procese. Također, budući da male države prema većini recentnih klasifikacija čine između polovice i dvije trećine svih država svijeta, uključili smo male države kao predmet proučavanja ovoga udžbenika. U drugom dijelu, koji se bavi suvremenom diplomacijom, donosi se pregled najvažnijih pojmova vezanih uz diplomaciju, suvremene specifične oblike diplomacije, diplomatsko pravo, diplomatski protokol te metode i načine diplomatskog komuniciranja.

Ovo djelo trebalo bi poslužiti, prvenstveno kao materijal za učenje, ali i vodič koji bi studente, pored stjecanja uvodnih znanja vezanih za problematiku, usmjerio na teme koje bi mogli odabrati za pisanje seminarskih, odnosno završnih ili diplomskih radova.

Obrađene teme izabrali smo vodeći računa prvenstveno o silabusima dvaju kolegija (Suvremena vanjska politika i diplomatski protokoli i Međunarodni odnosi, EU institucije i globalna politika), čiji sadržaj ovo djelo pokriva u opsegu od 80, odnosno 30 posto, čineći tako, s prethodnim stručnim djelima autora, veći dio cjeline obvezne literature za navedene kolegije.

Za pisanje djela korištena je literatura koja danas predstavlja standard za tematiku koju djelo obrađuje, uglavnom inozemnih autora koji su pisali na engleskom jeziku, zatim respektabilnih domaćih autora kao i vlastite znanstvene i stručne radove.

Autori

1. Perspektive pogleda na suvremenu međunarodnu politiku I

1.1. S. P. Huntington: Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka

Sukob civilizacija kao predviđanje budućnosti svijeta ponajviše se veže uz knjigu *Samuela P. Huntingtona* koja na hrvatskom jeziku nosi naziv *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka* (*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*). Knjiga je nastala produbljujući tezu i davanje odgovora na pitanja postavljena u i nakon objave članka u časopisu *Foreign Affairs* još 1993. g., pod nazivom *Sukob civilizacija? (The Clash of Civilizations?)*. Članak je pak bio slijednik predavanja koje je Huntington održao 1992. g. na American Enterprise Institut, neokonzervativnom trustu mozgova sa sjedištem u Washingtonu. Člankom u časopisu *Foreign Affairs*, Huntington je odgovorio na knjigu *Kraj povijesti i posljednji čovjek (The End of History and the Last Man)* *Francisa Fukuyame*, koji je predvidio da će nakon raspada SSSR-a i prestanka hladnog rata liberalna demokracija zapadnog tipa postupno prevladati svuda u svijetu te tako dobiti istinski globalni karakter, ruku pod ruku s globalnom kapitalističkom ekonomijom.

Huntington je već u svom predavanju 1992. g. predvidio da će svijet u budućnosti obilježavati sukobi ne između država nego između civilizacija. Identificirao je ukupno osam svjetskih civilizacija: zapadnu, pravoslavnu, islamsku, afričku, latinoameričku, kinesku, hindusku (indijsku) i japansku. Ove civilizacije smatra važnijim i trajnijim elementima svjetskog sustava od država ili njihovih saveza. Također, identificirao je budističku civilizaciju, koju ne smatra jednom od glavnih civilizacija, ali je ipak različita od drugih,

a prisutna je u državama Mongoliji, Butanu, Kambodži, Laosu, Mianmaru, Tajlandu i Šri Lanku, tamo gdje prevladavaju budistički vjernici. Etiopiju i Haiti smatra državama koje ne pripadaju nekoj od glavnih civilizacija, a anglofoni dio Kariba općenito smatra posebnim entitetom, koji ne pripada ni zapadnoj ni latinoameričkoj civilizaciji.

Identificirao je i tzv. rascijepljene države, koje unutar svojih granica sadržavaju dijelove različitih civilizacija i stoga su posebno podložne mogućim civilizacijskim sukobima te su izložene mogućnosti vlastita raspada koji vrlo izvjesno ne bi protekao mirno. Takve države su Ukrajina (zapadna i pravoslavna civilizacija), Indija (hinduska i islamska civilizacija); Benin, Čad, Kenija, Nigerija, Sudan, Tanzanija, Togo (islamska i podsaharska afrička civilizacija), Gvajana i Surinam (hinduska i podsaharska afrička civilizacija, prenesene u Južnu Ameriku), NR Kina (kineska, budistička na Tibetu i zapadna civilizacija u Hong Kongu i Macau), Filipini (zapadna katolička, kineska i islamska civilizacija na otoku Mindanao).

Civilizacije su rezultat stoljetnog ili tisućljetnog razvoja, a pripadnost kulturama koje čine civilizacije važnija je i jača od pripadnosti državi ili nekom trenutnom savezu, smatra Huntington. U budućnosti, glavni sukobi događat će se između civilizacija, zaključio je, a posebno će opasni biti oni sukobi na rubovima civilizacijskih granica, tj. među državama i narodima iz različitih civilizacija. Ovi sukobi, koji se događaju na linijama između civilizacija mogu potaknuti i glavne države civilizacija da se uključe i tako dovesti do sukoba između glavnih država različitih civilizacija, što je posebno opasno za sigurnost i stabilnost svijeta.

Huntington tvrdi da „kultura i kulturni identiteti, koji su u svom najuopćenijem obliku civilizacijski identiteti, uobličuju uzorke kohezija, raspada i sukoba u svijetu poslije hladnog rata“. Također smatra da je „prvi put u povijesti, svjetska politika multipolarna i multicivilizacijska, modernizacija se razlikuje od pozapadnjivanja i ne dovodi ni do univerzalne civilizacije u bilo kojem značajnijem smislu niti do pozapadnjivanja nezapadnjačkih društava“. (Huntington, 1996: 36) A upravo je svršetak Hladnog rata dao priliku drugim državama, izvan kruga zapadne civilizacije, da nakon punih pet stoljeća zapadne dominacije, utječu na razvoj svjetskog poretka.

Mijenja se stoga ravnoteža između sila, smanjuje se relativni utjecaj Zapada, azijske civilizacije šire svoju gospodarsku, vojnu i političku moć, islam se demografski eksplozivno širi, što dovodi do destabilizirajućih posljedica za islamske zemlje i njihove susjede, a nezapadnjačke civilizacije ponovno počinju cijeniti vrijednosti svojih kultura“ (Huntington, 1996: 36-37).

Huntington odbacuje univerzalnost i posvemašnju raširenost liberalne demokracije zapadnog tipa, posebno zato je i sama ta zamisao proizvod zapadne civilizacije (Huntington, 1996: 88).

Predstavlja dvije slike suvremene zapadne civilizacije, jedna je slika trijumfa, a druga slika civilizacije na zalazu. Zapadna civilizacija jedina ima znatne interese u svim drugim civilizacijama i regijama, kao i sposobnost utjecaja na politiku, gospodarstvo i sigurnost svih drugih civilizacija i regija. Zapad nadzire sve stabilne valute, posjeduje i vodi međunarodni bankarski sustav, vlada međunarodnim tržištem kapitala, sposoban je za velike vojne intervencije itd. No ujedno je i civilizacija na zalazu, jer mu udio u svjetskoj politici, gospodarskoj i vojnoj moći opada u omjeru prema drugim civilizacijama (Huntington, 1996: 107-108). Huntington tvrdi da će Zapad još neko vrijeme ostati dominantan, barem u prvoj četvrtini 21. stoljeća, ali će njegova moć i sposobnost dominacije postupno opadati.

Zanimljivo je povući usporedbu između Huntingtonovih predviđanja iz sredine 1990-ih godina s predviđanjima koja je iznio F. Zakaria u knjizi „Svijet nakon Amerike“ (*The Post-American World*), objavljenoj 2009. g., u kojoj se govori o opadanju relativne moći SAD-a (kao predvodnika i najmoćnije sile Zapada, ali i svijeta u cjelini) u odnosu prema tzv. BRIK državama, koje su zapravo predvodnici drugih različitih civilizacija o kojima je pisao Huntington: Brazil latinoameričke, Rusija pravoslavne, Indija hinduske i dakako NR Kina kineske civilizacije. Dakle, BRIK države bi zapravo bile predvodnice četiri druge, prema Huntingtonu identificirane nezapadne civilizacije, a čija moć neprekidno jača. Vidljivo je da su Huntingtonove teze utjecale na Zakariu, ali su ujedno utjecale i na F. Fukuyamu („Kraj povijesti i posljednji čovjek“, ideja o konačnom trijumfu liberalne demokracije i slobodnih tržišta koja bi trebala zaustaviti ratovanja, a tako i povijest), koji je u svojim kasnijim radovima dosta ublažio teze o svojevrsnom kraju povijesti koji bi trebao doći širenjem liberalne demokracije i samim time prestankom sukoba koji su oduvijek bili pokretači povijesti.

U konačnici, demokracija i globalizacija ne mogu izbrisati civilizacijske razlike, smatra Huntington. Sigurnost SAD-a i demokratskih društava trebala bi se zasnivati na nenametanju vlastitih vrijednosti kulturama u kojima ne mogu uhvatiti korijenje. Huntington, bez obzira na svoju tezu o sukobu civilizacija i smanjenju važnosti i moći Zapada u odnosu na ostale civilizacije, smatra da treba zadržati multicivilizacijski karakter svjetske politike, dok je primjerice G. W. Bush nakon napada od 11. rujna 2001. g. smatrao da je koegzistencija de facto nemoguća. Ne može se poštovati suverenitet država koje pružaju utočište terorizmu, tvrdio je. Ne čekajući odobravanje za svoje akcije, SAD su pokazale svoju sposobnost, ali i aroganciju, koja je dovela do velikog pada njihova ugleda u međunarodnoj areni i javnosti.

1.2. Osnove geostrateških vizija euroatlantizma, euroazijanizma i neo-otomanizma

1.2.1. Velika šahovska ploča i važnost Euroazije za globalnu geostrategiju

U knjizi *Velika šahovska ploča: američka premoć i njeni geostrateški imperativi*, američki teoretičar međunarodnih odnosa poljskog porijekla Z. Brzezinski i jedan od glavnih pobornika trajnosti i važnosti euroatlantizma (doktrine čvrstih i dobrih odnosa SAD-a i Europe na polju politike, sigurnosti i obrane te ekonomije) opisuje geostrateške odnose u Euroaziji nakon raspada Varšavskog ugovora i SSSR-a, te slabljenja Rusije. Iako su se od objave knjige geostrateški odnosi u Euroaziji, te moć i „težina“ pojedinih igrača podosta promijenili, korisno je ukazati na glavne postavke geostrateške vizije koju iznosi Brzezinski, pošto daje upute za buduću geostrategiju SAD-a kad je u pitanju Euroazije (piše iz pozicije neformalnog savjetnika američkoj vanjskoj politici). Važnost Euroazije u geostrategiji nikad nije bila upitna, smatra Brzezinski. Euroazija kao tzv. superkontinent i najveći dio „svjetskog otoka“ predstavlja prostor na kojem se nalaze politički najaktivnije i najuspješnije države i svi pretendenti na vodeće pozicije globalne moći kroz povijest. U Euroaziji živi 75 posto svjetskog stanovništva, tamo je smješteno preko 75 posto izvora nafte i plina, a 60 posto svjetske proizvodnje ostvaruje se u Euroaziji. Njena potencijalna moć premašuje čak i moć SAD-a, ali je razjedinjena i više suprotstavljena, nego suradnička. SAD su u 1990-im godinama pokušavale stvoriti sustav transkontinentalne sigurnosti, koji je trebao osigurati da budućnost Euroazije bude mirnija nego njena prošlost. Ostanak SAD-a na globalnoj pozornici kao jedine supersile predstavlja sveukupnu i integriranu strategiju za Euroaziju imperativom. Sila koja bi dominirala Euroazijom ostvarivala bi odlučujući utjecaj nad dvije od tri svjetski najproduktivnije regije, zapadnom Europom i stočnom Azijom. Ako se uzme u obzir raspored kopna i mora i geostrateški odnosi koji proizlaze iz toga i drugih čimbenika, jasno je da bi sila koja bi dominirala Euroazijom gotovo automatski kontrolirala Bliski istok i Afriku, ili barem njen geostrateški najvažniji dio. S Euroazijom, koja predstavlja odlučujuću geostratešku šahovsku ploču, nije dovoljno niti realno prakticirati jednu politiku prema Europi i drugačiju politiku prema Aziji. Razvoj događaja kad je u pitanju raspodjela moći na euroazijskoj kopnenoj masi bit će stoga odlučujući čimbenik koji će utjecati na američku globalnu nadmoć i povijesno naslijeđe.

Tokom 1990-ih godina, u Euroaziji su, nakon raspada SSSR-a postojale sljedeće četiri glavne regije, kroz koje je SAD trebao graditi svoju politiku prema ovom geostrateški najvažnijem dijelu svijeta. Prva regija bila je Europa, koja više nije

bila podijeljena „željeznom zavjesom“, te se uglavnom željela integrirati i ujedinjavati, ispravljajući tako povijesne nepravde, ali ujedno je bila i obilježena ne baš idiličnim odnosima između stožernih država te velikim nestabilnostima na svome istoku i jugoistoku (ratovi u bivšoj Jugoslaviji, koji su prijetili proširivanjem sukoba na mnogo šire prostore). Bez obzira na sve, Europu je Brzezinski okarakterizirao kao najvećeg saveznika SAD-u, nazvavši je Demokratskim mostobranom, što je njena zapadna polovica bila čitavo vrijeme hladnog rata, a onda je Europa u cjelini dobila novu ulogu, kao mostobrana s kojeg se pozitivni trendovi demokratizacije, stabilizacije pa i integracije trebaju proširiti na istok i jugoistok. Druga regija Euroazije je Rusija, koja je nakon raspada SSSR-a bila izuzetno slaba i rastrgana unutarnjim nestabilnostima i problemima, proživljavajući bolnu tranziciju i privatizaciju obilježenu korupcijom i socijalnim nepravdama. Brzezinski smatra da je Rusija tada bila slaba i da je to trebalo iskoristiti. Treća regija koju je identificirao je Kavkaz i središnja Azija, koju naziva tzv. Euroazijskim Balkanom, na kojem vladaju velike suprotnosti velesila koje okružuju ove prostoru, vlada preslagivanje utjecaja nakon što se raspao SSSR, nastale nove neovisne države, a utjecaj Rusije izuzetno oslabio. Euroazijski Balkan je potencijalno najnestabilniji dio svijeta, a vrlo je bitan, geostrateški i geoekonomski, zbog nalazišta nafte i plina koja se tamo nalaze, od kojih su neka tek trebala početi davati svoj pravi potencijal i biti iskorištavana. Rusija je željela zadržati što veći utjecaj na ovom prostoru i vratiti što više svog prijašnjeg utjecaja, a novi igrači (SAD, Kina, Iran, Turska) na ovim prostorima pokušali su uhvatiti što bolju stratešku i taktičku poziciju kako bi je što bolje iskorištavali u budućnosti. Konačno, četvrti dio Euroazije koji smatra ključnim je tzv. Dalekoistočno sidro, prostor istočne Azije, koji obilježuje postojanje jedne velesile u usponu, NR Kine i važnog saveznika SAD-a, Japana, te njihov kompliciran međuodnos.

Strategija za Euroaziju, ako želi biti održiva, mora napraviti razlikovanje između kratkoročne perspektive od otprilike pet godina, srednjoročne od dvadesetak godina, te dugoročne perspektive. Ove tri perspektive moraju biti sagledavane ne kao zasebni dijelovi, nego kao dio kontinuiteta. U kratkoročnom smislu, SAD moraju konsolidirati i promijeniti geopolitički pluralizam Euroazije. Ova strategija najviše bi se trebala oslanjati na političke poteze i diplomatsko manipuliranje, kako bi se spriječio nastanak neprijateljski raspoložene koalicije koja bi mogla ugroziti američku nadmoć. Srednjoročno, ova kva strategija trebala bi dovesti do nastanka strateški kompatibilnih partnera koji bi, pod američkim vodstvom, mogli oblikovati više suradnički raspoložen sustav euroazijske sigurnosti. Dugoročno, ovaj sustav mogao bi postati jezgra globalne podijeljene političke odgovornosti. Na zapadnom rubu Euroazije tj. u Europi, ključni igrači nastavit će biti Francuska i Njemačka, a glavni cilj SAD-a trebalo bi biti proširenje europskog demokratskog mostobrana. Na Dalekom

istoku, Kina će postati glavnom silom i najjačim igračem u cijeloj regiji (ona je to zapravo već i danas), a SAD ne mogu imati cjelovitu euroazijsku strategiju ako se ne postigne i održava kinesko-američki politički konsenzus. U središtu Euroazije, južno od ruskih granica, tranzicijski prostor prelazi u Euroazijski Balkan, golemi prostor nestabilnosti, ratova i prelamanja utjecaja velesila. Ovdje SAD moraju uložiti najviše napora. Ovaj prostor sadrži goleme energetske izvore, ključne za daljnji gospodarski razvoj SAD-a i Europe (Brzezinski, 1997a).

Brzezinski smatra da su SAD prva, jedina i posljednja stvarna globalna super-sila, te da svoju ulogu trebaju koristiti, ali mudro i odvažno. Z. Brzezinski proširenje NATO-a i Europske unije smatra komplementarnim procesima. Oba procesa trebaju poslužiti stabilizaciji golemog prostora Euroazije. Transatlantske nesuglasice, koje su se pojavile oko Iraka 2003. g., Brzezinski je smatrao nedovoljno važnima da zasjene činjenicu da su multilateralna Europa i donekle unilateralna Amerika u suštini „savršeni globalni brak iz računa“. Niti Amerika niti Europa jedna bez druge ne bi mogle funkcionirati ovako dobro kao sada. Zajedno čine jezgru globalne stabilnosti. Brzezinski upravo zajedničko djelovanje na rješavanju problema na Bliskom istoku smatra ključnom za vrlo potrebno uvođenje „osjećaja o zajedničkom geopolitičkom cilju“ SAD-a i Europe (Brzezinski, 2004)

Proširenje Europske unije na duži će rok ostati zajednički središnji interes koji će se najbolje promovirati putem političke i geografske sukladnosti okvira NATO-a i EU. Širenje NATO-a i EU Brzezinski smatra neizbježnom posljedicom povoljnog ishoda hladnog rata. Održavanje NATO-a kao obrambenog saveza protiv nepostojeće prijetnje bilo bi besmisleno. Brzezinski također smatra da NATO i EU zapravo nemaju izbora. Moraju se proširivati, jer bi u protivnom njihov uspjeh u Hladnom ratu postao uzaludan, iako svako novo povećanje članstva razvodnjava političku koheziju Europske unije i komplicira zajedničku vojnu operabilnost NATO-a. O nastojanjima na postizanju vojne interoperabilnosti i integraciji kaže da imaju drugačija značenja, jer je integriranje nacionalnih vojnih snaga u svrhu zajedničke obrane teritorija imalo smisla samo onda kad je čitava Zapadna Europa bila suočena s potencijalnim sovjetskim napadom. Nakon svakog širenja, kako bi se Istok trebao povlačiti, a Zapad napredovati, opasnosti povezane s geopolitičkom „ničijom zemljom“, pomicat će se dalje na istok.

Istodobno i napredak odnosa Zapada s Rusijom, te proklamirana želja Ukrajine da s vremenom pristupi euroatlantskoj zajednici, daju dodatnu težinu razlozima za nastavak širenja. Iako je malo vjerojatno da Ukrajina može u kratkom vremenu ispuniti potrebne kriterije, ne bi bilo strateški mudro da NATO obeshrabri takve ambicije Ukrajine. Slično vrijedi i za nestabilni Kavkaz. Danas Kavkaz obuhvaća tri neovisne, ali i nesigurne države: Gruziju, Armeniju i Azerbajdžan, te niz malih etničkih enklava na sjevernom Kavkazu, još uvijek pod dominacijom

Rusije. Kavkaz je regija puna intenzivnih etničkih i vjerskih nestabilnosti, te je uvijek predstavljala sjecište suparništva Rusije, Turske i Irana. Iz navedenog slijedi kako ni 27 članica EU, niti 28 članica NATO-a definitivno ne čine konačne brojke. Međutim, širenje ne bi trebalo podrazumijevati beskrajno, mehaničko pristupanje novih članica sve do kineske granice. Na polju sigurnosti, ono će vjerojatno uključivati daleko dulja razdoblja razvijanja suradnje između država kandidata i NATO-a, produbljivanje vojne i političke suradnje, te pojačanog angažmana NATO-a u promicanju regionalnih sigurnosnih aranžmana. U nekim će situacijama to s vremenom dovesti do primanja novih članica; drugi slučajevi mogli bi uključivati tješnju suradnju između nekih NATO-ovih članica i pridruženih nečlanica u sigurnosnim aranžmanima predvođenim NATO-om.

1.2.2. Ostala promišljanja Z. Brzezinskog: geostrateška trijada

Obzirom na promijenjene okolnosti u svijetu nakon 11. rujna 2001. g. i američki unilateralizam, te borbu protiv terorizma, provedene su brojne rasprave o budućnosti američko-europskih odnosa, koja je bila ozbiljno ugrožena nakon velikih neslaganja oko napada na Irak. Z. Brzezinski je, suprotno predviđanjima da će se partnerstvo pretvoriti u suparništvo i da će transatlantske veze potpuno pući, predviđao i tvrdio da SAD imaju samo jednog istinskog, pravog partnera u svijetu na kojega može računati u borbi s izazovima 21. stoljeća u svijetu. Brzezinski smatra da Amerika i Europa predstavljaju skup fizičkih, materijalnih i intelektualnih resursa, koji mogu zajedno donijeti presudnu razliku, koja je potrebna. Amerika i Europa u svojim rukama drže apsolutnu većinu vojne i ekonomske, a time i političke moći u svijetu. Kad oko nekog pitanja bude postignut transatlantski konsenzus, onda takav konsenzus ima ambiciju postati međunarodnom normom. Atlantski savez, koji se očituje u institucijama kao što je NATO i kroz mnoge druge veze, kojih ima na tisuće, najveća je skupina moći na svijetu.

U knjizi nazvanoj *Geostrateška trijada: život s Kinom i Rusijom*, Brzezinski je opisao trokut geostrateških odnosa, koji se ujedno može okarakterizirati i kao trokut odnosa na vrhu svjetske vojne i političke, ali i dobrim dijelom i ekonomske moći.

U knjizi *Američki izbor: globalna dominacija ili globalno vodstvo (The Choice: Global Domination or Global Leadership)*, Brzezinski je iznio teze da SAD poslije 11. rujna vode vanjsku politiku kojom, u kombinaciji s vojnom silom, žele osigurati vlastitu sigurnost, kroz „rat protiv terorizma“. Imaju vodeću ulogu u suvremenom svijetu i nijedna im se druga zemlja u dogledno vrijeme ne može približiti. Brzezinski stoga smatra da SAD mogu izabrati kako će tu vodeću ulogu iskoristiti: hoće li pokušati uspostaviti dominaciju ili vodstvo u

suvremenom svijetu. Kaže da „u konačnici, upravo izbalansirana kombinacija američke demokracije i američke hegemonije trenutačno predstavlja jedinu nadu čovječanstva da izbjegne potencijalno uništavajući globalni kaos”.

Potpuno povlačenje američkih snaga razmještenih u Perzijskom zaljevu, Europi i na Dalekom istoku uzrokovalo bi kaos i naoružavanje nekih država. SAD bi u slučaju povlačenja iz tih regija morale odlučiti da li stvoriti samoodrživi međunarodni sustav ili će izabrati izolaciju i jačati vlastitu nacionalnu silu. Od mogućih opasnosti koje prijete svijetu, Brzezinski navodi središnji strateški rat između nekih svjetskih sila. Iako ta opasnost nije velika, on smatra da se zbog nje može očekivati daljnje jačanje američkih strateških sposobnosti. Svojim tehnološkim razvojem SAD i danas mogu brzo i odlučno djelovati u svijetu.

Brzezinski smatra da se SAD nalaze pred povijesnom raspravom o nacionalnoj obrani, a raspravljat će se koliku cijena treba platiti za stvaranje vlastite sigurnosti i kako bi se ta sigurnost trebala postići. Strategija nacionalne sigurnosti iz 2002. godine preferira preventivno djelovanje kako bi se neprijatelja odvratilo od napada na SAD. Pritom su si SAD dopustile da same identificiraju neprijatelja i napadnu prve, bez traženja međunarodnog konsenzusa. Doktrina međusobno zajamčenog uništenja zamijenjena je doktrinom jednostrano zajamčenog uništenja.

Poslije 11. rujna došlo je do promjena u svijetu koje za SAD otvaraju određene dileme. Pitanje je treba li stvarati neka nova savezništva ili i dalje biti oslonjen samo na Europu? Strateško pregrupiranje koje bi SAD učinile moglo bi dovesti do toga da to učine i Japan i Europa, što bi imalo globalno destabilizirajuće učinke. Premoć SAD-a u NATO savezu europskim bi jačanjem bila zamijenjena ravnopravnim partnerstvom, što bi prisililo SAD na zajedničko globalno djelovanje s njom ili odstupanje od NATO-a. Njihovo bi suparništvo bilo destruktivno za obje strane.

Povlačenjem SAD-a iz Europe, Europa postala izložena vanjskim prijetnjama, ali i unutarnjim previranjima. Iran, Rusija i Turska pretendiraju imati središnje mjesto u regiji Kavkaza, ali nijedna to ne može postići. Nestabilnosti koje se pojavljuju, a koje Rusija sama ne može riješiti, mogle bi dovesti do njezine suradnje sa Zapadom na rješavanju tih problema. Njezin savez s Kinom značio bi dolazak u podređeni položaj zbog kineske gospodarske jakosti i velike populacije, a na južnim granicama postoji i veliki broj pripadnika islamske vjeroispovijesti s kojima postoji neprijateljstvo. Rusko približavanje Zapadu nakon 11. rujna omogućilo je strateško širenje Zapada u Euroaziju. U Južnoj i Istočnoj Aziji je naoružavanje konvencionalnim oružjem u porastu te postoji napetost među državama u regiji.

Za razliku od "Globalnog Balkana", ovdje mogu doći u sukob sile koje čine to područje, uključujući i SAD. NR Kina smatra i da će se Japan, ako se odvoji od američkog utjecaja, uza svoje sve snažnije naoružanje i u savezu s Tajvanom, neprijateljski postaviti prema Kini. Druga mogućnost od koje ona strahuje jest redefiniranje odnosa SAD-a s Tajvanom, Južnom Korejom i Japanom, zbog kojih će NR Kina doći u geopolitičko okruženje. U Japanu smatraju da trebaju preuzeti odgovarajuću ulogu u međunarodnoj zajednici. Moguće povlačenje SAD-a s Dalekog istoka Japan želi dočekati s adekvatnom vlastitom sposobnošću da si osigura sigurnost i to je motiv daljnjeg jačanja japanske vojne sposobnosti.

NR Kini je u interesu da na Dalekom istoku i dalje bude mir jer je svjesna svoje zaostalosti i da će trebati proći desetljeća da je prevlada. Ulazak u neke ratne operacije mogao bi dovesti do njezina lakog blokiranja od strane Sjedinjenih Država, a to bi imalo pogubne učinke na njezino gospodarstvo. Umjesto toga, isplativije joj je stvarati azijsku ekonomsku zajednicu u kojoj bi ona imala prevladavajuću ulogu, u koju bi možda kasnije bio uvučen i Japan.

1.2.3. Euroazijanizam: Dugin i Klokotov; Danilevski

Rusija je, kao najveća i najmoćnija država-nasljednica SSSR-a, jedinom bivša sovjetska republika koja je nuklearna sila. Ujedno je članica Vijeća sigurnosti UN-a.

Rusija je jedina država čiji nuklearni arsenal može parirati onom SAD-a. Posjeduje preko četiri tisuća nuklearnih bojnih glava, dok ih SAD posjeduju oko pet i pol tisuća. Rusija je, prvenstveno zbog viših cijena energenata koje izvozi i boljeg upravljanja državnih financijama, iskusila velik rast ekonomije u prvom desetljeću 21. stoljeća. BDP Rusije je između 1999. i 2008. g., u jednom desetljeću, porastao za više od 70 posto, nakon što je za mandata predsjednika Jeljcina pao za više od 35 posto.

Svako uplitanje vanjskih sila u prostor ZND-a, posebice SAD-a, Rusija smatra zadiranjem u svoju interesnu sferu i prijetnju vlastitoj sigurnosti. Rusija zbog slabosti u 1990-im godinama nije mogla spriječiti prodor utjecaja SAD-a u više država "bližeg susjedstva", posebice Gruziju, Azerbajdžan i Ukrajinu. Nakon jačanja Rusije, s Putinom na mjestu predsjednika, ruski utjecaj u "bližem susjedstvu" ojačao je u odnosu na 1990-te godine. Indikativno je da je V. Putin raspad SSSR-a još 2005. g. nazvao "najvećom geopolitičkom katastrofom 20. stoljeća".

Rusija većinu država ZND-a drži u ekonomskoj ovisnosti koja ponajviše proističe iz premoći na polju energetike i putove dopreme energije, gospodarskoj premoći općenito, ali i vojnoj i političkoj premoći.

Nakon raspada SSSR-a, u ruskim intelektualnim krugovima, među intelektualcima uglavnom bliskim vlasti, javljaju se različite vizije o budućnosti geopolitičke

uloge Rusije. Jedna od najutjecajnijih vizija, ako i ne najutjecajnija, posebice od dolaska na vlast Vladimira Putina, je euroazijanizam (zapravo neo-euroazijanizam, jer vizija euroazijanizma ima svoje korijene još u 1920-im i 1930-im godinama, ali i u intelektualnim promišljanjima Danilevskog iz druge polovine 19. stoljeća¹), koji Rusiju vidi kao veliku državu kontinentalnih razmjera, koja premošćuje granicu Europe i Azije (što geografski svakako jest tako). Za euroazijaniste, Rusija nije ni Europa ni Azija, nego nešto drugačije i između, koje povezuje i treba koristiti tu svoju jedinstvenu poziciju. Bez obzira što otprilike $\frac{3}{4}$ stanovništva Rusije živi zapadno od Urala, na otprilike $\frac{1}{4}$ teritorija, upravo je golemi prostor iza Urala, geografski smješten u Aziji, ono što Rusiji daje njenu veliku sirovinsku bazu i prostor, koji je štiti od mogućih inozemnih invazija.

Neo-eurazijanizam je ruska škola mišljenja koja je u Rusiji stekla sljedeće godine prije raspada Sovjetskog Saveza i u razdoblju poslije koje Rusiju smatra kulturno bližom Aziji nego zapadnoj Europi. Škola mišljenja svoju inspiraciju crpi od euroazijanista 1920-ih, poput princa Nikolaja Trubetzkoya, dok je P.N. Savitsky. Lev Gumilev često se navodi kao osnivač neoeurazijskog pokreta, a

¹ Kad je riječ o ideji 'Velike Euroazije', to je intelektualni doprinos poznatih euroazijista poput Nikolaja Berdjajeva, Vladimira Solovjeva, Nikolaja Danilevskog, Leva Gumileva i Aleksandra Dugina, koji su razvili ideologiju euroazijanizma ili ideju Euroazije. Ti su znanstvenici skrivali ideju Euroazije u političkoj, socijalnoj, teološkoj, kulturnoj, ekonomskoj i civilizacijskoj sferi. Štoviše, svi ti intelektualci bili su Rusi, koji su s geografskog stajališta predvodili ideju o 'Velikoj Euroaziji'. U osnovi je to bio koncept 'ruske ideje' sa svojom duhovnom orijentacijom, koji je skovao ruski filozof Nikolaj Berdyaev koji je okružio euroazijsku ideologiju pridružujući ruski univerzalizam ruskom partikularizmu. Kao što je Berdyaev ustvrdio: „Cijela ruska ideja proglašava Ruse ljudima koji pripadaju religioznom tipu i koji su religiozni u svojoj duhovnoj građi“. Među euroazijanistima je ruski filozof i intelektualac iz devetnaestog stoljeća Nikolaj Danilevski (1822. - 1885.) razvio ideju o Euroaziji koja okružuje kulturne i duhovne linije. Svoje geopolitičke ideje formulirao je u svojoj poznatoj knjizi "Rusija i Europa" objavljenoj 1869. g. Slijedom toga, tijekom Europe devetnaestog stoljeća bio je obilježen imperijalnom konkurencijom, revolucijama iz 1848. g., koje su zahvatile cijeli kontinent i teritorijalnim ratovima. S tim u vezi, Danilevski je razvio svoju kritiku zapadnih prosvjetiteljskih ideala i njihove prijetnje istočnoeuropskoj i ruskoj konzervativnoj civilizaciji. Stoga je Danilevski svojom kritikom na duhovnoj i kulturnoj osnovi predvodio ideju ruskog odmaka od degenerirane Zapadne Europe - pa je tako postao jedan od vodećih slavofila tijekom devetnaestog stoljeća. Kao slavofil, Danilevski je zapadnu modernu doživljavao kao ruskog 'Drugog' - glavnog neprijatelja. Za Danilevskog je Rusija socio-kulturno različita od Europe jer je s civilizacijskog stajališta Rusija srce Euroazije, a ne Europe. Suprotno tome, Rusija je kao euroazijska organska jezgra osebujna civilizacija neovisna od europske, što ilustrira zaseban spektakl u političkom, ekonomskom i kulturnom kompasu. Štoviše, u svojoj poznatoj knjizi 'Rusija i Europa', Danilevski je kritizirao pokušaj pozapadnjivanja Rusije Petra Velikog dva stoljeća ranije, koji je rusko društvo preobrazio u arheo-moderan oblik.

Vidi: <https://www.geopolitica.ru/en/article/nikolay-danilevsky-and-eurasian-idea>.

citirano je kako je rekao da sam "posljednji od euroazijista" (Laruelle, 1993). Istodobno, uočene su velike razlike između Gumiljeva djela i djela izvornih euroazijista. Gumilevljevo djelo kontroverzno je zbog njegove znanstvene metodologije (uporaba vlastite koncepcije etnogeneze i pojma "strastvenost" etnosa). Shekhovtsov definira Duginovu verziju neoeurazijstva kao "oblik fašističke ideologije usredotočene na ideju revolucije ruskog društva i izgradnje totalitarnog Euroazijskog carstva, kojim dominira Rusija, koje će izazvati i na kraju pobijediti svog vječnog protivnika kojeg predstavljaju Sjedinjene Države i njihovi atlantistički saveznici, donoseći tako novo 'zlatno doba' globalnog političkog i kulturnog iliberalizma" (Shekhovtsov, 2018: 43).

Najvažniji intelektualni otac neo-euroazijanizma je dakle Lev Gumilev, a njegov najistaknutiji pobornik, s najviše utjecaja je Aleksandar Dugin, koji je još 1997. g. u suradnji s generalom ruske vojske Klokotovim objavio geopolitičku viziju Rusije za 20 godina unaprijed.

Inače, najpoznatija Duginova knjiga je *Osnove geopolitike: Geopolitička budućnost Rusije* iz 1997. a uz to svakako treba spomenuti i djelo **Četvrta politička teorija** iz 2009. g.

Ovaj novi euroazijanizam je vrlo pragmatičan, te kroz niz političkih i ekonomskih udruženja pokušava jačati ulogu Rusije na prostoru koji čini dio i Europe i Azije. Primjeri takvih udruženja su Euroazijska ekonomska unija (*Eurasian Economic Union, EEU*), Šangajska organizacija za suradnju (*Shanghai Cooperation Organisation, SCO*) kao i Organizacija za kolektivnu sigurnost (*Collective Security Treaty Organisation, CSTO*).

U *Osnovama geopolitike*, Dugin poziva SAD i atlantizam da izgube utjecaj u Euroaziji, a Rusiju da obnovi svoj utjecaj putem aneksija i saveza. U knjizi se kaže da „bitka za svjetsku vladavinu Rusa“ nije završena i da Rusija ostaje „poprište nove anti-buržoaske, anti-američke revolucije“. Euroazijsko carstvo bit će izgrađeno „na temeljnom principu zajedničkog neprijatelja: odbacivanju atlantizma, strateškoj kontroli SAD-a i odbijanju da liberalne vrijednosti dominiraju nama“ (Dugin, 1997; Dunlop, 2004: 41). Neo-euroazijanizam se u svojoj osnovi opire euroatlantizmu.

Dokument Dugina i Klokotova se kroz uprizorenja i događaje pokazuje kao temelj (zasad uspješne) geostrategije Rusije. Dugin tvrdi da su ga misli Klokotova nadahnule za pisanje ove knjige, dok Klokotov smatra da bi knjiga u budućnosti trebala služiti kao priprema za velika vojna zapovjedništva i zapovjednike.

Sažetak spomenute geostrategije je sljedeći – Rusija je puno više od države, ona je praktički kontinent i ima jedinstvenu poziciju. Dugin i Klokotov su naglasili da se Rusija ne treba upuštati u velike vojne sukobe nego djelovati kroz kombinaciju različitih čimbenika, od kojih izdvajaju:

- Infiltriranje u zapadne institucije i korištenje politike radi oblikovanja svijeta u rusku korist;
- Poticanje izolacionističkih tendencija i sukoba u SAD-u (Trump!);
- Ukrajinu pripojiti Rusiji;
- Veliku Britaniju poticati da napusti EU i tako je oslabiti;
- Iran identificiraju kao ključnog ruskog saveznika;
- Turska treba doživjeti niz "geopolitičkih šokova", kroz korištenje Kurda i Armenaca.

Kada se pogledaju ova predviđanja i ciljevi nešto više od 20 godina kasnije, vidi se da je dobar dio pokušao, a djelomično i ostvaren. Utjecaj od Rusije financiranih i poduprtih medija na Zapadu, doživljenih od mnogih razočaranih birača kao neovisnih, alternativnih, koji daju „prave informacije“ je visok (Sputnik News, Russia Today). Još uvijek nisu potpuno otklonjene optužbe za infiltraciju preko društvenih mreža, manipulacijom podataka, u američke predsjedničke izbore 2016. g., kojima je Rusija, tvrdi se, željela pomoći Trumpu da bude izabran za predsjednika, s minimalnom razlikom upravo u ključnim saveznicima (SAD imaju tzv. elektorski sustav izbora predsjednika države), te je tako postao predsjednik SAD-a s gotovo tri milijuna glasova manje dobivenih ukupno na izborima.

Velika Britanija je uistinu izglasala Brexit i napustila Europsku uniju, čineći tako EU slabijom, iako kohezivnijom.

Iran i Rusija njeguju dobre odnose i surađuju. Ukrajina je i dalje de facto podijeljena država, Rusija je anektirala Krim i ne pada joj na pamet vratiti ga, a istok i jugoistok Ukrajine su pod kontrolom vlasti koje Rusija podržava.

Na Kavkazu je Rusija 2020. g. ostavila Armeniju donekle na cjedilu, u najnovijem sukobu s Azerbajdžanom, ali je sukob zaustavljen prije nego je poprimio regionalni karakter, a Armenija i dalje drži dio Nagorno Karabaha, iako ta pokrajina po međunarodnom pravu pripada Azerbajdžanu. Uloga Turske, koliko god bila aktivna na Kavkazu i u Siriji, te na Balkanu, u skladu s doktrinom neo-otomanizma, ipak je limitirana. Turska ipak nema odlučujuću riječ u Siriji niti se usudila ulaziti u sukobe s ruskim snagama. Kurdsko pitanje i dalje je neriješeno, ali to izgleda odgovara svim velikim igračima, a na Kavkazu Turska realno ne ugrožava rusku poziciju, barem u onom dijelu Kavkaza koji je Rusiji puno bitniji. Osim toga, Rusija i Turska odlično surađuju na polju ekonomije, posebice energetike (plinovod Turski tok itd.), pa čak i kupnje naoružanja (raketni sustavi).

1.2.4. Neo-otomanizam: Davutoglu

Određena inačica neo-euroazijanizma se pojavljuje i u Turskoj u posljednjih 15-ak godina, otkad ovom državom upravlja stranka AKP i njen vođa, današnji predsjednik Turske Erdogan.

Geopolitička vizija i doktrina Turske kao države koja također povezuje kontinente, kao Rusija, te se treba vratiti tradiciji prisutnosti na europskom, azijskom pa čak i afričkom kontinentu, naziva se neo-otomanizam, po uzoru na teritorijalni obuhvat nekadašnjeg Otomanskog ili Osmanskog carstva.

Neo-otomanizam ili neo-osmanizam je nacionalistička, islamistička i panturkistička ideologija i političko-strategijski program koji zagovara obnovu i jačanje utjecaja današnje Republike Turske na svim onim područjima koja je krvavom ekspanzionističkom politikom osvojilo Osmansko Carstvo od 1300 godine pa sve do pada carstva 1922. g. Bivši turski ministar vanjskih poslova Ahmet Davutoğlu u svojoj knjizi "Strategijska dubina: međunarodni položaj Turske" izdanoj 2001., a svakako ohrabren snažnim gospodarskim rastom koji je bilježila Republika Turska, predstavio je ciljeve ove višestoljetne ideje o nametanju snažnijeg turskog utjecaja u svim aspektima života (politika, gospodarstvo, kultura.) u državama srednje i jugoistočne Europe, tj. na prostoru koje je nekada bilo dijelom bivšeg Osmanskog Carstva, odnosno, na svim od strane Osmanlija okupiranim prostorima koji su nakon konačne smrti "bolesnika s Bospora" (kako je ruski car Nikola I nazvao propadajuće Osmansko carstvo) ostali izvan granica današnje Republike Turske.

Bivši ministar vanjskih poslova (2009-2014) i bivši premijer (2014-2016) Republike Turske Ahmet Davutoğlu bio je i šef odsjeka za međunarodne odnose Sveučilišta Beykent. Davutoğlu je autor djela „Strategijska dubina: međunarodni položaj Turske“ (2001.) u kome su predstavljena načela neo-osmanske ideologije koja su na današnjoj turskoj političkoj sceni oživotvorena u programu Erdoğanove stranke AKP, dok se provedba neo-osmanske politike i njenih primarnih ciljeva najjasnije ogleda u vanjskoj politici turskog predsjednika Erdogana. U svom djelu iz 2001. „Strategijska dubina: međunarodni položaj Turske“, Davutoğlu iznosi da je „Turska baštinik svih stoljeća osmanske prošlosti tijekom kojih su postavljene trajne osnove u povijesnom, ekonomskom i mentalnom pogledu, zbog čega Turska i danas ima mogućnost i sva prava na tim prostorima ostvariti posebnu ulogu“, te da „Turska kao nasljednica Otomanskog imperija ne može biti epizodista, već isključivo protagonist na međunarodnoj sceni“ (Tanasković, 2016).

U svom djelu „Strategijska dubina: međunarodni položaj Turske“, Davutoğlu objašnjava da bi za projekt obnove i snaženja utjecaja "novog Osmanskog carstva" - odnosno, današnje Republike Turske kao njegove sljednice u svim pogledima, kao „građevinski materijal“ trebalo poslužiti muslimansko stanovništvo pojedinih regija. Bošnjake i Albance smatra za dva „temeljna i tradicionalna oslonca osmansko-panturkističke politike na Balkanu“. Davutoğlu prostor koji se sa zapada proteže od Bihaća, preko Federacije BiH, zatim Stare Raške (Sandžaka), Kosova, Albanije, Makedonije, Kirdžalije do Trakije, smatra svojevrsnim

koridorom od velike važnosti za Republiku Tursku. Ovaj prostor je već ranije definiran kao zelena transverzala. Davutoğlu opisuje tri koncentrična geopolitička kruga, odnosno turske interesne sfere. U tako nazvanom „Unutarnjem krugu“ se nalaze Republika Srbija, Kosovo, Republika Albanija i Republika Sjeverna Makedonija; u „Središnjem krugu“ su Republika Srbija, Republika Grčka, Republika Bugarska i Bosna i Hercegovina (Federacija BiH); dok „Vanjski krug“ koji nije od primarne važnosti za Republiku Tursku čine Republika Hrvatska, Republika Mađarska i Republika Rumunjska (Davutoğlu, 2010).

1.3. C. A. Johnson: kritički osvrt na militarizam SAD-a i izgradnju „američkog carstva“

Američki militarizam duboko je ukorijenjen u američki politički i vojni establishment, usko povezan s vojnom industrijom i svim industrijama koje imaju ikakvog dodira s vojskom i ratovanjem, od zrakoplovne, elektronske, naftne, građevinske, smatra Johnson.

Američko carstvo je globalno carstvo, carstvo vojne prisutnosti i uporišta. Svoje korijene ovo carstvo ima u militarizmu koji postoji u SAD-u i željama za globalnom dominacijom. SAD su, prema Izvještaju o strukturi uporišta, za koje podatke prikuplja i izrađuje ga američko Ministarstvo obrane, 2002. g. raspolagale s čak 725 vojnih uporišta u 38 država. Osim razmještanja američkih vojnih snaga unutar Europe, više prema istoku i posebno jugoistoku, na teritorije novih članica NATO-a, promjene razmještanja američkih vojnih snaga vidljive su i u drugim dijelovima svijeta. Promjene su najviše vidljive na prostoru „Luka nestabilnosti“, od sjeverne i istočne Afrike, pa sve do Afganistana i središnje Azije. Američke su snage prvi put razmještene u Afriku, nakon intervencije u Somaliji, u Džibuti. SAD su prebacile svoje snage i glavne funkcije iz Saudijske Arabije na teritorij Katara. Ostale promjene razmještanja vojnih snaga ovisit će o razvoju događaja u Iraku i mirovnom procesu između Izraela i Palestinaca. Može se reći da su daleko najvažniji prostori američkog razmještanja vojnih uporišta danas Zaljev i središnja Azija. Američke vojne baze u središnjoj Aziji, uspostavljene nakon 11. rujna kako bi se vodila kampanja u Afganistanu, mogle bi postati trajna stvar, jer bi trebale služiti dugoročnim interesima, kao što je borba protiv terorizma ili držanje snaga u blizini Kine, koja postaje sve veća sila i čimbenik međunarodnih odnosa. Iza svih ovih poteza nalaze se strateška procjena i ciljevi. Pentagon vjeruje da će se prijetnje američkoj sigurnosti najvjerojatnije pojaviti u regijama gdje postoji veliki rizik od propalih država, islamskog radikalizma, trgovine drogom i ostalih oblika nasilja i nesigurnosti. Sve ove regije čine luk nestabilnosti koji se proteže od granice srednje i južne Amerike preko većeg dijela Afrike,

Balkana, Kavkaza, Bliskog istoka, središnje Azije do jugoistoka Azije. Ključna premisa američkog globalnog angažmana u 1990-ima bilo je pomaganje američkih snaga u uspostavi i održanju regionalne stabilnosti. Novi razmještaj, napravljen za vođenje elastičnih ratova, bio bi razmještaj koji podržava novu kontroverznu strategiju, onu koja se odnosi na preventivne udare i oružane intervencije. Stoga ovakav razmještaj nije više usmjeren na očuvanje stabilnosti, nego na postizanje političkih promjena. Novi razmještaj također je odraz promjene odnosa s državama domaćinima. Domaćini i SAD dijele iste rizike i iste neprijatelje, iako je tu vezu malo teže utvrditi, jer je pitanje da li bi domaćin bio napadnut da nema američke snage na svom teritoriju.

1.4. Nadolazeća anarhija R. D. Kaplana

Rad R. D. Kaplana, *The Coming Anarchy: Shattering the Dreams of the Post-Cold War*, prvi je pravi primjer djela koje je doprinijelo razvoju „obrambenog“ geopolitičkog diskursa vezanog uz ugroze koje mogu proisteci iz uništavanja okoliša i klimatskih promjena, usko povezanih i s porastom broja stanovnika nerazvijenih država svijeta.

Naime, u djelu *The Coming Anarchy*, R. D. Kaplan opisuje stanje sigurnosti u zapadnoj Africi u prvoj polovini 1990-ih godina, obilježeno posvemašnjim kriminalom i korupcijom, oružanim pobunama i vojnim udarima, nekontroliranim migracijskim tokovima, ilegalnom eksploatacijom prirodnih izvora, širenjem zaraznih bolesti (AIDS, malarija, tuberkuloza itd.), kao i uništavanjem prirodnog okoliša (uništavanje autohtonih biljnih zajednica), praćenog velikim bijegom iz ruralnih prostora u slatkovodne velike gradove država zapadne Afrike i regije Gvinejskog zaljeva. Ovo se stanje otada pa do danas nije bitnije promijenilo nabolje. Međutim, ono što Kaplan ne iznosi su stvarni uzroci ovakvog stanja, nego samo daje upozorenje o sigurnosnim izazovima koji očekuju razvijeni, Zapadni svijet, ako se u isti prenesu iz ovog nerazvijenog svijeta anarhije i bijede, kojem sada uz sve probleme uzrokovane strukturom društva i slabim institucijama, prijete i ugroze koje proizlaze iz degradacije prirodnog okoliša, koje smanjuju ionako malen životni prostor stanovništvu čija brojka neprekidno raste. Upravo je uništavanje prirodnog okoliša, prvenstveno autohtonih biljnih zajednica ono što posebno pogađa Podсахarsku Afriku, a posebice zonu Sahela, kojoj pripada i velik dio zapadne Afrike². Prijetnja se više ne sastoji samo od političke nestabilnosti i

² Kaplan (1994) navodi: U Sjevernoj Leone, Obali Bjelokosti, Gvineji i Gani, prirodni biljni pokrov kišne šume, pa čak i niskog raslinja, uvelike je uništen. U Sjevernoj Leone, u trenutku stjecanja neovisnosti, kišna šuma je pokrivala 60 posto teritorija države, a sada pokriva šest posto, a u Obali Bjelokosti, postotak je pao s 38 na osam posto.

opasnostima od oružanih sukoba, prijetnjom je postala sama priroda o kojoj nitko ne vodi računa. No Kaplan ne pokazuje suosjećanje za stanovništvo ovog dijela Afrike niti Afrike u cjelini nego razmišlja o mogućim sigurnosnim izazovima, koji bi onda mogli pogoditi SAD i države Zapada. Mogući slom pojedinih afričkih država, zatvaranje veleposlanstava i kontakti sa Zapadom preko trgovačkih postaja (luka) u kojima će harati zarazne bolesti, izazovi su i za sigurnost razvijenog svijeta, o kojoj brine Kaplan.

Kako bi se razumjelo što će se događati u svijetu u idućih 50 godina, tvrdi Kaplan, mora se razumjeti oskudnost resursa koje može pružiti okoliš, kulturne i rasno motivirane sukobe, geografsku „sudbinu“ i preobrazbu prirode ratovanja. Redoslijed kojim je naveo ove probleme nije slučajna. Okoliš se mora početi shvaćati kao pitanje nacionalne sigurnosti u razdoblju na početku 21. stoljeća.

Političke i strateške posljedice rastućeg broja stanovnika, širenja zaraznih bolesti, sječe šuma i erozije tla, nedostatka i zagađenja pitke vode, zagađenja zraka i podizanja razine mora, posebice u regijama koje su izrazito gusto naseljene i ovisne o rijekama i prijeto im podizanja razine mora, poput delte Nila i delte Brahmaputre i Gangesa, mogle bi biti masovne migracije iz ovih prostora, koje bi itekako mogle potaknuti sukobe među stanovništvom koje će biti prisiljeno tražiti svoj životni prostor na novim prostorima i stanovništva koje na tim istim prostorima predstavlja starosjedioce³.

S. Dalby (1996) spomenuti Kaplanov rad naziva pokušajem, koji je tada upozorio na probleme, poput ratova za oskudne prirodne izvore, vodu i energiju, koji su veliki, a u budućnosti će biti još veći. Kaplan nije zaboravio niti širenje zaraznih bolesti, poput AIDS-a. Istodobno, Dalby upozorava na jasnu geopolitičku dimenziju suvremenog maltuzijanizma⁴, nazvanog neomaltuzijanizam, koja se može pratiti u Kaplanovu radu, a odnosi se na upozorenje na „horde barbara“ koje će zbog sve težih uvjeta života u predjelima gdje žive „preplaviti“ razvijeni svijet. Tradicionalni koncept nacionalne sigurnosti pozvao bi upravo

³ Upravo će delte velikih rijeka biti izuzetno ugrožene, a u siromašnim državama svijeta delte rijeka su izuzetno gusto naseljene. Nil i Brahmaputra-Ganges predstavljaju najbolje primjere, ali njima treba pribrojiti primjerice i Mekong, ali i Mississippi (iako Mississippi nije u nerazvijenoj državi, učinci uragana Katrina i danas su vidljivi u delti i najvećem gradu New Orleansu). I ostala ušća velikih rijeka (npr. La Plata, Jangce, Hoangho, Shatt-al-Arab), a ne samo deltasta, neće biti pošteđena. Prisilne migracije stanovništva mogle bi biti najveće upravo iz prostora ušća velikih rijeka, podložnih podizanju razine mora i velikim vremenskim nepogodama, koje će uzrokovati izlivanje rijeka u unutrašnjosti kopna, a ne u more.

⁴ Maltuzijanizam, učenje nazvano po T. Malthusu, koji je krajem 19. stoljeća iznio tvrdnju prema kojoj čovječanstvo u budućnosti ne može očekivati da će uspijevati prehranjivati cijelu populaciju, jer će stanovništvo rasti po geometrijskoj progresiji, a proizvodnja hrane, u najboljem slučaju, može rasti samo po aritmetičkoj progresiji.

na mobilizaciju i „zbijanje redova“ protiv ove „poplave“, kako bi se „obranili“⁵. Ako prihvatimo ovu tvrdnju, Kaplanova se retorika ne razlikuje mnogo od tradicionalnog geopolitičkog diskursa, osim što pronalazi drugi objekt prijetnje sigurnosti bogatih i moćnih.

Rad R. D. Kaplana iskazuje jasnu tendenciju da se okoliš i izazovi koje bi budućnosti mogli donijeti uništavanje okoliša i klimatske promjene i dalje percipiraju kao ugroze nacionalnoj sigurnosti. Za Kaplanov diskurs, ekspliciran u obliku „nadolazeće anarhije“, iznesen u djelu istoimenog naziva, može se ustvrditi da je pod utjecajem procesa sekuritizacije. Sekuritizacija, kao krajnji oblik politizacije određenog pitanja, omogućava upotrebu izvanrednih mjera i sredstava (Buzan, Waeber, de Wilde, 1998: 25-32). Pritom bi onaj tko vrši proces sekuritizacije (tj. identificira neko pitanje kao sigurnosnu ugrozu) bila država, tj. njena birokracija nacionalne sigurnosti. Objekt sekuritizacije bila bi prijetnja „poplavom“ izbjeglica iz dijelova svijeta pogođenih uništavanjem okoliša, prirodnim katastrofama i klimatskim promjenama općenito (trajanje im je dugoročno, a ishod neizvjestan), dok bi ciljana skupina koja bi trebala prihvatiti ovu sekuritizaciju i podržati upotrebu izvanrednih mjesta obrane i zaštite bili stanovnici i javnost bogatih, razvijenih država.

Zanimljivo je da su države ipak počele raditi zajedno na pokušajima rješavanja problema vezanih uz uništavanje okoliša i globalno zagrijavanje. Realisti i neo-realisti tvrde da se režimi suradnje javljaju samo kada je ta suradnja u nacionalnom interesu jedne ili više ključnih država ili gdje ključna država nema što za izgubiti, ali može nešto dobiti ako se pridruži nekom režimu suradnje.

Odgovor realista na pitanje o snazi ili slabosti režima suradnje na rješavanju problema vezanih uz okoliš je jednostavan. Režimi odražavaju interese država, a održavat će samo mogućnosti koje neke države posjeduju na ovom području (Vogler, 1992: 129).

Kritička perspektiva nudi drugačiji i jasniji pogled na globalno zatopljenje, koje je globalno po tome što zahvaća čitav planet, ali za to isto zatopljenje nisu svi odgovorni jednako, nego je odgovornost izrazito nejednaka i asimetrična. Takva bi trebala biti i plaćanja za odgovornost za globalno zatopljenje.

Neomaltuzijanska perspektiva pokušava sve probleme vezane uz uništavanje okoliša na Globalnom Jugu pripisati prevelikom broju stanovnika i implicira da je Jug odgovoran za uništavanje okoliša (Dalby, 1999). Geopolitičke tendencije podjele svijeta u blokove koji imaju određene značajke i davanje neke relativne

⁵ Dalby, S. (2009b), *Security and Environmental Change*, Keynote speech, Carleton University, Ottawa, <http://www.sv.uio.no/iss/english/about/news-and-events/events/2009/gechs/conference-program/videos/day1/keynote-speech.html>.

važnosti tim istim blokovima u globalnom poretku i dalje dolaze do izražaja. Stoga je prije svakog upoznavanja s problematikom okoliša nužno poznavati načine na koji se stvaraju i nameću geopolitičke vizije, kao proizvodi koji ujedinjuju moć i znanje i u tim okvirima stvaraju nova „znanja“ (Dalby, 2000).

1.5. Klimatske promjene: ugroze nacionalnoj sigurnosti ili prilike za promjenu paradigme?

„Obrambeni“ geopolitički diskurs upravo je jedna od glavnih značajki koje prevladavaju u suvremenoj geopolitičkoj misli, posebice kada se misli na produkciju geopolitičkih diskursa vezanih uz političke elite države i birokraciju nacionalne sigurnosti. Kaplan je upravo zagovornik „obrambenog“ pristupa vezanog uz promjene u okolišu kao generatore anarhije i potencijalnih sukoba te poziva na organiziranje razvijenog svijeta, kako bi se obranio od navedenih ugroza. Uz terorizam i teroriste, koji su zamijenili sovjetsku prijetnju kao glavni izvor produkcije „obrambenih“ geopolitičkih diskursa, „obrana od poplave“ stanovništva iz nerazvijenih dijelova svijeta, pojavljuje se sve više na listi prioriteta u strategijama nacionalne sigurnosti država, iako se dakako ne naziva ovakvim imenom. Zbog potencijala pokretanja velikih međunarodnih migracija stanovništva sa siromašnog Juga prema bogatom Sjeveru, promjene u okolišu postale su politički prioritet, ali i dio geopolitičkih diskursa. Intenzitet promjena u okolišu koje uzrokuje proces globalizacije je toliko visok da se sigurnost mora početi doživljavati kao ekološki proces. Na veze okoliša i sigurnosti upozorava S. Dalby (Dalby, 2009a, 2009b), koji upozorava da se i u promišljanju o utjecaju klimatskih promjena na sigurnost i dalje uglavnom upotrebljava suvremeni diskurs sekuritizacije kad su u pitanju kritičke rasprave o sigurnosti, koji koristi politiku identificiranja i upozoravanja na prijetnje kao središnji dio u analizi utjecaja promjena u okolišu na sigurnost. Dalby, koji kritizira Kaplanov pristup i diskurs koji promjene u okolišu u nerazvijenim državama doživljava primarno kao ugrozu sigurnosti razvijenih i bogatih, pokazuje da teorije sigurnosti ljudskog društva u suvremenom razdoblju zahtijevaju geopolitičku imaginaciju s više nijansi u razmatranju, koja je sposobna uhvatiti se ukoštac s novim uzrocima ranjivosti suvremenih ljudskih društava, kako bi ona u budućnosti postala otpornija.

Istraživanje problematike međusobnih odnosa okoliša kao „prirodnog konteksta“ i međunarodnih odnosa bavi se pitanjem koliko su politika i prognoze sigurnosti okoliša pod utjecajem pažljivo konstruiranog diskursa koji ih oblikuje. Razrada teorijskih perspektiva istraživanja odnosa okoliša i međunarodnih odnosa pod utjecajem je geopolitičkog diskursa koji kreira mentalne mape. Ove mentalne mape stvaraju „opasnost“ i „ugrožene subjekte“ tj. ljude i ljudsko

društvo. I dok Dalby prepoznaje ovaj diskurs i kreaciju koju stvara, raskrinkavajući ga, Kaplan je jedan od geopolitičara koji je konstruirao ovakav diskurs i predstavljao ga kao legitiman. U ovoj činjenici osnovna je razlika između Kaplana, prirodno determinističkog više klasičnog geopolitičara i Dalbyja, kritičkog geopolitičara, za čije se radove, kao i za Kaplanove, može ustvrditi da pripadaju među geopolitičke diskurse geopolitike globalnog okoliša. Ključna razlika je u kritički nastrojenoj perspektivi Dalbyja, kojom se raskrinkava tradicionalno intoniran geopolitički diskurs koji percipira ugroze okoliša kao izvor opasnosti, identificirajući ljudsko društvo kao glavni čimbenik koji predstavlja prijetnju okolišu.

Dominantan koncept sigurnosti je i u post-hladnoratovskom svijetu i dalje konstruiran kao projekt liberalnog moderniteta i dio je dominantne perspektive koja postoji unutar međunarodnih odnosa, a koji okoliš tretira kao moguću bezličnu prijetnju. Istodobno, ovaj koncept zanemaruje alternativne pristupe sigurnosti globalnog okoliša, a posebice one koji ukazuju na povijest ekološkog ugrožavanja okoliša i štetnosti prekomjernog iskorištavanja resursa (prvenstveno neobnovljivih). Svaki pristup koji zanemaruje društveno-povijesni kontekst i ugroze nužno mora biti podložan kritici. Diskurs koji percipira sam okoliš kao ugrozu sigurnost konstruira u kategorijama tehnolojskih i modernističkih pretpostavki kontrole, unutar ograničenih teritorijalno-političkih entiteta kao što su države, koje su proizvodi moderne geopolitičke imaginacije (Dalby, 2002: 146). Suprotno ovakvim pretpostavkama, okoliš nije prijetnja čovjeku, nego je čovjek prijetnja okolišu, a time i sebi samome – zaključak je koji se može izvući u radovima S. Dalbyja. Iz ove ključne razlike u percepciji proizlaze i razlike u dva već spomenuta tipa geopolitičkog diskursa vezanog uz promjene u okolišu.

2. Perspektive pogleda na suvremenu međunarodnu politiku II

2.1. Promišljanja F. Zakarie: Svijet nakon Amerike

Teoretičar međunarodnih odnosa i zastupnik realističke perspektive u međunarodnim odnosima, *Fareed Zakaria*, u knjizi „Svijet nakon Amerike“ (*The Post-American World*) predvidio je smanjenje postojećeg stupnja američke hegemonije u svijetu, ponajviše zbog jačanja navedenih novih i novih-starih igrača na globalnoj sceni, koji se nazivaju BRIC državama (engl. *BRIC states*): Brazila, Rusije, Indije i NR Kine.

Raspravljajući o suvremenom razdoblju i bliskoj budućnosti, Zakaria tvrdi da smo svjedoci nastanka uistinu globalnog poretka, u kojem države sa svih kontinenata i iz svih regija imaju priliku sudjelovati u međunarodnoj trgovini, a njihovi stanovnici ne ponašaju se kao „gospodari i sluga“ nego kao „proizvođači i potrošači“, „trgovci i proizvođači“ itd. Nastala je istinski globalna ekonomija, koja je postala dominantno obilježje suvremene međunarodne politike. Zakaria smatra da je za nastanak globalne kapitalističke ekonomije bila ključna pobjeda SAD-a u Hladnom ratu, koja je otvorila vrata kapitalu i tokovima informacija preko dotad zatvorenih granica i povezala drugu, zatvorenu polovinu svijeta s prvom, otvorenom. Ova pobjeda učinila je globalnu kapitalističku ekonomiju jedinom održivom ekonomijom, zasad bez prave i raširene alternative. Tehnološki razvoj na polju informatike, komunikacija i prometa pojačao je učinke globalizacije. Istodobno, javljaju se reakcije na globalizaciju, koja se vrlo često doživljava kao amerikanizacija, iako se između ova dva procesa ne može staviti znak jednakosti. Globalizacija donosi jačanje nacionalizma i lokalizma, koji se mogu opisati kao posljedice globalizacije. Činjenica je da je globalizacija povezana s američkom masovnom kulturom i poimanjem individualnih sloboda i

ljudskih prava kakvo postoji na Zapadu. Stoga globalizacija sa sobom donosi masovnu kulturu i demokratizaciju, te tako udara na tradicionalne vrijednosti, što generira nestabilnost. Globalna ekonomija, koja nastaje kroz proces globalizacije, donosi sa sobom i mnoge opasnosti, te ujedno i miješanje lokalnog i globalnog. Razumijevanje tog miješanja je pravi način za razumijevanje Kine i Indije, kao najvećih sila u usponu. Nastaje mješavina lokalnog i globalnog, ali mješavina koju obilježuju tenzije – smatra Zakaria.

U svojoj knjizi, Zakaria identificira nepremašen ekonomski rast NR Kine, koji prati rast i modernizacija njene oružane sile te širenje utjecaja u ostale dijelove Azije i Pacifika, ali i šire. Također, identificira ekonomski rast Indije, uvelike zasnovan na novim tehnologijama i milijunima obrazovanih ljudi, čiji je rad mnogo jeftiniji nego rad na Zapadu. Tu je dakako i ponovni rast Rusije, zasnovan na visokim cijenama nafte (koje su u međuvremenu doživjele veliki pad i ponovni rast, ali ne ni približno na razine na kojima su bile 2007. i 2008. g. prije početka svjetske ekonomske krize) i rastućoj razini autokracije i jačanja države u cjelini, kao i modernizacije oružanih snaga. SAD još uvijek imaju najviše dinamičnu i kompetitivnu ekonomiju na svijetu, kvalitetno visokoškolsko obrazovanje koje proizvodi studente koji znaju razmišljati, a osim toga, za razliku od Europe, Kine, Japana, Tajvana, Koreje ima i dinamičnu populaciju, koja usprkos smanjenju stopa nataliteta još uvijek itekako raste zbog imigracije. Međutim, T. Friedman, u knjizi *The World is Flat*, smatra da SAD ne mogu pratiti ljudske potencijale koje imaju Kina i Indija, ilustrirajući to primjerice kroz broj inženjera koje godišnje proizvode kineska i indijska sveučilišta u odnosu prema onima u SAD-u.

SAD bi se trebale prilagoditi novim okolnostima u svijetu, smatra Zakaria. Vrijeme dominacije i hegemonije, za koje su konzervativci i neokonzervativci mislili da će biti uspostavljena i da će trajati u „novom američkom stoljeću“ (misleći na 21. stoljeće), definitivno neće trajati i neće biti takvog stupnja da bi ga se moglo nazvati vremenom američke hegemonije, upravo zbog rasta drugih velikih i jakih država. Nema „novog američkog stoljeća“, to je sada već potpuno jasno. Ali upravo rast ostalih država smatra pobjedom liberalnog međunarodnog poretka za koji su se SAD zalagale i u ratu i u miru, te kao jedina globalna sila imaju posebnu odgovornost za njegovo održavanje i produblјivanje.

Bez obzira na moguće scenarije i razvoje u budućnosti, ostaje činjenica da su NR Kina, Indija i Rusija relativno ojačale u odnosu na razdoblje pred desetak godina. Posebno se to može reći za Rusiju, koja je krajem 1990-ih godina bila „na koljenima“, zbog niskih cijena glavnog izvoznog proizvoda – nafte, nespособnosti središnje vlasti da sredi stanje u državi, vlasti oligarha, kriminalne privatizacije i korupcije. U međuvremenu, Rusija ne samo da je „stala na noge“ nego je i napravila istinski „veliki skok“, postavši ponovno respektabilnom svjetskom silom.

2.2. T. Friedman i „ravni svijet“. Kritika neoliberalizma D. Harveya

U knjizi, čiji bismo naziv mogli prevesti kao „Svijet je ravan“ („*The World is Flat*“) T. Friedman, američki autor zagovaratelj globalizacije, koji smatra da pozitivne vrijednosti globalizacije nadmašuju negativnosti, detaljno opisuje ekonomski uspon Indije, zasnovan ponajviše na razvoju informatičke industrije i djelatnosti u kojima se koristi obrazovana radna snaga koja poznaje engleski jezik i spremna je raditi za mnogo manje plaće nego radna snaga približno jednakih osobina u SAD-u i Europi. Indija je napravila „boom“ otkad je odlučila liberalizirati gospodarstvo i provesti privatizaciju, a otac ovih ekonomskih reformi i uspjeha je indijski premijer M. Singh, koji je u doba početka reformi, 1991. g., bio ministar gospodarstva. Friedman inače smatra da su za globalizaciju svjetskog gospodarstva i rušenje barijera bila ključna tri događaja: pad Berlinskog zida, ekonomsko otvaranje Kine i Indije (dvije države koje imaju 40 posto stanovništva svijeta!) i početak informatičke revolucije tj. postanak Interneta i World Wide Weba. Ovi događaji otvorili su nova tržišta i uključili polovinu svjetskog stanovništva u globalnu kapitalističku ekonomiju, te tako ubrzali globalizaciju, a informatička revolucija bila je katalizator, koji je omogućio čak i premještanje procesa rada u mnogim djelatnostima iz jednih država u druge, pa čak i u druge dijelove svijeta, što je omogućilo da se djelatnosti obavljaju jednakom brzinom i kvalitetom za mnogo manje novca, te tako proizvodi i usluge postaju mnogo jeftiniji. Tehnološki razvoj istodobno tjera najrazvijenije države, gdje je rad najskuplji, da se prilagođavaju, tjera ih na tehnološke inovacije, a njihovu radnu snagu da se obrazuje kako bi bila sposobna obavljati najviše plaćene poslove. Naravno, svi ovi procesi imaju svoje granice, jer mnoge djelatnosti nije moguće izmjestiti u druge dijelove svijeta gdje je ljudski rad jeftiniji, ali je, s druge strane, moguće uvesti radnu snagu koja će te iste poslove obavljati za manju plaću, što pred radnu snagu u razvijenim zemljama postavlja dodatne izazove. Friedman globalizaciju ocjenjuje pozitivnim procesom, vodeći se upravo najviše primjerom Indije i uspoređujući Indiju s njenim susjedima, Pakistanom i Bangladešom. Indija je, zbog demokratskog sustava i ekonomskih reformi te vrlo kvalitetnog sustava obrazovanja i uključenosti u globalnu ekonomiju, uspjela iz siromaštva izvući nekoliko stotina milijuna ljudi, tvrdi Friedman. Iako razina siromaštava u Indiji još uvijek zapanjuje i zabrinjava, posebice u ruralnim krajevima, pomaci su veliki i vidljivi, dok u Pakistanu i Bangladešu to nije slučaj, zbog potpuno suprotnih trendova od onih u Indiji, koje Friedman pripisuje kulturnim razlikama, iz kojih onda proizlaze sve ostale razlike (Friedman, 2007).

Vrijednosni sustav, koji nam govori da je globalizacija ipak mnogo bolja nego loša tj. da donosi mnogo više dobrih nego loših stvari, što zastupa Friedman, možemo prihvatiti i tako prihvatiti neoliberalnu ideologiju. Možemo ga i odbiti kao što ga odbija D. Harvey, u knjizi *Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom* (2009), u kojoj daje snažnu kritiku neoliberalističke ideologije, koja je prerasla u najjaču dogmu u suvremenom svijetu, a on je ocjenjuje utopijom.

Friedman, među ostalim, ukazuje na izniman ekonomski razvoj Indije i Kine, što podupiru egzaktni podaci. Ovaj ekonomski razvoj generira političku, ali i vojnu moć. Kina i Indija postali su najveći svjetski kupci naoružanja, a Kina je istodobno i veliki proizvođač naoružanja. Obje države razvijaju mornaricu i to ne samo mornaricu obalnog kapaciteta, nego mornaricu koja ima oceanski doseg i kapacitete. Kina želi biti prisutna u svim morima na koja izlazi (Žuto, Istočnokinesko i Južnokinesko more), a također pokazuje tendencije za budućom prisutnošću južno i jugozapadno (na granicama indonezijskih arhipelaških voda, te čak i u Indijskom oceanu). Indijska mornarica prisutna je razumljivo u morima koja okružuju Indiju, ali ima i perspektivu postati vladaricom Indijskog oceana ili barem njegova većeg dijela. Indija u Južnoj Aziji ima gotovo hegemonski položaj, te je posljednjih desetljeća bitno povećala razinu premoći nad Pakistanom, kojemu ostaje samo nuklearno oružje kao moguća obrana u slučaju rata protiv Indije. Međutim, zbog savezništva Pakistana s Kinom i tradicionalnog geopolitičkog suparništva Indije i Kine, odnosi u Južnoj Aziji bitno su kompliciraniji od „jednostavnog“ vječnog suparništva i neprijateljstva Pakistana i Indije.

No, ono što u već spomenutoj knjizi iznosi Harvey, bitno je drugačiji pogled na svijet. Prije nego ukratko iznesemo njegov pogled na suvremeni neoliberalni koncept i ideologiju, potrebno je reći da je Harvey po svojem svjetonazoru neomarksist te spada među najveće suvremene američke geografe, a u vrhu je svjetske geografije još od 1970-ih godina. Harvey, kao izraziti protivnik neoliberalizma, ukazuje na izvrtanje činjenica i prikazivanje „postignuća“ neoliberalizma na način koji odgovara samo onima koji od toga što neoliberalizam donosi sa sobom imaju koristi. Tri milijarde ljudi (od toga jedna četvrtina otpada na prirodni prirast u najmanje razvijenim dijelovima svijeta), koji su od početka 1990-ih godina postali dostupni kapitalističkoj ekonomiji, koja je neoliberalna i sada globalna po svome dosegu, nisu postali bogatiji, kao što to tvrdi Friedman. Naprotiv, uvučeni su u kapitalistički način privređivanja i u financijske tokove bez kojih su ranije normalno živjeli. Dok nisu upali u klopku neoliberalizma, nisu bili zaduženi, radili su manje i imali su veća socijalna prava. Harvey smatra da neoliberalizam koristi jedino bogatima i to bez iznimke i u razvijenim i manje razvijenim državama svijeta. Svoje tvrdnje podupire nizom primjera o preraspodjeli društvenog bogatstva, povećanju socijalnih razlika koje se ponajviše očituju u rastu zarada najbogatijih koji

postaju još bogatiji, smanjivanju poreza najbogatijima, prelasku sve većeg dijela bogatstva u ruke sve manjeg broja ljudi i nastanku milijardera u donedavno nerazvijenim pa i socijalističkim državama (tu kao najbolje primjere izdvaja Rusiju i NR Kinu). Ono što je bitno naglasiti je da Harvey velike ekonomske uspjehe država kao što su NR Kina, Indija, Rusija, Brazil, Meksiko te azijskih „tigrova“ ne promatra u apsolutnim jedinicama mjere, nego ih promatra relativno, pa naglašava da su ti uspjesi praćeni povećanjem socijalnih razlika i smanjivanjem socijalnih prava te nečime što smatra najviše štetnom posljedicom neoliberalizma – privatizacijom prirodnih resursa, prirodnih monopola (primjerice opskrba vodom) i javnih usluga (zdravstvo, socijalna skrb, usluge javnog putničkog prometa npr. željeznice itd.).

2.3. F. W. Engdahl: Stoljeće rata. Dominacija punog spektra

1987. g. je bivši SSSR dosegao vrhunac svoje proizvodnje nafte, deset godina nakon što je CIA u jednom tajnom dokumentu predvidjela da će “pad proizvodnje nafte značajno utjecati na ekonomiju i stabilnost SSSR-a”.

Dvije godine kasnije, pao je Berlinski zid, a 1991. g. se raspao SSSR.

SAD su vrhunac proizvodnje nafte dosegle još 1971. g., a tada je, kombinirano s velikim povećanjem cijena nafte počelo prvo razdoblje stagflacije u SAD-u i veliki ekonomski problemi.

SAD su 15. kolovoza 1971. g. ukinule zlatni standard, te je time količina dolara u opticaju prestala biti vezana uz količinu zlata u američkim federalnim rezervama.

Usljedilo je veliko povećanje cijena nafte i još veća potražnja za dolarima.

1990-te godine su, nakon druge polovine 1980-ih godina, također bile desetljeće jeftine nafte.

Smatra se da je jedan od razloga zbog kojih je S. Husein napao Kuvajt bio i taj što je ova država, saveznik SAD-a, krajem 1980-ih godina povećala proizvodnju i tako držala vrlo nisku cijenu nafte, zajedno sa Saudijskom Arabijom.

Navodno je Saudijska Arabija, kao najveća svjetska izvoznica nafte i glavni saveznik SAD-a u regiji Zaljeva, trebala biti idući „cilj“ S. Huseina, iako ove namjere nikad nisu ostvarene zbog američke vojne intervencije i operacije „Pustinjska oluja“, nazvane još i prvi zaljevski rat.

Jeftina nafta tokom 1990-ih godina je ionako vrlo slabu, tranzicijom i gubitkom tržišta pogođenu ekonomiju Rusije dovela gotovo do ruba bankrota.

1998. g. Rusija je bila u velikoj ekonomskoj krizi, a jedan od glavnih uzroka tome je bio taj što je nafta koštala manje od 10 dolara za barel!

Engdahlovo viđenje naftne geopolitike

Naftna geopolitika i uspostava što većeg stupnja kontrole nad proizvodnjom i dostavom nafte bili su među glavnim pokretačima svih najvažnijih sukoba u dvadesetom stoljeću: prvog i drugog svjetskog rata, te rata bez rata, Hladnog rata.

Projekcije potrošnje nafte za budućnost nisu optimistične. 2004. g. je globalna potrošnja nafte bila 82 milijuna barela dnevno. Do 2025. g. se predviđa porast potrošnje na 120 milijuna barela dnevno. 2020. g. SAD će trošiti 25 posto svjetske nafte, velike azijske ekonomije 25 posto, EU 18 posto, Istočna Europa i Rusija 13 posto, Latinska Amerika pet posto.

Bliski istok sadržava 65 posto potvrđenih svjetskih rezervi nafte, a samo Saudijska Arabija sadržava 25 posto.

Globalnu geostrategiju SAD-a početkom 21. stoljeća, točnije u razdoblju administracije predsjednika G. W. Busha, Engdahl je opisao u knjizi koja u izvorniku nosi naslov „*Armageddon: The Hidden Agenda of Washington Geopolitics*“.

Engdahl sustavno prati i razmatra nastanak i jačanje neokonzervativnog političkog *establishmenta* u SAD-u, okupljenog ponajviše u trustove mozgova (think-tanks) i razne zaklade, kojima je zajednički cilj što veći utjecaj na američku političku scenu, posebice na izvršnu vlast, personificiranu u osobi Predsjednika i njegov ured u Bijeloj kući, te kroz utjecaj na američko javno mnijenje. utvrđuje povezanost trustova mozgova, zaklada i raznih vjerskih institucija, od kojih veliki broj ima glavnu svrhu održavati što jačim savezništvo SAD-a i Izraela, te što veću prisutnost SAD-a u regiji Bliskog istoka.

No poseban fokus Engdahl stavlja na razmatranja o nastojanjima političkog i vojnog *establishmenta* u SAD-u za postizanjem tzv. *dominacije punoga spektra*. SAD kroz izgradnju proturaketnog štita žele ostvariti takvu vrstu dominacije u kojoj bi one mogle zaprijetiti svakome nuklearnim oružjem, istodobno se osjećajući gotovo posve sigurnima.

Jedina država koja narušava dominaciju punoga spektra SAD-a je Rusija, zbog činjenice da je naslijedila nuklearni arsenal bivšeg SSSR-a, te posjeduje preko četiri tisuće nuklearnih bojnih glava i strateške kapacitete (podmornice, silosi, mobilni lanseri, bombarderi). Bez obzira što je dio ruskog nuklearnog arsenala zastario, još uvijek predstavlja jedinu respektabilnu nuklearnu silu koja je sposobna suprotstaviti se nuklearnom arsenalu SAD-a, najvećem na svijetu, s preko pet i pol tisuća nuklearnih bojnih glava. Upravo je uzajamno zajamčeno uništenje (*Mutually Assured Destruction, MAD*) temelj nuklearne ravnoteže i izostanka nuklearnog sukoba još iz Hladnog rata, kad su dovoljne kapacitete razvile SAD i tadašnji SSSR. Rusija, kao nasljednica nuklearnog arsenala SSSR-a jedina se može suprotstaviti SAD-u kad je u pitanju totalni nuklearni rat. No ako bi u pitanje bila dovedena mogućnost uzajamnog zajamčenog uništenja, otvaraju se razne mogućnosti u geostrategiji. Otvara

se mogućnost prvog udara i uništenja protivnikovih nuklearnih kapaciteta prije nego što je isti sposoban odgovoriti. Tako smatraju zastupnici dominacije punoga spektra. Onaj mali broj raketa koji bi protivnik uspio lansirati, uništila bi proturaketna obrana, smatraju. Teza koju također zastupaju pobornici dominacije punoga spektra je da SAD trebaju neprekidno razvijati i modernizirati vlastite nuklearne kapacitete, a također zastupaju i militarizaciju Zemljinog svemira. Za vrijeme administracije G. W. Busha zastupnici dominacije punoga spektra i neokonzervativci, koji su jasno izrazili želju za globalnom dominacijom SAD-a i ostvarenjem novog američkog stoljeća, dominirali su političkim i vojnim establishmentom SAD-a te su imali ključan utjecaj na odluke koje je kao predsjednik SAD-a donosio G. W. Bush.

Nakon desetljeća post hladnoratnog smanjivanja izdataka za naoružanje, dolaskom G. W. Busha u Bijelu kuću početkom 2001. g., započelo je ponovno povećanje sredstava za naoružanje, koje je posebice pojačano nakon 11. rujna i usvajanja nove Strategije nacionalne sigurnosti SAD-a 2002. g., na čije su oblikovanje presudan utjecaj imali neokonzervativci i unilateralisti koji su tada zauzimali ključne pozicije u Ministarstvu obrane SAD-a. Njihov plan o ostvarivanju dominacije punoga spektra započeo se ostvarivati kroz sveobuhvatan program modernizacije i razvoja nuklearnog oružja te veliko povećanje izdvajanja za naoružanje u cjelini. Kad je u pitanju Šira regija Bliskog istoka, kao najvažnija regija u koju SAD moraju nastaviti projicirati svoj utjecaj i još ga pojačati, planovi neokonzervativaca ostvareni su kroz vojne intervencije u Afganistanu i posebice u Iraku te okupaciju ovih dviju država. Posebno su u zagovaranju prisutnosti i utjecaja SAD-a u ovoj regiji aktivni trustovi mozgova i organizacije koje promiču savezništvo i prijateljstvo SAD-a i Izraela. Jedan dio njih smatraju da Palestinci nemaju pravo na državu, te da svi palestinski teritoriji pripadaju Izraelu. Zalažu se za što čvršće veze SAD-a i Izraela te imaju izuzetno snažan utjecaj na vanjsku politiku SAD-a u regiji.

Promišljanja i zaključke do kojih je došao kad je u pitanju globalna geostrategija SAD-a i planovi za potpunu stratešku dominaciju u svijetu, Engdahl je nastavio izlagati u knjizi *Full Spectrum Dominance: Totalitarian Democracy in the New World Order*, u kojoj govori o težnjama vladajuće elite u SAD-u za globalnom dominacijom, koje iskripljuju samu bit demokracije i demokratskih odnosa u svjetskom poretku.

2.4. T. Barnett: integrirana Jezgra i neintegrirani Ponor

Thomas P.M. Barnett američki je vojni geostrateg. Razvio je geopolitičku teoriju koja je svijet podijelila na „integriranu ili funkcionalnu Jezgru“ (*Integrated Core*) i „neintegrirani Ponor“ („Prazninu“) (*Non-Integrated Gap*) zbog čega je bio posebno zapažen prije američke invazije na Irak 2003. godine, kada je za *Esquire* napisao članak u znak podrške vojnoj akciji pod naslovom „Nova

karta Pentagona" (*The Pentagon's New Map: War and Peace in the Twenty-First Century*) (što će kasnije postati naslov knjige koja će razraditi njegove geopolitičke teorije). Jezgra po Barnettu obuhvaća većinski stabilne i razvijene dijelove svijeta, Ameriku, Europu, Rusiju, Australiju i Oceaniju te istočnu Aziju, dok Ponor obuhvaća ostalo, s naglaskom na Bliski istok i Afriku. Središnja je teza Barnettove geopolitičke teorije da su veze koje globalizacija donosi između zemalja (uključujući mrežnu povezanost, financijske transakcije i medijske tokove) sinonim za one zemlje sa stabilnim vladama, rastućim životnim standardom i "više smrtnih slučajeva samoubojstvom nego ubojstvom". Te zemlje čine integriranu Jezgru. Te se regije razlikuju od onih u koje globalizacija još nije prodrla, što je sinonim za političku represiju, siromaštvo, bolesti i masovna ubojstva i sukobe. Ta područja čine neintegriranu Prazninu.

Ključno za Barnettove geostrateške ideje jest da bi Sjedinjene Države trebale „izvesti sigurnost“ u Ponor kako bi integrirale i povezale te regije s Jezgrom, čak i ako to znači ratovanje u zemljama Ponora, praćeno dugim razdobljima izgradnje države. Ova doktrina dobro je poslužila legitimaciji G.W. Bushove ideje o izvozu demokracije u pojedine zemlje Bliskog istoka s naglaskom na Irak i Iran (naravno, petrodolarske monarhije Perzijskog zaljeva, saveznice SAD-a, poput Saudijske Arabije se bez obzira na nedemokratsku prirodu svojih režima ovdje ne računaju). Ova ideja je doživjela potpuni fijasko, ostavivši Irak kao razorenu i razjedinjenu zemlju, pomogla je neizravno uspostavi tzv. Islamske države u Siriji i Iraku te općenito Bliski istok ostavila daleko manje stabilnim i razvijenim nego što je bio, pri čemu je tzv. Arapsko proljeće tj. njegove posljedice dovelo do drugog velikog vala nestabilnosti.

3. Suvremena vanjska politika SAD-a i uloga NATO-a: između unilateralizma i „America First“ i multilateralizma

NATO i Rusija – suvremeno suparništvo

3.1. Neokonzervativci i vanjska politika SAD-a

Od dolaska na vlast predsjednika *G. W. Busha*, politiku SAD-a sve je više bila definirana unilateralizmom, koji se počeo posebno osjećati nakon napada od 11. rujna 2001. g., kad je Bush dobio „*carte blanche*“ da vojno intervenira protiv država koje podupiru terorizam ili se smatra da razvijaju oružja za masovno uništenje. Međutim, ovakva čak i javno proklamirana „križarska“ politika, ubrzo se pretvorila u svoj antipod. U nedostatku uspjeha u ratu protiv terorizma i hvatanju čelnih ljudi Al-Qaide, Bush je odlučio učvrstiti američku prisutnost na Bliskom istoku i u središnjoj Aziji, pa je uz američku prisutnost u Afganistanu, započeo rat protiv Iraka, gdje se američke postrojbe i danas nalaze. Zbog napada na Irak došlo je do velikog rascjepa unutar NATO-a, kojemu je administracija SAD-a namijenila ulogu pozadinskih postrojbi, koje bi trebale stabilizirati Irak nakon američke intervencije, za što u NATO-u nije bilo konsenzusa, pa NATO nije poslao postrojbe u Irak, ali neke njegove članice jesu, kroz „koaliciju voljnih“.

Borba protiv terorizma u Afganistanu i intervencija u Iraku, te rasprave oko njene opravdanosti skrivaju prave, složene namjere ovih geostrateških izazova i postignuća, koja su na dramatičan način mijenjale politički poredak koji su

SAD, sa svojim partnerima, izgrađivale od četrdesetih godina prošlog stoljeća. Proglašenje Irana, Iraka i Sjeverne Koreje osovnom zla u Bushovu govoru o stanju nacije, nekoliko mjeseci nakon napada od 11. rujna, iako nije utvrđena nikakva povezanost tih država s terorističkim napadima, te napad na Irak koji je opravdan zaustavljanjem razvoja oružja masovnog uništenja koje nikad nije pronađeno, bili su koraci poduzeti kako bi se opravdala ova i moguće buduće vojne intervencije (Victor, D., Victor, N., 2003).

Dvije činjenice koje obilježuju naše doba, terorizam i američka unipolarna moć, nemaju za nužnu posljedicu preobrazbu organizacijskih načela međunarodnog poretka. SAD i ostale velike sile trebaju novi konsenzus oko terorističkih prijetnji, oružja za masovno uništenje, upotrebe sile i globalnih pravila djelovanja u međunarodnoj zajednici. Američka neoimperijalna globalna strategija, prijeti eliminacijom supstance na kojoj počivaju međunarodna zajednica i politička partnerstva u dobu kada su međunarodna zajednica i ova partnerstva potrebni. Pristup bi morao propasti, jer je politički neodrživ i diplomatski štetan. A ako je povijest vodič, uzrokovat će antagonizam i otpor koji će nasuprot SAD-u postaviti više podijeljen i neprijateljski raspoložen svijet – bilo je jedno od tadašnjih viđenja (Ikenberry, 2002).

I danas se vidi se koliko je ova pretpostavka bila točna, sada kad nova administracija SAD-a pokušava vratiti povjerenje međunarodne zajednice, ali i svojih tradicionalnih saveznika. Ono što je jasno je da su koncepti koje su Bushova administracija i ljudi unutar nje, gotovo svi pripadnici neokonzervativne škole mišljenja, zaduženi za vanjsku politiku, obranu i sigurnost objavili je da smatraju da je došlo vrijeme potpune američke hegemonije u svijetu (Sarkesian, Williams, Cimbalo, 2002).

Kao neokonzervativizmu bliske političare, „tvrde“ realiste starog kova, ali ne i deklarirane neokonzervativce na najvažnijim, ključnim mjestima u Bushovoj administraciji možemo navesti tadašnjeg potpredsjednika SAD-a R. *Cheneya*, savjetnicu za nacionalnu sigurnost i kasnije ministricu vanjskih poslova C. *Rice*, i ministra obrane do kraja 2006., D. *Rumsfelda*. P. *Wolfowitz*, tadašnji pomoćnik ministra obrane, bio je deklarirani neokonzervativac, a u Pentagonu je, zajedno s D. *Feithom*, također neokonzervativcem, imao ključan utjecaj na oblikovanje vanjske politike i Strategije nacionalne sigurnosti. Cheney je pak svoje stavove o angažmanu na Bliskom istoku i rušenju S. Husein s vlasti u Iraku posve promijenio nakon 11. rujna, postavši glavnim zagovornikom američkog angažiranja u regiji Bliskog istoka i napada na Irak. Smatra se da su velik utjecaj na promjenu njegovih stavova imali upravo neokonzervativci.

Zanimljivost je da iako deklarirani neokonzervativci nisu zauzimali ključne pozicije u Bijeloj kući i Vladi, njihova viđenja vanjske politike SAD-a obično su postajala dominantna, upravo zato jer su zauzimali mnoge pozicije na polju

vanjske politike u vlasti, ali i izvan službene politike, na polju neokonzervativnih trustova mozgova i organizacija, koji su imali velik utjecaj na oblikovanje vanjske politike. Neokonzervativci u vlasti su svojim šefovima, koji većinom nisu bili deklarirani neokonzervativci, nego tvrdokorni branitelji nacionalnih interesa SAD-a i tvrdolinijaški realisti, uspijevali vlastite stavove i političke ciljeve prikazivati dobrima za SAD, te ih tako navoditi da ih pretaču u političke odluke na najvišoj razini.

Važno je naglasiti da jačina utjecaja neokonzervativaca nije proizlazila iz činjenice da su imali jasno definiranu, preciznu vanjskopolitičku doktrinu, nego iz jačine vjerovanja neokonzervativaca u stavove koje zastupaju i njihove povezanosti unutar struktura tadašnje vlasti (Daalder, Lindsay, 2003).

Na nešto nižoj razini političkog odlučivanja u Bushovoj administraciji u različitim razdobljima nalazili su se brojni važni neokonzervativci: *R. Perle, R. Zoellick, S. Cambone, J. Woolsey, M. Ledeen, D. Feith, R. Armitage, B. Jackson, Z. Khalilzad, J. Kirkpatrick, L. Libby, J. Muravchik, J. Bolton, V. Nuland*. J. Bolton i V. Nuland zadržali su se u nekoliko administracija, primjerice J. Bolton je bio savjetnik za nacionalnu sigurnost i predsjedniku Trumpu dok nije dao ostavku nezadovoljan Trumpovom sigurnosnom politikom, a V. Nuland je i danas visokopozicionirana u američkom ministarstvu vanjskih poslova, State Departmentu. Ovdje su nabrojani samo istaknutiji neokonzervativci koji su držali važne položaje tokom Bushova predsjednikovanja. U Bushovoj administraciji djelovali su i mnogi drugi praktičari i sljedbenici neokonzervativizma. Ono što je znakovito je da među donositelje i ključnih odluka u vanjskoj politici u Administraciji nije spadao *C. Powell*, ministar vanjskih poslova tokom prva Bushova mandata.

Ono što je neokonzervativcima i njima bliskim tvrdolinijašima olakšalo utjecaj na kasnijeg predsjednika G. W. Busha bila su ponajviše njegova snažna religijska uvjerenja (kršćanski fundamentalizam), te vrlo slabo poznavanje vanjske politike.

C. Rice i R. Cheney prije ulaska u predsjedničku kampanji okupili su tim od osam iskusnih vanjskopolitičkih savjetnika kako bi Bushu održali kratku edukaciju o vanjskoj politici. Ovi savjetnici bili su deklarirani neokonzervativci (*R. Armitage, S. Hadley, R. Perle, P. Wolfowitz, D. Zakheim, R. Zoellick*) i tradicionalni zastupnici tvrdolinijaške politike, bliski neokonzervativcima (*C. Rice, D. Rumsfeld, R. Blackwill*). Primjetan je bio potpun izostanak savjetnika bivšeg Predsjednika, *G. H. W. Busha*, koji su bili zastupnici real-političkih promišljanja i geopolitike kakvu je zastupao *H. Kissinger*, a ne zastupnici neokonzervativne geopolitičke doktrine globalne hegemonije SAD-a (Unger, 2007: 161-163).

Snažan utjecaj neokonzervativaca na predsjednika Busha vidljiv je bio i u retorici, prema kojoj se prilike u svijetu svode na crno-bijelo toniranu borbu na život i smrt, između dobra i zla. Identifikacija pojedinih država kao „nepoćudnih“ („*rogue states*“) i označavanje Irana, Iraka i Sjeverne Koreje „osovinom zla“, te regije Bliskog istoka kao prostora trajnog američkog angažiranja i nužnosti pomaganja Izraelu pod svaku cijenu, odraz su utjecaja neokonzervativaca na politiku Bushove administracije. Neokonzervativci su otvoreno zagovarali neoreaganovsku vanjskopolitičku strategiju, koju je trebalo pretočiti u službenu vanjsku politiku SAD-a. Imali su važne uloge u oblikovanju američke globalne geostrategije, u koju su neokonzervativci ugradili svoje ideje, te ih provodili kroz službenu politiku. Činjenica da donositelji ključnih odluka (Predsjednik, Potpredsjednik, Ministar obrane) nisu bili deklarirani neokonzervativci, ne znači da nisu bili pod njihovim utjecajem i provodili politiku koja je bila u skladu s neokonzervativnom vizijom američke vanjske politike ili bar težila da bude takvom, do mjere do koje su joj to dopuštale objektivne okolnosti u svijetu. Nakon 11. rujna, počeli su provoditi svoju strategiju u djelo, kroz kumulativni učinak dva čimbenika: utjecaja na politiku predsjednika G. W. Busha, te političkih i društvenih okolnosti u SAD-u i svijetu nakon terorističkih napada od 11. rujna.

Nakon dolaska na vlast G. W. Busha i događaja od 11. rujna, ciljevi i mogućnosti neokonzervativaca značajno su porasli, s time da su mogućnosti čak, u relativnom smislu, porasle i mnogo više u odnosu na ciljeve. Osnovni uzroci toga su riješenost za djelovanje u obnašanju izvršne vlasti, raspoloženje u SAD-u, saveznicima SAD-a i dobrom dijelu svijeta nakon 11. rujna. Neokonzervativna strategija se tokom godina razvijala, kako su se mijenjale okolnosti, te prilagođavala svoje ciljeve tim okolnostima. Kada su okolnosti postale dovoljno pogodne, ciljevi su mogli biti ostvareni.

Ideologija neokonzervativaca na polju vanjske politike nije se u punoj mjeri mogla provoditi sve do poslije šoka koji je izazvao napad od 11. rujna 2001. Njeni glavni postulati ugrađeni su u Strategiju nacionalne sigurnosti SAD-a, usvojenu 2002., kao dokument na čiji su sadržaj neokonzervativci imali presudan utjecaj. Prvi put su u Strategiju nacionalne sigurnosti SAD-a uneseni unilateralizam i unilateralna akcija, kao i doktrina preventivnog ratovanja, kao središnje postavke vanjske, obrambene i sigurnosne politike SAD-a (Strategija nacionalne sigurnosti SAD-a, 2002: 15).

Koliki je bio stvaran utjecaj na predsjednika Busha, tj. koliko su njegove odluke oblikovali neokonzervativci koji su ga okruživali za mandata, ali i nekoliko godina prije nego je postao Predsjednik nije do kraja razjašnjena enigma. Neki autori smatraju da je predsjednik Bush bio marioneta, kojom se moglo vrlo lako upravljati. Tome je pripomogla činjenica što su realiteti vanjske politike i znanje o svijetu i zbivanjima u njemu za Busha bile uglavnom nepoznanice.

Jedan od djelatnika State Departmenta je za G. W. Busha, prije nego što je počeo dobivati savjete neokonzervativaca, rekao da je što se vanjske politike tiče bio „*tabula rasa*“, pa su se njegovi vanjskopolitički stavovi s lakoćom oblikovali prema savjetima neokonzervativnih savjetnika, kojima su ga okružili Cheney i Rice (Unger, 2007: 158).

Utjecaj neokonzervativaca na Busha je nakon ovih *briefinga* bio toliko ojačao da ga je bilo nemoguće smanjiti, a kamoli dokinuti. „Njihovi stavovi o vanjskoj politici praktički su postali njegovi osobni stavovi“ (McClellan, 2008: 85).

Ovo je iznimno bitan moment, jer pokazuje u kojoj je mjeri neokonzervativna politička ideologija, povezana s osobnim vjerovanjima G. W. Busha, presudno oblikovala njegove stavove i utjecala na odluke koje je donosio. Tijekom debate s *Al Goreom*, u kampanji 2000. g., Bush je naglasio da želi „skromnu“ vanjsku politiku na Bliskom istoku, te da je protiv rušenja S. Huseina u Iraku. Cheney je također podupro Bushovu poziciju kontinuiteta politike predsjednika Clintona, da se ne napada Irak, naglasivši da „SAD ne bi trebale djelovati kao da su imperijalna sila, i hoćeš-nećeš, osvajati glavne gradove država u tom dijelu svijetu i rušiti vlasti“ (The Washington Post, 12. siječnja 2002).

Potezi Bushove administracije pokazali su potpunu promjenu u stavovima. Nakon upoznavanja s programskim dokumentima neokonzervativaca, koje je objavio Projekt za novo američko stoljeće, vidljivo je da se na promjenu režima u ovoj regiji pozivalo i daleko prije predsjedničke kampanje iz 2000. godine.

Nakon 11. rujna, došlo je do velikog „pritiska“ od strane neokonzervativaca prema predsjedniku Bushu. Zanimljivo je da je taj „pritisak“, kroz javne pozive i slanje otvorenih pisama dolazio od ljudi okupljenih u trustove mozгова, od kojih je dobar dio aktivno sudjelovao u radu Administracije ili su s njom surađivali u svojstvu različitih vrsta savjetnika.

Kako bi se precijenilo opasnost od iračkog režima i pronašlo „dokaze“ o proizvodnji oružja za masovno uništenje i veze tog režima s Al-Qaidom, uspostavljen je treći po redu (nakon Tima B i Rumsfeldove Komisije) tim koji je trebao dovesti u pitanje službene obavještajne procjene, u režiji neokonzervativaca, koji su tada, za razliku od vremena prijašnja dva pokušaja, bili duboko ukorijenjeni u izvršnu vlast SAD-a.

Ovaj tim nazvan je Skupina za procjenu politike borbe protiv terorizma (*Policy Counterterrorism Evaluation Group*, PCTEG), uspostavljen nakon 11. rujna, nakon što su politički vođe iz Bijele kuće odbili službene obavještajne procjene o opasnosti od Iraka kao „previše konzervativne“ (Mitchell, 2006: 145).

PCTEG je poslužio kako bi se potvrdilo zadanu tezu, pronalaskom „dokaza“ o povezanosti Al-Qaide i napada od 11. rujna s režimom u Iraku, te „dokaza“ da taj režim proizvodi oružje za masovno uništenje. Bilo je stoga bitno samo

„dokazati“ navedenu osnovnu tezu, a činjenice koje su se uzimale u obzir bile su samo one koje su je potvrđivale. Dovođenje u pitanje službenih procjena o iračkom režimu, njegovim vezama s terorizmom i razvoju oružja za masovno uništenje, odvijalo se i na neslužbenoj razini, te snažno utjecalo na stvaranje dojma o razini prijatnje. Tako su, kroz iskrivljavanje obavještajnih podataka, neokonzervativci presudno utjecali na odluku o ulasku u rat, koja je donesena u Bijeloj kući i među članovima Kongresa. Procjene sva tri tima bile su daka-ko potpuno pogrešne, jer nisu bile utemeljene na činjenicama, ali su snažno utjecale na politiku, bilo da je riječ o pritisku na vladajuću, neokonzervativcima više ili manje nesklonu administraciju, zadobivanja podrške mogućoj budućoj neokonzervativnoj administraciji ili pripremanju terena za Reaganov program „Rat zvijezda“ i u kampanji proklamiran cilj G. W. Busha, uspostavu proturaketne obrane, koji je kasnije postao dio službene politike.

Cheney, Wolfowitz, Rumsfeld i ostali „Vulkanci,“ utjecajni savjetnici iz Bijele kuće, koji su dugo zamišljali rat u Iraku kao središnju figuru u hrabro vođenoj partiji koja bi vodila prema promjeni post-hladnoratovskog geopolitičkog okruženja, došli su na svoje napadom na Irak (Mann, 2004: 234-237). Napadom na Irak potpuno je pripremljena pozornica za ostvarenje gotovo svih programskih ciljeva neokonzervativaca, a američka dominacija u svijetu bila je na vrhuncu.

Kasniji događaji demantirali su autore koji su zastupali mišljenje o „brzim pobjedama u ratovima“, pošto su SAD godinama vodile dva iscrpljujuća rata. Stanje je daleko od zadovoljavajućeg. Sadašnji predsjednik SAD-a, B. Obama, odlučio je prvo postati dodatne trupe u Afganistan, u kojem se situacija pogoršala, te prijetila još većom eksplozijom nestabilnosti u Pakistanu. Početkom 2012. g., najavljeno je povlačenje američkih postrojbi iz Afganistana, koje bi se u najvećem dijelu trebale povući 2013. g., dok su se iz Iraka Amerikanci već povukli. Bushova politika prema Afganistanu i Iraku nikako ne mogu nazvati uspješnima, jer je na kraju mandata situacija u ovim dvjema državama bila izuzetno loša, a sigurnosne ugroze vrlo velike. Osim što je SAD odveo u nepotreban rat u Iraku, Bush nije uspio riješiti situaciju u Afganistanu te je svom nasljedniku Obami ostavio da rješava probleme za koje u velikoj mjeri najzaslužniji upravo on sam i neokonzervativci, čiji je program kroz svoju politiku uvelike i provodio.

Na globalnoj pozornici, NR Kina i Rusija, a kasnije i Indija shvatile su do kojih razmjera ide američka hegemonija i želja za svjetskom dominacijom vladajuće političke elite u SAD-u u vrijeme Bushova predsjednikovanja, pa su se ponovno približile. Odnosi SAD-a i Europe zbog intervencije u Iraku su se pogoršali. NATO po prvi puta u svojoj povijesti nije mogao odlučivati (jer nije bilo moguće postići konsenzus), a podjele su se vidjele i Europskoj uniji. Nastupila je kriza savezništava i multilateralizma. Kao jedino rješenje, nametnulo se jačanje me-

đunarodne zajednice, u čijem su stvaranju inače najveću ulogu imale upravo SAD, čija je službena politika istodobno pokušavala što više oslabiti tu istu međunarodnu zajednicu.

Odnosi u transatlantskoj zajednici su se od 2003. g., pa do kraja Bushova mandata popravili, ali mnogo više zbog zajedničkih interesa, nego zbog suglasja u stajalištima. SAD su se tokom 2004. g. počele vraćati multilateralizmu i djelovanju kroz institucije, a Europska unija, podijeljena i vojno i politički slaba, prihvatila je činjenicu da su SAD osvojile Irak, te ponudila pomoć. Jednako se zbilo i s NATO-om, koji je nakon raskola iz 2003. g. ponudio pomoć. Istanbulski summit 2004. g. donio je određeno „pomirenje“ među transatlantskim partnerima i prelazak u novu etapu odnosa, kao i promjenu prioriteta djelovanja.

Tragični događaji od 11. rujna pružili su dovoljan razlog i bili su neposredan povod, koji je bio potreban kako bi neokonzervativci pred američkom javnošću opravdali vojne intervencije protiv režima koji im ne odgovaraju, u strateški vrlo važnim i naftom bogatim državama. Stoga se može govoriti o novoj imperijalnoj ambiciji, skrivenoj pod borbom protiv terorizma i oružja masovnog uništenja. Upravo to je ono što je bila jezgra Bushove *Grand Strategy*, kojom se uvela i strategija preventivnih udara, gdje god da su potrebni. SAD, prema toj strategiji, trebaju djelovati unilateralno i preventivno udarati tamo gdje sumnjaju da postoje teroristi ili oružja masovnog uništenja. Poziva se na uspostavu „koalicija voljnih“, koje bi željele pratiti SAD na ovakvim pohodima, bez osvrtnja na pravila i norme međunarodne zajednice. U konačnici, ovakvi stavovi tvore neoimperijalnu viziju prema kojoj SAD sebi pripisuju globalnu ulogu uspostave standarda, određivanja što su prijetnje, korištenja sile i istjerivanja pravde.

Grand Strategy, koja se skriva između opsjednutosti borbom „dobra“ protiv „zla“, postala je glavni koncept američke vanjske politike, ujedno je postala opravdanje nove odlučnosti i objave američke hegemonije, te preobrazila odnose SAD-a sa svijetom u cjelini i pojedinim dijelovima. Pod time se misli i na odnose s Europskom unijom i NATO-om. Izvršen je pritisak na Pakistan, Saudijsku Arabiju i niz država na Bliskom istoku. Ojačani su odnosi s Kinom, Rusijom i Indijom, jer svaka od tih država suočena je s terorističkom prijetnjom, te su bile u boljim odnosima sa SAD-om nego međusobno (Hirsh, 2002).

3.2. Rat protiv terorizma i doktrina preventivnog ratovanja

Američka vanjska politika je nakon svršetka Hladnog rata bila opterećena prošlošću, idejama i politikom koju su je određivale u ovom dugom razdoblju. Nesuglasica i rasprava oko vanjske politike uvijek je bilo, ali nikad nije došlo do jednog zajedničkog i općenitog zaključka da bi vanjsku politiku trebalo radikal-

nije mijenjati. Međutim, opće uvjerenje da bi je trebalo mijenjati, koje se ipak počelo provlačiti, rezultat je brige za budućnost, u kojoj će trebati pronaći ravnotežu između angažiranosti SAD-a, na koju se vežu optužbe za hegemoniju i stvarne potrebe za američkim vodstvom. Također se postavlja pitanje da li SAD imaju pravo samostalno djelovati kada treba održavati međunarodni poredak. Oni koji sudjeluju u raspravama o američkoj politici zauzimaju unilateralno ili multilateralno stajalište. Neki odbacuju previše angažirani unilateralizam, ali su vrlo daleko od prihvaćanja multilateralizma kao načina djelovanja. Njihova pozicija je protiv unilateralizma ne kao načela nego protiv načina njegove primjene. Kritike koje su upućene američkoj vanjskoj politici od strane drugih, kao previše dominantnoj, nisu rezultat onoga što su SAD napravile u svijetu, nego onoga što SAD jesu i što se očekuje da će napraviti prije ili kasnije. R. W. Tucker zalagao se za produblјivanje veza sa saveznicima, kako SAD ne bi došle u poziciju da svoju golemu moć počnu koristiti bez ikakvih ograničenja (Tucker, 1999).

Napadima od 11. rujna na SAD, terorizam je praktički trenutačno postao najvažnija sigurnosna prijetnja najvećoj svjetskoj sili, njenim saveznicima, pa samim time i NATO-u. Brzi odgovor SAD-a na napade sastojao se u intervenciji u Afganistanu i rušenju talibanskog režima koji je bio nedvojbeno odgovoran za pomaganje u napadima, obučavanje i skrivanje odgovornih. Nakon uspjeha akcije u Afganistanu, američka administracija započela je žarište svog djelovanja prebacivati s Al-Qaide i Afganistana, sve više na Irak, optužujući režim S. Huseina za pomaganje terorizma i razvoj oružja za masovno uništenje. Osnovni problem je što dokaza da Irak razvija oružje za masovno uništenje i obučava teroriste i pruža im utočište jednostavno nije bilo. A to je utvrdila i UN-ova *Komisija za ispitivanje oružja za masovno uništenje* (UNMOVIC), kojoj je na čelu bio dr. H. Blix, koji je ustvrdio da Irak ne posjeduje oružje za masovno uništenje, što se nakon napada na Irak i rušenja režima pokazalo točnim. No, Blixova upozorenja nisu spriječila predsjednika Busha da naredi napad, u kojem su Amerikance svojim postrojbama podržali Britanci. Napad je doživio široku međunarodnu osudu, iako je dokinuo tiraniju S. Huseina, čiji je režim bio zločinački. No problem je bio u traženju razloga za napad, a obrazloženja su bila nevjerodostojna.

Do terorističkih napada 11. rujna 2001. g., SAD su bez obzira na promjenu u Bijeloj kući i dolazak Busha na vlast uglavnom tražile saveznike i odobrenja međunarodnih tijela za svoje vojne intervencije. Otada, SAD djeluju potpuno neovisno, čak i o NATO-u, a kamoli da bi uzimale u obzir mišljenje Vijeća sigurnosti UN-a. Rastući unilateralizam doveo je u pitanje i sam opstanak NATO-a, a kao geostratešku posljedicu ima jačanje američkog utjecaja na Bliskom istoku, na Kavkazu i u središnjoj Aziji, što predstavlja prodor iz Rimlanda u Heartland, tako se izravno sudarajući s ruskim ali i kineskim interesima.

SAD su 2003. g. za naoružanje potrošile koliko i sljedećih 11 država iza njih. Takva premoć stvara otpor, čak i kod saveznika SAD-a. U SAD-u se vodila bitka na intelektualnom, ali i političkom polju između hegemonista, ukorijenjenih u vlasti, i globalista. Hegemonisti su bili u pravu kad su tvrdili da je moć i dalje temelj u globalnim odnosima, a globalisti su željeli uspostaviti „kantovski uječni mir“, koji se čini nemogućim. Globalisti su tvrdili i tvrde da su SAD moćne, ali nisu svemoćne i za uspješnu vanjsku politiku trebaju pomoć saveznika. Globalizacija je proces koji je nemoguće zaustaviti ili okrenuti njen trend. To ne može učiniti čak ni američka unipolarna moć. Neki problemi kao što je globalno zagrijavanje, ne mogu biti rješavani unilaterano, a unipolarna moć može smanjiti terorističke prijetnje, ali ih ne može do kraja obuzdati. Ako SAD ne mogu osigurati preduvjete za napredak i dobru vladavinu, rizici za njihovu sigurnost povećavaju se, kao što možemo vidjeti npr. u Iraku. Europa nije prošla tako dramatičnu stratešku promjenu, kao SAD. Europa želi spriječiti sukob koji bi mogao uzdrmati temelje Europske unije, a strateški prioriteti vrlo su joj različiti od onih SAD-a. Neki problemi su specifični, poput globalnog zagrijavanja ili proturaketne obrane, a glavni problemi su nerazmjer moći, te drugačije viđenje globalnih odnosa. Bushova administracija imala je hegemonski pogled na globalne odnose, a Europa globaliziran i multipolaran (Daalder, Lindsay, 2003).

R. Kagan, izraziti predstavnik neokonzervativizma, smatrao je da je osnovni problem transatlantskih odnosa nerazmjer u vojnoj snazi između SAD-a i Europe, a kad se tome pribroji političko jedinstvo SAD-a s kojim nastupaju na globalnom planu nasuprot slabom jedinstvu i sporom načinu donošenja odluka na vanjskom i sigurnosnom planu kakav prakticira Europska unija, stvari postaju još više različite. U prvoj premisi knjige „*Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*“, Kagan kaže: „Vrijeme da se prestane pretvarati da Europljani i Amerikanci dijele zajedničku viziju svijeta, ili čak da zauzimaju isti svijet“. Kagan je zaključio da kad su u pitanju najvažnija strateška i međunarodna pitanja danas, „Amerikanci su s Marsa, a Europljani s Venere te se slažu i razumije oko sve manje i manje stvari“. Međutim, stvarnost ipak nije bila tako crno-bijela, jer su u vrijeme velike krize transatlantskih odnosa 2003. g., osim Velike Britanije i država koje je američki ministar obrane *Rumsfeld* nazvao „Nova“ Europa, a predstavljaju nove članice NATO-a i one koje to žele postati, neke države tzv. „Stare“ Europe podržale američku intervenciju u Iraku (Italija, Portugal, Španjolska, Nizozemska). Razlog je bio što su u svim ovim državama tada na vlasti bile vlade desnog centra. Oko intervencije u Iraku, kad je došlo do velikih neslaganja unutar EU i NATO-a, počeli su se stvarati zaključci da su neslaganja SAD-a i Europe prirodna stvar, jer SAD više ne treba Europu, a Europa se kao mnogo slabija osjeća odbačenom i ne želi SAD-u prepustiti potpuno globalno vodstvo⁶.

⁶ Kagan, R. (2003), *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, Alfred Knopf Publishing, New York, U.S.A.

Neokonzervativci pomažu utoliko što su formirali američku vanjsku politiku, te guraju daljnju europsku politiku ujedinjenja u neizbježnost koja osnažuje veze protiv američke premoći. Ovo je Europljanima omogućilo osvetoljubivost, a Amerikancima indiferentnost. U politici kakvu trebaju provoditi savezi, nijedna prijetnja nije dovoljno ozbiljna. Međutim, postoji nova prijetnja, a odnosi se na Iran i njegov program razvoja nuklearnog naoružanja. Nakon terorizma, kojeg više ne možemo ni smatrati novom, nego trajnom prijetnjom, predstavlja najozbiljniju prijetnju (O'Sullivan, 2003).

U Italiji je jedan od znanstvenika koji se bavi odnosima Europe i SAD-a, V. E. Parsi, objavio knjigu „*The Inevitable Alliance: Europe and the United States Beyond Iraq*”⁷. Njegova polazna postavka je da je sustav međunarodnih odnosa, koji je postojao od uspostave Westphalskog mira, pa do svršetka Hladnog rata, na svom izmaku. Svijet je iz ovakvog sustava ušao u razdoblje nesigurnosti, u kojem se mnogo više odražava ravnoteža terora nego o ravnoteži snaga, koja je prije bila glavna odrednica međunarodnog sustava. Međunarodni sustav fragmentira se u podsustave, kao odgovor na različite geopolitičke uvjete i povijesnu dinamiku, koji su se iznimno ubrzali u posljednjih dvadesetak godina. Činjenica koja još komplicira prilike u sustavu je nastanak tzv. nepoćudnih država ili „*rogue states*” i nastanak nedržavnog terorizma, koji sve češće uzima žrtve svugdje po svijetu. Zločini u New Yorku, Washingtonu, Madridu i Londonu dovoljno govore o tome koliko je ovakav terorizam gotovo nemoguće suzbiti. Ova vrsta terorizma zapravo predstavlja povratak privatnom, osobnom nasilju pred modernog doba, kada države nisu jedine imale monopol na organizirano nasilje. Čimbenik terorizma postaje glavni pokretač zbivanja u međunarodnim odnosima. Problem je u tome što političko-vojne prijetnje polako zauzimaju oblik različit od klasičnog sukoba među teritorijalnim državama. Najveće prijetnje sigurnosti dolaze od strane nedržavnih aktera u međunarodnim odnosima, pa se uvećava rizik da učinkovitost međunarodnog prava bude ograničena na dimenziju privatnog ili trgovačkog prava na području praktične primjenjivosti. Potpuna vladavina međunarodnog prava bit će moguća samo u unutarnjim odnosima, u zapadnom podsustavu međunarodnih odnosa tzv. Zapadu. Stoga se postavlja pitanje da li će budućnost biti stvarno obilježena sukobom „*The West against the rest*”, u kojem će NATO biti percipiran i djelovati kao obrambeni savez Zapada protiv Istoka. Ovakva perspektiva iznimno je opasna za sigurnost NATO-a, Europe ali i svijeta u cjelini i treba je izbjeći. S gubitkom važnosti država i suvereniteta, s ograničavanjem učinkovitosti monopola države kao politički legitimnog tijela na instrumenta zastrašivanja i prisile, cijeli sustav međunarodnog prava koji se osniva na suverenitetu država u međunarodnom sustavu država prestaje biti

⁷ Parsi, V. E. (2003), *The Inevitable Alliance: Europe and the United States Beyond Iraq*, Bocconi, Milano, Italy.

djelotvoran. Time je ugrožen njegov opstanak. Ako država više nije glavni akter međunarodnih odnosa, sposoban zaprijetiti sigurnosti građana druge države, nego postoje i drugi akteri sposobni za to, struktura koja treba jamčiti individualni suverenitet i zajedničku sigurnost mora se dezintegrirati, što predstavlja potpunu regresiju.

Bushova je administracija nakon 11. rujna započela stvarati novu „veliku strategiju“, koja je ipak bila odraz već ranije postavljenih ciljeva neokonzervativaca. *The National Security Strategy of the USA* iz 2002. g. određuje američke zadatke poslije 11. rujna: obrana mira borbom protiv terorista i tirana; očuvanje mira stvaranjem dobrih odnosa s velikim silama; širenje mira podržavanjem slobodnih i otvorenih društava na svim kontinentima. Novost je, svakako, izjednačavanje prijetnji svijetu od terorista i diktatora. Zadatak je SAD-a identificirati i eliminirati teroriste i režime koji ih podržavaju, ma gdje se nalazili. Zalaže se za multilateralne preventivne napade, SAD su naglasile da će, za treba li, djelovati i same. Završna inovacija Bushove strategije je dugoročno uklanjanje uzroka terorizma i tiranija na jednostavan način (kako se mislilo), kroz širenje demokracije.

Geostrategijski odnosi u Euroaziji su se promijenili, te su se SAD orijentirale na drugačiji raspored vojnih snaga. Američki vojni planeri žele stvoriti mrežu vojnih baza koje bi se mogle proširivati ako bi u nekom prostoru izbila kriza, pa je stoga potrebno imati više manjih baza na što više lokacija, jer je danas teže nego ikad predvidjeti gdje će se i u kojem obliku kriza pojaviti. Promjene koje su se počele dešavati predstavljaju najveću promjenu razmještaja američke vojne sile, još od vremena nakon Drugog svjetskog rata. Promjene su bile potrebne jer razmještaj američkih vojnih snaga više nije odgovarao sigurnosnim interesima SAD-a. Američke snage trebale bi biti raspoređene što bliže prostorima gdje bi se prijetnje mogle pojaviti. Elastičnost rasporeda i brzina razmještanja također trebaju biti unaprijeđeni, kroz diversifikaciju točaka pristupa krizi i kroz njihovu uspostavu u državama koje će se vjerojatno složiti s američkom politikom. Ovakve promjene imale bi vojnu logiku, no sa sobom bi nosile i društvene, financijske i diplomatske troškove. Obzirom na veličinu američkih vojnih snaga, svaki njihov pomak uzrokuje velike poremećaje među lokalnim stanovništvom, gospodarstvom i sigurnosnom arhitekturom. Tijekom 1990-ih godina, razmještaj američkih vojnih snaga održavao je potrebe hladnoratovskog doba, ali ga se počelo upotrebljavati za strategiju uključivanja i proširenja, koju je provodila Clintonova administracija. Gotovo dvjesto tisuća vojnika koji su bili razmješteni u Europi i Aziji upotrijebljeni su za osiguranje regionalne stabilnosti i pomoć u oblikovanju sigurnosnog okruženja. Nakon 11. rujna, Pentagon je imao nove ciljeve. Američke vojne snage trebaju se boriti protiv terorizma i sprečavati širenje oružja za masovno uništenje. Bilo je predviđeno stvaranje većeg broja manjih

baza, koje bi se u slučaju krize mogle proširiti, uz velike baze koje već postoje. Postojale bi i „*virtualne baze*“, uspostavljene kroz seriju sporazuma s velikim brojem država. Mnogo više opreme bilo bi raspoređeno na moru i u zraku, sa žarištem na specijaliziranim postrojbama za brzu izgradnju vojnih baza. Pentagon je pripremio niz prijedloga za Aziju, Europu, Bliski istok i Perzijski zaljev.

Proširenje zone stabilnosti na ovaj dio svijeta postaje još više važno, praktički ključno kad se zna koji je sljedeći temeljni izazov, odgovaranje na sigurnosne izazove u široj regiji Bliskog istoka, regiji koja se pruža od sjeverne Afrike do Levanta te od Perzijskog zaljeva do Afganistana. Naime, tijekom 20. stoljeća, Europa je bila regija gdje su se pojavljivali najveći izazovi međunarodnoj sigurnosti, a početkom 21. stoljeća to je šira regija Bliskog istoka. Ovdje se javlja rastuća mržnja prema Zapadu i SAD-u, što se najbolje vidjelo u napadima od 11. rujna, terorizam u svim oblicima i oružja za masovno uništenje. Iz ove regije dolazi najveća prijetnja SAD-u i Europi u smislu ugrožavanja sigurnosti i života njihovih građana. Kako bi se uspješno odgovorilo na ove prijetnje, Zapad treba više od plana vojnog djelovanja i akcija. Trebalo bi iznaći i pristup koji bi se orijentirao na uklanjanje uzroka prijetnji. Inače će se samo promijeniti imena terorističkih skupina i nepoćudnih država. Tri ključna problema su: stabilizacija i obnova Iraka, izraelsko-palestinski mirovni proces, te općenito jačanje i nuklearni kapacitet Irana. Također je potrebno pokrenuti preobrazbu društava koja postoje u državama koje su američki saveznici, kao što su npr. Saudijska Arabija i Egipat. Na kraju, ostaje problem stabilizacije Afganistana, te ponovno promišljanje trgovinske i razvojne politike SAD-a prema regiji. Napredak prema unutarnoj promjeni društava mora biti potaknut kroz vanjski utjecaj, kroz poticanje regionalne sigurnosne suradnje. Trebalo bi stvoriti regionalni sigurnosni sustav normi i pravila koji bi iskustva vukao iz pozitivnih iskustava OESS-a. Politički preduvjet uspostave demokracije jednako je važan kao i vojni uvjet uspostave sigurnosti.

Pozitivne promjene će zahtijevati možda i nekoliko desetljeća stalnog angažiranja, ne samo u regiji, nego i između SAD-a i Europe. Bit će potrebna jednaka vrsta bliske strateške suradnje kao ona koja je izašla pobjedničkom iz hladnog rata. Postavlja se pitanje i da li SAD i Europa mogu razviti zajedničku strategiju koja bi odgovorila na ove izazove? Danas i Amerikanci i Europljani sve više priznaju da su spomenuti problemi u široj regiji Bliskog istoka najveća prijetnja njihovim zajedničkim interesima, ali razlikuju se oko načina njihova rješavanja. S obzirom da najveću prijetnju predstavljaju teroristi i nepoćudne države naoružane oružjem za masovno uništenje, logičan odgovor mora biti uspostava transatlantske domovinske sigurnosti. Na ovom području, suradnja Europske Unije i NATO-a nastavila se gotovo nesmetano, bez obzira na transatlantski raskol oko napada na Irak (Williams, 2003).

Nakon 11. rujna i promjene globalne strategije tj. geostrategije SAD-a, u kojoj je primarnu ulogu dobio rat protiv terorizma, u cijelom svijetu, posebnu važnost dobile su neke regije. Te regije su prvenstveno Bliski istok, središnja Azija, Afganistan i Pakistan, sjeverna Afrika i tzv. „Rog Afrike“ („*Horn of Africa*“ ili skraćeno „*The Horn*“, kako se ova regija naziva u geostrategiji). Regije čine Luk nestabilnosti (*The arc of instability*), koji se proteže preko Bliskog istoka, Kavkaza i središnje Azije, preko Afganistana sve do Pakistana. Veliki prostor koji Luk nestabilnosti obuhvaća sadrži najveće svjetske zalihe izvora energije. Države koje se nalaze u tom Luku nestabilnosti su države s uglavnom autoritarnim i kvazi autoritarnim režimima, izloženim nestabilnosti. Dio stanovništva ove regije, koji je izložen fundamentalističkoj propagandi i siromaštvu, izvor je novačenja za islamske revolucionarne pokrete koji teroristički djeluju u protiv režima tih država, ali i po Europi i ostatku svijeta. Interesi službenog Washingtona, vezani uz Luk nestabilnosti su: borba protiv islamskih revolucionarnih pokreta i njihovo zadržavanje, sprečavanje daljnjih napada na američko tlo, pomaganje ili uspostava stabilnih i prijateljski raspoloženih režima koji će služiti širim američkim interesima. Neuspjeh u Iraku natjerao je službeni Washington na određenu promjenu strategije, počelo je i nedostajati resursa za vjerodostojnu američku unilateralnu strategiju. Promjena u politici izvršena je bez pažnje koju je javnost posvetila Strategiji nacionalne sigurnosti. Jezgra nove, modificirane geostrategije SAD-a bila je jasno priznavanje da neprijatelj više nije samo terorizam općenito nego islamski ekstremizam⁸. U regiji Horna, posebno u Somaliji postoje veliki prostori koje ne kontroliraju središnje vlasti tamošnjih država. Osim toga, prisutno je i piratstvo.

Promjenom strategije prema regionalnom multilateralizmu, problemi Luka nestabilnosti pa i Horna, nisu bili ni brzo ni lako rješivi. Upravo ovo je ukazivalo na činjenicu da će „*dugi rat*“ koji SAD planiraju voditi, zaista i trajati dugo. Ako bi se SAD uvukle u lokalne i regionalne sukobe te počele preuzimati strane i podupirati neke igrače na račun drugih, mogle bi se naći uvučene u situaciju u kojoj će postati percipirane ne kao čimbenik stabilnosti, nego kao katalizator nestabilnosti, kao što ih se na određeni način doživljava na Bliskom istoku. U svakom slučaju, američki utjecaj na Horn u budućnosti neće nestati. Sve navedene činjenice upućivale su da bi budućnost Bliskog istoka i Roga Afrike u

⁸ „*Dugi rat*“ nije bio zamišljen kao tradicionalan vojni angažman, nego duga višedimenzionalna kampanja koja bi uključivala vojnu suradnju s državama iz prostora luka nestabilnosti, humanitarnu pomoć koju bi raspodjeljivala vojska, te diplomatske inicijative. Cilj je bio uvjeriti režime država iz Luka nestabilnosti da surađuju u suzbijanju islamskih pokreta. Sve ovo pokazivalo bi da je službeni Washington odbacio unilateralizam u korist regionalnog multilateralizma. Bilo je to i određeno priznanje da je Washington ovisan o regionalnim igračima kako bi ostvario ciljeve.

narednom razdoblju mogli obilježavati daljnja infiltracija američkog utjecaja, snaženje islamskog fundamentalizma i terorizma, te nestabilnost. Sve ovo bit će praćeno općenitim povećanjem važnosti navedene regije u globalnim geostrateškim odnosima (Weinstein, 2005).

Globalna geostrategija SAD-a, koja predviđa globalni rat protiv terorizma, što je zapisano i u novoj Strategiji nacionalne sigurnosti SAD-a, pomalo se pretvorila u ostvarivanje geopolitičkih i geoekonomskih ciljeva vladajuće elite SAD-a. Zbog moći SAD-a u međunarodnim i geopolitičkim odnosima u svijetu, a i u NATO-u, nova globalna geostrategija SAD-a utjecala je i na promjenu strategije NATO-a. Primarni prostori djelovanja i interesa postali su Bliski istok, središnja Azija, prostor Perzijskog zaljeva, koji su najveći izvor terorizma, ali i prostor gdje se nalazi oko dvije trećine zasad poznatih svjetskih zaliha nafte. Rumunjska i Bugarska predstavljaju most prema Grčkoj i Turskoj, ali i prostoru Crnog mora i Kavkaza, te je njihov teritorij bio korišten kao tranzitni prostor u američkoj akciji u Iraku. SAD su proširenjem NATO-a u mogućnosti pomaknuti svoje vojne baze i prostor djelovanja dalje na istok i jugoistok. Prostor pod ingerencijom NATO-a na istoku i jugoistoku Europe time je zaokružen. Nestabilni zapadni Balkan odvojen je od istočne Europe prostorom članica NATO-a. Rumunjska je u studenom 2005. g. pristala na izgradnju američkih vojnih baza blizu obala Crnog mora, a Bugarska također daje SAD-u na upotrebu dati vojne baze. Pozitivan trend političkih i strateških odnosa između Bugarske i Rumunjske te SAD-a, nastavak je suradnje koja je bila intenzivirana tokom američke akcije u Iraku.

U ovaj geografski pomak američkih vojnih snaga spadala je i uspostava velike vojne baze na Kosovu, kampa *Bondsteel*, u kojem je isprva bilo smješteno oko 36 tisuća američkih vojnika. Kamp se inače nalazi blizu tada planirane trase AMBO (*Albania, Macedonia, Bulgaria Oil*) transbalkanskog naftovoda, prema procjenama vrijednog 1.3 milijarde dolara, koji bi u albansku luku Vlore trebao dopremiti naftu iz Kaspijskog jezera, a koju bi tankeri preko Crnog mora trebali dovoziti iz Gruzije do bugarske luke Burgas, gdje su SAD također izgradile dvije vojne baze. Ulaskom Bugarske i Rumunjske u članstvo NATO-a, izgradnja vojnih baza i trajna vojna prisutnost bitno im je olakšana.

Američka vojna moć bila je u vrijeme napada na Irak na vrhuncu, a njen politički i moralni autoritet na samom dnu. Nastao je veliki rascjep u transatlantskim odnosima. U svjetlu tadašnje krize u transatlantskim odnosima, pojavile su se svakakve hipoteze o odnosu Europe i SAD-a, posebno Francuske i Njemačke prema SAD-u. Neki manje upućeni tvrdili su čak da Francuska i Njemačka nisu saveznice SAD-a, nego neprijatelji. U Europi, mnogi su tvrdili da Europa ima mnogo više zajedničkog sa Rusijom, nego sa SAD-om i da je NATO mrtav. Ostali su tvrdili da je transatlantska poveznica ključna za Europu i SAD, kao i dotad.

Kriza u transatlantskim odnosima bila je rezultat bezobzirnog američkog unilateralizma, kombiniranog s nemoćnom europskom autonomijom. Bushova administracija uspjela je izgubiti većinu dobre volje i simpatija koje su SAD imale nakon 11. rujna. Ugrozila je teško stečeni konsenzus oko proširenja globalne uloge NATO-a postignut na summitu u Pragu 2002. g. Kao odgovor unilateralizmu, Francuska je pozvala na ujedinjeno stajalište Europske unije, protiv američkog pristupa Iraku i bila je protiv službene uloge NATO-a u Afganistanu. Kad su bili u pitanju međunarodni sporazumi, Bushova administracija odbijala ih je na različitom spektru tema. Postavlja se pitanje kako se na strateškoj razini uopće može očekivati uravnotežene globalne odnose, kad su 2003. g. SAD potrošile za naoružanje koliko i sljedećih 11 država na toj ljestvici? Takva premoć stvara otpor čak i kod saveznika SAD-a. U SAD-u se vodila bitka na intelektualnom, ali i političkom polju između hegemonista, ukorijenjenih u vlasti, i globalista. Hegemonisti su bili u pravu kad su tvrdili da je moć i dalje temelj u globalnim odnosima, a globalisti su željeli uspostaviti kantovski „vječni mir“, koji se čini nemogućim. Globalisti su tvrdili i tvrde da su SAD moćne, ali nisu svemoćne i za uspješnu vanjsku politiku trebaju pomoć saveznika. Globalizacija je proces koji je nemoguće zaustaviti ili okrenuti njen trend. To ne može učiniti čak ni američka unipolarna moć. Neki problemi, kao što je globalno zagrijavanje, ne mogu biti rješavani unilateralno, a unipolarna moć može smanjiti terorističke prijetnje, ali ih ne može do kraja obuzdati. Ako SAD ne mogu osigurati preduvjete za napredak i dobru vladavinu, rizici za njihovu sigurnost povećavaju se. Europa nije prošla tako dramatičnu stratešku promjenu, kao SAD. Europa želi spriječiti sukob koji bi mogao uzdrmati temelje Europske unije, a strateški prioriteta vrlo su joj različiti od onih SAD-a (Daalder, Lindsay, 2003: 94-96).

Neokonzervativac R. Kagan smatrao je da je osnovni problem transatlantskih odnosa nerazmjer u vojnoj snazi između SAD-a i Europe, a kad se tome pribroji političko jedinstvo SAD-a s kojim nastupaju na globalnom planu, nasuprot slabom jedinstvu Europe i sporom načinu donošenja odluka na vanjskom i sigurnosnom planu, kakav prakticira Europska unija, stvari postaju još više različite. No, stvarnost ipak nije bila tako crno-bijela, kao što ju je opisivao Kagan. Naime, u vrijeme velike krize transatlantskih odnosa, tokom 2003. g., osim Ujedinjenog Kraljevstva i država koje je američki ministar obrane D. Rumsfeld nazvao „Nova“ Europa, a predstavljaju nove članice NATO-a i one koje su to tada željele postati, neke države „Stare“ Europe: Italija, Španjolska, Portugal, Nizozemska, podržale su intervenciju u Iraku.

NATO je zbog transatlantskog raskola pretrpio veliku štetu, a povjerenje na obje strane Atlantika bilo je ugroženo zbog američkog insistiranja na vojnoj intervenciji u Iraku i unilateralizma, posebice Bushove doktrine „preventivnog ratovanja“. Istodobno, proširenje Europske unije i NATO-a ispravilo je posljednje

nepravde hladnog rata i dalo priliku Washingtonu da obnovi transatlantski savez. Tenzije između SAD-a i europskih država poticale su globalnu nestabilnost, a zajedničkim djelovanjem ove države čine snažnu demokratsku koaliciju koja može upravljati najvećim brojem svjetskih pitanja (Gardner, 2003: 57-58).

Kako bi se osnažilo transatlantsko partnerstvo, SAD i Europa ne bi se trebale osloniti samo na funkcionalno i geografsko proširenje NATO-a, koje je komplementarno s proširenjem Europske unije. Naime, države i institucije više nisu jedini akteri. Ako se NATO i Europska unija budu natjecali u ostvarivanju nacionalne sigurnosti, zanemarujući potrebu ostvarivanja sigurnosti za sve, onda bi se moglo dogoditi da nitko ne profitira od tog temeljnog zajedničkog dobra. Ovakva zajednica morala bi dijeliti zajednički diskurs i prihvaćati nadležnost Amerike i Europe, NATO-a i EU, na međunarodnoj sceni. Kako bi postala čvrsto utemeljena u identitetu i normama, a ne samo u interesima, te se počela ponašati kao zajednica, a ne više kao država ili institucije država, zahtijeva golem politički skok (Nelson, 2002: 62-63).

Dakako, kako bi se postiglo moguće novo razumijevanje SAD-a i Europe na strateškoj razini, SAD i Europska unija morali bi postići slaganje oko tri ključna aspekta savezništva: gospodarsko partnerstvo, sigurnosna strategija i vanjska politika (Drozdiak, 2005: 90-93).

Proširenje NATO-a i Europske unije ne samo da je geografski proširilo mogućnosti suradnje na političkom, ekonomskom i vojno-sigurnosnom polju, već je dalo i priliku da se kroz zajednički rad na potpunoj integraciji ovih država u institucije Zapada testira transatlantsko partnerstvo. NATO je dvaput u 1990-im godinama uspješno intervenirao kako bi zaustavio ratove na Balkanu, potpisao je sporazum o novim odnosima s Rusijom, te se uspješno proširio na tri države srednje Europe. Prvi put nakon više od stotinu godina, SAD nisu morale brinuti da li će na europskom kontinentu izbiti rat kontinentalnih razmjera, što je bio velik dokaz uspjeha osiguranja mira u Europi u desetljeću nakon svršetka Hladnog rata.

U okviru Bushove *Grand Strategy*, Bliski istok i središnja Azija imali su ključno mjesto kao izvori terorizma, gdje treba preventivno djelovati protiv terorista i država koje posjeduju ili žele nabaviti oružja za masovno uništenje, te ih namjeravaju koristiti. No, iza ovih identificiranih opasnosti i načina djelovanja krije se američki geostrateški interes kontrole prostora koji sadrže dvije trećine svjetskih, sve manjih, zaliha nafte. Američka prisutnost u široj regiji Bliskog istoka (jugozapadna i središnja Azija, sjeverna i dio istočne Afrike) iznimno je značajna i trajna i nema naznaka njena smanjivanja. Sjeverna Afrika i prostor tzv. Roga Afrike (The Horn) predstavljaju regije koje je također nužno stabilizirati i u njima održavati režime spremne na suradnju, jer su ovo prostori koji kontroliraju ulaze u Sredozemno i Crveno more, te su u susjedstvu Bliskog istoka ili čak možemo reći čine dio šire regije Bliskog istoka.

Tenzije u transatlantskim odnosima opet su došle do izražaja kad je u svom govoru o stanju nacije, početkom 2002. g., predsjednik G. W. Bush slijedio politiku koju su zacrtali neokonzervativci u Pentagonu. Odgovornost NATO-a u ratu protiv terorizma, odgovornost za mirovne operacije na Balkanu, te pomoć u izgradnji novog Afganistana, nisu bili spomenuti. Težište je bilo na drugim stvarima. Nije spomenuto da su europski saveznici pružali 85 posto ljudstva u mirovnim operacijama na Balkanu i preko 60 posto u Afganistanu. Žarište na koje je američka politika usmjerena prebačeno je s terorizma i Al Qaide na tzv. „osovinu zla“, tj. „nepoćudne države“, u koje je Bush svrstao Irak, Iran i Sjevernu Koreju. Način na koji je poruka poslana posebno Iraku odavao je da SAD očekuju da Europa prihvati ovu operaciju bez obzira da li se slaže s njom ili ne. U Europi je kao odgovor na američki unilateralizam i hegemoniju supersile počeo rasti antiamerikanizam. Mogućnost stvaranja ujedinjene Europe, s resursima i stanovništvom većim od onih SAD-a, zabrinjavali su SAD, a Europa je bila zabrinuta zbog američke premoći i unilateralizma. Postavljala su se i pitanja da li su nova retorika i identificirani neprijatelji pokušaj da se stekne kontrola nad iračkom naftom, pokušaj da se zemlji koja je preživjela terorističke napade pruži slika jakog vodstva koje bi osiguralo pobjedu republikancima u Kongresu na izborima 2002. g., te skrene pažnja s neuspjeha u slamanju terorističke mreže Al-Qaida i neuspjeha u borbi protiv terorizma.

SAD su se tada nalazile pred izazovom korištenja svoje moći na način koji održava američke vrijednosti i podcrtava želju američke javnosti za suradnjom s ostalim državama, istodobno ne stvarajući otpor zbog prevelike dominacije. SAD su trebale naučiti biti hegemon ne ponašajući se kao hegemon, no to u razdoblju Bushove administracije nije bilo moguće.

Termini „Stara“ i „Nova“ Europa, koje je upotrijebio D. Rumsfeld, tadašnji ministar obrane SAD-a, u razdoblju transatlantske podjele oko Iraka, pojačali su već ionako značajne razlike u sigurnosnoj politici i diplomaciji, koje su postojale između SAD-a i Europe. Međutim, prava moć staroga kova nije zapadna Europa, koju su nakon drugog svjetskog rata preobrazili multilateralizam, multinacionalizam i integracijske tendencije. SAD, koje su postale supersilom nakon drugog svjetskog rata, jedini su pravi hegemon nakon svršetka hladnog rata, te u mnogim aspektima jedina država starog kova. SAD se, s obzirom na svoju hegemoniju, koju nitko ne dovodi u pitanje, mogu ponašati prema postulatima unilateralizma, koji uvelike podsjećaju na ranija razdoblja povijesti, kada je vladao *Pax Brittanica* ili čak *Pax Romana*. Pa tako SAD u suvremenom razdoblju uspostavljaju mir prema vlastitim interesima koji se može nazvati *Pax Americana*. Bushova vanjska politika nije se uspjela prilagoditi transnacionalnoj dinamici u razdoblju nakon Hladnog rata. SAD su bile u neuobičajenoj poziciji, u prilici da preobrazе institucije i norme post hladnoratovskog poretka. No, vodstvo

ovisi o uvjeravanju i zastrašivanju ostalih da slijede, a Irak je postao simbolom neuspjeha „Stare“ Amerike da se razvija i da vodi. I upravo su taj nedostatak prilagodbe i američki unilateralizam bili glavni izvori transatlantskih tenzija. Zapadna Europa se, naglašavajući multilateralizam, konsenzus i angažman, za najveći dio aktera globalnog sustava, čini više neodoljivom, kao vizija poretka u budućnosti (Adams, 2005).

U razmatranju transatlantskih odnosa, ne smije se ne uvažavati realnost. Činjenica da SAD i Europa trebaju jedni druge temelj je sveukupnosti transatlantskih odnosa već desetljećima. I iako su SAD sposobne voditi ratove i pobjeđivati bez značajnih doprinosa saveznika, teško je ostvarivo da će moći uspostavljati mir bez vojne i nevojne pomoći europskih saveznika. A ako Europljani traže saveznika koji ipak dijeli europske vrijednosti i interese, to su ponajprije SAD, koje će ostati najvažniji i pouzdani partner u svijetu, za više ujedinjenu Europu. Međunarodna zajednica u cjelini treba ovo ključno savezništvo kako bi bila u većem skladu (Medcalf, 2003: 113-114).

No uvijek treba imati na umu i da je Europa još uvijek daleko od toga da bude nepodijeljen i slobodan kontinent, kakvim ga je proglasio tadašnji predsjednik SAD-a *G. H. W. Bush* 1989. g. Njene podjele uključuju: nejednako bogatstvo, norme suprotnog predznaka (od socijaldemokratske, ekologijom nadahnute ljevice do antiimigracijski i antieuropski orijentirane desnice) i podijeljenih lojalnosti (globalna, supranacionalna, nacionalna, regionalna i lokalna). Stoga, umjesto jedne Europe, postoje četiri Europe. One se razlikuju prema mjerilima, kao što su: institucionalne veze, bruto-društveni proizvod, političke vrijednosti, društveno ponašanje te se tako diferenciraju unutarnja i vanjska jezgra, kao i unutarnja i vanjska periferija (Nelson, 2002: 60).

U SAD-u postoji konzervativna vizija politike prema Europi koja smatra da je za SAD najbolja Europa u kojoj bi države zadržale što više nacionalnog suvereniteta i mogućnosti odlučivanja. Smatra da bi SAD bi trebale prestati samo pasivno reagirati na temeljne promjene koje se događaju u Europi, te da bi trebale zauzeti mnogo aktivniji pristup. Trebale bi razviti čitavu seriju strategijskih, diplomatskih i analitičkih načela, s političkom, ekonomskom i vojnom dimenzijom, koja bi usmjeravala njihovu politiku prema NATO-u i EU i planove za oživljavanje transatlantskog partnerstva. U oblikovanju ovih načela, SAD bi trebale slijediti upute velikog britanskog državnika i teoretičara politike *E. Burkea*, te svijet promatrati onakvim kakav jest, a ne kakav bi neki željeli da bude.

Novi sustav odnosa koji su nastali prije i tokom velikog transatlantskog raskola može biti nazvan postatlantizmom. Sadržavali su drugačija pravila, koja su izvirala iz hegemonije, te se pragmatično primjenjivala otkad je Bushova administracija došla na vlast. Washington je unilateralno odlučivao, a od europskih saveznika se očekivalo da se prilagode, bez izražavanja mišljenja i stava.

Ovakav razvoj potpuno je „prirodan“, s obzirom na nestanak sovjetske prijetnje. Jedino što bi moglo objasniti činjenicu da transatlantski odnosi nisu prije promijenili svoju prirodu i prilagodili se novim odnosima moći, utjecaj je kulturoloških čimbenika (Vaisse, 2003: 14-16).

Razvoj od starog prema novom transatlantskom sustavu treba postaviti u kontekst opadajuće važnosti Europe u vojnom i strateškom smislu nakon hladnog rata, na što je još dodatno utjecao 11. rujna. Na vojnom polju, ovakav pristup objašnjava sadašnji trud na reformi NATO-a. Budućnost NATO-a, osim nedodirljivog članka 5. i obveza koje iz njega proizlaze, sastojala bi se u koalicijama voljnih koje će djelovati izvan teritorija članica NATO-a. Realistična strategija ovdje vodi i unilateralistički orijentirane neokonzervativce i striktno multilateralne wilsonijance. Ako misiju ne bi bilo moguće izvršiti zbog nedostatka konsenzusa u NATO-u, „koalicija voljnih“, zasnovana na zajedničkim interesima, ostaje jedna od opcija. Ako su ugroženi temeljni nacionalni interesi, SAD mogu djelovati same (Hulsman, Gardiner, 2005).

U Europi, najveća pomoć Njemačkoj i Francuskoj prilikom transatlantskog raskola 2003. g. bili su briselski birokrati i američki neokonzervativci. Briselski birokrati žele jedinstvenu europsku vanjsku i obrambenu politiku. Predstavljaju izraz euronacionalizma, te vjeruju da će budućnost određivati njemačko-francuska politika. Smatraju da će se s vremenom i Italija i Ujedinjeno Kraljevstvo prikloniti europskoj politici. Neokonzervativci su pomagali utoliko što su formirali američku vanjsku politiku, te gurali daljnju europsku politiku ujedinjenja u neizbježnost koja osnažuje veze protiv američke premoći. Treći čimbenik koji potkopava atlantske veze, uz euronacionalizam i kapitulanstvo europskih konzervativaca je nedostatak zajedničke prijetnje NATO-u i njegovim članicama nakon raspada SSSR-a. U politici kakvu trebaju provoditi savezi, nijedna prijetnja nije dovoljno ozbiljna. Postoji nova prijetnja, a odnosi se na Iran i njegov program razvoja nuklearnog naoružanja. Predstavlja najozbiljniju prijetnju, nakon terorizma, kojeg možemo smatrati trajnom prijetnjom (O'Sullivan, 2003: 13-14).

Međutim, SAD, bez obzira na postatlantizam, trebaju i uvijek će trebati Europu. Ako ništa drugo, to je kontinent gdje uvijek mogu pronaći saveznike. Pitanje je kako se Europa prilagođava ovakvoj novoj situaciji. Postoje tri vrste reakcija. Prva vrsta je bilo igranje po novim pravilima, što je prvenstveno bila odluka novih članica NATO-a. Druga vrsta bila je ostajanje na tragu starih transatlantskih pravila i pretpostavljanje da je iračka kriza bila samo anomalija, kakvih je u prošlosti bilo više. Treća vrsta bila je poticanje europskog jedinstva, kao odgovor na spuštanje poštivanja transatlantskih odnosa od strane SAD-a, kako bi se dobila djelomična ravnoteža i slijedila vanjska politika više prilagođena europskim zajedničkim idealima i interesima. Ali Europa ipak

više nije u središtu američkih strateških interesa, a ni ne ovisi o SAD-u kad je u pitanju njezina sigurnost u svakom trenutku. Oni koji zastupaju gledište da europski interesi nisu poticani ili uzimani u obzir od strane SAD-a, spremni su surađivati na osnovi pojedinog slučaja. Ovakva pozicija ostavlja prostora za zajedničke projekte, ali ne osigurava automatsku suradnju.

Mnogi od najvećih izazova s kojima se SAD danas susreću u svijetu, kao što su stabilizacija Iraka, zaustavljanje proliferacije nuklearnog naoružanja kroz pokušaje zaustavljanja iranskog nuklearnog programa, izgradnja izraelsko-palestinskog mirovnog procesa, preobrazba Bliskog istoka u stabilniju regiju s više demokracije i očuvanje globalnog okoliša, predstavljaju dovoljno teške zadatke i s potporom Europe. Bez te potpore, postizanje ovih ciljeva je nemoguće. Pravi izazov za SAD početkom 21. stoljeća predstavljalo je prihvaćanje da Europu treba potaknuti na razvijanje kohezije i sposobnosti da postane pravi transatlantski partner, što je dakako bilo potpuno u suprotnosti s neokonzervativnom geostrateškom vizijom, u kojoj je svoje mjesto imala i Europa, ali ne kao stvarno ujedinjena i ne kao geostrateški igrač, nego kao saveznik, koji treba ispunjavati zadaće koje su u funkciji ostvarivanja ciljeva globalne geostrategije SAD-a. Bushova administracija je stoga pokušavala utjecati na drugačije oblikovanje europske budućnosti.

Zbog nemogućnosti da se zadovolji kompromisima koji su potrebni u savezima i međunarodnim institucijama, jer iste bez kompromisa ne mogu funkcionirati, Bushova administracija usmjerila se na „ključne partnere“ i „koalicije voljnih“ (Gaddis, 2005: 7-9).

Pogreške ovakva pristupa ubrzo su postale vidljive. SAD su, s obzirom na nemogućnost postizanja potpore široke, institucionalizirane i trajne koalicije, preuzele iznimno velik teret okupacije i stabilizacije Iraka, a u manjoj mjeri i Afganistana. Suprotno evoluciji Europe kad je atlantizam u pitanju, narastao je otpor američkom vodstvu u demokratskim državama Europe, čiju potporu Washington treba. Mnogo bolju mogućnost za SAD predstavljalo je strateško partnerstvo s Europskom unijom, koja je učinila značajne korake prema jedinstvenoj vanjskoj politici i ulijeva više lojalnosti među svojim članicama nego NATO. Na važnim područjima, kao što je trgovina, sankcije i međunarodna pomoć, Europska unija djeluje kao jedinstveni vanjskopolitički akter sa značajnim sredstvima djelovanja. Atlantisti će lakše surađivati sa SAD-om ako će njihova suradnja biti shvaćena i kao poboljšavanje Europske unije. Neki Amerikanci i danas smatraju da bi Europska unija mogla postati protuteža američkoj moći. Ova opasnost postoji, ali je najbolji način da se izbjegne podrška europskom projektu i davanje Europljanima udjela u bliskim odnosima SAD-a i Europe.

Zanimljivo je da je važnost NATO-a bila istaknuta i u Strategiji nacionalne sigurnosti SAD-a, objavljenj prvij puta u rujnu 2002. g., kao i važnost ostalih savezništava i partnerstava, uključujući i Ujedinjene narode. Nedugo nakon

objavljivanja Strategije, 2003. g. desio se transatlantski raskol, kada su saveznici bili podijeljeni oko mogućnosti napada na Irak. C. Powell je u članku⁹, objavljenom dok je bio ministar vanjskih poslova SAD-a, objasnio ulogu NATO-a kako ju je službeno vidjela Bushova administracija. Savezništva su općenito ocijenjena kao nužna za borbu protiv terorizma, što je u interesu svih velikih država. NATO se smatra najvažnijim savezništvom, te je nakon svršetka hladnog rata i proširio spektar misija. SAD i EU imaju zajedničke ciljeve: širenje slobodne trgovine i borba protiv terorizma i proliferacije oružja za masovno uništenje¹⁰.

Provedba ovih ciljeva, zapela je već na pitanju napada na Irak, kao povoda transatlantskog raskola. Kad se sagledaju različiti aspekti transatlantskog raskola, raskol oko Iraka se može shvatiti kao „sueska kriza“ s početka 21. stoljeća, koja je značajno testirala transatlantsko partnerstvo. Završno pitanje koje se postavlja je ono o prirodi transatlantskog partnerstva: Da li je ono po prirodi regionalno ili globalno? Jasno je da neki u Europi i SAD-u vide SAD kao globalnu silu, koja uspostavlja partnerstva s europskim, azijskim, euroazijskim i bliskoistočnim državama, a transatlantsko partnerstvo usmjereno na Europu i Širu regiju Bliskog istoka. Ostali pozivaju na uspostavu više uravnoteženog partnerstva SAD-a i Europe. Oni koji zauzimaju realističko gledište, kad su u pitanju transatlantski odnosi, smatraju da je nastavak transatlantske suradnje nužan za nacionalne interese SAD-a i Europe. Koji god argument prihvatili kao ispravan, transatlantsko partnerstvo nastavlja se, jer služi zajedničkim interesima (Gvosdev, 2004: 2-4).

3.3. Geopolitički izazovi NATO-u: suvremeni i budući

Geopolitičkih izazova koji se postavljaju pred NATO ima više. Možemo izdvojiti pet ključnih geopolitičkih izazova. Prvim izazovom može se označiti angažiranost NATO-a i SAD-a u široj regiji Bliskog istoka i američka politika prema tom dijelu svijeta. Naime promjena u američkom geopolitičkom interesu, koja se, u geografskom smislu, javlja posebice nakon 11. rujna i angažmana u Afganistanu te Iraku, predstavlja realnost.¹¹ Sastoji se od fokusiranja interesa i angažiranja

⁹ Powell, C. L. (2004), A Strategy of Partnerships, *Foreign Affairs*, 83 (1) 22-34.

¹⁰ Powell je smatrao da su razlike između stajališta SAD-a i stajališta nekih od najstarijih američkih saveznika i članica NATO-a razlike među prijateljima, koje se mogu prevladati. Transatlantsko partnerstvo čvrsto je zasnovano na zajedničkim interesima i vrijednostima, te ga ne mogu ugroziti povremena razilaženja stajalištima. Smatra da SAD u Europi ima nove prijatelje i stare saveznike.

¹¹ Više u: Orfy, M. M. (2011), *NATO and the Middle East: The Geopolitical Context Post-9/11*, Routledge Studies in Middle Eastern Politics, Routledge, London.

američke vojne sile, kao i političkih i diplomatskih napora na prostore jugoistočno, ali u recentnom razdoblju i južno od granica Europe. Na Bliskom istoku i u regiji Perzijsko-arapskog zaljeva SAD je prisutan i angažiran i otprije, još iz vremena početaka Hladnog rata, ali raspadom SSSR-a i nakon 11. rujna otvoreni su potpuno novi prostori za angažman, poput Srednje Azije, kao i prostori za jači angažman, u Sjevernoj Africi i na tzv. Rogu Afrike (*The Horn of Africa*). SAD-u su otvoreni novi prostori za angažiranje, ali su ujedno ratovi koji su vođeni u Afganistanu i Iraku uzrokovali tolike troškove i dugove da se SAD našao u velikoj dužničkoj krizi, dok je Rusija istodobno, zarađujući mnogo na visokim cijenama nafte, a sve više i plina, uspjela ojačati vojno i politički. NATO je također pokazao interes za dijelove svijeta koji su prepoznati kao geopolitički i geostrateški bitni, a ujedno su to i dijelovi svijeta koji generiraju neke od suvremenih sigurnosnih izazova.

Drugi geopolitički izazov predstavlja sve veće geopolitičko značenje izvora energije, prvenstveno nafte, ali i prirodnog plina. Ovisnost SAD-a i većine ostalih članica NATO-a o uvoznj nafti, uglavnom iz najnestabilnijih regija svijeta koje obilježuju i suvremeni sigurnosni izazovi poput terorizma, čini energetske sigurnost sve višim prioritetom na listi ciljeva NATO-a. Sve manji izvori energije i sve veća potrošnja, posebice u novim jakim i velikim ekonomijama (Kina, Indija) čine borbu za osiguravanje vađenja i sigurne dopreme izvora energije prvorazrednim geopolitičkim izazovom sadašnjosti i još većim izazovom budućnosti. Razdoblje jeftine nafte, kao i razdoblje jeftinog plina, definirali su prošlost. Ostaje samo pitanje o tome je li moguća sigurnost opskrbe koja bi zadovoljila potrebe najvećih potrošača u idućih nekoliko desetljeća, kad će, procjenjuje se, zalihe nafte početi nestajati.

Treći je geopolitički izazov kontinuitet jačanja, ekonomskog, vojnog i političkog, NR Kine kao druge svjetske sile i države čije ambicije za širenje utjecaja daleko prelaze granice regije u kojoj se nalazi. Promatrajući njezin ekonomski utjecaj i uključenost u gospodarske tokove, teško da se može naći dio svijeta u kojem NR Kina nema svoj utjecaj. Povećanje potrošnje prirodnih resursa, a posebice nafte, i više je nego evidentno. Primjerice 2007. godine potrošnja nafte u NR Kini povećala se za 16 posto, a računa se da će oko 2030. g. NR Kina trošiti 10 posto ukupne svjetske potrošnje nafte. Istodobno, u iduća dva desetljeća potrošnja prirodnog plina u NR Kini udvostručit će se.¹² NR Kina ujedno u regijama bogatim prirodnim resursima širi svoj utjecaj i postaje sposobna ovladavati sve većim mogućnostima osiguravanja uvoza prirodnih resursa kao što su nafta, minerali, rude, drvo itd. Upravo NR Kina predstavlja najveći izazov državama

¹² <http://www.indexmundi.com/energy.aspx>;
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2175rank.html>;
<http://www.energy.eu/stats/energy-natural-gas-consumption.html>

članicama NATO-a, prvenstveno SAD-u, za osiguravanje dovoljnih količina prirodnih resursa u budućnosti. Buduća geopolitičko-geoekonomska suparništva i mogući sukobi odvijat će se upravo u regijama koje obiluju prirodnim resursima, posebice energetske, a u kojima ni jedna od svjetskih sila nije ostvarila presudan utjecaj (Središnja Azija, Podsaharska Afrika, Jugoistočna Azija, dijelovi šire regije Bliskog istoka). U nekima od tih regija NATO u posljednjem desetljeću pokazuje angažiranost i čak je i vojno prisutan (primjerice u Afganistanu).

Četvrti geopolitički izazov predstavljaju novi odnosi u zapadnom dijelu Euroazije i novi odnosi između pojedinih članica NATO-a i Rusije. Čvrsta njemačko-francuska osovina u Europskoj Uniji, ali i u NATO-u (primjerice zajedničko stajalište oko neangažiranja NATO-a u vojnim operacijama u Iraku 2003., kao i protivljenje pozivanju Ukrajine i Gruzije da pristupe Akcijskom planu za članstvo NATO-a u prosincu 2008. godine kako se ne bi antagoniziralo Rusiju te stajalište o preispitivanju svrsishodnosti raketnog štita koji SAD planira postaviti na vanjske granice NATO-a u Srednjoj Europi) i dalje funkcionira, ali ono što predstavlja novi trenutak jesu odnosi između Njemačke i Rusije koji u posljednjem desetljeću doživljavaju stalan uspon. „Prirodna upućenost“ jedne države na drugu u prošlosti je rezultirala krvavim sukobima, a u 20. stoljeću dvama najkrvavijim sukobima uopće, Prvim i Drugim svjetskim ratom. Nakon ujedinjenja Njemačke odnosi dviju država sve su se više pretvarali u više stupnjeve suradnje, a može se govoriti i o strateškom partnerstvu na gospodarskom polju te posebice na energetske polju (npr. veliki zajednički projekt plinovoda *Sjeverni tok* ispod Baltičkog mora, od ruskog Vyborga do njemačkog Greifswalda, izgrađen kako bi se izbjegao tranzit plina iz zapadnog Sibira u srednju Europu kroz Bjelorusiju i Poljsku, dovršen 2011. godine). U tijeku je i pri kraju i izgradnja druge cijevi ovog plinovoda, *Sjeverni tok 2*, koju neke države Zapada, predvođene SAD-om, pokušavaju spriječiti sankcijama, kako bi umanjili utjecaj Rusije. Upućenost, ali i ovisnost Njemačke o Rusiji kad su u pitanju uvoz prirodnih resursa i izvoz industrijskih proizvoda činjenica je koju treba prepoznati i prema kojoj će se određivati glavnina sadržaja njemačko-ruskih odnosa u bliskoj budućnosti. Ti će odnosi u budućnosti biti obilježeni pragmatizmom i ekonomskom suradnjom te nije realno očekivati da će Njemačka ugroziti odnose s Rusijom primjerice podrškom primanju neke od država ZND-a u NATO.

Peti geopolitički izazov koji možemo identificirati predstavljaju unutarnji odnosi u NATO-u na relaciji SAD-Europa, kao i oni između europskih članica. Proširenje NATO-a na države Srednje i Jugoistočne Europe, kao i moguća tendencija daljnjeg širenja NATO-a na države Istočne Europe u budućnosti, bude li za takve poteze ikad postojao konsenzus unutar samog Saveza, pokazuju visok stupanj korelacije između geopolitičkih i geostrateških ciljeva SAD-a i većine članica NATO-a. Pritom ipak treba napomenuti da jedan dio članica u ostvarivanju

ovih ciljeva pokazuje veću tendenciju za provođenje u djelo vlastitih strategija i bilateralnih odnosa, primjerice s Rusijom, nego što su fokusirani na djelovanje na razini Saveza. Prema stupnju rezerviranosti prema provođenju globalne geostrategije SAD-a i provođenju vlastitih strategija u osiguravanju geopolitičkog utjecaja i energetske sigurnosti, posebno se izdvajaju velike europske države, najvažnije članice Europske Unije, ali ujedno i članice NATO-a. To su dakako Francuska i Njemačka. No u NATO-u su utjecaj i glas SAD-a ipak najvažniji iako se formalno odlučuje konsenzusom. Međutim članica koja za obranu izdvaja gotovo tri četvrtine svih sredstava koja se izdvajaju na razini svih članica pojedinačno, jedina svjetska supersila koja posjeduje sve kapacitete za djelovanje u bilo kojem dijelu svijeta, ima, ako ne formalno, a onda stvarno, presudan utjecaj na oblikovanje programa rada kojim će se NATO voditi.

Mogućnosti da članicama NATO-a postanu države kao što su Izrael, Japan, Australija, možda i Novi Zeland, značile bi da NATO potpuno izlazi iz regionalnih okvira i postaje spona za povezivanje sustava regionalne sigurnosti, možda čak i u pokušaju izgradnje globalne (iako dakako ne potpune) sigurnosti za države koje su saveznice SAD-a u strateški bitnim dijelovima svijeta.¹³ Naravno, odmah se otvara sljedeće pitanje: kad bi članstvu pristupio Japan, zašto ne bi i Južna Koreja? U Južnoj Koreji ionako se nalaze američke postrojbe. Tajvan ne može postati članicom jer bi to izazvalo kinesku reakciju, ali od kraja 1970-ih godina ima obrambeni sporazum s SAD-om. Bila bi to sigurnost za države saveznice, vjerojatno na formalno višoj razini, pod američkim kišobranom. Postavlja se pitanje što bi se u stvarnosti promijenilo budući da su neke od tih država s SAD-om vezane obrambenim sporazumima, a osim toga SAD je dosad uvijek pokazivao odlučnost pri pomoći u obrani navedenih država ukoliko je to bilo potrebno. Bi li NATO takvim potpunim izlaskom iz okvira definiranih u Sjevernoatlantskom ugovoru i *de facto* vlastitom globalizacijom trebao promijeniti i ime, službeni opis zadaća i redefinirati svoje ciljeve? Kako objasniti da savez koji se naziva Sjevernoatlantskim uključuje Japan ili Australiju? Bi li uopće u novom ugovoru, koji bi trebalo sastaviti i ratificirati među državama članicama takvog jednog novog saveza, bilo potrebno definirati geografsko područje odgovornosti ili odrediti da se ono podrazumijeva prema državama članicama?

Jačanje partnerstava koja su već uobličena u organizacije i djeluju (Europska Unija, Partnerstvo za mir, Ujedinjeni narodi, Organizacija za europsku sigurnost i suradnju, Vijeće Europe, Rusija, Ukrajina i Gruzija, Istambulska inicijativa za suradnju, Mediteranski dijalog) treba biti praćeno promišljanjem o unapređivanju postojećih odnosa s pojedinim državama kako bi se oni mogli

¹³ Više u: Risse-Kappen, T. (2003), *Beyond Iraq: Challenges to the Transatlantic Security Community*, AICGS, Washington, D.C.

unaprijediti. Potrebno je poduzeti korake kao što su uspostava novih ili doradenih sporazuma o partnerstvu; proširenje liste aktivnosti koje vrše partneri; dopuštanje veće diferencijacije u odnosima partnera s NATO-om; uvođenje novih programa i ciljeva, posebice onih koji bi mogli dovesti do veće operativne ili diplomatske suradnje na pojedinim projektima; izmjena procedure kako bi se omogućila što slobodnija izmjena ideja među partnerima.¹⁴

Geopolitički izazovi NATO-u uvelike su povezani s pristupom izvorima energije, a posebice nafte. Većina nafte u SAD se uvozi iz nestabilnih regija svijeta. Primjerice SAD je uvoznik 25 posto ukupne svjetske nafte koja se uvozi, a zalihe SAD-a iznose samo dva do tri posto svjetskih zaliha,¹⁵ ali istodobno većina plina u SAD ipak dolazi iz Sjeverne Amerike, iz vlastitih zaliha, te iz Kanade. I dok je većina članica NATO-a uglavnom ovisna o uvozu nafte iz regije Bliskog istoka i posebice Perzijsko-arapskog zaljeva kao najvažnije naftom bogate regije na svijetu (60 posto potvrđenih svjetskih zaliha nafte i 45 posto potvrđenih svjetskih zaliha plina) i drugih nestabilnih regija svijeta¹⁶ poput regije Gvinejskog zaljeva primjerice, kad je u pitanju plin, SAD i još neke članice NATO-a mogu se osloniti na vlastite izvore. Članice iz Srednje i Jugoistočne Europe, ali i sve veći dio članica iz Zapadne Europe, ovisne su uvelike o uvozu plina, ali i nafte iz Rusije. Njihovi ciljevi i strategije djelovanja stoga nikako ne mogu biti jednaki. Postavlja se pitanje je li uopće moguće na razini čitavog NATO-a uspostaviti jedinstvenu strategiju ostvarivanja energetske sigurnosti? Dosadašnje iskustvo manje bitnih stvari, a ne samo nečega što je prvorazredni strateški interes svake članice, pokazalo je da takva strategija zasad nije moguća i pitanje je da li je uopće ostvariva. Posebni nacionalni interesi svake pojedine članice daleko više utječu na osiguravanje energetske sigurnosti svake od njih nego svijest o potrebi zajedničkog djelovanja.

Neprestano jačanje NR Kine u sprezi neoliberalnoga kapitalizma pod državnom kontrolom (gotovo da se radi o oksimoronu, ali zasad uspješnom) izaziva sve veću zabrinutost i u SAD-u i u Europi. Regija Azija-Pacifik, ali sve više i Južna Azija s Indijom na čelu, pokazuju izuzetne mogućnosti toga dijela svijeta. Ne treba zaboraviti da u Istočnoj, Južnoj i Jugoistočnoj Aziji živi polovina ukupnog stanovništva svijeta, što je u povijesti uvijek bio problem zbog prenaseljenosti (u mnogim dijelovima i danas jest), ali je i velik potencijal u smislu jeftine radne

¹⁴ Skupina autora, *NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement*, Analysis and Recommendations of the Group of Experts on a New Strategic Concept for NATO, 2010., http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_63654.htm, str. 23

¹⁵ Izračunato prema:

<http://exploredia.com/oil-reserves-by-country-2011/>;

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2175rank.html>

¹⁶ Više u: Sandalow, D. (2008), *Freedom from Oil*, McGraw-Hill Publishing, New York.

snage. Upotrebom suvremenih tehnologija i niskim nadnicama azijske države u čitavom su nizu industrijskih sektora ostvarile rezultate kojima su pokazale da nema naznaka o smanjivanju ili zaustavljanju njihova gospodarskog rasta, a time i političkog, pa i vojnog jačanja, kao i sve veće potrebe za sirovinama.

SAD i NR Kina i dalje će ostati najveći potrošači svjetske energije, a oko 2025. g. NR Kina trebala bi prema ukupnoj potrošnji energije preteći i sam SAD. Najveći problem predstavlja, a tako će biti i u budućnosti, potrošnja nafte, ponajviše zbog automobilizacije NR Kine, koja do 1993. uopće nije uvozila naftu, a sad je već pretekla Japan po uvozu nafte i postala drugi uvoznik nafte na svijetu nakon SAD-a (i druga svjetska ekonomija, *op. a.*). SAD i NR Kina već se sada bore za što veći pristup zalihama nafte, posebice u Podсахarskoj Africi (Klare i dr., 2008). Može se očekivati da će u budućnosti njihova borba prerasti u pravo geoekonomske suparništvo, a može izazvati i geoekonomske-geopolitički sukob u regijama bogatima naftom, ali vjerojatno bez izravnog sukoba svjetske supersile i jedne od svjetskih velesila.

Novi izazovi NATO-u nalaze se upravo na prostorima na kojima značajnija transatlantska suradnja dosad nije zabilježena. Najvažnija religijska i kulturološka pitanja pojačana su imigracijom pripadnika islamske vjeroispovijesti u Europu. Američko društvo i europska društva evoluiraju u različitim smjerovima. Stoga je moguće postaviti pitanje postoji li još uvijek „Zapad“ kao prepoznatljiva skupina država povezanih interesima i ojačanih zajedničkom kulturom i poviješću? Ili su u odsutnosti sovjetske prijetnje, zbog sve različitijih vrijednosti, ojačali i različiti interesi? Je li ovaj savez, koji prvenstveno uključuje Sjevernu Ameriku i Europu, još uvijek vodeća snaga u onome što bi se moglo nazvati međunarodnim poretkom? Ili će se svijet suočavati s alternativom koju predstavljaju države koje se natječu i savezništva koja se mijenjaju prema potrebama i okolnostima? (Hay i Sicherman, 2007: 4).

3.4. Suvremena uloga NATO-a u Europi i odnosi Zapada s Rusijom

Događaji u Ukrajini, koji su se razvili u cjelovitu promjenu režima, pokazali su kako duboke podjele unutar ove države, tako i stratešku važnost Ukrajine za Rusiju, koja je u posljednja dva desetljeća više puta primijetila koja pitanja predstavljaju „crvene linije“ zbog svojih vitalnih strateških interesa. Kao što je istaknuo Rühle (2014: 234), kriza u Ukrajini označila je novi minimum u odnosima NATO-a i Rusije: „Iako se taj odnos pogoršavao već neko vrijeme, uloga Moskve u ukrajinskoj krizi otkrila je geopolitički program koji je iznenadio mnoge.“

Međutim, događaji iz 2014. g. u Ukrajini vjerojatno su se mogli predvidjeti, jer su se odnosi NATO-a i Rusije pogoršavali prije 2014. g. već neko vrijeme. Treba se sjetiti događaja iz 2008. g., kada je petodnevni rat u Gruziji na neko vrijeme zaustavio

izglede za proširenje NATO-a na Istok. Rusija je jasno pokazala gdje su postavljene „crvene linije“: „Od rata između Gruzije i Rusije, čelnici NATO-a nisu se tako brzo niti asertivno suprotstavili ruskoj retorici protiv proširenja kao prije“ (Wolff, 2015: 1110).

Ipak, ako se vratimo malo dalje u prošlost, na Minhenskoj sigurnosnoj konferenciji 2005. g., ruski predsjednik Putin već je rekao da smatra raspad SSSR-a „najvećom geopolitičkom katastrofom dvadesetog stoljeća“. Ta je izjava otvorila prostor za analizu onoga što bi ostvarenje takozvane „Putinove doktrine“ moglo donijeti u budućnosti (Kazantsev i Sakwa, 2012: 290); kao što je Bennett (2015: 1) istaknuo, „Putin je više puta tvrdio da je Zapad držao politiku zadržavanja prema Rusiji od 18. stoljeća; reakcija Zapada na događaje u Ukrajini samo je sadašnja manifestacija ove politike “.

Stoga se današnje neprijateljstvo Rusije prema NATO-u, kao i međusobni strahovi, nepovjerenje i pritisci, razvijaju otprilike desetljeće. Uz to, ovi se trendovi mogu percipirati kao nastavak međusobno nepovjerljivih odnosa iz druge polovice 1990-ih, kada je predloženo i pripremljeno prvo proširenje NATO-a nakon hladnog rata. Prije više od dva desetljeća, krajem 1994. g., dokument pod naslovom Studija o proširenju NATO-a naišao je na žestoko protivljenje Rusije. Unatoč tomu, NATO je nastavio vlastiti smjer djelovanja do 2008. g., kontinuirano se proširujući i pozivajući Hrvatsku i Albaniju da se pridruže summitu u Bukureštu u travnju 2008. g., četiri mjeseca prije petodnevnog rata. Forsberg i Herd (2015: 42) zaključuju da priznavanje poteškoća u odnosu Rusije i NATO-a prije ukrajinske krize ne znači da je raspad institucionalnog partnerstva između Rusije i NATO-a bio neizbježan i da se morao dogoditi. Izvođeci zaključak o prirodi poteškoća u odnosima NATO-a i Rusije, Kričković (2016: 176–177) istaknuo je: „Unatoč mogućnostima koje je pružao kraj Hladnog rata, Rusija i Zapad nisu uspjeli uspostaviti obvezujuće institucionalne aranžmane.“ Istina je da je NATO zaustavio svoje proširenje na postkomunističke države do 2017. g. Međutim, nedavno je prihvatio Crnu Goru kao svoju najnoviju članicu, unatoč žestokom protivljenju Rusije. Ukrajina je nedavno promijenila svoj pravni okvir kako bi mogla poduzeti početne korake prema članstvu u NATO-u. To dokazuje da geopolitičke ambicije NATO-a nisu preduhitrene u nedogled – naprotiv, oživljene su.

Je li tvrdnja o NATO-ovim obećanjima nakon ujedinjenja Njemačke - takozvani zavjet o neširenju - istinita ili ne (Wolff, 2015: 1104), ostaju činjenice da se NATO proširio na dijelove bivšeg geopolitičkog Istoka i da je Rusija imala problem s tim još od početka razvoja događaja. Slijedom toga, otkako su se postkomunističke države srednje i istočne Europe - a nešto kasnije i jugoistočne Europe - pridružile NATO-u, a zatim i EU, Rusija je tražila načine da ponovno uspostavi svoj utjecaj. Taj je proces paralelan s procesom ruskog gospodarskog, vojnog i političkog uspona, a razvijao se istovremeno s Putinovom erom. Utjecaj kroz ulaganja u energetske sektore spomenutih država, ekonomske veze, zajmovi, političke veze s nekim

državama jugoistočne Europe (posebno Srbijom) itd. Bila su sredstva obnovljenog geoekonomskeg utjecaja Rusije, što prevodi pokušaje postizanja strateški paritet sa SAD-om u regiji, iako su većina država u regiji članice NATO-a i EU-a. Bilo je očito da će, nakon što te države budu primljene u NATO/EU, njihov strateški i ekonomski položaj biti jasno definirani, a iako mogu postojati neznatna odstupanja od zajedničkih politika, malo je vjerojatno da bi određena država napustila NATO / EU blok pridružiti se nekoj udruzi koju vodi ili sponzorira Rusija.

Iz perspektive temeljnih članica NATO-a, pristupanje novijih članica NATO-a predstavlja širenje zone sigurnosti i stabilnosti, liberalnih normi i vrijednosti, kao i tržišnog gospodarstva, stjecanje strateških uporišta u bivšoj sovjetskoj istočnoj Europi. Iz ruske perspektive - i suprotno strahu od širenja i agresije NATO-a na svoje granice i njegove blizine - Rusija se suočava s objektivno slabijim državama članicama NATO-a (novije i bivše članice Varšavskog sporazuma ili bivše sovjetske republike) koje je lakše prisiliti. Bez čvrste potpore NATO-a, ove države (čak ni Poljska) nemaju stvarne šanse u bilo kakvom sukobu s Rusijom. Njihove mogućnosti djelovanja unutar NATO-a također su ograničene ako njihov dnevni red nije dovoljno važan za SAD i Europsku veliku trojku u NATO-u (Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska i Njemačka): „Novije članice NATO-a - države koje su izravno iskusile i ruski i Sovjetska okupacija i hegemonijska politika - zabrinuti su za ovu snažnu novu Rusiju koja se ne ustručava napredovati u neokolonijalnim pretenzijama i prakticirati kibernetičke napade i prekide energije “(Rachwald 2011: 122-3). Problem NATO-a u reakcijama prema Rusiji u gruzijskoj i ukrajinskoj krizi leži u ambivalentnosti njegovih ciljeva i korištenih instrumenata. NATO više ne temelji svoje djelovanje na realnim percepcijama međunarodnih odnosa, u kojima bi se odnosi s Rusijom trebali doživljavati kao odnosi između dva središta vojne i političke moći. Prije ukrajinske krize, NATO je međunarodne odnose doživljavao u funkcionalnijem smislu, slično EU-u, i sam je postao funkcionalna komponenta međunarodnih odnosa. Zbog ruskih akcija u Ukrajini, NATO je morao otkazati svoju buduću proglašenu misiju i vratiti se svojoj izvornoj misiji / razlogu postojanja (Teutmeyer 2014: 432).

Po percepciji prijetnji i ciljevima, NATO u vrijeme Hladnog rata i NATO danas čini se sličnijim međusobno, nego NATO-u prije desetak godina. Razlog je prvenstveno situacija u Ukrajini i produbljenje tenzija NATO-a i Rusije ali i Rusije i EU. Danas NATO opet ispunjava primarnu svrhu svojih osnivača – zaštitu od percipirane ruske prijetnje svojim članicama, posebno državama nekadašnjeg Varšavskog ugovora. Uz to, bavi se borbom protiv terorizma, cyber ratovanja i hibridnog ratovanja. Interes za suradnju i čvršće odnose je od 2014. g. porastao i među nekim državama koje nisu članice, posebice u Švedskoj i Finskoj (ima vrlo dugu granicu s Rusijom). NATO ima budućnost, ali mora se nastaviti transformirati i pratiti izazove. Na Zapadnom Balkanu se konkretno, zbog suvremenog

utjecaja Rusije i unutarnjih problema regije, može očekivati trajnija potreba povećane prisutnosti, a ne samo na istočnim granicama NATO-a i na Baltiku.

Izbor američkog predsjednika J. Bidena 2020. g. je za NATO veliki dobitak, kao i transatlantske odnose u cjelini. Kao potpredsjednik SAD-a (2009-2017) Biden je predano radio na jačanju transatlantskih odnosa i jačanju NATO-a, a ovim idejama je predan još od početka svoje karijere u javnoj službi, koja, s kraćim prekidom, traje gotovo pola stoljeća.

Povratak SAD-a u domenu multilateralizma je dobitak za međunarodne odnose općenito. SAD kao najveća vojna sila i najmoćnija članica NATO-a imaju odlučujuću ulogu, te bi i NATO bez SAD-a ili njihove aktivne uloge bio gotovo nepotreban, bespredmetan. Svakako da funkcioniranje Saveza nije isto u suvremenom, trenutnom razdoblju, kad ima čak 30 članica, čiji se sigurnosni prioriteti uvelike mogu razlikovati. Dakako da percepcija ruske prijetnje i svijest o potrebi slanja trupa na ruske granice u članice NATO-a sigurno nisu jednaki i jednako visoko na listi prioriteta u baltičkim državama i Poljskoj i npr. u Portugalu, Španjolskoj ili Sjevernoj Makedoniji. Razina solidarnosti koja je potrebna među 30 članica plus činjenica da SAD izdvajaju više za obranu i u postotku i u ukupnom iznosu (nemjerljivo više) nego ostale članice NATO-a je problem koji postoji desetljećima, ali dosad nije bilo većih pomaka da bi se stvari značajnije promijenile. Trumpova retorika i upozorenja nisu doveli do američkog napuštanja NATO-a niti manjih izdvajanja za obranu, ali najava povlačenja trupa iz Njemačke izazvala je zabrinutost u Njemačkoj i među ostalim europskim članicama NATO-a, posebno onima iz srednje Europe. Obzirom na promjenu u Bijeloj kući i predanog atlantistu Bidena, vidjet ćemo hoćemo li uskoro, kada se korona pandemija stavi pod kontrolu u Americi i Europi, moći govoriti o još dubljim i značajnijim odnosima te više zajedničkom stavu prema Rusiji, te hoće li to biti začeci buduće *Bidenove doktrine*.

Ako SAD u kontinuitetu budu više predane multilateralizmu, može se očekivati smanjivanje nastojanja EU za stvaranjem svoje vojske, neovisnije od NATO-a. EU naprosto nema kapacitete izgraditi vojsku koja bi bila pandan ili takmac NATO-u niti je takvo nešto potrebno. Potpunim izlaskom iz europske sigurnosti SAD-a, europska sigurnost bi svakako izgubila, no to opet nakon Hladnog rata mnogo ovisi o tome tko je u Bijeloj kući, a Europljani su se već jako « opekli » i razočarali za vrijeme unilateralizma Busha mlađeg i posebice za vrijeme Trumpa. U tome smislu, Europa se želi više osigurati, kako ne bi u kritičnim pitanja sigurnosti i odvratanja ovisila o tome hoće li Elektorski kolegij SAD-a, sudeći prema post-hladnoratovskim američkim predsjednicima, izabrati Demokrata naklonjenog multilateralizmu ili Republikanca sklonog unilateralizmu i izlasku iz (pojedinih) međunarodnih sporazuma. Naravno, ova promjena ne znači da neće ostati problemi i neslaganja po pitanjima izdvajanja za obranu. Isto tako, može se i dalje očekivati da će SAD « očekivati » da članice kupuju njihovo sofisticirano oružje i obrambene tehnologije.

4. BRICS države – novi i obnovljeni geostrateški igrači

4.1. Pojam, objašnjenja i značajke BRIC/BRICS država

Pojam „BRIC države“ (kratica koju su 2001. g. stvorili analitičari Goldman Sachs, predstavlja velika slova imena sljedećih država: Brazila, Rusije, Indije i Kine), konkretno Jim O'Neill i suradnici, odnosi se na četiri velike države koje nisu među najvažnijima razvijenim državama u svijetu, ali njihova veličina i značaj (mjereni površinom i / ili brojem stanovništva, obujmom i rastom nacionalne ekonomije, njihovim položajem nad regionalnih sila, vojnom moći i političkim utjecajem) svrstavaju ih u rang velikih sila. U budućnosti će njihov značaj rasti i smanjivati relativni značaj najrazvijenijih država koje će se i dalje razvijati, ali sporijom brzinom od država BRIC-a. Od 2010. g., skupini BRIC država pridružila se i Južna Afrika, koja ni po veličini ekonomije ni brojem stanovnika ne spada u kategoriju dotadašnjih članica, posebno ne u kategorije NR Kine i Indije. Međutim, ova država je „ulaz“ ovim brzorastućim ekonomijama na afrički kontinent, pun novih mogućnosti za eksploataciju sirovina i traženje novih tržišta. Afrika naime s preko milijardu stanovnika, bez obzira na slabu kupovnu moći po stanovniku ima već razvijenu srednju klasu od oko 200 milijuna potrošača, što pruža veliku priliku posebno za industrije jeftinih roba široke potrošnje i telekomunikacijske tvrtke.

U apsolutnim brojkama će najrazvijenije države svijeta, članice skupine G7 (SAD, Japan, Njemačka, Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska, Italija i Kanada) i dalje biti izuzetno važne, ali u relativnom smislu njihova važnost će se smanjivati. Projekcija pred desetak godina je bila da će BDP po stanovniku država G7 bit će među najvišima na svijetu, ali njihov će ukupni BDP nadvladati države BRIC u

sljedeća dva desetljeća, dakle do otprilike 2030. g. Upravo su Velika recesija pred desetak godina i korona pandemija koja je počela 2020. g. još dodatno presložile ove odnose na vrhu svjetske ekonomske i političke moći. U velikoj recesiji pred desetak godina su države članice G7 zabilježile puno veće ekonomske gubitke nego BRIC države. U dosadašnjim stadijima korona krize, najrazvijenije države Zapada, smještene prvenstveno u Europi i sjevernoj Americi su zabilježile goleme ekonomske gubitke i upale u najveću recesiju u posljednjih 90-ak godina, a oporavak neće biti tako brz kao što se isprva mislilo. Oporavak bi trebao biti brži nego nakon Velike recesije jer je ovo umjetno izazvano usporavanje ekonomija kroz lockdowne i zabrane putovanja, pa bi otvaranjem društava i oporavak trebao biti puno brži nego od „normalne“ ekonomske recesije. Međutim, zbog sporosti procjepeljivanja i novih sojeva virusa, otvaranje društava, a time i oporavak ekonomija, teku sporije.

Redovni sastanci čelnika država BRIC-a, koji se održavaju od 2009. g., pokazuju da postoje zajednički ciljevi i točke suradnje, a komplementarnosti njihovih gospodarstava (na primjer Rusija i Brazil kao izvoznici sirovina, a Indija i Kina kao uvoznici) nude značajne mogućnosti gospodarske suradnje. Politička suradnja prvenstveno se bavi postizanjem uistinu multipolarnog svijeta. Među državama BRIC-a, Kina i Indija posebno su atraktivne za neoliberalnu globalnu kapitalističku ekonomiju zbog znatno niže cijene rada. Cijena rada ključni je čimbenik koji objašnjava tako visok i brz ekonomski rast država BRIC-a. To ide ruku pod ruku s politikama tih država koje su posvećene privlačenju međunarodnih ulaganja, posebno deregulaciji tržišta rada. Sve spomenuto u skladu je s neoliberalnom ekonomskom ideologijom. Ovakav gospodarski razvoj koji, prema neoliberalima, stvara novu srednju klasu u državama u razvoju (posebno BRIC-ima), istovremeno generira pad dohotka među srednjom klasom u razvijenim državama. Postoje mišljenja i da to stvara pad srednje klase koja je nekad činila većinu u europskim i sjevernoameričkim društvima. Ovi trendovi doveli su do porasta populizma i „Trump efekta“ u Ujedinjenom Kraljevstvu (primjeri su Brexit i populistički vođa Boris Johnson te ranije Nigel Farage i UKIP), sam Trump i Trumpizam u Americi, Bolsonaro u Brazilu.

Kineski dohodak po glavi stanovnika mogao bi biti sličan onome gdje su sada razvijene ekonomije (oko 30 000 američkih dolara po stanovniku). Do 2030. g. kineski prihod po stanovniku mogao bi biti približno takav kakav je danas Koreja. U SAD-u bi prihod po glavi stanovnika do 2050. g. mogao doseći 80 000 USD.

S druge strane, postoje mišljenja da su četiri zemlje BRIC-a pokazale spektakularni gospodarski rast posljednjih godina, udvostručivši svoj udio u svjetskoj proizvodnji sa 7.5 posto u 1998. g. na više od 15 posto u 2008. g. (Kiss, 2009). Ipak, strukture ove četiri ekonomije vrlo su različite, Brazil koji se specijalizirao za poljoprivredu, Rusija za robe, Indija za usluge i Kina za proizvodnju.

Gospodarski rast Kine, praćen modernizacijom vojne moći i širenjem geoekonomske i geopolitičke utjecaja u drugim dijelovima azijsko-pacifičke regije, kao i Podsaharske Afrike, izaziva sve veću zabrinutost najrazvijenijih država, kao i kao kineski susjedi koji su prisiljeni mijenjati svoje strategije i stvarati saveze protiv kineskog rastućeg utjecaja. Ekonomski rast Indije zasnovan je na novim tehnologijama i milijunima obrazovanih radnika koji govore engleski jezik, čiji je rad mnogo jeftiniji od rada njihovih kolega u najrazvijenijim zemljama. Ekonomski uspon Rusije na početku 21. stoljeća uglavnom je bio vezan za rast cijena nafte, kao i jačanje ruske države i njezinu kontrolu nad ogromnim prirodnim resursima Rusije. Rast i visoka razina cijena nafte osigurali su rusku sposobnost da plati svoje dugove, podigne životni standard svojih građana i modernizira oružane snage. Rusija je napravila pravi 'skok naprijed' i ponovno postala respektabilna svjetska sila.

Bez obzira na buduće događaje, ostaje činjenica da su Kina, Indija i Rusija postale značajno moćnije nego ranije, u apsolutnom i relativnom smislu, te u ekonomskoj, političkoj i vojnoj sferi. Čimbenik koji bi mogao ugroziti buduću ulogu država BRIC-a u svijetu, kao i njihovu unutarnju stabilnost i prosperitet, njihova je demografska kategorija. Vrlo značajan porast stanovništva, posebno u Indiji, značajan porast u Kini i Brazilu te vrlo značajan pad u Rusiji ugrožavaju perspektivu i budućnost država BRIC-a (Tett, 2010). Očito se moraju postaviti pitanja o sposobnosti zadovoljavanja osnovnih potreba (koje će rasti) indijskog i kineskog stanovništva u budućnosti. Brazil je u daleko boljoj situaciji, budući da ima mnogo manje stanovništva, kao i obilne prirodne resurse. Rusija predstavlja potpunu suprotnost, budući da ima istinski obilne prirodne resurse, malo stanovništva (u usporedbi s veličinom i resursima) i sve manje i manje populacije koja će istodobno predstavljati problem za funkcioniranje gospodarstva i društva općenito.

Kad su u pitanju sigurnosni aspekti, u kontekstu „potpuno“ novih geostrateških igrača, koji bi u perspektivi mogli značajno promijeniti globalne odnose i dodatno smanjiti razinu prevlasti SAD-a u globalnim geostrateškim odnosima, obično se spominju Indija i Brazil.

„Novi-stari“ geostrateški igrači, koji već spadaju u red svjetskih velesila, su NR Kina i Rusija, koje zaista jesu velesile. Zašto nazivi „novi-stari“ igrači na globalnoj sceni? Prvenstveno zbog njihova položaja, relativnog i stvarnog jačanja i slabljenja posljednjih nekoliko desetljeća. Svaka od ovih velikih država, velesila, ima svoj specifičan put prisutnosti i utjecaja na globalnoj sceni, koji je ujedno povezan i s položajem SAD-a, kao najjače stranice trokuta na vrhu globalne moći. Potrebno je stoga sagledati utjecaj novih i novih-starih igrača na globalnoj sceni njihov na geostrateške odnose u svijetu, prvenstveno na odnose novih i novih-starih geostrateških igrača, sa SAD-om, kao jedinom istinskom globalnom silom, supersilom modernog doba.

Status NR Kine, kao velesile, od strane SAD-a je priznat u prvoj polovini 1970-ih godina, kada su Nixon svojom doktrinom i Kissinger svojom triangularnom diplomacijom doveli do promjene odnosa na vrhu svjetske moći. Iskoristili su sukob tadašnjeg SSSR-a i NR Kine, ideološki sukob i sukob za prevlast u „komunističkom taboru“, te NR Kinu otvorili prema svijetu, priznavši kao velesilu, koja je stajala uz bok dvjema supersilama. Otada pa sve do danas, moć NR Kine neprestano raste, s posebnim naglaskom na ekonomsku moć nakon otvaranja gospodarstva i promjena ekonomskih odnosa u samoj državi. Usporedno s ekonomskom moći, raste i politička i vojna moć NR Kine. Ekonomska moć praktički je projicirana u čitav svijet i ima globalni doseg, dok se politička moć već itekako projicira na okolne regije, a posebice na jugoistočnu Aziju, regiju Azija-Pacifik i središnju Aziju. NR Kina je na posljednjem popisu stanovništva zabilježila oko milijardu i tristo trideset milijuna stanovnika. Ekonomija NR Kine u prosjeku raste po stopi od gotovo devet posto godišnje već više od trideset godina¹⁷! U NR Kini je postignuta kombinacija autokratskog režima (Komunistička partije NR Kine drži svu vlast u svojim rukama) s tržišnom ekonomijom, te je uključena u globalnu kapitalističku ekonomiju. Međutim, ekonomsku liberalizaciju ne slijedi politička liberalizacija, što predstavlja određeno odstupanje od trendova u drugim dijelovima svijeta. To je kineska specifičnost, iako Kina nipošto nije usamljen primjer ovako uspješnog spoja vlasti koja nije demokratska po zapadnim standardima, a ekonomski vrlo uspješna. No zbog svoje veličine i snage, izaziva toliko pozornosti na Zapadu, a posebno u SAD-u, koji u Kini vide glavnu prijetnju svojoj budućoj hegemoniji u svijetu, koja sve više dolazi u pitanje, ne samo zbog rasta i jačanje Kine.

Rusija je, kao najveća i najmoćnija država-nasljednica SSSR-a, jedinom bivša sovjetska republika koja je nuklearna sila. Ujedno je članica Vijeća sigurnosti UN-a. Rusija je jedina država čiji nuklearni arsenal može parirati onom SAD-a. Posjeduje preko četiri tisuća nuklearnih bojnih glava, dok ih SAD posjeduju oko pet i pol tisuća. U travnju 2010. g., predsjednici SAD-a i Rusije, Obama i Medvedev, u Pragu su potpisali sporazum START II, kojim se predviđa značajno smanjenje nuklearnih arsenala obaju nuklearnih velesila¹⁸. BDP Rusije

¹⁷ Od 1970-ih godina i početka tržišnih reformi, kineski BDP je samo do 2010. g. porastao je 90 puta!

J. O'Neill, ekonomski analitičar Goldman-Sachsa, predviđao je da će ukupan BDP NR Kine 2027. g. korigiran za troškove života, preći ukupan BDP SAD-a. Obzirom na trenutnu korona krizu, koju je NR Kina prebrodila puno brže nego SAD i Zapad u cjelini, ovo bi se moglo dogoditi i ranije.

Izvor: <http://www.businessweek.com/news/2010-08-16/china-gdp-surpasses-japan-capping-three-decade-rise.html>.

¹⁸ "U.S.-Russia nuclear arms treaty finalized", *USA Today*, http://www.usatoday.com/news/world/2011-02-05-start-treaty_N.htm.

je između 1999. i 2008. g., jednom desetljeću porastao za više od 70 posto, nakon što je za mandata predsjednika Jeljcina pao za više od 35 posto¹⁹. Ovaj porast BDP-a ponajviše je bio vezan uz velik porast cijena energenata, koji su tokom 1998. g. dosegli izuzetno nisku razinu cijena te su otada, pa sve do ulaska razvijenih država u ekonomsku krizu, rasle. Pošto je Rusija velik izvoznik energenata, BDP joj uvelike ovisi o njihovoj cijeni. Ne treba zaboraviti ni politiku predsjednika V. Putina, koji je ponovno uspostavio kontrolu ruske države nad najvažnijim dijelovima ekonomije i uveo mnogo veću financijsku disciplinu. Stoga nije čudno da je Rusija pridružena skupini G7, koja se danas naziva G8. BDP Rusije bi u razdoblju od 2006. do 2050. g. trebao porasti čak 11 puta, bez obzira na projekciju demografskog pada, koji bi trebao iznositi više od 30 milijuna stanovnika, na samo 109 milijuna stanovnika, koliko bi Rusija mogla imati 2050. g²⁰.

Indija je druga najmnogoljudnija država na svijetu, s preko milijardu i 100 milijuna stanovnika, a zbog velikog rasta stanovništva (nesposobnost Indije da provede restriktivnu populacijsku politiku kakvu provodi Kina već desetljećima dolazi na naplatu) će do 2030. g. biti prva država na svijetu po broju stanovnika na svijetu, s preko milijardu i 600 milijuna stanovnika. Zakaria smatra da je Indija više „prirodni“ saveznik SAD-u u Aziji, zbog engleskog jezika koji je raširen među indijskom elitom (i ne samo među elitom), najveća je demokracija na svijetu, multietnička je i multireligijska država, ima razvijen privatni sektor gospodarstva koji nije pod strogom kontrolom države. Indijska ekonomija također izuzetno napreduje i bilježi velike rezultate, ali ne ni približno kao što to bilježi kineska ekonomija. Indija je, zanimljivo, bez obzira što je demokratska država, s ekonomskim reformama i liberalizacijom te pravim uključivanjem u globalnu kapitalističku ekonomiju počela kasnije nego Kina, tek 1991. g.

Brazil, najveća i najmnogoljudnija država cijele Južne, ali i Latinske Amerike, postao je zaista mnogo više od regionalne sile, što je uvijek bio. Na ovakav razvoj utjecao je niz čimbenika. Jedan od čimbenika bilo je smanjenje interesa SAD-a za Južnu Ameriku nakon svršetka hladnog rata i orijentacija na druge dijelove svijeta, a kad je u pitanju Amerika prvenstveno na prostor južno od granice SAD-a (ponajviše Meksiko), koji je privučen u geopolitičku sferu SAD-a još dublje. ovakav razvoj događaja ostavio je mogućnost Brazilu, kao državi u velikom usponu, da se oslobodi utjecaja sjevernog susjeda (tokom hladnog rata Brazil je bio glavni partner SAD-a u Južnoj Americi, te mu je i tada bio priznat status najvažnije države, ali podređene SAD-u). Drugi čimbenik je sam

¹⁹ Aslund, A. (2009), *The Russian Economy: More Than Just Energy?* Peterson Institute for Foreign Affairs, Testimony for the Committee on Foreign Affairs of the European Parliament, Brussels, Belgium.

²⁰ O'Neill, J. (ur.) (2007), *BRICs and Beyond*, Goldman Sachs Economic Research Group, Goldman-Sachs, New York, U.S.A.

razvoj i jačanje Brazila, ostvareno prvenstveno kroz sve mudriju ekonomsku politiku korištenja zaista iznimnih resursa i potencijala koje ova velika država (peta država na svijetu po površini i po broju stanovnika) posjeduje, od rudnih bogatstava, šumskih bogatstava Amazonije, do poljoprivrednih kultura i velikih poljoprivrednih površina. Zanimljivo je spomenuti da su u Brazilu, ponajviše na kontinentalnom (priobalnom) podmorju brazilskih obala, otkrivene velike zalihe nafte. Obzirom da Brazil ima dugu i jaku tradiciju proizvodnje etanola, uspio je postići naftnu samodostatnost, te više nije prisiljen uvoziti naftu niti naftne derivate, a uskoro bi mogao postati čak i značajni izvoznik nafte, što će dodatno povećati njegovu ekonomsku snagu, ali dakako i geopolitički utjecaj.

Brazilskog predsjednika Bolsonaro se može donekle kolokvijalno nazvati brazilskim Trumpom, obzirom na način komunikacije, vrijednosti koje zastupa, promoviranju obitelji na pozicije te pristupu borbi s korona virusom. Uzimajući u obzir povijest vojnih i profašističkih diktatura u Brazilu i naznake rastuće krhkosti brazilske demokracije te obiteljsku povijest Bolsonaro, za očekivati je fokus na borbu protiv globalizma i kineskog utjecaja. Veličina države i ekonomije, te neovisnost Brazila o uvozu sirovina i izvozni potencijal koji ima prema susjednim državama i izvozu sirovina u brzorastuće ekonomije daje Brazilu veće mogućnosti promjene vanjskopolitičke orijentacije. No utjecaju ovisnosti sirovina u NR Kini i kineskom kapitalu Brazil će se teško potpuno oduprijeti. Čak i kad bi Brazil napustio BRICS i potpuno okrenuo vanjskopolitičku paradigmu, ekonomsku paradigmu nije moguće lako niti brzo promijeniti. Međutim, Brazil bi, obzirom na svoju veličinu i značenje u Južnoj Americi, mogao postati pravi lider cijelog kontinenta, u ekonomskom smislu, ako bi snagu koristio pametno i ne preuzimao otvoreno lidersku ulogu – kao što su suvremena zbivanja Njemačku smjestila na ovu poziciju, koju ona zapravo i ne koristi kako bi mogla i ostavljati dojam da je ne želi. Ekonomsko zatvaranje SAD-a kroz protekcionizam ne može biti profitabilno za Brazil niti se mogu očekivati veća ulaganja u Brazil od strane SAD-a.

U sagledavanju odnosa SAD-a, jedine istinski globalne sile i novih i novih-starih geostrateških igrača, može se iščitati sve veća zabrinutost SAD-a za vlastiti položaj u svijetu kao jedine neprikosnovene globalne sile. Najveći izvor briga moglo bi donijeti jače povezivanje NR Kine, Indije, Rusije i u manjoj mjeri Brazila te njihova ekonomska, politička i vojna suradnja. NR Kina, Rusija i Indija velesile su u Euroaziji, geostrateški daleko najvažnijem dijelu svijeta. NR Kina i Indija zajedno imaju preko 40 posto svjetskog stanovništva, a njihova gospodarstva ubrzano rastu. Rusija je uz SAD jedina nuklearna velesila, a njene goleme zalihe nafte i plina daju i veliku ekonomsku moć, ali i izniman geopolitički i geoekonomske utjecaj, potkrijepljen ponovno ostvarenim nadmoćnim geopolitičkim položajem u središnjoj Aziji i na Kavkazu.

Pitanje o kojem će uvelike ovisiti budućnost globalnih geostrateških odnosa je kako će se SAD postaviti prema rastu utjecaja ovih velikih država, sada kada je valjda shvaćeno da američka globalna hegemonija nije moguća, nakon godina pokušaja njena ostvarivanja za vrijeme predsjednikovanja G. W. Busha i jakog neokonzervativnog utjecaja na službenu politiku SAD-a.

4.2. Vanjskopolitička doktrina V. Putina – korištenje zaliha energetske izvora i vraćanje međunarodnog utjecaja Rusije

Najveći utjecaj na ukupnu sigurnost euroatlantskog prostora (Angloamerika, Europa i sjeverni dio Euroazije) u post hladnoratovskom razdoblju vjerojatno je imala Rusija, koja bi kao demokratizirana, reformirana i zapadno orijentirana država bila najjači čimbenik stabilnosti za čitav euroatlantski prostor. U ovoj činjenici leži objašnjenje golemog ulaganja u izgradnju i poboljšanje odnosa s Moskvom, koji su nakon raspada SSSR-a neprekidno doživljavali svoje uspone i padove. Rusija se tokom 1990-ih godina pridružila Sjevernoatlantskom vijeću za suradnju i Partnerstvu za mir, a 1997. g. je potpisala Osnivački dokument o međusobnim odnosima s NATO-om. Stalno zajedničko vijeće, koje je tada uspostavljeno djelomično nije uspjelo u svojoj zadaći. Razlog tome prvenstveno je namjera ruske političke elite da Vijeće bude sredstvo za kontrolu štete nastale djelovanjem i proširenjem NATO-a, kao izrazom ostvarenja strateških interesa Zapada, a ponajviše SAD-a i Velike Britanije. Osim toga, mnoge članice NATO-a bile su sumnjičave prema ruskim namjerama. Mnoge pozicije članica NATO-a već su bile formirane prije nego što se Rusija pridružila Vijeću, a kad je 1999. g. istupila iz protesta zbog intervencije NATO-a na Kosovu, nitko u NATO-u nije previše žalio. Vijeće je dobilo novi zamah s približavanjem NATO-a i Rusije nakon napada 11. rujna. Ovo je dovelo do uspostave Vijeća NATO-a i Rusije u svibnju 2002. g. Ovo tijelo funkcionira na osnovi konsenzusa, te NATO i Rusiju tretira kao ravnopravne partnere.

Najvažniji suvremeni sigurnosni izazovi, kao što su terorizam, proliferacija oružja za masovno uništenje, regionalna nestabilnost, trgovina drogom, oružjem i ljudima – zaista su nerješivi bez aktivnog sudjelovanja Rusije. U Rusiji je podrška bespotrebnom suparništvu sa Zapadom počela stagnirati. Kreatori ruske politike i analitičari, suočeni sa stvarnim i potencijalnim prijetnjama sigurnosti, koji dolaze s juga i s istoka, kao i iznutra, unutar samih ruskih granica (terorizam) počeli su podupirati ponovno približavanje Zapadu na širokoj osnovi. Najveće prepreke koje su morale biti preskočene bile su psihičke prirode. Ideja o stvaranju Vijeća NATO-a i Rusije bila je ideja stvaranja tijela u kojem Rusija i NATO mogu biti ravnopravni partneri koji će raspravljati i razvijati ideje

od zajedničkog interesa, preuzimati jednaka prava i obveze za primjenu odluka. Vjerojatno je najveća promjena u odnosu NATO-a i Rusije bila atmosfera u kojoj se odvijala njihova suradnja.

NATO tokom procesa proširenja nije imao namjeru razmještati velike vojne snage u srednjoj i istočnoj Europi. NATO je pristao na zahtjev Rusije da ne razmjesti nuklearno oružje na teritorij novih članica, što mu u suvremenoj geostrateškoj slici Europe nije niti bilo potrebno. U prosincu 1996. g. NATO je poduzeo prvi u nizu koraka kako bi Moskvu uvjerio da za Rusiju neće biti negativnih strateških i obrambenih posljedica proširenja. NATO je u svoju doktrinu zapisao da će njegova sadašnja i buduća orijentacija u pogledu strategije biti interoperabilnost i sposobnost za jačanje, a ne trajno razmještanje velikih borbenih postrojbi tamo gdje nisu trenutno razmještene. NATO je u ožujku 1997. g. dao jednostranu izjavu o svojoj politici razmještanja postrojbi na teritoriju novih članica, ustvrdivši: „U sadašnje vrijeme i budućoj doglednoj sigurnosnoj okolini, NATO će izvršavati svoju zajedničku obranu i ostale zadatke osiguravanjem potrebne interoperabilnosti, integracije i kapaciteta za osnaživanje, a ne putem tradicionalnog razmještanja značajnih borbenih postrojbi“²¹.

SAD i NATO proširenje su smatrali dijelom sveukupne europske integracijske strategije, koja bi napokon izbrisala hladnoratovsku podjelu na blokove i projicirala stabilnost na nekadašnji Istok. Iako je NATO smatrao Rusiju svojim partnerom, a ne više neprijateljem, ruska službena politika, ali i ruska javnost nikad nisu napravile korak naprijed prema integrativnom diskursu, nego su nastavile razmišljati u kategorijama blokova i zona utjecaja. Službena Moskva još uvijek je proširenje NATO-a vidjela kao napredovanje neprijateljskog bloka prema svojim granicama i s namjerom da ju postavi u lošiju stratešku poziciju, bez obzira na to što je još početkom 1990-ih godina i sama ustvrdila da NATO više nije neprijatelj. Bio je ovo odraz prevladavajućeg hladnoratovskog geopolitičkog mišljenja koje je vladalo, a u manjoj mjeri i danas vlada u Rusiji (Fedorov, Nygres, 2000: 30-44).

U ranim 1990-im godinama NATO i Rusija prvo su zaključili da više nisu neprijatelji. No, trebalo je proći više od šest godina da se suradnja prvi put podigne na razinu Stalnog zajedničkog vijeća. Od 1997. g. i osnivanja Stalnog zajedničkog vijeća NATO-a i Rusije moglo se pratiti razvoj značajnije i jače suradnje na novoj razini, između NATO-a i Rusije. Međutim, još od Londonske deklaracije 1990. g., Rimskog summita NATO-a 1991. g., preko 1994. g. i summita u Bruxellesu, 1997. g. i sastanka na vrhu u Parizu na kojem je uspostavljeno Stalno zajedničko vijeće NATO-a i Rusije, suradnja NATO-a i Rusije jačala je na nizu pitanja. U Rimu

²¹ Slobodan prijevod izjave koju je dalo Sjevernoatlantsko vijeće 14. ožujka 1997. g., NATO Press releases and statements, www.nato.int.

je 28. svibnja 2002. g. potpisan Sporazum NATO-a i Rusije: Nova kvaliteta u odnosima (*NATO-Russia Relations: A New Quality*), te je osnovano Vijeće NATO-a i Rusije. Svijest o potrebi partnerstva i suradnja rasla je, a posebno je porasla nakon napada na SAD od 11. rujna, kad je Rusija izrazila potporu SAD-u, a NATO je prvi put primijenio članak 5. Sjevernoatlantskog sporazuma, koji se odnosi na kolektivnu obranu u slučaju napada na jednu od članica.

Bez obzira što su mogućnosti velikog oružanog sukoba u suvremenoj Europi vrlo male, pojavili su se novi izazovi koji prijete stvaranjem nove linije podjele u Europi. Stoga se situacija u Europi, a kamoli u svijetu, ni približno ne može nazvati stabilnom. Broj i vrste rizika povećavaju se, a ne smanjuju. Regionalne i etničke razmirice i sukobi, terorizam, religijski fundamentalizam koji generira terorizam, trgovina drogom i oružjem predstavljaju sigurnosne ugroze protiv kojih se Rusija i NATO trebaju boriti i moraju surađivati. Rusija poduzima velike reforme oružanih snaga, te predviđa povećanja izdvajanja za oružane snage. One će ovisiti o trenutnoj geopolitičkoj i gospodarskoj situaciji u kojoj se zemlja nalazi. Krajem 90-ih godina, Rusija je tada stalno smanjivala vojni čimbenik u međunarodnim odnosima, a njeni naponi usmjereni su bili isključivo na očuvanje vlastite sigurnosti, te ne predstavlja opasnost za druge države ili nacije. Stoga je očekivala da će i druge države, te posebno NATO, objašnjavati svoje vojne poteze. Takav je bio službeni stav ruske politike (Sergeyev, 1998: 16).

4.2.1. Proširenje NATO-a i Rusija

Proširenje NATO-a promijenilo je pogled Rusije na NATO, jer je Moskva na proširenje odgovorila mješavinom skepticizma i neprijateljstva. Nove članice sa sobom donose pogled na Rusiju, koji dosad nije u NATO-u bio previše uziman u obzir. Većina njihovih političkih elita razvijala se s osjećajem jakog nepovjerenja i nelagode prema SSSR-u. Pristup prema Rusiji koji su upotrebljavali NATO i EU nikad nije bio potpuno jednoznačan, pa bi se moglo pretpostaviti da će se takvo djelovanje nastaviti i u budućnosti. Važnost Rusije u borbi protiv terorizma, njeni energetske izvori, veličina, dominantna uloga u regiji, Rusiji nude dovoljno mogućnosti da odbaci kritičizam i ubaci neslaganje među svoje takmace. Ovo je strukturalni problem koji šteti odnosima EU i NATO-a s Rusijom. Nove članice mogle bi pomoći u uspostavi određene ravnoteže u ovom odnosu. Baltičke države bile su više orijentirane na Rusiju nego bilo koji od saveznika, te je bilo vjerojatno da će biti najmanje sklone kompromisu. Izazov NATO-u predstavlja je i mogućnost da podleže iracionalnim strahovima, dok je u politiku unosio interes novih članica. Pronalaženje ravnoteže bilo je zbog toga važno, posebno zbog pozornosti koju je Rusija pridala proširenju.

Krajem 1990-ih godina, odnosi NATO-a i Rusije bili su bliži nego u prvoj polovici 1990-ih godina (Rogov, 1999: 180). No nisu bili toliko dobri i bliski kao što su to postali nakon 2001. g. i objavljenog rata terorizmu. Preduvjet za to bilo je približavanje SAD-a i Rusije, koje se desilo krajem 2001. g., a odnosi NATO-a i Rusije postali su bliži kroz uspostavu čvršćeg partnerstva, nakon potpisivanja sporazuma u Rimu i uspostave Zajedničkog vijeća NATO-a i Rusije. Rusija je dobila mjesto na sjednicama tijela NATO-a, ali bez prava odlučivanja.

Krajem 1990-ih godina službena ruska politika bila je da se ne može ostati potpuno pasivnim i ne reagirati na proširenje NATO-a. Osnovni kontinuitet ruske politike bilo je negativno mišljenje Rusije prema planovima proširenja NATO-a. Rusija je ovakve planove smatrala mogućim čimbenikom nestabilnosti u suvremenim međunarodnim odnosima. Pitanje reforme NATO-a kao vojno-političkog bloka došlo je na red zbog nove političke situacije u Europi. Rusija je smatrala da NATO treba biti transformiran u političku organizaciju, koja bi sadržavala jednu od sastavnica europske sigurnosti u 21. stoljeću. Sigurnosna arhitektura trebala bi biti utemeljena na Organizaciji za europsku sigurnost i suradnju (OESS), jedinoj organizaciji u Europi koja u svojim aktivnostima jedina potpuno održava interese svih država sudionica, te se brine da sve države imaju jednaka prava, neovisno od njihova članstva u ostalim savezima, smatrala je Rusija. Razlike u odnosima između NATO-a i Rusije mogle su se rješavati kroz suradnju. Jedino tako moguće je ostvariti zajednički zadatak stvaranja zajednice slobodnih i demokratskih država, od Vancouvera do Vladivostoka, tada se smatralo (Fedorov, Nygres, 2000: 62-68).

Razlozi zbog kojih Rusija nije značajnije pokušala reagirati na drugo proširenje, makar na deklaratornoj osnovi, iako je to proširenje novi NATO dovelo i na ruske granice, mogu se spoznati ako se zna geopolitička situacija u Europi i geostrateški odnosi u Euroaziji početkom 21. stoljeća. Razlozi proširenja uvijek su od strane NATO-a bili eksplicirani i definirani kao proširivanje zone stabilnosti i napretka, kroz proširenje na države bivšeg Varšavskog ugovora. S druge strane, postojala je mogućnost pogoršanja odnosa s Rusijom.

Drugo post hladnoratno proširenje NATO-a je, za razliku od prvog, doživljeno kao rutinska zadaća. Iz Moskve je došla samo tišina i nikakva opozicija (Legvold, 2001).

Za to je bila zaslužna i nova kvaliteta u odnosima Rusije i Zapada, zajednička borba protiv terorizma, promijenjeni geostrateški uvjeti u Euroaziji, ali i drugačija politika kakvu je odlučio voditi tadašnji ruski predsjednik *V. Putin*. Predsjednik Putin ispravno je procijenio da Rusija nema ni snage ni utjecaja blokirati europske države da postanu članice NATO-a. Kad bi to i pokušala, ne bi u tome uspjela. S druge strane, članstvo u NATO-u, u suvremenim geostrateškim uvjetima, izravno ne ugrožava vojnu sigurnost Rusije. Treće, legitimni

sigurnosni interesi Moskve mogli su biti zadovoljeni kao dio procesa proširenja NATO-a. Nakon učlanjenja u NATO, bivše članice NATO-a osjetile su se dovoljno sigurnima da počnu ostvarivati bolje odnose s Moskvom, koji doprinose stabilnosti i sigurnosti ovog dijela Europe (Trenin, 2002: 11-17).

Početak 2005. g., odnosi Rusije i SAD-a su zahladili zbog ruske suradnje s Iranom i nove generacije ruskog nuklearnog oružja, američke izgradnje proturaketnog štita u srednjoj Europi, te sukoba na Kavkazu i mogućnosti da NATO ponudi višu razinu odnosa Gruziji i Ukrajini, koja bi vodila prema članstvu. Kasnije su na zahlađenje odnosa najviše utjecali najavljena izgradnja američkog proturaketnog štita, koji je Rusija smatrala prijetnjom vlastitoj sigurnosti, te rat Gruzije i Rusije, u kojem je NATO stao na stranu Gruzije, ali se nije vojno angažirao.

U cjelini gledano, u razdoblju koje je moguće nazvati i erom vladavine V. Putina došlo je do više uspona i padova u američko-ruskim odnosima, koji se sve do 2008. g. i rata u Gruziji te početka izgradnje američkog proturaketnog štita u Češkoj i Poljskoj, nisu toliko preslikavali na odnose NATO-a i Rusije. Bilo je polemika, a bit će ih i u budućnosti oko američkog napuštanja Sporazuma o zabrani razvoja antibalističkog štita (*ABM Treaty*), koji je SAD počeo razvijati usprkos bilateralnom sporazumu s Rusijom, još iz vremena Nixona i Brežnjeva, koji su taj sporazum i postigli. Jedno od pitanja oko kojih se vode polemike je i prodaja ruskog oružja državama koje SAD smatra sponzorima terorizma, kao što je npr. Iran. Bushova administracija odlučno je i ubrzano započela gradnju proturaketnog štita, čije bi postaje s raketama trebale biti izgrađene u Poljskoj i Češkoj Republici, članicama NATO-a. Političke elite ovih dviju zemalja već su pristale na izgradnju postaja proturaketnog štita, koji bi prema tvrdnjama iz SAD-a trebao služiti obrani Europe, ali i SAD-a od balističkih raketa koje bi mogle biti ispaljene iz neke od „nepoćudnih“ država Bliskog istoka. No Rusija ne prihvaća ovakve tvrdnje jer države Bliskog istoka nemaju takvih raketa, s tolikim dometom, niti je vjerojatno da bi ih mogle nabaviti ili razviti u dogledno vrijeme, nego smatraju da je taj proturaketni štit usmjeren izravno protiv Rusije i njenih kapaciteta, te najavljuju da bi te postaje mogle biti ciljane ako bude potrebno. Rusija je najavila ponovno razmještanje raketa u svoju eksklavu Kalinjingradska oblast, te se tako opet uspostavlja hladnoratovska situacija, barem kad su u pitanju rakete i njihovo razmještanje u srednjoj Europi, koja se ovime vraća u prošlost od koje je toliko dugo bježala. Činjenica da je sporazum o izgradnji proturaketnog štita potpisan izvan NATO-a, između SAD-a, Češke Republike i Poljske, ne umanjuje njegovo značenje, jer su sve tri države članice NATO-a.

Evidentno je da je u jednom razdoblju Putin u svojoj geopolitičkoj i geostrateškoj viziji bio nadmoćan SAD-u i Zapadu u cjelini, te je ispravno procijenio da Rusija s početka ovog stoljeća nije bila sposobna suprotstaviti se NATO-u i posebno SAD-u, čije su moć i riješenost za njenu upotrebu tada bila na apsolutnom vrhuncu.

U međuvremenu, Rusija je gospodarski, politički i vojno izrazito ojačala, a SAD su relativno oslabile i našle se vezane u dva rata koji su se u nekim trenucima činili i beskonačnima. Možda je i najveći paradoks za SAD i Zapad u tome što su visoke cijene nafte, koje su bile na snazi za vrijeme administracije G. W. Busha, kada je došlo do velikog porasta cijena nafte, Rusiji dale mogućnost da ponovno postane globalni igrač i strateški izrazito ojača, kroz obnovu i modernizaciju svojih oružanih snaga, što je upravo ono što su SAD itekako htjele izbjeći. SAD su sada voljne, ali i prisiljene raditi velik zaokret u svojoj vanjskoj politici, posebno kad su u pitanju središnja Azija i Kavkaz, koje Rusija smatra svojom interesnom sferom, te u njima neprekidno učvršćuje svoj utjecaj.

Rusko nesuprotstavljanje Zapadu u tradicionalnim geopolitičkim pitanjima bilo je pragmatično i uzrokovano ekonomskim potrebama, te uzimalo u obzir da se ne može braniti neobranjivo. Veći dio političke elite u Rusiji i dalje smatra da NATO okružuje Rusiju. Rusija je tražila i dobila od Zapada uvjerenja da na teritorij baltičkih država neće biti razmješteno nuklearno oružje, niti stalno razmještene strane trupe u vrijeme mira (Maxymchev, 2003: 193-197).

Problem koji je Rusija imala s proširenjem NATO-a bila je i njena nesposobnost da se na pravi način integrira u euroatlantsku sigurnosnu arhitekturu. Stvoren je osjećaj da su vrata NATO-a otvorena svim europskim državama, osim Rusiji, te da je najviše čemu se Rusija može nadati strpljivo čekanje pred vratima, bez ikakva jamstva da će biti primljena u NATO. Kasnije su i NATO i Rusija odbacili mogućnost da Rusija postane članicom NATO-a. Što se tiče članica NATO-a, pitanje proširenja i odnosa s Rusijom povezani su sa širim pitanjem budućnosti NATO-a. Suvremene debate o budućnosti NATO-a uglavnom se koncentriraju na poboljšanje vojnih sposobnosti i diobu obveza između saveznika. Manje je pažnje posvećeno jednoj od najvećih prednosti NATO-a, činjenici da najveća snaga NATO-a počiva u političkoj sferi. Europska unija, koja stvara sigurnosnu i obrambenu politiku, NATO smatra najvažnijom institucijom koja brine o njihovoj sigurnosti.

Rusija, koja bi bila u skladnim odnosima sa svojim europskim susjedima bila bi krajnje postignuće prosvijetljene politike Zapada. Primarni cilj bi trebao je biti korištenje suradnje NATO-a i Rusije u odgovoru na nove sigurnosne prijetnje, kao što su međunarodni terorizam i proliferacija oružja za masovno uništenje (Verlin, Suslov, 2003).

Integracija Rusije u NATO mogla je možda u jednom razdoblju biti sljedeći dugoročni projekt, kao vrlo ambiciozan cilj, koji bi zahtijevao velike i odlučne napore, ali bi konačna nagrada, cjelovita i slobodna Europa, bila vrijedna ovih napora. Pravi način za novu vrstu odnosa Rusije i NATO-a mogao je biti savez Rusije i NATO-a (Straus, 2004).

Novi suradnički odnosi NATO-a i Rusije trebali su biti uključivi, a ne isključivi, te bi ruskom političkom vodstvu dali dovoljno vjerodostojnosti da poduzme temeljnu obnovu obrambenog planiranja i vojne doktrine. Ali suprotstavljenost interesa, koja se ogledala u politici NATO-a, koja je težila i teži stalnom proširenju, širenju vlastita i suzbijanju ruskog utjecaja, te jačanje Rusije i njeno ponovno izrastanje u velesilu, onemogućili su savezništvo. Ruska politička elita nikad nije smatrala da je proširenje NATO-a dobro ili u njenu interesu, niti to smatra ni sada. Njihovu šutnju nije trebalo tumačiti kao šansu za novi početak, jer najveći dio te elite, protivni se onome što nazivaju „*marš na istok*“, koji i dalje poduzima NATO, jer udara na njihovo poštovanje i percepciju Rusije kao velike sile.

Aspekt proširenja NATO-a, kao proširenja geostrateškog područja Zapada, koji je izazvao najviše protivljenja u Rusiji bila je pozivnica za članstvo upućena Estoniji, Latviji i Litvi, na Praškom sastanku na vrhu NATO-a u studenom 2002. g. Ovo je bilo izuzetno problematično, jer je NATO primanjem u članstvo triju baltičkih država prvi put postao teritorijalno prisutan na teritoriju bivšeg SSSR-a, što je iz ruske perspektive bilo jedino važno i sporno. Iako se ruska politička elita pomirila s umanjenim utjecajem u srednjoj Europi i na Balkanu, gubitak statusa supersile bio je bolan proces. Primanje baltičkih država u NATO značilo je prelazak nove, važne granice koja je imala više simboličko značenje, ali je značila i definitivan kraj mogućnosti obnove SSSR-a i ruskih ambicija, te još jedan poraz nakon prihvatanja trajnog razmještanja američkih i europskih snaga u središnjoj Aziji. Osim toga, podrška Rusije „ratu protiv terorizma“ imala je cijenu u odustajanju od jedne od glavnih postavki ruske sigurnosne strategije, sprečavanja drugih država da uspostave svoje vojno prisustvo na teritoriju bivšeg SSSR-a.

Sukob Gruzije i Rusije, oko pokrajina Abhazija i Južna Osetija, kao kulminacija višegodišnje napetosti, u ljeto 2008. g., kad je Rusija priskočila u pomoć dvjema pokrajinama unutar gruzijskih granica, koje je napala gruzijska središnja vlast, kako bi ih vratila pod svoju kontrolu, kao i posljedično priznanje neovisnosti dviju pokrajina i najava izgradnje vojnih baza u njima, pokazali su da Rusija Kavkaz nikad nije prestala smatrati svojom sferom od posebnog značenja i interesa. Sve ovo dovelo je do velikog zahlađenja u odnosima Rusije i NATO-a, te su bile zamrznute sve zajedničke aktivnosti. NATO je nakon ruske intervencije protiv gruzijskih snaga, koju je nazvao „nerazmjernom“, suspendirao formalne sastanke i suradnju Zajedničkog vijeća NATO-Rusija, a suradnja je bila nastavljena samo na poljima od zajedničkog interesa, kao što su borba protiv trgovine drogom i borba protiv terorizma. Došlo je i do zahlađenja u odnosima Rusije i Europske unije, te je zamrznuta mogućnost sklapanja partnerstva. NATO je otvoreno stao na stranu Gruzije i osudio ruski odgovor, i to dok još nije bilo ni poznato kako je sukob započeo. NATO je i pružio pomoć Gruziji, te su brodovi

NATO-a prisutni u Crnom moru. Izgradnja institucionalnih kapaciteta i dobri odnosi, o čijoj prošlosti je ovdje već bilo dosta riječi, bili su zaista dovedeni pod veliki znak pitanja. Rusija je povukla svoje vojne snage s teritorija Gruzije, ali je priznala neovisnost Južne Osetije i Abhazije, potpisala s njima ugovore o prijateljstvu i vojnoj suradnji, te ima namjeru izgraditi novu vojnu bazu na teritoriju Abhazije. Osim toga, Rusija se i povukla iz Sporazuma o konvencionalnom naoružanju u Europi (*Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, CFE*), što je bio dodatni znak da je narušena sigurnost na prostoru Europe, a poznato je da je europska sigurnost kao jedinstvena i nedjeljiva kategorija nemoguća bez uključivanja i suradnje Rusije.

U prosincu 2008. g., ministri vanjskih poslova članica NATO-a su na svom sastanku odlučili da se ponovno krene u poboljšanje odnosa s Rusijom, ali vrlo postupno i do određene mjere. Vrijeme ove odluke je simptomatično iz razloga što je tada već bio poznat pobjednik američkih predsjedničkih izbora, a predsjednik Bush je već bio u fazi pripreme odlaska iz Bijele kuće. B. Obama najavio je drugačiji pristup međunarodnim odnosima, a tu je spadalo i poboljšanje odnosa s Rusijom. Obzirom na važnost SAD-a u NATO-u i odnosa SAD-a i Rusije na odnose NATO-a i Rusije, jasno je da je bila potrebna promjena političkog vodstva u SAD-u kako bi moglo doći do najave promjene u odnosima NATO-a i Rusije. Također, jedan od razloga koji je omogućio poboljšanje odnosa je i činjenica da je NATO procijenio da Rusija neće ići dalje u širenju zone svog izravnog utjecaja na Kavkazu i zauzimati nove teritorije ili rušiti sadašnju vlast u Gruziji (što je u svom vojnom pohodu i mogla učiniti).

Tijekom 2009. g., došlo je do niza poteza, prvenstveno s američke strane, kojim je izražena namjera za poboljšanje odnosa između SAD-a i Rusije, a time posljedično i odnosa između NATO-a i Rusije. Novi smjer u vanjskoj politici, koji je pokrenuo predsjednik SAD-a B. Obama, bio je ključan za otoplavanje i poboljšanje odnosa SAD-a i Rusije. Osim toga, politika ruskog predsjednika Medvedeva i izražena želja za suradnjom i rješavanjem pitanja koja opterećuju odnose dviju država, također je utjecala na općeniti pozitivan trend. Pitanje tzv. raketnog štita, koji je administracija G. W. Busha planirala postaviti u Poljskoj i Češkoj Republici, koje su pristale na njegovo postavljanje, riješeno je na način da su SAD odustale od postavljanja štita, što je bila vrlo važna odluka u pravcu poboljšanja odnosa s Rusijom, a donio ju je predsjednik Obama. Rusija je štit percipirala kao prijetnju vlastitoj sigurnosti, te najavila postavljanje raketa s nuklearnim glavama u svojoj eksklavi Kalinjingradska oblast, što bi zbog geografskog položaja Kalinjingrada funkciju i svrhu samog štita učinilo posve upitnom. U SAD-u i nekim članicama NATO-a, bila je prisutna tvrdnja da štit zapravo služi kako bi se Europa zaštitila od mogućih raketnih napada iz Irana i Sjeverne Koreje, a ne Rusije. Rusija je pak tražila da i ona bude uključena u mrežu koja čini štit, te

izrazila spremnost da na njenu teritoriju budu postavljeni radari i dijelovi štita, što su SAD odbile. Samo pitanje postavljanja štita bilo je pitanje koje je snažno opterećivalo odnose Rusije i SAD-a, ali i Rusije te Poljske i Češke Republike, čije su Vlade inače izrazile razočarenje kad su SAD odustale od postavljanja štita na njihovu teritoriju.

Američki povratak multilateralizmu i de facto odustajanje od daljnjih koraka u približavanju Gruzije i Ukrajine NATO-u, kao i u jednoj mjeri odustajanje od geopolitičkih ciljeva širenja zone utjecaja na Kavkazu i u Istočnoj Europi, doveli su do uvjeta u kojima je bilo moguće približavanje u odnosima između SAD-a i Rusije. O budućim potezima aktera u ovom odnosu, koji se preslikava na odnos NATO-a i Rusije, u međuprostoru između novih članica NATO-a i Rusije (države Ukrajina, Bjelorusija i Moldavija) na Kavkazu i u Središnjoj Aziji, kao i na globalnom planu, u smislu globalnih inicijativa i strateških iskoraka (američki antibalistički štit itd.), najviše će ovisiti budući odnosi SAD-a i Rusije, a time uvelike i odnosi između Rusije i NATO-a. Ako se NATO de facto prestane širiti prema istoku, a SAD odustanu od proširivanja i produbljivanja svoje zone utjecaja na Kavkazu i u Središnjoj Aziji, odnosi će biti bolji. U suprotnom, moglo bi uslijediti ponovno zaoštavanje u odnosima.

Putovanje američkog predsjednika Obame u Rusiju te posjet ruskog predsjednika Medvedeva i rezultati ovih posjeta, kao i potpisivanje sporazuma o nastavku Ugovora o smanjenju strateškog naoružanja START, tzv. START II, u Pragu, pokazali su da je kroz 2009. i 2010. g. stvorena nova osnova rusko-američkih odnosa. Možda je i ključan moment bila promjena američkog stajališta o Ugovoru za smanjenje strateškog naoružanja.

4.2.2. Važnost Ukrajine u odnosima Rusije i Zapada

Politička i strateška odluka o proširenju NATO-a jasno je pokazala da je NATO želio tri nove članice i buduće krugove proširenja. Rasprava o proširenju zapravo je ovisila o tome što je NATO želio biti u budućnosti, da li će biti zajednička sigurnosna institucija u kratkoročnom smislu pa u tom slučaju proces proširenja ne bi stao i Rusija bi bila pozvana, ili će postati kohezivni savez i organizacija za zajedničku obranu država koje dijele demokratske vrijednosti. Prevladala je druga strategija, te je stoga i proširenje bilo selektivno. No postavlja se pitanje u kojem bi krugu proširenja Ukrajina mogla postati članicom, da li bi uopće mogla postati članicom i da li bi većina Ukrajinaca to željela, znajući kakve to posljedice donosi u odnosima s Rusijom, o kojoj Ukrajina uvelike ovisi, najviše u opskrbi energijom.

Prvi post hladnoratni krug proširenja NATO-a bio je fokusiran na ono što se kroz povijest nazivalo srednjom Europom, a drugi krug proširenja je NATO doveo u

prostor istočne i istočnog dijela jugoistočne Europe. Iako se cijeli prostor između nekadašnjih njemačkih i ruskih granica geopolitički smatrao jednom regijom, ova regija ima specifičnosti u pojedinim dijelovima, koje te dijelove itekako razlikuju. Novi geopolitički razvoj regije nakon hladnog rata, prevladavanjem podjela i de facto oslobođenjem, omogućili su novi politički, ekonomski i društveni razvoj. Regiju se nakon hladnog rata može najšire podijeliti na dvije subregije. Jednu predstavljaju države srednje Europe – Češka Republika, Mađarska, Poljska, Slovačka, od kojih jedino Slovačka nije ušla u NATO u prvom krugu proširenja, zbog unutarnjih političkih problema sama se diskvalificiravši iz procesa. Ovo su najrazvijenije države regije i danas su članice i NATO-a i Europske unije. Granice ovih država prema istoku ujedno su i pretežno granice zapadnog i istočnog kršćanstva, kako to navodi *S. Huntington* u svom *Sukobu civilizacija*. Linija podjele istočnog i zapadnog kršćanstva prolazi sredinom Ukrajine, koja je time podijeljena. Ne smije se zanemariti činjenicu da Rusi čine većinu stanovništva u nekim istočnim dijelovima Ukrajine i na Krimu. Tamo živi 12 ukupno milijuna Rusa. Namjera NATO-a i EU, koja se možda mogla nazirati iz razlikovanja država regije, te NATO-ova prvog kruga proširenja, nije bila stvaranje nove linije podjele u Europi, nego postupna integracija cijele regije u europske i euroatlantske strukture. Proces integracije regije traje. No ova linija ipak je bila povučena, te je postojala i postoji i na osnovi sigurnosnih jamstava koju daje NATO. Ova linija i dalje će postojati i kad još neke države uđu u NATO i EU, te će utjecati na živote budućih generacija. Značit će manje sigurnosti i niži životni standard za one koji ostanu izvan zone sigurnosti i napretka. Pitanje Ukrajine itekako će utjecati na buduću proces proširenja NATO-a, jer je Ukrajinu nemoguće promatrati odvojeno od Rusije (Barna, 1999: 39-50).

Čak četiri nove članice NATO-a – Poljska, Slovačka, Mađarska i Rumunjska, imaju granicu s Ukrajinom. Stoga je NATO-u vrlo teško ignorirati Ukrajinu. S druge strane, Ukrajini je jako teško voditi vanjsku i sigurnosnu politiku neovisno od Rusije. Ukrajina, kao i ostale države koje nisu pozvane u NATO, ne želi biti ostavljena u sivoj zoni, a više puta je izrazila želju za pristupom NATO-u. Uspjeh „narančaste revolucije“ u Ukrajini, izvedene kroz borbu za poštene izbore i priznavanje njihovih rezultata, imao je golem utjecaj na samu Ukrajinu, ali i na geopolitičke i geostrateške odnose u Euroaziji. Možemo reći da je imao velikog utjecaja i na odnose u trokut SAD-EU-Rusija. Ukrajina ima velikih problema zbog svoje podijeljenosti prema etničkim, religijskim, svjetonazorskim i političkim linijama. Nijedna druga država bivšeg SSSR-a nije toliko podijeljena kao Ukrajina.

Tijekom „narančaste revolucije“, došlo je gotovo do sukoba istočnog i zapadnog dijela Ukrajine, te su se pojavili zahtjevi za odcjepljenjem istočnog, proruskog dijela Ukrajine. Podijeljenost se u najboljem primjeru vidjela u rezultatima

predsjedničkih izbora 2004. g., ali i na izborima za predsjednika 1994. i 1999. g., također. Istočni dio Ukrajine naklonjen je Rusiji i uvijek je podržavao proruskog kandidata, a zapadni dio prozapadnog. Zapadni dio orijentiran je Zapadu i zalaže se za put Ukrajine u europske i euroatlantske strukture. Željeli su više političkih sloboda, socijalne pravde, transparentnosti političkih procesa. Tokom izbora i nakon njih, postojala je stvarna opasnost da dođe do podjele Ukrajine na zapadni dio koji je podupirao Juščenka i približavanje Zapadu, te istočni dio koji nije želio priznati rezultate ponovljenih izbora. Ukrajinu i dalje obilježuju golemi problemi gospodarske stagnacije, tranzicije koja još nije provedena, a ono što je provedeno, provedeno je loše i uz veliki stupanj nepravilnosti i kriminala. Tadašnja nova vlast u Ukrajini, predvođena predsjednikom Juščenkom izrazila je izrazitu prozapadnu orijentaciju, ali na njenu stabilnost utječu veliki problemi. Jedna vlada već je odstupila zbog korupcije, a druga je smijenjena zbog pristanka na isporuke ruskog plina, o kojem Ukrajina životno ovisi, početkom 2006. g. Jedina spona koja je držala vlast i cijelu Ukrajinu na okupu bio je predsjednik *V. Juščenko*, bez čijeg izbora ne bi ni bilo promjene režima u Ukrajini.

Parlamentarni izbori tokom 2006. g., zbog nezadovoljstva i energetske pritiska kroz povećanje cijena plina iz Rusije, donijeli su pobjedu proruskim snagama, što je donijelo nestabilnu kohabitaciju s predsjednikom Juščenkom, čija je politika okretanje i približavanje Zapadu, te povezivanje Ukrajine uz zapadne političke, ekonomske i sigurnosne strukture. Upravo to je ono što Rusija nikako ne želi. Svesrdna podrška proruskim kandidatima i Stranci regija *V. Janukoviča* na izborima i negativni stav prema „narančastoj revoluciji“ dovoljno govore kakva jedino može biti politika Rusije prema Ukrajini. Uzmak Juščenka i njegovo postavljanje poraženog proruskog kandidata iz ponovljenih predsjedničkih izbora, *V. Janukoviča* za premijera nakon izbora 2006. g. pokazalo je koliko je Ukrajina zapravo podijeljena i bez obzira na podršku sa Zapada, koja je na kraju ostala uglavnom deklarativne prirode, ovisna o Rusiji i ponajviše njenom plinu. Izvanredni izbori 2007. g. donijeli su labavu koaliciju proeuropskih snaga i premijersku poziciju *J. Timošenko*, u koaliciji sa strankom predsjednika Juščenka i ipak su označili pomak Ukrajine prema Zapadu, pa je na sastanku na vrhu u Bukureštu Ukrajina tražila i uključivanje u Akcijski plan za članstvo NATO-a (MAP). Zbog protivljenja većeg dijela europskih članica NATO-a, Ukrajina, ali i Gruzija nisu dobile pozivnicu za uključivanje u Akcijski plan za članstvo u NATO-u krajem 2008. g., usprkos velikoj potpori SAD-a.

Ponovno je, tokom 2008. g., došlo do nesuglasica u koaliciji na vlasti, ovaj put između prozapadnih stranaka premijere Timošenko, koja se počela zalagati za bolje odnose s Rusijom i predsjednika Juščenka, te je došlo do raspada koalicije, a Ukrajina je ponovno bila pred još jednim izvanrednim izborima, te je sve više očito da je nemoguće postići trajniju stabilnost ove velike države opterećene

teškim problemima. Predsjednički izbori održani početkom 2010. g. i pobjeda V. Janukoviča pokazali su ovisnost Ukrajine o Rusiji i prorusko raspoloženje. Ukrajina je u svojoj geopolitičkoj orijentaciji ponovno krenula prema Moskvi.

Energetska prevlast Rusije, ne samo nad Ukrajinom, nego i u velikoj mjeri ovisnost Europe o energiji iz Rusije, daju Rusiji velike mogućnosti da vrati dio svog nekadašnjeg utjecaja, političkog i ekonomskog. „Plinski rat“ s početka 2009. g., kad su srednja, istočna i veći dio jugoistočne Europe nekoliko tjedana bili bez ruske opskrbe plinom, zbog spora Rusije i Ukrajine oko dugova i cijene plina pokazali su ranjivost i ovisnost dijela država Europske unije, ali i država u međuprostoru između Rusije i Europske unije, o plinu iz Rusije. Energetska prevlast Rusije u Ukrajini, ali i u ostalim državama članicama ZND-a u Europi i na Kavkazu pokazuje u kojoj mjeri je velik dio bivšeg SSSR-a još uvijek rusko dvorište. Zapadu će trebati dugi niz godina, a možda i nekoliko desetljeća da uspije suzbiti ruski utjecaj na ovome prostoru, a moguć je i obrnut razvoj događaja, u kojem će Rusija nevojnim sredstvima sve više pojačavati svoj utjecaj, te ponovno postati neka vrsta hegemon. Ukrajina će trebati mnogo truda i sreće da se izvuče iz ruske sfere utjecaja, ako će to uopće željeti i objektivno moći. Pozivnica za članstvo bila bi velik iskorak u odnosima NATO-a i Zapada općenito s jedne i Ukrajine s druge strane, ali na gospodarskom polju ne bi donijela velike promjene, pa možemo reći da ne bi ni u cjelini umanjila ukrajinsku ovisnost o Rusiji. Stoga Ukrajina ostaje državom duboko u sferi ruskog utjecaja, usprkos nastojanjima Zapada i NATO-a da je privuku na svoju stranu. Rusija ekonomski i energetske dominira u Ukrajini, i to je nešto što predstavlja realnost koja će na dulji rok određivati odnose Rusije, Ukrajine i NATO-a te Zapada u cjelini. Također, treba naglasiti da uspostava više razine odnosa, koja se dešava između NATO-a i Ukrajine, Gruzije i Azerbajdžana, jačanje prisutnosti NATO-a na Kavkazu, daljnja izgradnja naftovoda koji zaobilaze Rusiju, te moguće članstvo bivših sovjetskih republika u NATO-u, možda mogu biti dovoljni da u budućnosti dovedu do napetosti i konfrontacije između NATO-a i Rusije.

4.3. SAD, NR Kina i Rusija: koliko je stvarno i snažno geostrateško i geoekonomsko suparništvo u središnjoj Aziji i Kaspijskom bazenu

Geostrateški odnosi u Euroaziji u post hladnoratovskom razdoblju rezultat su prvenstveno promjene globalnih geostrateških odnosa. Promjene geostrateških odnosa započele su krajem hladnog rata, a nastavljene su raspadom SSSR-a i slabljenjem Rusije i upravo su se najviše očitovale na ovom prostoru. Ove procese pratilo je stvaranje širokog, tisućama kilometara dugog prostora koji bismo

mogli nazvati „Luk nestabilnosti“, od Balkana preko Kavkaza, Bliskog istoka, sve do središnje Azije i Indijskog potkontinenta. Luk nestabilnosti obuhvaća i sjeverni dio afričkog kontinenta, posebno tzv. Rog Afrike. Mogli bismo taj Luk nestabilnosti nazvati i novim velikim *shatterbeltom* (zonom nestabilnosti, sukoba i suprotstavljenih geostrateških pritisaka velesila), koji se teritorijalno uvelike preklapa sa *shatterbeltom* iz hladnoratovskog razdoblja, osim što se 1990-ih godina, zbog ratova u bivšoj Jugoslaviji i narušavanja geopolitičke ravnoteže, protezao i na prostor jugoistočne Europe²². Glavni sadržaj u Luku nestabilnosti više nije bila blokovska konfrontacija, izražena ponajviše preko niza država, koje su bile ili uklopljene u vojne saveze pod patronatom SAD-a, ili su bile neformalne saveznice SAD-a ili SSSR-a. Došlo je do promjene u geostrateškim odnosima te je utjecaj SSSR-a praktički nestao, a na njegovo mjesto ušli su drugi utjecaji, ponajviše američki. Također, javili su se i utjecaj Turske i Irana. Posljednjih desetak godina jača i kineski utjecaj, ponajviše u središnjoj Aziji, vođen ponajviše potrebom za energentima.

Geostrateški odnosi u Euroaziji su se promijenili, te su se SAD orijentirale na drugačiji raspored vojnih snaga. Američki vojni planeri žele stvoriti mrežu vojnih baza koje bi se mogle proširivati ako bi u nekom prostoru izbila kriza, pa je stoga potrebno imati više manjih baza na što više lokacija, jer je danas teže nego ikad predvidjeti gdje će se i u kojem obliku kriza pojaviti. Promjene koje su se počele dešavati, predstavljaju najveću promjenu razmještaja američke vojne sile, još od vremena nakon drugog svjetskog rata. Promjene su potrebne jer razmještaj američkih vojnih snaga više ne odgovara nacionalnim sigurnosnim interesima SAD-a. Američke snage trebale bi biti raspoređene što bliže prostorima gdje bi se prijetnje mogle pojaviti. Elastičnost rasporeda i brzina razmještanja također trebaju biti unaprijeđeni, kroz diversifikaciju točaka pristupa krizi i kroz njihovu uspostavu u državama koje će se vjerojatno složiti s američkom politikom. Ovakve promjene imale bi vojnu logiku, no sa sobom bi nosile i društvene, financijske i diplomatske troškove. Obzirom na veličinu američkih vojnih snaga, svaki njihov pomak uzrokuje velike poremećaje među lokalnim stanovništvom, gospodarstvom i sigurnosnom arhitekturom. Tokom 1990-ih godina, razmještaj američkih vojnih snaga održavao je potrebe hladnoratovskog doba, ali ga se počelo upotrebljavati za strategiju uključivanja i proširenja, koju je provodila Clintonova administracija. Gotovo dvjesto tisuća vojnika koji su bili razmješteni u Europi i Aziji upotrijebljeni su za osiguranje regionalne stabilnosti i pomoć u oblikovanju sigurnosnog okruženja. Nakon

²² Za klasifikacije zona nestabilnosti (*shatterbelts*) i ponašanje država koje se nalaze u tim zonama, pogledati:

Reilly, D. (2000.), *Shatterbelts and Conflict Behaviour: The Effect of Globalisation on „High Risk“ States*, *Geopolitics*, 5 (3) 87-116.

11. rujna, Pentagon ima nove ciljeve. Američke vojne snage se trebaju boriti protiv terorizma i sprečavati širenje oružja za masovno uništenje. Predviđeno je stvaranje većeg broja manjih baza, koje bi se u slučaju krize mogle proširiti, uz velike baze koje već postoje. Osim njih, postojale bi „virtualne baze“, uspostavljene kroz seriju sporazuma s velikim brojem država. Mnogo više opreme bilo bi raspoređeno na moru i u zraku, sa žarištem na specijaliziranim postrojbama za brzu izgradnju vojnih baza. Pentagon je već pripremio niz prijedloga za Aziju, Europu, Bliski istok i Perzijski zaljev. Dok su promjene američkog vojnog razmještaja u Aziji postupne, u Europi su bile radikalne i iznenadne. Zbog rata u Iraku i proširenja NATO-a američke vojne snage pomakle su se na teritorije novih članica NATO-a, posebice Poljske, Bugarske i Rumunjske.

Prisutnost NATO-a u Afganistanu zasigurno će biti dugotrajna, a kad se jednom NATO povuče, teško je zamisliti da će se SAD potpuno povući iz Afganistana i ostaviti ovu nestabilnu, heterogenu državu na raskršnici utjecaja mnogo jačih država bez ikakve zaštite i odreći se utjecaja. Afganistan svojim položajem kontrolira komunikaciju između Pakistana i središnje Azije, te Irana. Ovakav položaj Afganistana i prisutnost na teritoriju Afganistana dugoročno predstavljaju prvorazredan strateški dobitak za SAD. O motivima američkog napada na Afganistan dovoljno govori činjenica da su SAD tokom 1990-ih godina podržavale talibanski režim u Afganistanu, koji je čak priznao najveći američki saveznik u regiji, Saudijska Arabija. Razlog je bio planirani naftovod i plinovod iz južnog Turkmenistana, koji je trebao povezati Kaspijsko jezero s pakistanskom obalom Arapskog mora, preko Afganistana. No talibanski režim je toliko blokirao izgradnju tog naftovoda, da je njegovo uklanjanje za američku strategiju transporta nafte iz središnje Azije postala nužnost. Rat je iskorišten za dobivanje vojnih baza u Afganistanu i susjednim državama središnje Azije.

Osim energetske i trgovinske interesa, SAD imaju političke i strateške interese u Kaspijskom bazenu, uključujući i saveznika iz NATO-a Tursku, bivšeg neprijatelja Rusiju, turbulentan i uglavnom neprijateljski režim u Iranu, te nekoliko slabih država. SAD su vojno prisutne kao okupacijska sila u Iraku, sudjeluju u operaciji u Afganistanu, te imaju vojne baze u nekoliko država Perzijskog zaljeva. Geografskim položajem na raskrižju Europe, središnje Azije i Bliskog istoka, Kaspijski bazen služi kao tranzitni prostor za krijumčare oružja masovnog uništenja, teroriste, krijumčare droge, što je dodatno olakšano zbog slabosti tamošnjih država. Režime u državama koje okružuju Kaspijski bazen pogađa sveprisutna korupcija, politička represija i odsutnost vladavine prava. Čak i kad bi smogli političke volje da se pokušaju reformirati, ti pokušaji su osuđeni na propast, dok god nemaju resursa za izgradnju snažnih ekonomskih i političkih institucija. Uz iznimnu energetske i gospodarske važnost, prostor središnje Azije, uključujući Kaspijsko jezero, ima vrlo veliku geostratešku važnost.

Središnja Azija ujedno je središnji čimbenik europske sigurnosti danas, bez obzira na svoju udaljenost od Europe (pogotovo od najrazvijenijeg i politički naj snažnijeg dijela Europe). Regija koja je nekad bila integralni dio SSSR-a, postala je prostor borbe velesila za što veći utjecaj i kontrolu nad energetske zalihama. Bogatstvo izvora energije, kojih je sve manje i manje, predstavlja ključan strateški resurs u današnjem svijetu. Onaj tko ga kontrolira, ima veliki utjecaj na svjetsko gospodarstvo. Regiju obilježavaju etničke i vjerske napetosti, vrlo ograničena demokracija i slab stupanj gospodarskog razvoja. U 1990-im godinama, opasnost je najviše prijetila od potpune obnove ruskog utjecaja, koji je nakon raspada SSSR-a također ostao vrlo jak. Tada je najveći izazov predstavljalo jačanje novostečene neovisnosti država središnje Azije i smanjivanje razine regionalne nestabilnosti. Nakon 11. rujna, već otprije prisutan islamski terorizam, postao je prvorazredan sigurnosni problem, a SAD tada prvi put ulaze u regiju uspostavom svojih vojnih baza, te vojno interveniraju i ruše režim talibana u Afganistanu, nastavljajući politiku prisutnosti i utjecaja sve do danas.

SAD su tokom druge polovine 2005. g. krenule u potragu za novim saveznicima. Krenule su i u jačanje odnosa s Kazahstanom, Kirgistanom i Tadžikistanom. Ove tri države posebno su važne, jer graniče s NR Kinom, a Tadžikistan graniči i s Afganistanom. Stoga je njihova strateška važnost iznimno velika, a SAD u ovim državama žele ograničiti ruski i kineski utjecaj koliko je god to moguće. Koliko će u tome imati uspjeha u budućnosti ovisi i o američkim geostrateškim ciljevima, te o tome koliko će Rusija i NR Kina međusobno surađivati kako bi što više ograničili utjecaj SAD-a u središnjoj Aziji. Ako se SAD usmjere na uže gledište i zadovolje osiguranjem pozicije na Kavkazu, Kaspijskom jezeru i Bliskom istoku, tada mu ove tri države, a posebno Kirgistan i Tadžikistan neće biti toliko mnogo važne. No, pitanje je da li se globalna supersila može ograničiti na ovakvu politiku, pogotovo jer smanjivanjem svog utjecaja otvaraju prostor najviše NR Kini, a to SAD ne žele. Ekonomski utjecaj NR Kine u ovim državama raste velikom brzinom, kao što raste i u Rusiji. Ovakav ekonomski utjecaj otvara prostor ostalim vrstama utjecaja, s obzirom da je Kina *de facto* igrač u regiji, a SAD su bez obzira na globalni raspored svojih vojnih snaga igrač izvan regije. Ključna će biti uloga Rusije, tj. da li će se i na koju stranu svrstati Rusija u budućem geostrateškom natjecanju SAD-a i NR Kine u središnjoj Aziji.

NR Kina je u središnjoj Aziji sve više prisutna i rastuće potrebe za energijom planira zadovoljavati kupnjom plina i nafte u državama središnje Azije. NR Kina je već izgradila naftovod iz Kazahstana, te potpisala s Turkmenistanom ugovor o isporuci plina, koja bi trebala početi 2009. g. Nije zanemariva činjenica da NR Kina ne treba Rusiju i njenu mrežu plinovoda i naftovoda kako bi došla do nafte i plina iz Kaspijskog jezera, jer ostvaruje izravan teritorijalni kontakt s Kazahstanom i sposobna je izgraditi infrastrukturu kojom će

dopremati naftu i plin iz ovih država. No, planirana izgradnja Prikaspijskog naftovoda i plinovoda i jače veze Turkmenistana i Rusije mogle bi ugroziti ugovor NR Kine i Turkmenistana o isporuci plina. Razlog je i u tome što bi Turkmenistan morao udvostručiti svoju proizvodnju plina, kako bi zadovoljio potrebe Rusije i Ukrajine na jednoj strani, NR Kine na drugoj, a tu je i moguća izgradnja plinovoda preko Afganistana za Pakistan i Indiju. Sa sadašnjom proizvodnjom, ni izdaleka nije moguće zadovoljiti potrebe svih ovih mogućih potrošača plina. Osim Rusije, NR Kine i SAD-a, u geostratešku igru oko izvoza energije iz središnje Azije i Kaspijskog jezera uključila se i Europska unija. Izgrađen je Južnokavkaski plinovod, koji prolazi kroz Azerbajdžan u duljini od 442 km i Gruziju u duljini od 248 km i završava u turskom gradu Erzurumu. S punom eksploatacijom polja *Shah Deniz* u Azerbajdžanu, naftovod postaje vrlo bitan za energetske opskrbu i sigurnost Europe (Singh Roy, 2007).

4.4. Vanjskopolitička strategija NR Kine – ekonomski prodor u svijet, vojno i političko jačanje u regiji i na azijskom kontinentu

Veća razina suradnje između globalnih igrača, posebice SAD-a i NR Kine, teško da je stvarno moguća. Dijalog jest moguć, kao i izbjegavanje kolizije interesa na pojedinim ključnim točkama i u najvažnijim državama Podsaharske Afrike (Nigerija, Angola, DR Kongo, Južnoafrička Republika) kad su najvažniji, strateški prirodni izvori, poput nafte i rijetkih minerala u pitanju. Međutim, razina suradnje koja bi uključivala nešto više od toga, teško da je moguća, pošto su interesi globalnih igrača dijametralno suprotstavljeni, a osim toga, radi se o dva bitno različita uporišta moći, koja se diferenciraju posebice posljednjih godina – vojna moć SAD-a i ekonomska moć NR Kine od početka globalne ekonomske krize nikad nisu bile jasnije diferencirane kao glavni aduti pojedine spomenute države. To dakako ne znači da je SAD izgubio ekonomsku moć nego da je ekonomska moć SAD-a u padu u odnosu na brzorastuće ekonomije, prvenstveno iz Azije (ali i Latinske Amerike). To također ne znači ni da je vojna moć NR Kine u padu, već upravo suprotno, nikada nije bila veća, ali je istodobno ekonomska moć NR Kine ono po čemu možemo reći da je ova država zaista globalni igrač.

Rastegnutost američke vojne sile gotovo na svim kontinentima, a posebice u Aziji (šira regija Bliskog istoka i istočna Azija posebice) i zapadnom, rubnom dijelu Euroazije (što se posebice iskazuje kroz presudnu uključenost SAD-a u dosadašnja i moguća buduća proširenja NATO-a), ostavlja NR Kini određeni prostor djelovanja, zbog slabijeg u Podsaharskoj Africi, iako se utjecaj dvaju globalnih igrača sve više susreće pa i isprepliće u pojedinim državama Podsaharske Afrike.

Utjecaj SAD-a i NR Kine u većini država Podsaharske Afrike vrlo značajno ovisi o razini suradnje s vladajućom političkom, vojnom i ekonomskom elitom, koje su u državama Afrike obično izuzetno isprepletene i jedna proizvodi i podržava drugu, a za svoje djelovanje uglavnom nisu dužne odgovarati građanima na kompetitivnim izborima.

Krhkost institucija država Podsaharske Afrike, visoka razina korupcije i nizak stupanj političkih sloboda, u mnogim državama regije ostavljaju vojsku kao jedinu instituciju koja održava postojeći režim na vlasti. NR Kina se zalaže za pristup čuvanja suvereniteta i statusa quo pojedinih režima u Podsaharskoj Africi, što je pristup koji podržava veću stabilnost, gdje god je to moguće. Iako vojno nije dosad intervenirala na čitavom afričkom kontinentu, svojim utjecajem u međunarodnoj zajednici i Vijeću sigurnosti UN-a (stalna članica s pravom veta) uspijevala je više puta spriječiti pojedine rezolucije UN-a koje bi možda i dovele do akcija rušenja pojedinih režima (primjerice u Sudanu tijekom zločina počinjenih u pokrajini Darfur). Politika NR Kine prema pojedinim ključnim saveznicima u Podsaharskoj Africi u aspektu očuvanja režima ne razlikuje se od politike SAD-a prema vlastitim saveznicima u istoj regiji (Nigerija, Etiopija), ali ni primjerice u regiji Perzijsko-arapskog zaljeva (Saudijska Arabija, Bahrein) ili na Kavkazu (Azerbajdžan, Gruzija).

NR Kina se u svom angažmanu u Podsaharskoj Africi vodi prema načelima poštivanja suvereniteta i neinterveniranja, što daje sliku da NR Kina ne nameće svoje političke stavove, ideale i načela državama u kojima ostvaruje utjecaj i interes (Davies, M., Edinger, H., Tay, N., Naidu, S., 2008: 57). NR Kina na određeni način „priznaje“ da ona više treba Afriku u svom procesu razvoja, iako time ne isključuje i da Afrika treba NR Kinu (Anshan, 2006).

Razmatranje aktivnosti i uloge NR Kine u Africi ne može se razmatrati bez istraživanja i kritičkog preispitivanja šireg geopolitičkog konteksta odnosa NR Kine i Afrike. NR Kina u Africi djeluje i kao geoekonomski i geopolitički akter (Power, Mohan, 2010: 462). Prihvaćanjem osnovnih postavki neoliberalne, globalne kapitalističke ekonomije NR Kina odlučila se za što veći ekonomski rast i korištenje prirodnih resursa, pri čemu Afrika predstavlja idealan izvor ovih resursa. Kineski neoliberalizam sve se više razvija kao politički proces (Power, Mohan, 2010: 464).

Vanjska politika NR Kine se od promicanja ideologije okrenula prema promicanju što veće trgovinske razmjene, ulaganja i uključenosti u ekonomije država koje posjeduju prirodne resurse potrebne NR Kini. Postavlja se pitanje nije li to nova ideologija ili se radi o vanjskoj politici bez ideologije? NR Kina uspostavlja odnose s mnogim državama, kroz suradnju s elitama tih država, stvarajući potičući tako režime koji su u odnosu na samu NR Kinu sve više klijentelističkog karaktera.

Kineska „naftna diplomacija“ spremna je nuditi zajmove bez ikakvih uvjeta, s vrlo niskim kamatama, kao i potpisivati sporazume o tehničkoj pomoći. Cilj je dakako osiguravanje što boljeg pristupa nafti i kontroli nad izvozom nafte iz Afrike (King, 2007: 337-347).

NR Kinu se čak percipira kao prijetnju održivom razvoju, jer „izbacuje organizacije koje su potrebne“ i istodobno „promiče svijet koji više korumpiran, kaotičan i više autoritaran“ (Naim, 2007: 95).

I NR Kinu i države Zapada zanimaju prvenstveno afričke sirovine, koje žele uvoziti po što je moguće povoljnijim cijenama i imati koliko je god moguće sigurnu opskrbu tim sirovinama. Zato se ne libe osigurati vlastite strateške interese u afričkim državama. Nezanemariv čimbenik koji utječe na uključenost NR Kine u Podsaharskoj Africi je i činjenica da su tržišta država ove regije otvorena za kinesku industrijsku robu, počevši od proizvoda teške i metalne industrije, industrije vozila pa do industrija roba široke potrošnje, koje su sve redom daleko jeftinije nego roba koja na tržišta afričkih država dolazi iz država Europe i Angloamerike. Osim toga, mogućnosti robne razmjene koju prakticira NR Kina daleko su veće i raširenije nego one koje prakticiraju razvijene ekonomije.

NR Kina svoju uključenost vrši prvenstveno preko ekonomske suradnje i uključenosti, a SAD prvenstveno preko suradnje s elitama pojedinih afričkih država te vojnom prisutnošću i angažmanom. Rastući interes NR Kine za Podsaharsku Afriku poklapa se s porastom interesa SAD-a za ovaj dio svijeta, a interesi su im vođeni uglavnom jednakim, već navedenim motivima. Osim rastućeg geoekonomskog suparništva NR Kine i SAD-a, koje se u Podsaharskoj Africi ponajviše očituje kroz borbu za kontrolom eksploatacije i izvoza prirodnih izvora, uz ova suparništva javlja se i čitav niz suparništava slabijeg razmjera, jer su sile koje su uključene u suparništva manje, slabije i ne mogu se nazvati globalnim igračima. Prvenstveno se misli na uključenost ostalih azijskih država u borbu za prirodnim izvorima, a koje predstavljaju „nove“ igrače u Podsaharskoj Africi: Indiju, Japan, Južnu Koreju. Ne treba zaboraviti ni „stare“ igrače u Africi, tj. bivše kolonijalne velesile, prvenstveno Francusku i Veliku Britaniju, koje još ostvaruju određenu razinu utjecaja u dobrom dijelu vlastitih bivših kolonija, međutim, njihov utjecaj u odnosu na SAD, NR Kinu i spomenute „nove“ igrače u kontinuitetu slabi.

5. Male države – definicije i kriteriji za klasifikaciju.

Vanjske politike malih država u multipolarnom svijetu. Studije slučajeva malih sila i slabih država kao antipoda u kategoriji malih država.

5.1. Male države – definicije i kriteriji za klasifikaciju

U literaturi posvećenoj malim državama, koja je u političkoj geografiji mnogo više izuzetak nego pravilo, postoje različiti kriteriji za njihovu definiciju, pri čemu politička geografija, kao znanstvena disciplina geografske znanosti, često uzima u obzir površinu države. Discipline drugih znanosti osim geografije koje se bave tom problematikom, kao npr. međunarodni odnosi, međunarodna ekonomija itd., kao kriterij da bi se državu smatralo „malom“ uzimaju broj stanovnika. Male države koje su kao takve definirane na temelju broja stanovnika predmet su proučavanja u politološkoj i ekonomskoj literaturi, ali i interesa međunarodnih organizacija i integracija. Tako primjerice Britanska zajednica naroda (*The Commonwealth*) malim državama službeno smatra one s manje od milijun i pol stanovnika, neovisno o njihovoj površini.

Dakako, sve države s malim brojem stanovnika nisu i države male površine, a vrijedi i obrnuto. No države s malim brojem stanovnika posjeduju političko-geografske i geopolitičke specifičnosti koje proizlaze iz činjenice da imaju mali broj stanovnika i malu površinu. Istodobno, države male površine i/ili

malog broja stanovnika mogu zbog svoje geografske lokacije, prirodnih resursa i geopolitičkih odnosa u regiji u kojoj se nalaze imati ulogu koja je nerazmjerno važna u odnosu na njihovu površinu i/ili broj stanovnika kao kvantitativne pokazatelje.

Veličina države u međunarodnim odnosima ne može se ocjenjivati samo kvantitativnim kriterijima nego i relativnim odnosima prema drugim državama u stavu. Naime veličina je države i relativan, a ne samo apsolutan pojam (Hanggi, 1998: 81). Geografska lokacija, prirodni resursi i uključenost u tokove razmjene dobara, informacija, kapitala i ljudi izravno utječu na razinu gospodarske razvijenosti pojedine države, što države približno jednake površine i jednakog broja stanovnika može staviti u bitno različite pozicije, tj. u poziciju jakih ili slabih država, s obzirom na njihovu veličinu. Stoga postoji i distinkcija između onoga što se u literaturi engleskoga govornog područja naziva mala država (*small state*) i mala sila (*small power*), pri čemu svaka mala država istodobno nije i mala sila. Postoji i vrlo slična distinkcija malih država koja ih dijeli na slabe države (*weak states*) i slabe sile (*weak powers*) (Handel, 1981). Primjeri država male površine koje su s obzirom na svoju veličinu vrlo utjecajne i gospodarski razvijene potvrđuju tu tvrdnju (npr. Nizozemska, Belgija, Danska, Švicarska, Izrael, Singapur, Katar i Kuvajt). Svaka od navedenih država ima komparativne prednosti, ađute, koje ih s obzirom na njihovu veličinu čine malim silama (Nizozemska, Belgija i Danska povoljni geografski položaj i vrlo razvijenu ekonomiju, zajedno s uključenošću u svjetske tokove roba, kapitala i informacija; Švicarska neutralnost i bankarstvo; Izrael vojnu silu, činjenicu da je moćni saveznik SAD-a i ljudske potencijale; Singapur geografski položaj iz kojeg proizlazi izuzetna uključenost u svjetske tokove roba; Katar iznimne zalihe plina; Kuvajt iznimne zalihe nafte). Navedene države, koje možemo smatrati malim silama, relevantni su primjeri zašto se male države ne može definirati samo kvantitativnim kriterijima nego su potrebni i kvalitativni.

U suvremenom svijetu površina države definitivno ne mora biti odlučujući čimbenik hoće li ona postati malom silom (*small power*), ali isto tako nijedna površinom mala država ne može biti velika sila (*great power*). Sve to potvrđuje da je različitost kriterija, kao posljedica različitosti čimbenika koji utječu na definiranje, ono što najviše obilježuje definiranje malih država i stoga jednoznačna definicija malih država nije moguća.

Iako svaka država, pa čak i ona najmanja, predstavlja jedinstveni entitet, male države, posebno one slabije gospodarski razvijene, imaju značajke koje su im zajedničke, a odnose se prije svega na ranjivost njihovih ekonomija, kao i na obrasce ponašanja u međunarodnim odnosima. Osim toga različitost prirodne osnove, polazeći od pripadanja klimatskom pojasu (male države ne mogu ih zauzimati nekoliko), prirodni izvori (često gotovo da i nemaju izvora), udalje-

nost od tržišta, troškovi transporta i isplativost pojedinih gospodarskih grana više pogađaju male države, pogotovo otopčene i udaljene od glavnih populacijskih i gospodarskih središta, nego velike.

Ako ipak odlučimo pokušati definirati male države, vidljivo je da u srži problema definiranja veličine država, tj. je li neka država mala ili ne, leži kontrast. Naime postojanje malih država kao posebne kategorije država uglavnom je prihvaćeno, ali istodobno ne postoji konsenzus o tome koje značajke određuju veličinu države. Kako onda definirati malu državu ako ključne značajke nisu očite, nisu točno određene, a posve sigurno nisu ni univerzalno prihvaćene? Rasprave oko definiranja malih država stoga se koncentriraju na dva međusobno povezana pitanja:

- 1) Koji su kriteriji koji označuju malu državu i opisuju njenu posebnost?
- 2) Ako ti kriteriji nisu apsolutnoga karaktera, koji bi trebao biti maksimum bilo kojega kriterija veličine koji državu određuje kao malu? (Maass, 2009: 70)

Suvremene kriterije za definiranje malih država možemo podijeliti na tri skupine: kvantitativne, kvalitativne i odnosne ili relacijske (Hanggi, Regnier, 2000: 7). Neke druge podjele (Maass, 2009) dijele kriterije za definiranje malih država na samo dvije temeljne skupine, kvantitativne i kvalitativne.

Kvantitativni kriteriji, kao što su broj stanovnika (Charles i dr., 1997; Olafsson, 1998; Kisanga i Dancie, 2007), površina (Hanggi, 1998: 81; Olafsson, 1998: 8-10), ekonomska snaga (East, 1975: 160) i vojna moć (East, 1975: 160), predmet su navedenih istraživanja. No inzistiranje samo na striktnim, kvantitativnim kriterijima proizvodi previše izuzetaka (Hey, 2003: 3). Zamjerka primjeni kvantitativnih kriterija sadržana je u tvrdnji da koje god kvantitativne kriterije da se primjenjuje i na koji god način, nisu dovoljni, nego su potrebni i kvalitativni, a ponajviše identificiranje slike koju država ima o sebi, tj. smatra li se malom državom te kako se s obzirom na tu činjenicu odnosi prema susjedima i svijetu (Henrikson, 2001: 56-57).

Kvalitativni se kriteriji u određivanju je li neka država mala ili nije bave uglavnom mogućnostima (Rothstein, 1968: 12), ponašanjem (Evans, Newnham, 1998: 500-501) i percepcijom država o sebi samima (Hey, 2003: 1). Istraživanje percepcije država o sebi upotrebljava tu percepciju kao čimbenik uzroka ponašanja tih država, pa se naziva perceptivnim ili psihološkim pristupom. Konceptualni odnos malih država i velikih sila sadržava strukturnu sastavnicu vlastitih definicija, tj. relativnost jedne definicije prema drugoj. Neka je država mala samo u odnosu prema većoj (Bjøl, 1971: 29).

Odnosni ili relacijski pristup ponašanje malih država povezuje s prirodom međunarodnog sustava i relativnim položajem države u njemu. Prema tom pristupu, kriterij je li neka država mala ili nije jest (ne)mogućnost projiciranja utjecaja neke države u međunarodnom sustavu (Hanggi, Regnier, 2000: 7). Primjer kom-

binacije više kriterija za izdvajanje malih država jest pristup odgovornosti za zaštitu (*responsibility to protect*, R2P), koji se odnosi na države s manje od deset milijuna stanovnika, koje su kroz odgovarajuća sredstva sposobne štiti svoje stanovništvo od ratnih zločina, etničkog čišćenja, genocida i zločina protiv čovječnosti. Takve se države naziva malim stabilnim državama (*small stable states*). Pritom je broj stanovnika, a ne površina, uzet kao kriterij, jer više korelira s ekonomskom i vojnom snagom države. Skupinu država koje su za to sposobne naziva se stabilnim malim državama i u njih spadaju visokorazvijene europske države kao što su Finska, Norveška, Austrija i Švicarska te primjerice u Aziji Singapur. Koncept male stabilne države (*small stable state*) uvelike je u korelaciji s konceptom male sile (*small power*) (Tay, 2011).

Kvantitativni kriteriji definiraju male države prema više skupina podataka. Kao najčešći kriterij uzima se broj stanovnika, iz tri razloga: dostupnosti podataka, mogućnosti preciznog postavljanja linije između malih država i ostalih, većih (no ovdje se javlja zamjerka o arbitrarnosti kriterija) te stupnja korelacije broja stanovnika i ostalih kvantitativnih pokazatelja o nekoj državi (ekonomska snaga i vojna moć). Takav pristup priznaje da kriterij izdvajanja male države treba biti višedimenzionalan, ali ipak ističe broj stanovnika kao najprecizniji kriterij. Tome se protivi tvrdnja da ne postoji konzistentna korelacija broja stanovnika države i ostalih navedenih kvantitativnih pokazatelja (Olafsson, 1998: 10).

5.1.1. Čimbenici koji su utjecali na porast broja i važnosti malih država u svijetu

Primarni čimbenik koji je doveo do nastanka najvećeg broja suvremenih malih država (i država općenito!) u svijetu jest proces dekolonizacije. Čimbenici koji su utjecali na rast broja malih država i nakon procesa dekolonizacije bili su raspad hladnoratovskoga geopolitičkog poretka i posljedično višenacionalnih federacija, ali i sve veći uspjesi različitih borbi za pravo na odcjepljenje.

Od porasta broja malih država važnija je ipak promjena njihove uloge. Čimbenici koji su doveli do promjene uloge malih država u svijetu jesu:

- demokratizacija međunarodnih odnosa
- prestanak bipolarnosti i čvrste političko-geografske strukture svijeta
- globalizacija i regionalizacija
- informatička revolucija.

Demokratizacija međunarodnih odnosa kad su posrijedi male države ponajviše se odnosi na činjenicu da u suvremenom svijetu više nije "normalno" da jedna država napadne drugu te sama ili uz pomoć saveznika okupira i pripoji teritorij napadnute, uglavnom slabije, manje države ili joj mirovnim ugovorima otme dijelove teritorija. Posljednje međunarodno priznato otimanje

teritorija i "pomicanje granica" dogodilo se nakon svršetka Drugoga svjetskog rata. Dapače, post hladnoratovski svijet obilježili su regionalne nestabilnosti i sukobi, ali više unutar država nego između njih. Bez obzira na neučinkovitost i pristranost, uvjetovanu posebnim položajem stalnih članica Vijeća sigurnosti, Ujedinjeni narodi ipak daju malim državama pravo da sudjeluju i njihov glas u Općoj skupštini vrijedi jednako kao i glas najvećih država.

Prestanak bipolarnosti također je pozitivno utjecao na porast broja i promjenu uloge malih država u svijetu. Naime svijet u kojem ne postoje dva međusobno suprotstavljena pola predvođena supersilama mnogo je otvoreniji prema nastanku novih država nego svijet koji je obilježavala bipolarnost i u kojem je svako mijenjanje *statusa quo* u međunarodnom sustavu moglo dovesti do razine tenzija u međunarodnim odnosima koja je bila potencijalno opasna i za globalne odnose. Rušenje čvrste geopolitičke ravnoteže u rubnim dijelovima Euroazije (na spoju Heartlanda i Rimlanda) omogućilo je nastanak novih država, od kojih su neke bile i male. Naime raspad hladnoratovskoga geopolitičkog poretka omogućio je raspad SSSR-a i Jugoslavije. Dio tih novonastalih država odlučio je krenuti putem euroatlantskih integracija (baltičke, srednjoeuropske i dio država jugoistočne Europe), dok su države istočne Europe i središnje Azije ostale više vezane uz Rusiju. Male države i države srednje veličine, koje su povijesno bile podčinjavane ili njemačkome ili ruskome geopolitičkom utjecaju ili su činile *cordon sanitaire* između ta dva mnogo jača, geopolitički suprotstavljena centra moći, našle su saveznika ponajprije u SAD-u te odlučile pristupiti NATO-u, a zatim i Europskoj uniji. Članstvo u vojno-političkom savezu kao što je NATO pokazalo se najboljim jamcem sigurnosti tih država, a time i njihova opstanaka. Čak i nakon raspada višenacionalnih komunističkih federacija male države nastavile su nastajati (npr. Crna Gora, Kosovo) ili su pojedini teritoriji nastavili funkcionirati kao pseudodržave, sa značajkama država, osim međunarodnog priznanja od najvećeg dijela međunarodne zajednice. Primjeri takvih pseudodržava jesu Turska Republika Sjeverni Cipar, Tajvan, Južna Osetija, Abhazija, Pridnjestrovlje (Transdnjistrija), Nagorno-Karabah itd.

Prema odnosnom pristupu istraživanju malih država, globalizacija i u nešto manjoj mjeri regionalizacija pokazuju se kao čimbenici jačanja položaja i proširivanja mogućnosti djelovanja visokorazvijenih malih država. Jačanje geoekonomske odnosa i smanjivanje geopolitičkih tenzija male je države, posebice u zapadnoj i srednjoj Europi, uvelike oslobodilo od tradicionalne sigurnosne dileme (Hanggi, Regnier, 2000: 7).

Suvremeni geopolitički odnosi ostavljaju vjerojatnom mogućnost da će broj malih država u svijetu još porasti u idućim desetljećima. Cohen je primjerice predvidio nastanak mnogih novih država u svijetu u idućih nekoliko desetljeća, od kojih bi dio trebao po površini i broju stanovnika spadati u male

države. Veliki dio malih država trebale bi biti tzv. *gateway* države. Pritom će neovisnost pojedinih malih otočnih država, sada teritorija, proći gotovo nezapazeno u globalnim geopolitičkim odnosima, dok bi moguća neovisnost pojedinih dijelova država u tzv. euroazijskoj zoni konvergencije (pojasu država koje okružuju Rusiju), južnoj i jugoistočnoj Aziji te široj regiji Bliskog istoka mogla vrlo značajno utjecati na promjene regionalnih, pa i globalnih geopolitičkih odnosa, s obzirom na važnost pojedinih teritorija i regionalne odnose u regijama u kojima se nalaze (Cohen, 2008).

Snage i prilike malih država, koje ih mogu učiniti "malim silama", leže u snazi institucija, snazi volje stanovništva i ideologiji socijalnog partnerstva u društvu. Proces globalizacije i povezivanje ekonomija država omogućuje malim državama veliku razmjenu roba i usluga sa svijetom, ali ih istodobno čini i vrlo ranjivima. Informacijska revolucija i uspostava globalnih elektroničkih komunikacija dale su veliku važnost pojedinim malim državama koje su se uključile u tokove informacija, znanja i kapitala.

U globaliziranome svijetu ne postoji mogućnost izbora pripadnosti određenom "taboru" i izvlačenja koristi iz te pripadnosti, kao što je to bilo tijekom Hladnog rata, kada su male države ili voljno mogle ili prisilno bile natjerane birati geopolitičko pozicioniranje, ali i ekonomski model kojem će pripadati (Lewis, 2002). U takvu svijetu suverenitet malih država ima samo formalnopravno značenje. Pravno gledano, male države mogu odlučivati o transakcijama unutar vlastitih granica, no u stvarnosti njihove odluke ograničavaju i na njih utječu inozemne multinacionalne kompanije.

Kad su posrijedi male karipske države, dovodi se u pitanje stvarna vrijednost njihova samoodređenja i suvereniteta te se tvrdi da se tipična karipska država od ostalih izdvaja ovisnošću o velikim državama u gotovo svim sferama svoga života. Suverenitet ostaje „atavistički simbol“, „iluzorno zadovoljenje“, koji neprekidno parodiraju vanjska upletanja (Premdas, 2002).

Male države naprosto nisu sposobne postavljati međunarodna pravila igre niti mogu stvarati globalnu politiku. Politike na globalnoj razini, kad su posrijedi okoliš, "pranje novca", borba protiv terorizma i standardi u radnom pravu, odražavaju interese najvećih i najmoćnijih država. Interese malih država, posebice otočnih, kad su posrijedi borba protiv globalnog zatopljenja, transport i izvoz nuklearnog otpada, nuklearni pokusi na Tihom oceanu i priznavanje politike poreznog rasterećenja kao legitimnog načina ekonomskog natjecanja, uvelike se ignoriralo ili odbijalo.

Postoji i mišljenje suprotno navedenom, koje kaže da su male, otvorene ekonomije bolje pripremljene za odgovor na izazove globalizacije jer su razvile mehanizme odgovora na vanjske pritiske i imaju veću slobodu djelovanja u

međunarodnom sustavu. Globalizacija i regionalizacija stoga jačaju relativnu moć malih država u međunarodnom sustavu (Hanggi, Regnier, 2000: 8).

Opstanak malih država, u smislu očuvanja teritorijalne cjelovitosti, suverenosti i neovisnosti, test je za suvremeni međunarodni sustav, ali i za globalne geopolitičke odnose. Također, rješavanje problema opstanka malih država, vezanih uz promjene prirodnog okoliša i razvojne potrebe, dobar je pokazatelj za rješavanje problema većih država. Male države (unutar kojih postoje mala društva, zajednice) mogu biti „laboratoriji“ (u pozitivnom smislu), tj. njihova iskustva mogu poslužiti većim državama kao indikatori koje promjene treba učiniti kako bi se postiglo bolje rezultate u očuvanju okoliša i težilo održivom razvoju.

Analizirajući govore lidera malih država u UN-u tijekom 1995. g., Brunn je došao do spoznaje da lideri malih država govore ponajviše o potrebi uspostave mira u svijetu multilateralnim djelovanjem, međunarodnim odnosima temeljenim na ravnopravnosti subjekata, ekološkim ugrozama koje pogađaju posebno male otočne države, utjecajima globalizacije na male, ranjive, nediversificirane i vrlo otvorene ekonomije itd. (Brunn, 1999).

Iako u međunarodnom sustavu čine oko trećinu svih država, utjecaj je malih država zbog činjenice da su međunarodni odnosi uvelike definirani količinom i raspodjelom moći među najvećim državama, vrlo ograničen. No brojnost im daje mogućnost da preko međunarodnih organizacija na dnevni red ipak stavljaju pitanja koja ih muče. Međunarodne organizacije vrlo su bitan čimbenik koji malim državama povećava važnost, stoga one podržavaju njihovo jačanje. Grupa 77 okuplja više od 130 država, pretežno srednje veličine i male i/ili manje razvijene. Postoji primjerice i Pokret nesvrstanih, čije su članice ponajviše male ili siromašne države, koje ako nisu male površinom i brojem stanovnika, uglavnom predstavljaju „ekonomske patuljke“.

5.2. Vanjske politike malih država u multipolarnom svijetu

Reakcije malih država na suvremenu multipolarnost razlikuju se ako se promatraju regionalno. Regionalni položaj malih država utječe na njihovu relativnu moć, saveze, političku povijest i tradiciju, razinu gospodarskog razvoja i interes snažnijih i većih država za vanjskopolitičku orijentaciju i ekonomsku politiku malih država.

Mijenjaju li se ograničene mogućnosti malih država porastom multipolarnog svijeta? Pretpostavka da multipolarnost nudi više mogućnosti malim državama nego bipolarnost ili unipolarnost može se provjeriti činjenicom da male države u multipolarnom svijetu imaju više centara moći s kojima mogu surađivati i

kojima se mogu obratiti. Razlika multipolarnosti od percipiranog unipolarnog svijeta može se vidjeti u Lewisovoj (2002: 31) tvrdnji o nedostatku strateških izbora koje su male države imale prije faze globalizacije krajem 20. i početkom 21. stoljeća: „Navodni strateški izbori oko geopolitičkog pozicioniranja u svijetu i odabir modela gospodarskog razvoja koji su se mnoge nove države u poslijeratnom razdoblju našle ili prisiljene, ili su jednostavno odlučile donijeti, sada više ne postoje.“ 21. stoljeće predstavlja daleko veći raspon izbora i ishoda za male države, i u smislu neuspjeha i uspjeha (Cooper i Momani, 2011: 115). Međuovisnost stvara veću priliku da mala država postane propala država, ali istovremeno joj pruža mogućnosti da bude prema gore u međunarodnim odnosima (Scheldrup, 2014: 10).

Prema Wallersteinu (2010: 191-2): „U fazi smo u kojoj svi centri nastoje održati relativno dobre odnose sa svim ostalim centrima. To je naravno nemoguće u bilo kojem srednjoročnom razdoblju, ali ovo je pošten opis trenutnih politika višestrukih osam do deset centara. Uz to, niti jedan od tih centara nije interno objedinjen na vrlo stabilan način.“

U Južnoj Americi Brazil promovira regionalnu integraciju putem Mercosura i Unasura. Kina također proširuje svoje odnose sa državama jugoistočne Azije regionalnim inicijativama poput ASEAN + 1, koja je uspjela uspostaviti zonu slobodne trgovine između Kine i država ASEAN-a. Svi ovi naponi na regionalnoj integraciji pokazuju neke zapanjujuće sličnosti, što sugerira da čelnici u Moskvi, Pekingu i Brasiliji regionalnu integraciju vide kao strategiju za pripremu za neizvjesnu i nestabilnu budućnost (Kričković, 2014: 505).

Gledano iz relacijske perspektive, globalizacija i, u manjoj mjeri, regionalizacija teže jačanju položaja i širenju slobode djelovanja visokorazvijenih malih država. Literatura o malim državama sugerira da je sve veći prelazak s geopolitike na geo-ekonomiju uvelike oslobodio male države - uglavnom u zapadnoj Europi - od njihove tradicionalne sigurnosne dileme.

Nadalje, mala i otvorena gospodarstva bolje su pripremljena od većih država za izazove globalizacije, jer su tradicionalno bila izloženiija vanjskom svijetu i razvile strategije prilagodbe vanjskim pritiscima (Hanggi i Regnier, 2000: 5).

Bailes (2009: 8), raspravljajući o strategijama država, postavlja pitanje treba li državi uopće strategiju i treba li neku svoju. Male države mogu naravno razviti vlastitu strategiju. Međutim, zbog svoje objektivne nemogućnosti utjecaja na sustav država i u većini slučajeva, samosvijesti elite da doista vode malu državu, male države uglavnom ne razvijaju vlastite strategije.

Izbor modela koji bi trebala uzeti mala država ovisi o njezinom regionalnom položaju, susjedima i prevladavajućem tipu odnosa koje ima s njima, te naravno o vlastitim mogućnostima (neke male države su sve samo slabe i nesposobne,

jer primjer: Izrael, Singapur, Danska, Norveška, Švedska, Švicarska, Katar itd.), a oni imaju ekonomsku moć i vojne sposobnosti koje se mogu staviti u susret mnogo većim državama. Male države članice EU-a i NATO-a, posebno one iz sjeverne i srednje Europe, predstavljaju dobre primjere takvog djelovanja malih država (skupine: nordijske, baltičke i Višegradske).

Malenkost ne sprječava neke države da pronađu svoju nišu aktivizma u međunarodnoj politici. Švedska, Finska i Danska dobro su poznate i cijenjene kao međunarodni posrednici i diplomati. Te i druge zemlje, poput Irske, aktivno sudjeluju u međunarodnim vojnim operacijama. Male države se ne ustručavaju glasno govoriti na međunarodnim forumima ili iznijeti na stol kontroverzna sigurnosna pitanja koja velike države ne pozdravljaju: Litva je jedina država članica EU koja se usudila staviti veto na novi sporazum EU-Rusija nakon rusko-gruzijski rat (Rublovskis, Šešelgyte i Kaljurand, 2013: 33).

S jedne strane, velike države mogu imati institucionalne privilegije, poput stalnog sjedišta u Vijeću sigurnosti UN-a ili dodatne glasačke moći u institucijama Bretton Woodsa. S druge strane, međunarodne institucije učinke moći utemeljene na resursima čine vidljivijima jer su norme i pravila formalizirani i stoga zahtijevaju opravdanje. To je ključni razlog zašto male države visoko cijene međunarodno pravo i međunarodne režime (Neumann i Gstöhl, 2004: 2).

Vrlo male države pridaju najveći prioritet multilateralnoj diplomaciji, dijelom zato što ima smisla raditi u velikom okviru koji pružaju UN i njegove agencije, a dijelom i zato što misije u New Yorku, Bruxellesu i Ženevi mogu poslužiti kao osnova za bilateralne kontakti (Rana, 2007). Vrline multilateralne diplomacije za sve su male države simbolične koliko i praktične. Samo sudjelovanje potvrđuje dostojanstvo, suverenitet i pravnu jednakost svih država za stolom (Stringer, 2013: 17).

Uloga malih država ograničena je na ulogu lobiranja da nastoje utjecati na globalno donošenje pravila i kreiranje politika. Male države mogu ovu ulogu smisliti. Kapacitet lobiranja vrlo je važan (Bourne, 2003: 8). Malim državama nedostaje materijalna sposobnost da budu utjecajna sila širom svijeta i u cijelom problematičnom području. (...) Promatrajući malu državnu diplomaciju u ovom svjetlu, neki vanjski uvjeti više bi favorizirali veliku vanjskopolitičku inicijativu nego drugi (Scheldrup, 2014: 20).

U regijama u kojima postoji visoka razina ekonomske i političke suradnje ili regionalne (ekonomske i moguće političke integracije) male države imaju veće šanse za stjecanje utjecaja i zaštitu svojih interesa kao i za postizanje svojih ciljeva. Ova je premisa u skladu s Heyevim argumentom (2003): „Male države odlučuju sudjelovati u multilateralnim organizacijama kako bi postigle vanjskopolitičke ciljeve.“

5.3. Studije slučajeva malih sila i slabih država kao antipoda u kategoriji malih država po regijama svijeta

5.3.1. Europa i male države. Male države i njihov utjecaj na formiranje vanjske politike Europske unije.

U ovom su stoljeću važne sve države, uključujući i male, zato se 21. stoljeće ponekad naziva dobom malih država, koje postaju važni igrači u Aziji, Kavkazu, Latinskoj Americi, ali prije svega, male su se države našle jednako snažne i utjecajan u Europi. Nakon posljednjeg proširenja 2007. godine, EU se sastoji od malih država. (Kutys, 2009: 1). Pristupom Hrvatske 2013. godine EU je prihvatila još jednu malu državu.

Male države EU imaju veće mogućnosti ukrotiti utjecaj velikih članica EU-a ako surađuju, prvo putem regionalnih grupacija, a zatim formiranjem već dogovorenih stavova prije glasanja. Male države EU također imaju najbolje šanse za suzbijanje utjecaja Kine zbog zemljopisne udaljenosti, integracije u EU i/ili suradnje s EU većine njih. EU malim državama nudi razinu integracije i utjecaja na procese donošenja odluka koji su *sui generis* u usporedbi s ostalim dijelovima svijeta: carinsku uniju (zajedničke carine za robu iz Kine), koristeći ekonomiju razmjera i razvoj Europska sigurnosna i obrambena politika itd.

Međutim, zadržavanje utjecaja Rusije druga je priča. Ruski utjecaj u opskrbi energijom daje Rusiji određenu prednost. Snažan ruski utjecaj u nekim europskim malim državama (Srbija, Bjelorusija, Moldavija i Armenija) također je vrlo važan čimbenik. Te zemlje žele suradnju s Rusijom. Međutim, Srbija i Moldavija sada imaju barem deklarativne težnje u pogledu procesa europske integracije.

Što se tiče sigurnosti, male se europske države uglavnom priklanjaju moćnom zaštitniku koji ih ne ugrožava i „ukrcavaju se na vlak“. Ovo priklanjanje i potreba da se bude dijelom saveza pod okriljem velike moćne države pojam je koji se u literaturi poznat kao *bandwagoning* i praktički je neprevodiv na hrvatski jezik. Ova pojava usmjerena je uglavnom prema SAD-u. Male europske države (ne uključujući mikro države, koje se mogu smatrati posebnom kategorijom kada je u pitanju sigurnost – kao zaštićene države, *protected states* npr. Monaco pod okriljem Francuske, Vatikan i San Marino pod okriljem Italije, Andora pod okriljem Francuske i Španjolske, Lihtenštajn pod okriljem Švicarske) uglavnom su članice NATO-a ili žele postati njegove članice. Pogoršanje odnosa malih europskih država s Rusijom koje je od početka 2014. g. poprimalo nove oblike, dalo je novo značenje i donijelo novu koheziju NATO-u, dajući NATO-u novu

svrhu – odvratanje i obuzdavanje obnovljene agresije. Neizmijerna asimetrija u vojnim sposobnostima između spomenutih država, u kombinaciji s njihovim geostrateškim položajem, i povijesno iskustvo iz 20. stoljeća orijentirale su ih prema SAD-u, budući da su te države svjesne da *Europska sigurnosna i obrambena politika* (*European Security and Defense Policy, ESDP*) i mehanizmi odlučivanja u EU nisu dovoljni, a europske države partneri ne bi ih mogle zaštititi u slučaju napada iz Rusije.

Otkako je usvojen Ugovor iz Maastrichta, vanjska politika EU-a formulirana je i njome se upravlja u okviru jednog od dva odvojena institucionalna procesa: 1) Zajednička vanjska i sigurnosna politika, koja uključuje Zajedničku sigurnosnu i obrambenu politiku i međuvladine je naravi (djeluje na temelju jednoglasnog sporazuma u Europsko vijeće i Vijeće EU) i 2) vanjske politike u područjima poput trgovine, inozemne pomoći i proširenja EU, koje se oblikuju i izvršavaju u nadnacionalnom procesu ili procesu odlučivanja u „zajednici“ koji uključuje sve tri glavne institucije EU. Međutim, Lisabonski ugovor namjeravao je otkloniti tri slabosti identificirane u odnosu na vanjskopolitički proces EU: poteškoće u postizanju političkog sporazuma između 27 država članica, nedovoljna institucionalna koordinacija i koherentnost (očituje se u tome što međuvladini i nadnacionalni pravci vanjske politike nisu povezani u značajan način) i promjenu prioriteta prethodnih institucionalnih aranžmana (rotiranje šestomjesečnog nacionalnog predsjedništva u vanjskim poslovima). Stoga je stvoreno novo mjesto visokog predstavnika Unije za vanjske poslove i sigurnosnu politiku kako bi se omogućilo izvršavanje zadataka vanjske politike kombinirajući uloge prethodnog visokog predstavnika i povjerenika za vanjske poslove, kao i predsjedništva. Ovo stajalište koordinira međuvladinu i dimenziju vanjske politike EU-a, predstavljajući tako institucionalni most koji spaja interese malih i velikih država članica. Kako bi podržao rad visokog predstavnika u koordinaciji i provedbi vanjske politike EU-a, stvoren je novi diplomatski zbor EU-a, *Europska služba za vanjsko djelovanje* (*European External Action Service, EEAS*) (operativni centar povezan sa svjetskom diplomatskom službom EU-a u vanjskim zemljama), kao i funkcija novog stalnog predsjednika Europskog vijeća u službi jednom obnovljivog mandata od dvije i pol godine (Mix, 2013: 2). Male države preferiraju „princip zajedništva“ za donošenje odluka, kako je predviđeno ugovorima, koja uključuje Europsku komisiju koja preuzima inicijativu, dok Vijeće Europske unije (koje predstavljaju države članice) i Europski parlament donose konačnu odluku. S krugovima proširenja 2004., 2007. i 2013. g., koji su obuhvatili 13 novih članica (male države trenutno predstavljaju većinu unutar EU-a), „princip zajednice“ zadržava „se, čak i ako je oslabljena. S druge strane, uspon Europskog vijeća potkopao je „princip zajednice i ojačao moć velikih država (Keating, McEwen i Harvey, 2014).

EU je stvorila institucionalne strukture i instrumente za razvoj i provedbu ESDP-a, a države članice integrirale su svoju vanjsku politiku u značajnoj mjeri o mnogim pitanjima. Stoga, „kada EU govori kao jedno, može govoriti snažnim glasom“. Međutim, i dalje ostaju izazovi postizanja konsenzusa o ESDP-u, imajući u vidu različite nacionalne stavove, kapacitete, resurse i koalicijske potencijale država članica. Istodobno, treba priznati postojanje slične gravitacije prema institucionalnom štitu koji predviđa EU. Naime, iako nekoliko velikih država EU-a i dalje ostaju međunarodne sile, analitičari tvrde da bi se, bez svog članstva u snažnoj i jedinstvenoj EU, te države jednog dana mogle naći kao globalne srednje težine. Slično tome, iako se najmanje države članice povremeno boje da im se glas ne utapa u EU, vjerojatno je još manje vjerojatno da će ih se čuti izvan EU (Mix, 2013: 8- 9).

Činjenica da ekonomska, politička, vojna i diplomatska sposobnost države članice igra važnu ulogu u određivanju njezinog utjecaja u tijelima EU odraz je trenutnog međunarodnog sustava koji se i dalje temelji na odnosu moći. Proces donošenja vanjske politike u EU trenutno se temelji na nepisanom dogovoru između velikih i malih država. Samo su velike države sposobne procijeniti situaciju i predložiti političku liniju o mnogim vanjskopolitičkim zbivanjima. Ostale članice toleriraju neformalno vodstvo velikih država jer im sustav nudi veći utjecaj koji inače imaju. Stoga male države toleriraju činjenicu da mnogim važnim vanjskopolitičkim raspravama u EU prethode neformalna savjetovanja koja uključuju samo velike države (Lehne, 2012: 3). Nakon dovršetka procesa Brexita, još je veća uloga Njemačke i Francuske. Tek daleko iza njih po važnosti su Italija, pa onda Španjolska i donekle Poljska, kao predvodnica skupine postsocijalističkih članica s Baltika i srednje Europe.

U nedostatku jasnih pravila, ovaj odnos ostaje u svojoj osnovi nestabilan. Među malim državama postoji stalna zabrinutost da bi se neformalna upravljačka uloga velikih država mogla pretvoriti u hegemoniju i da će se sve češće suočavati s unaprijed pripremljenim odlukama. Usvajanje Lisabonskog ugovora na neki je način ojačalo vodeću ulogu velikih članica, dok je njegovo stupanje na snagu utjecalo na ravnotežu između vodstva velikih država i potrebe za uključenosti. Na neki način jača vodeću ulogu velikih članica, budući da je predsjednik Europskog vijeća i visoki predstavnik teže oduprijeti se njihovim stavovima. S druge strane, u smislu uključenosti, EEAS bi mogao postupno preuzeti neke od upravljačkih funkcija koje trenutno neformalno preuzimaju velike države članice (Lehne, 2012: 4). Kako im ograničeni resursi malih država ne dopuštaju da učinkovito ulažu napore u lobiranje sa svakim rotirajućim predsjedništvom, razvijanje stabilnih dugoročnih odnosa s osobljem EEAS-a više odgovara njihovim potrebama. Budući da EEAS izrađuje prijedloge politika, male nove države članice mogu pokušati utjecati na donošenje odluka

već u fazi formuliranja, kontaktiranjem EEAS-a i davanjem svojih specifičnih problema. Dokazi pokazuju da male nove države članice, ako su njihove sklonosti i interesi dobro definirani, mogu uspješno ubrizgati svoje ideje politike kroz te nove institucije (Pastore, 2013: 78).

Većina država u usporedbi s drugima na međunarodnoj sceni nisu "moćne", a neke ipak vode relativno uspješnu vanjsku politiku. U nedostatku izvora (npr. Teritorija, prirodnih resursa, stanovništva, vojske ili velike povijesti) mogu si postaviti samo male ili umjerene ciljeve. Posjedovanje obilnih materijalnih izvora, tj. Moći u tradicionalnom smislu ili kako je shvaća realizam, ne pretvara se automatski u uspješnu vanjsku politiku. Naime, uspjeh u vanjskoj politici ovisi i o njezinoj učinkovitosti i legitimitetu koji su međusobno ovisni (Rolenc, 2013: 1-2), i ne mjeri se sam po sebi, već služi kao funkcija poteškoće, mogućnosti ili učinka, s obzirom na temeljnu osnovu težina problema i napredak u ispunjavanju postavljenih ciljeva.

Kvantitativni kriteriji (stanovništvo, ukupni BDP i BDP po stanovniku) su značajni i neizbježni u razumijevanju ponašanja država. Promjene u međunarodnim odnosima dale su malim državama nove mogućnosti za utjecaj na druge i zauzimanje vanjskopolitičkog profila iznad njihovog omalenog stasa. Međutim, među tim državama postoje značajne razlike u opsegu u kojem su vodile veliku vanjsku politiku. Zašto su neke male države pokazale višu razinu vanjskopolitičkog aktivizma u EU od drugih? Koji kriteriji uglavnom utječu na inicijative i vodstvo malih država u donošenju vanjske politike EU (Scheldrup, 2014: 2)?

Budući da male države uglavnom imaju manje resursa od velikih država, one su obvezne odabrati manje polja suradnje, gdje svoje postojeće resurse i mogućnosti pokušavaju pretvoriti u svoju korist (Šabič, 2002: 6). Mala država koja promatra aktivnu vanjskopolitičku strategiju mora se oslanjati na prednosti koje proizlaze iz sigurnosne geografije (Benko, 1992: 6). Ovo okruženje također ima zemljopisne, ekonomske, kulturne i druge odrednice, ali definirane su kao „sastavnice vanjskog okruženja vanjske politike“, jer „nisu lako podložne promjenama i nisu dio političkog procesa koji generira odluke“ (Hill, 2003: 186). Unutarnje (domaće) i vanjsko okruženje vanjske politike nisu odvojene, već su u interakciji (Bojinović, 2005: 12).

Osim definicijskog pitanja vezanog uz pojam malih država, glavnina istraživanja usredotočena je na ono što je postalo uobičajena mudrost u objašnjavanju ponašanja malih država, naime na sustavu i državnoj razini analize. Mnoga otkrića ističu da pod određenim uvjetima male države mogu imati značajan utjecaj na vanjsku politiku EU. Na primjer, Lindell i Persson (1986: 80-85) identificirali su tri sistemski čimbenika, koja su posebno važna za proučavanje malih država u vanjskoj politici EU-a: strukturu sustava, stanje sustava i prevladavajuće norme unutar zadani sustav. Struktura sustava definira se kao mjera u kojoj je sustav

hegemonijski ili hijerarhijski, ili karakterizira li ga odnos snaga ili ne. U kontekstu EU-a, ova bi se diferencijacija mogla promatrati u smislu institucionalizacije: je li područje politike koje se ispituje gusto institucionalizirano ili je ostalo visoko hijerarhijsko (Nasra, 2010: 2). Naime, stupanj institucionalizacije je pozitivno povezan s mogućnostima aktivizma malih država, uzimajući u obzir njihov nedostatak kapaciteta i resursa za sudjelovanje u zakulisnim aranžmanima i poslovima, uglavnom dogovorenim od velikih država. Drugi sistemski čimbenik je stanje sustava, koje se odnosi na stupanj napetosti i sukoba između dominantnih aktera. Pretpostavlja se da povećana napetost između dominantnih aktera dovodi do više mogućnosti za male države da vrše utjecaj, djelujući na primjer kao posrednici. Prevladavajuće norme posljednji su sistemski čimbenik i uglavnom su povezane s konstruktivističkim čitanjem, naglašavajući važnost neformalnih pravila, uloga i identiteta. Postoje određena područja politike u kojima su male države članice dokazale svoju ulogu kao normativni poduzetnici (Finska i Sjeverna dimenzija EU-a, Švedska i sprječavanje sukoba, skandinavske zemlje i Europska sigurnosna i obrambena politika) (vidi Nasra, 2010: 2-3).

Prema Nasri, uspjeh ponašanja malih država prije svega ovisi o „postojanju prozora mogućnosti“, koji je uglavnom stvoren preferencijama velikih država članica, strukturom političkog procesa, kao i postojanjem općenito prihvaćene norme ponašanja. Ipak, mala država još uvijek treba „slijediti aktivne nacionalne strategije kako bi valorizirala postojanje prozora mogućnosti“ (Nasra, 2010: 14). To je područje u kojem postoje velike razlike između malih država članica EU-a; naime, dok su neke proaktivne i inovativne u svom vanjskopolitičkom ponašanju, druge su reaktivne koristeći strategije donošenja novca i pregovaranja (prepuštanjem vodećih uloga drugim državama kao i iskorištavanjem inicijativa drugih država). Pojam države „treba promatrati u odnosu na moć koju ona ima, a ne na moć koju posjeduje“ (Mouritzen, Wivel, 2005: 4). Iako je biti mali obilježje država na sistemskoj razini, razlika između malog i velikog može se značajno smanjiti kada su u pitanju djelovanja i strategije države (Nasra, 2010: 14).

Većina malih država EU odlučila je pristupiti NATO-u. Neutralne države članice Švedska, Finska, Austrija i Irska, kojima je bilo dopušteno da ostanu izvan *Zapadnoeuropske unije* (WEU) – čuvajući time svoju autonomiju – istovremeno s pristupanjem EU - povećavajući time svoj potencijalni utjecaj i smanjujući rizik od napuštanja (Wivel, 2005: 399). Za postkomunističke članice EU ulazak u NATO bio je ulaznica za pristupanje EU (osim Albanije). To je jasna posljedica sklonosti malih država udruživanju. Upravo zbog svijesti da nijedna država srednje i sjeverne Europe ne bi bila sposobna sama odvratiti mogući ruski napad, te države nisu samo članice NATO-a, već godinama intenzivno surađuju, a ta je suradnja započela mnogo prije od ukrajinske krize (vidi Neretnieks, 2011: 29).

Motieka i Statkus (2004) ističu da se Litva, Latvija i Estonija pridržavaju proameričkog geopolitičkog programa, smatrajući SAD-om glavnim jamcem suvereniteta zemlje, budući da (1) SAD nisu priznale legitimitet inkorporacije Litve, Latvije i Estonije u SSSR, i (2) smatraju SAD protutežom ruskim geopolitičkim ambicijama u baltičkoj regiji. Baltik je za SAD „klin“ između Europe i Rusije, kao i „agent utjecaja“ u EU (zajedno s drugim zemljama srednje i istočne Europe) (Smirnov, 2014: 44-45). Nakon razvoja ukrajinske krize, njihov negativni stav prema Rusiji samo se povećao.

Sztompka (2004) je istaknuo da je krah komunističkog režima promijenio granice. Ipak, ova je promjena samo pomaknula zavjesu na Istok, ojačavši liniju podjele između nove Srednje Europe i zapadnog Balkana i post sovjetskog prostora u Europi (isključujući baltičke države).

Devedesetih je Srednja Europa mogla krenuti stabilnijim i europskim integracijama usmjerenim putem od postkomunističkih država Jugoistočne Europe, a posebno post jugoslavenskih država (osim Slovenije). Države Višegradske skupine plus baltičke države i Slovenija uspjele su značajno povećati svoj BDP, do razine država sa srednjim dohotkom, te su primljene u NATO (1999. ili 2004.) i u EU (2004.).

Hamilton (2013: 303) istaknuo je presudnu ulogu proširenja NATO-a u državama CSEE: „Tijekom 1990-ih i tijekom većine 2000-ih američki odnosi s državama srednje i istočne Europe napredovali su prvenstveno kroz prizmu NATO-a, a drugi su elementi igrali ne toliko važan dio kao strateški odnosi.“ Izraz tih odnosa bio je jasan prelaz, u većoj ili manjoj mjeri, država CSEE prema SAD-u.

Višegradska četvorka obuhvaća najistaknutiju i najstariju postkomunističku grupaciju četiri države iz regije (u početku tri, prije raspuštanja Čehoslovačke). Višegradska četvorka, koju čine ključne države u regiji, najhomogenija je skupina država iz regije, sa zajedničkim interesima i ciljevima. Belkin i sur. (2014: 289) ističu da se članovi Višegradske četvorke „općenito usko međusobno savjetuju u pokušajima da predstave jedinstveni regionalni stav unutar NATO-a i o pitanjima vezanim uz Zajedničku sigurnosnu i obrambenu politiku EU“. Međutim, kako ističe Fawn (2013: 340), skupina nije uvijek bila toliko homogena: „Suočila se s neizmjernim izazovima i, iz različitih razloga, čak je proglašena mrtvom, i to ne jednom već nekoliko puta“.

Vilniuska skupina sastojala se od deset (tada) ambicioznih država NATO-a i EU-a, od kojih je osam uspješno ispunilo te ciljeve (Albanija je članica NATO-a od 2009. g.; Makedonija je ušla u NATO tek 2020. g.). Većina država Vilniusk skupine (osim Hrvatske i Slovenije) pridružila se „koaliciji voljnih“. Ova vanjsko-politička strategija dobar je primjer zagovaranja, usklađivanja s najmoćnijom državom u NATO-u i na taj način priznajući da je američko glasanje presudno

kada se donose odluke o proširenju NATO-a. Ova skupina država pokazala je snažan proamerički i pro NATO-ov stav 2003. g., ali kasnije nisu sve odlučile sudjelovati u intervenciji protiv iračkog režima.

Najnovije grupiranje koje obuhvaća države CSEE-a je Jadransko-baltičko i crnomorsko (ABC) inicijativa ili Inicijativa triju mora. Službeni glavni ciljevi ABC inicijative, prema riječima predsjednice RH, su suradnja na području energetike, prometa i gospodarstva: „Baltičko-jadranska i crnomorska inicijativa obuhvaćale bi države na istom zemljopisnom području, od Baltika do Jadranskog i Crnog mora, od kojih je većina malih. Uključivanjem Austrije, Inicijativa pokušava prevladati ‘željeznu zavjesu’ i jaz između ‘Stare’ i ‘Nove’ Europe “(Newsletter, 2015: 2).

Male države koje su odlučile ostati izvan EU učinile su to „zato što si to mogu priuštiti“, jer su dovoljno bogate i imaju specifične interese koje žele zaštititi. U pitanjima sigurnosti, oni su ili odabrali ranjivost (Norveška i Island bili su među državama osnivačima NATO-a) ili strogu neutralnost (Švicarska) kao glavnu strategiju. Iako se Island uvijek društveno i kulturno poistovjećivao s Europom te je neko vrijeme bio institucionalno usko vezan uz Europsku uniju kroz Europski ekonomski prostor (EEA) - zajedno s Norveškom i Lihtenštajnom - i shemu kontrole granica, članstvo u EU ponuda je vrlo kontroverzna (Dodds i Ingimundarson, 2012: 30). Sve tri države članice su EFTA-e (zajedno s Lihtenštajnom) i žele zaštititi svoj poseban status i interese.

Države zapadnog Balkana sve dijele (barem deklarativno) europske ambicije i teže (osim Srbije) da postanu članice NATO-a. Ogromni politički i ekonomski problemi, kao i neriješena bilateralna pitanja (najgori primjeri su nepriznavanje Kosova od strane Srbije, dezintegracijske snage u Bosni i Hercegovini) čine ih navodi konglomerat uzajamno negativno orijentiranih subjekata. Njihova suradnja i postizanje ciljeva stoga je više deklarativna nego stvarna strategija.

Male neintegrirane države u europskom i kavkaskom dijelu post-sovjetskog prostora predstavljaju, čak i više od država zapadnog Balkana, konglomerat država, mnogo više od homogene skupine. Oni ili negativno utječu jedni na druge (Azerbajdžan-Armenija) ili ne utječu jedni na druge. Male države iz regije Kavkaza dijele granice, dok je Bjelorusija i Moldavija međusobno odvojene Ukrajinom.

Pojava Bjelorusije kao „slobodnog radikala“, male države bez puno vezanosti za bilo koji od centara moći. Bjelorusija je još uvijek formalno dio „savezne države“ osnovane ugovorom 1996. godine. Zapravo je prekinula s Rusijom do 2006. godine, uglavnom zbog naglog povećanja cijena plina i nafte, te je sudjelovala u sve većem koketiranju s drugim partnerima, uključujući one Zapada. Prekid s Rusijom, međutim, nije bio formalan. Bjelorusija nije otkazala ugovor, a čak

se pridružila "carinskoj uniji", koja uključuje Rusiju i Kazahstan (Shlapentokh, 2012: 2). Bjelorusija se gotovo neprestano zalaže za Rusiju, no zbog ozbiljnih događaja od 2006. do 2011. g. pokušavala je prekinuti i koristila je svoj strateški položaj za ravnotežu između Rusije, Kine, Irana i Zapada.

Azerbajdžan i Armenija očito su neprijatelji, a te su države upletene u „zamrznuti sukob“ oko Nagorno-Karabaha koji se tijekom 2020. g. odmrznuo i pri čemu je Azerbajdžan vratio dobar dio regije pod svoju kontrolu, na što je Armenija bila prisiljena priznati novo stanje na terenu. Armenija se očito zalaže za Rusiju, što je sasvim razumljivo s obzirom na njezin vrlo težak strateški i ekonomski položaj, ali joj Rusija u ovom posljednjem sukobu s Azerbajdžanom oko Nagorno-Karabaha nije pomogla. Gruzija i Azerbajdžan zalažu se za SAD, a prednjači Gruzija, posebno prije tzv. Petodnevnog rata 2008. g. Ove dvije države važne su za SAD i Zapad jer su i na ruti Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) cjevovoda, kao alternative prijevozu nafte preko teritorija Rusije. 21. stoljeće nudi nove mogućnosti uvođenjem strategije strateškog manevriranja kako bi se objasnila vanjska politika Azerbajdžana nakon Hladnog rata. Ovo strateško manevriranje „ima za glavni cilj jačanje suvereniteta i autonomije nad svojom unutarnjom i vanjskom politikom“ (Mehdiyeva, 2011: 26-27).

Moldavija je država s europskim ambicijama i ulaže određene napore kako bi se približila početku pregovaračkog procesa s EU. Međutim, za ovu najsiromašniju europsku državu s neriješenim pitanjem teritorijalnog integriteta (pitanje Pridnjestrovlja) ovo izgleda kao čista fantazija i puno je realnije da će, zajedno sa svim malim državama iz regije i Ukrajine, ostati angažiran u Istočnom partnerstvu (Istočno partnerstvo) EU.

5.3.2. Amerika

Regija općenito svjedoči novim razinama samopouzdanja i neovisnosti u djelovanju od SAD-a, kao i upadu država pretendenata izvan regije, posebno Kine. Nedavni gospodarski prodor Kine u Latinsku Ameriku i Karibe (LAC) zaslužan je za najmanje tri sile. Prvo, glavna motivacija je ekonomska. U Južnoj Americi ključni interes je pristup sirovinama: prije svega željeznoj rudi i čeliku iz Brazila; bakar iz Čilea te nafte iz Argentine i Venezuele (Dumbaugh i Sullivan, 2005). U Meksiku je svrha ulaganje u proizvodnu montažu, telekomunikacije i tekstil kako bi se uspostavio izvozno uporište u SAD putem sporazuma NAFTA-e (McElroy i Bai, 2011: 228), koji je Trump u međuvremenu otkazao. Drugo, te su iste zemlje svjedočile intenzivnoj tajvanskoj ekonomskoj i diplomatskoj pažnji tijekom istog razdoblja (Cheng, 2006). (...) Treći čimbenik koji stoji iza prisutnosti Kine je vakuum koji su stvorili ekonomska zapuštenost i diplomatsko spuštanje post-sovjetske ere od strane tradicionalnih saveznika

u regiji. Konsolidacija europskog tržišta i propisi WTO-a prouzročili su gubitak preferencija za karipski šećer i banane i rezultirali smanjenom trgovinom i zaposlenošću (u: McElroy i Bai, 2011: 229).

Karibi obuhvaćaju čak 15 malih, uglavnom otočnih država. Karibi su regija u kojoj se mnoge države mogu smatrati vrlo malim (slično Oceaniji), a gotovo sve države su male otočne države (osim Gvajane i Surinama). Postoji i znatan broj ovisnosti, od kojih su mnoge porezne oaze, poznate kao „Otoci s blagom“ („*Treasure Islands*“) zbog tamošnjih deponiranih računa u inozemstvu. Ipak, „čak i vrlo male države mogu vršiti moć unutar ograničenih domena sve dok posjeduju određene sposobnosti i spremne su iskoristiti dostupne mogućnosti (Braveboy-Wagner, 2010: 407). Najvažnija asocijacija kojoj pripada većina karipskih država s dubokim i snažnim vezama izvan regije je Commonwealth koji tim državama pruža zaštitu na tržištu EU za neke od njihovih vrlo važnih proizvoda (šećer, banane). Bez ove zaštite proizvodnja ovih proizvoda ne bi bila konkurentna suparnicima iz Brazila i drugih južnoameričkih velikih država.

Zbog nezainteresiranosti SAD-a i EU u posljednjih 10-15 godina došlo je do intenziviranja odnosa s NR Kinom, kao i povećanja kineskog interesa za regiju, što je u izravnoj vezi s potiskivanjem Tajvana iz regije. Između dva entiteta razvila se posebna vrsta natjecanja u osiguranju diplomatskih veza pružanjem pomoći (Erikson i Chen, 2007).

Značajan broj malih karipskih država (Antigva i Barbuda, Dominika, Grenada, Sveti Kristofer i Nevis, Sveta Lucija, Sveti Vincent i Grenadini, plus Kuba) pridružio se ALBA-i (Bolivarski savez za Ameriku). Haiti (sada u statusu promatrača) također se namjerava pridružiti kao punopravna država članica. Stoga su neke države članice CARICOM-a (CSME) također države članice ALBA-e, inicijative osi Kuba-Venezuela-Bolivija, koja se nije mogla percipirati 15-20 godina, a posebno ne tijekom doba Hladnog rata, kada je Kuba bila potpuno izolirana u regiji (i neuspješno napadnuta), dok su od SAD-a napadnute u Karibima Grenada (1983.) i u srednjoj Americi Panama (1989.). Podaci o jeftinoj nafti (isporučenoj preko tvrtke Petro Caribe) iz naftom bogate Venezuele koja će ubuduće morati biti plaćena kroz dugoročne zajmove s vrlo niskim kamatama, pokazuju koristi za male države Kariba.

Male države u regiji kreću se (iako polako) prema višoj razini emancipacije i samopouzdanja te da se američka politika promijenila. SAD su zaokupljene ostalim dijelovima svijeta i istodobnim krizama na Bliskom istoku (Irak, Sirija, Libija itd.) I Europi (Ukrajina), pa ne mogu potrošiti dovoljno sredstava i političkog kapitala na radikalnu transformaciju trenda u Karibi (slična se situacija događa u Srednjoj Americi). To malim državama regije ostavlja više „manevarskog prostora“ za provođenje politika koje su neovisnije od prevladavajućeg američkog utjecaja, što ne čudi.

Srednja Amerika je bila najgora žrtva američke politike 1970-ih i 1980-ih. Nikaragvu, Salvador i Gvatemalu rastrgli su „građanski ratovi“ s dubokim utjecajem SAD-a, usprkos ostalim državama Srednje Amerike. Ova je politika ostavila „rastrganu“ većinu društava u državama regije, uništila gospodarstva i opustošila društva. Nakon započinjanja mirovnih procesa 1990-ih, situacija se popravila u pogledu sposobnosti država da vode vlastitu vanjsku politiku. Međutim, povremeni događaji, poput državnog udara u Hondurasu 2009. g., pokazuju da nova „sloboda“ ima svoja ograničenja. Ipak, neke su stvari bile nezamislive prije nekoliko desetljeća. Od 2000. g. SAD se povukao iz zone Panamskog kanala. Od 2007. g. Nikaragva je punopravni član ALBA-e. Ekonomski i politički surađuje s Kubom i Venezuelom, kao i s Kinom i Rusijom. U pripremi je jedan od najvećih infrastrukturnih projekata ovog stoljeća, kanal koji bi bio zaobilaznica Panamskog kanala i ako bi ikad bio izgrađen, dao bi Kini ekonomski i politički utjecaj u regiji. Prisutnost Kine i Rusije u regiji pokazuje da države kandidatkinje ponovno prožimaju ovaj dio svijeta, koji je u povijesti poznat kao američko „dvorište“.

Južna Amerika je do izbora Bolsonara u Brazilu i miješanja Trumpove administracije u prilike u Venezueli svjedočila postupnom padu utjecaja SAD-a u posljednja dva desetljeća i postupnom usponu jedne države kandidata iz same regije (Brazil), kao i porastu ekonomskog utjecaja države pretendenta – Kina. Dvije države iz Južne Amerike (budući da se Gvajana i Surinam smatraju dijelom regije Karibi, bez obzira na svoj striktno geografski položaj u južnoj Americi) mogu se smatrati uistinu malim – Urugvaj i Paragvaj. Obje države imaju manje od 10 milijuna stanovnika (jedine u regiji) i znatno su manje od svojih susjeda. Obje su male države članice (utemeljiteljice) MERCOSUR-a i ta činjenica utječe na njihova gospodarstva. Osim sličnosti, postoje ključne razlike – urugvajski BDP po stanovniku (PPP) treći je najveći (nakon čileanskog i argentinskog) u Južnoj Americi, a paragvajski je drugi najniži (iza je samo Bolivija). Izlaz na more, Bolivija i Paragvaj (jedine dvije države bez izlaska na more u Južnoj Americi), između ostalih negativnih čimbenika, očito negativno utječe na gospodarski razvoj. Bolivija i Paragvaj su slični - države bez izlaza na more koje su u prošlosti izgubile velike dijelove svog teritorija od svojih susjeda, ekonomski značajno nerazvijene u usporedbi sa svojim susjedima, o kojima oboje ovise o pristupu otvorenom moru i stranim tržištima. Države simboliziraju zaokret regije ulijevo i prekid polukolonijalnih odnosa koje je imala prema SAD-u u prošlom stoljeću.

Može se ipak govoriti o regresiji Južne Amerike u smislu vlastite emancipacije, koja je trajala posljednjih 15-ak godina, u smislu otklona od povijesnog polukolonijalnog odnosa većine država prema SAD-u, koji je obilježio najveći dio povijesti ovih država od dobivanja formalne neovisnosti. Istiskivanje

kineskog, ali i ruskog utjecaja, jakog u spomenutim državama sa socijalistički orijentiranim vladama, ali zasnovanog mnogo više na potrebi za kineskim kapitalom i ulaganjima u infrastrukturu, a puno manje na stvarnoj ideologiji, trebalo bi biti jedna od osnova najavljene renesanse u američko-brazilskim odnosima. NR Kina, s druge strane, svoj utjecaj jača previše i za vlastiti interes, da to ne bi zabrinjavalo države u kojima taj utjecaj raste, a smatraju da su sposobne oduprijeti se istome. MERCOSUR je za daljnje jačanje SAD-a u regiji smetnja, jer je dosad bio brana jačem utjecaju SAD-a u Južnoj Americi, a idući korak moglo bi biti rušenje režima u državama iz *Bolivarske Alijanse za Amerike* (ALBA), posljednjih godina snažno uzdrmane tragičnom situacijom u Venezueli. Ne treba zaboraviti da kapitalisti iz ovih država i drugih država Južne Amerike, kao ni multinacionalne kompanije, nikako ne mogu prežaliti nacionalizaciju naftne proizvodnje i drugih industrija povezanih uz prirodne izvore u ovim državama, te bi željeli vratiti „prirodno stanje stvari“ – ono što smatraju svojim vlasništvom ili barem osigurati eksploataciju uz za sebe vrlo povoljne koncesije.

5.3.3. Azija

Zbog svoje ogromne veličine i raznolikosti, Azija sadrži bezbroj malih država koje imaju vrlo različite karakteristike, ovisno o regionalnom položaju određene države. Najveće nakupine malih država nalaze se na jugozapadu (Bliski istok, Arapski poluotok) i jugoistoku (jugoistočna Azija) u Aziji.

Srednja Azija – regija obuhvaća dijelove bivše sovjetske Srednje Azije, plus Mongoliju. U ovoj su regiji identificirane četiri male države – Kirgistan, Tadžikistan, Turkmenistan i Mongolija. Kina i Rusija predstavljaju prave divove za te države, a njihovi međusobni odnosi najvažnije su obilježje političkih, ekonomskih i sigurnosnih odnosa u regiji. Obje su države zainteresirane da američki utjecaj zadrže što dalje od regije. Međutim, smanjenjem utjecaja SAD-a (u usporedbi sa situacijom nakon 11. rujna i uspostavljanjem američkih vojnih baza u regiji) i porastom kineskog utjecaja, izgledi za rusko-kinesko rivalstvo opet su u porastu, a Kina ima prednost u ovom mogućem rivalstvu. U dugoročnim projekcijama gotovo je sve na kineskoj strani (vidi: Stegen i Kusznir, 2015).

Bliski Istok – u ovoj su azijskoj regiji identificirane tri male države: Izrael, Jordan i Libanon. Svaka država ima svoje specifičnosti i one se ne mogu grupirati ni u jednu podskupinu. Izrael je “stranac” u regiji kojom dominiraju arapske države. Izrael definitivno nije tipična mala država. To je možda najbolji primjer male sile (*small power*), sudeći o moći njezinih vojnih snaga, njezinom političkom utjecaju na centre moći na Zapadu, posebno o razvijenoj ekonomiji. Jordan je mala država koja predstavlja faktor stabilizacije i mirovnih napora

regije. Ona koegzistira s Izraelom, a istodobno nastoji ne ugroziti svoje odnose s bratskim arapskim narodima. Libanon je najmanja država u regiji koju su rastrgali građanski ratovi. To je slaba država koja je desetljećima bila pod presudnim utjecajem Sirije, a sada je susjedstvo građanskog rata u Siriji, prihvativši velik broj sirijskih izbjeglica. Sve donedavno činjenica da svijet postaje multipolaran nema utjecaja na ove države. Ipak, s ruskim sudjelovanjem u sirijskom ratu i nedavnim rastom kineskog utjecaja na Arapskom poluotoku, postalo je puno jasnije da svijet barem sada postaje multipolaran.

Arapski poluotok – regija obuhvaća više od polovice svjetskih rezervi nafte i značajan dio rezervi plina, što joj daje najveću stratešku vrijednost za dominantnu državu. Međutim, to je također od sve veće važnosti za dvije države kandidate (Kina, Indija) i njihove još uvijek snažno rastuće, iako trenutno usporavajuće ekonomije. Male države u regiji dijele nekoliko sličnosti i međusobno surađuju putem *Zaljevskog vijeća za suradnju (Gulf Cooperation Council, GCC)*, razvijajući vojnu, gospodarsku i političku suradnju, a sve pod budnim okom velike države u regiji, Saudijske Arabije i dominantne svjetske države, SAD-a. Savez između režima Saudijske Arabije i malih država regije s jedne i SAD-a s druge strane kontinuitet je i činjenica koja definira sigurnosne odnose u regiji, kao i velik dio političkih i ekonomskih odnosa u regiji.

Južna Azija – u ovoj su regiji samo dvije male države, Butan i Maldivi. Ipak, ako bismo koristili relacijske kriterije prilagođene samo ovoj regiji, sve države, osim Pakistana, vrlo vjerojatno bi se mogle smatrati malim u usporedbi s Indijom, iako Bangladeš ima više od 170 milijuna stanovnika. Regija je obilježena veličinom i moći Indije te indijsko-pakistanskim rivalstvom, s važnom ulogom Kine i SAD-a. Ove činjenice malim državama regije ostavljaju još manje mogućnosti koje bi imale da su odnosi u regija je bila malo drugačija. Butan je nerazvijena država bez izlaza na more (slična većem Nepal) na Himalaji, ovisna o Indiji i smještena u geopolitički osjetljivom odnosu Indija-Kina. Maldivi su mala otočna država u Indijskom oceanu, ovisna o turizmu i ugrožena (poput mnogih drugih malih otočnih država, posebno Mikronezije) zbog porasta razine mora. Njihove su snage uvjeravanja poput većine malih otočnih država ograničene na javne kampanje i upozorenja o porastu razine mora.

Jugoistočna Azija – ovo je područje Azije, koje je pod najmoćnijim rastućim utjecajem glavne države kandidata, Kine. Osim što je "susjedno" istočnoj Aziji, to je i regija u kojoj Kina ima značajne geopolitičke i geoekonomske interese i ambicije. Teritorijalni sporovi u Južnom kineskom moru, ekonomski utjecaj, nagomilavanje vojske i aktivnosti američke flote doprinose situaciji koja podstiče pritužbe i sporove. Države iz regije, velike i male, surađuju putem ASEAN-a i AFTA-e, pri čemu SAD pruža ulogu „velikog brata“ koji bi trebao zaštititi države članice od rastućeg kineskog utjecaja na jug. Postoje

čak i znakovi da bi države ASEAN-a mogle u budućnosti stvoriti obrambenu zajednicu. Geografski locirani daleko od regije, SAD je očito puno bolji izbor saveznika za te države od Kine. U posljednjih nekoliko godina ASEAN i Kina, Japan i Južna Koreja ubrzali su pregovore o bilateralnim trgovinskim sporazumima; sveobuhvatan i zreo okvir „10+3“ (ASEAN + Kina, Japan i Južna Koreja), čak se protežući i na okvir „10+6“ (ASEAN + Kina, Japan, Južna Koreja, Australija, Indija i Novi Zeland) (Cui, 2012: 85). S povlačenjem SAD-a iz Trans-pacifičkog sporazuma, bit će zanimljivo vidjeti buduću složenost suradnje i isključenja iz slobodne trgovine u regiji.

5.3.4. Afrika

Najveći problem i sigurnosni izazov za većinu afričkih država, malih, srednjih i velikih je država sama zbog svoje unutarnje slabosti i nedržavnih aktera koji ugrožavaju opstanak te države. Istodobno, nedržavni rivali predstavljaju drugu po važnosti prijetnju afričkoj državi. Throup (1995) primijetio je da je afrička država preslaba da bi mogla učinkovito upravljati, prodrijeti u društvo više nego površno ili pružiti socijalne usluge; ali je dovoljno jak da prigrabi oskudne resurse, da postane ključni cilj suparnicima u procesu raspodjele resursa, da gurne ekonomsku aktivnost na crno i slomi druge institucije (Buzan i Waever, 2003: 226). Ti čimbenici uzrokuju fragmentaciju države, koja je češća nego u drugim dijelovima svijeta, a ona se, od „arapskog proljeća“, širi i u sjevernoj Africi. Slabe afričke države također su sklonije vanjskim utjecajima. Ipak, ti utjecaji ne prijete njihovom pukom opstanku kao država, samo se režimi mogu ugroziti i zamijeniti sličnima. Dominantne države i države kandidatkinje zadovoljne su situacijom - slabe države koje se izvoznim resursima gotovo isključivo uklapaju u geopolitičko gospodarstvo, stoga su resursi neophodni i za neravnomjeran i za kombinirani razvoj. SAD očito ima zabrinutosti zbog prisutnosti Kine u Africi, ali previše je duboko uključen u krize u drugim, geostrateški važnijim dijelovima svijeta da ne može posvetiti dovoljno „pozornosti“ u Podsaharskoj Africi.

Sjeverna Afrika – regija predstavlja široku prijelaznu zonu između bliskistočnog „vlastitog“ i ostatka Afrike. Dvije male države regije (Libija, Tunis), kao i sama regija s manje ili više intenziteta u svojim različitim dijelovima, u posljednjih su pet-šest godina prolazile kroz duboko i burno razdoblje, kao posljedica nečega što je započelo kao „Arapsko proljeće“. Brzo se pretvorio u građanske ratove, unutarnju fragmentaciju i snažnu aktivnost terorističkih ćelija „Islamske države“. Tunis je zabilježio slom svoje najvažnije izvozne gospodarske aktivnosti – turizma, zbog terorističkih napada na turiste. Država je uspjela izbjeći građanski rat i unutarnje rušenje. Obje su države

suočene s ozbiljnim unutarnjim problemima i terorističkim aktivnostima. U tim okolnostima vanjska politika ne može biti koherentna i trenutno je oblikuju ove dvije prijetnje. Veće susjedne države ne predstavljaju prijetnju za opstanak tih država; stvarni su problemi unutarnji sukobi povezani s islamskim fundamentalističkim terorizmom.

Zapadna Afrika – Nigerija je daleko najveća država u regiji (i na cijelom kontinentu). Afričke države više obilježavaju unutarnji problemi nego prijetnje vlastitog opstanka iz susjednih država. Nigerija je država prema kojoj se male države zapadne Afrike mogu udružiti tražeći pomoć i zaštitu ako je potrebno. Regija je vidjela neke oblike međusobne mirovne suradnje kada je Ekonomska zajednica zapadnoafričkih država (ECOWAS) 1990. g. uspostavila Nadzornu skupinu Gospodarske zajednice zapadnoafričkih država (ECOMOG), kao zapadnoafrička multilateralna oružana sila, u kojoj je dominantna sila bile su nigerijske trupe. Carinska i monetarna unija, CEMAC, ima svoja ograničenja i nije važna izvan granica regije zbog slabosti gospodarstava koja u njoj sudjeluju. To vrijedi i za carinsku i monetarnu uniju UEMOA u Srednjoj Africi.

Srednja Afrika – ovo je regija bogata prirodnim resursima smještena usred Afrike. Države koje se nalaze na obalama (isključujući DR Kongo, koji ima samo 40 kilometara dugi obalni koridor), puno su politički stabilnije i ekonomski bolje stoje od država u unutrašnjosti regije (DR Kongo, Srednjoafrička Republika). Tijekom 1990-ih, veliki dijelovi ove regije doživjeli su politički i socijalni slom koji je bio i rezultat Srednjoafričkog rata. Tri države u regiji bogate naftom, Republika Kongo, Ekvatorijalna Gvineja i Gabon, mogu se smatrati malim. Dugoročni utjecaj Zapada u tim državama, kao i u mnogim drugim dijelovima Afrike, polako se povlači zbog utjecaja Kine, vođene uglavnom „žedi“ za naftom i robama općenito. Ovaj razvoj otvara mogućnosti balansiranja između Zapada i Kine za režime Ekvatorijalne Gvineje i Gabona. Srednjoafrička Republika ima malo stanovništva, okružena je većim državama, pati od siromaštva i unutarnjih slabosti i država je bez izlaza na more, što pridonosi njezinoj ukupnoj ekonomskoj slabosti. Utjecaj Francuske još je uvijek moćan u Srednjoafričkoj Republici i Gabonu (Buzan i Waeber, 2003: 250-251), kao u bivšim francuskim kolonijama u zapadnoj Africi. Primarna razina prijetnje za ove male države je domaća, kao i uglavnom u drugim dijelovima Afrike, a povezana je s mogućim prijetnjama režimima u državama bogatim naftom ili s unutarnjim sukobom i otapanjem kao u Srednjoafričkoj Republici.

Istočna Afrika – ova regija Afrike obuhvaća jedanaest malih država, osam u kopnenoj Africi (Burundi, Džibuti, Eritreja, Malavi, Ruanda, Južni Sudan, Uganda i Zimbabve) i tri male otočne države u Indijskom oceanu (Komori, Mauricijus i Sejšeli). Regija bi se također mogla definirati na drugačiji način, podijeljena u manje podregije, poput Afričkog roga, istočne Afrike (manja regija)

i Indijski ocean mogao bi se tretirati kao zasebna cjelina, koja bi tada također uključivala Maldive. Međutim, zbog povezanosti političkih, ekonomskih i sigurnosnih aspekata i izazova za veliku većinu spomenutih država, kao i zbog postojanja zone slobodne trgovine (COMESA), regija je tretirana kao entitet (na afričkom pojmovi, gdje su veze i suradnja između država iste regije vrlo često puno niže nego između pojedinih država i vanjski utjecaji, poput američkog, kineskog ili francuskog utjecaja). Regija u otprilike posljednjih desetljeće i pol proživljava rastući utjecaj Kine, a utjecaj Indije, koja predstavlja državu u usponu geografski najbližu regiji, raste. Ti su utjecaji uglavnom ekonomske prirode. Obje države kandidatkinje spomenute su, kao najvažnije svjetske ekonomije u nastajanju, koje čine oko 35 posto svjetske populacije, vrlo zainteresirane za regiju jer su „žedne resursa“ (stoga je nafta glavni cilj ovog interesa). Istočna Afrika jedna je od resursa bogatih regija Podsaharske Afrike, a ujedno i najranjivija, a obuhvaća mnoštvo malih i slabih, nerazvijenih država. SAD se fokusira na Etiopiju, Ugandu i Ruandu, koje bi trebale biti os koja bi sadržavala utjecaj Kine. Međutim, ne može se nositi s ekonomskim utjecajem Kine i odnosima koje ima s domaćim elitama. Regija je pozornica za kineski ekonomski utjecaj. Slično vrijedi i za Srednju Afriku. U zapadnoj i južnoj Africi jači je utjecaj Nigerije i Južne Afrike, kao i Zapada. Stoga kineski utjecaj ovdje ne može prodirjeti s takvim intenzitetom.

Južna Afrika – regija je presudno obilježena utjecajem Južnoafričke Republike, najveće ekonomije kontinenta i države koja bi, da je ne razdiru unutarnje poteškoće i problemi, mogla biti regionalni hegemon. Dvije male države, Lesoto i Svazi, posebno su jako ovisne o Južnoj Africi (Lesoto je zapravo okružen Južnoafričkom Republikom). Bocvana i Namibija imaju velike teritorije i vrlo malo stanovništva. Ipak, Bocvana je bila jedina ekonomija država Podsaharske Afrike koja je održavala rast tijekom tri, doista četiri desetljeća od svoje neovisnosti, a to je bilo 1966. g. Bocvana je bilježila prosječni godišnji rast od 9.3% (Berthélemy i Söderling, 2001: 324-5). Većina prijetnji tim malim državama, osim siromaštva (posebno u Lesotu i Svazilandu), ima i unutarnju prirodu (bez obzira na epidemiju AIDS-a). Kineski utjecaj u južnoj Africi slabiji je nego u ostalim dijelovima Podsaharske Afrike.

5.3.5. Oceanija

Oceanija je, kao regija, od malog geostrateškog i ekonomskog značaja za svijet općenito, tako da "bitka" između dominantnih država i država kandidatkinja tamo sigurno neće biti dobivena ili izgubljena. Ipak, regije koje okružuju Oceaniju obično se opisuju kao sljedeće svjetsko središte, a interes SAD-a značajno se preselio u regiju Pacifički ruba (Pacific Rim). Sve tri regije Oceanije, Melanezija,

Mikronezija i Polinezija imaju svoje sličnosti i razlike. Sve te regije obuhvaćaju dvanaest malih otočnih država. Male države Melanezije, sve osim Papue Nove Gvineje, istinske su male otočne države; koju karakterizira uglavnom njihova malenkost i udaljenost.

Neke male otočne države toliko su malene i ranjive da ih se može nazvati „mikrodržavama“. Anckar (2010: 2), u svojim studijama o povezanosti malenkosti i demokracije, definira mikro države kao države s manje od milijun stanovnika, ali također ostavlja mogućnost da se prag može postaviti na pola milijuna. Koristeći definicije mikrodržava, Dumienski (2014: 25) navodi tri države iz Oceanije: Federalne države Mikronezije, Maršalsko Otočje i Palau (sve iz Mikronezije i pod zaštitom SAD-a) i dva zavisna teritorija: Niue i Cookovo otočje, iz Polinezije i pod zaštitom Novog Zelanda, kao mikro države.

U Oceaniji tradicionalne sile „kupuju“ razne usluge putem donatorske pomoći. Spomenute zaštićene države također su rezultat te stvarnosti, u kombinaciji sa zaštitom. Prema Poirine (1995), pomoć otocima je vrsta trgovine za „geostrateške usluge“, uključujući upotrebu kao vojne baze ili mjesta za lansiranje/ispitivanje raketa, za uskraćivanje pristupa zraku i moru neprijateljima donatora ili za glasanje o preferencijama donatora na međunarodnim forumima (u: McElroy i Bai, 2011: 234).

Popis literature

1. Adams, P. (2005), *Old America: The Threat to 21st Century Transatlanticism and World Order in U.S. Foreign Policy*, http://www.allacademic.com/meta/P69901_index.html.
2. Anckar, D. (2010), Small Is Democratic, But Who Is Small? *Arts and Social Sciences Journal*, (2) 1-10.
3. Anshan, L. (2006), *Transformation of China's Policy towards Africa*, Center on China's Transnational Relations, Working Paper, 20, The Hong Kong University of Science and Technology, Hong Kong.
4. Aslund, A. (2009), *The Russian Economy: More Than Just Energy?* Peterson Institute for Foreign Affairs, Testimony for the Committee on Foreign Affairs of the European Parliament, Brussels, Belgium.
5. Bailes, A.J.K. (2009), *Does a Small State Need a Strategy?* Occasional Paper 2-2009. Centre for Small State Studies Publication Series. University of Iceland, Reykjavik.
6. Barna, Z. (1999), Prospects and Problems for Further Enlargement of NATO, u: Krause, J., Spillman, K. (ur.): *International Security Challenges in a Changing World*, 3 (1), Center for Security Studies and Conflict Research, Zurich, Switzerland, str. 39-50.

7. Barnett, T. (2004), *The Pentagon's New Map: War and Peace in the Twenty-First Century*, Putnam, New York.
8. Barnett, T. (2005), *The Pentagon's New Map: A Future Worth Creating*, Putnam, New York.
9. Benko, V. (1992), O vprašanju prioritet v zunanji politiki Slovenije. *Teorija in Praksa*, 29 (1/2) 3-11.
10. Bennett, K. (2015), The myth of Russia's containment. *The American Interest*, 11 (4), <http://www.the-american-interest.com/2015/12/21/the-myth-of-russias-containment/>.
11. Berthélemy, J.C., Söderling, L. (2001), The role of capital accumulation, adjustment and structural change for economic take-off: Empirical evidence from African growth episodes. *World Development*, 29 (2) 323-343.
12. Bjøl, E. (1971), The Small State in International Politics, u: Schou, A., Brundtland, A. (ur.), *Small States in International Relations*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
13. Bojinovic, A. (2005), Geographical Proximity and Historical Experience as a Basis for Active Foreign Policy Strategy of Small European States – the Case of Austria and Slovenia regarding the Western Balkans. *Politics in Central Europe* 1 (1) 8-29, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ss-ar-61231>.
14. Bourne, C. (2003), *Small States in the Context of Global Change*. Fourth Annual Conference of Sir Arthur Lewis Institute of Social and Economic Studies. University of the West Indies, Barbados.
15. Braveboy-Wagner, J. (2010), Opportunities and Limitations of the Exercise of Foreign Policy Power by a Very Small State: The Case of Trinidad and Tobago. *Cambridge Review of International Affairs*, 23 (3) 407-425.
16. Brunn, S. D. (1999), The Worldviews of Small States: A Content Analysis of 1995 UN Speeches. *Journal of Geopolitics* 4 (1), 21-28.
17. Brzezinski, Z. (1992), The Cold War and its Aftermath, *Foreign Affairs*, 71 (3) 31-49.
18. Brzezinski, Z. (1995), A Plan for Europe: How to Expand NATO, *Foreign Affairs*, 74 (1) 26-42.
19. Brzezinski, Z. (1997a), A Geostrategy for Eurasia, *Foreign Affairs*, 76 (5) 50-64.
20. Brzezinski, Z. (1997b), *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostategic Imperatives*, Basic Books, New York.
21. Brzezinski, Z. (1998), NATO: The Dilemmas of Expansion, *National Interest*, 14 (3) 13-17.
22. Brzezinski, Z. (2004), *The Choice: Global Domination or Global Leadership*, Basic Books, New York.

23. Buzan, B., Waever, O. i J. de Wilde. (1998) *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
24. Buzan, B., Waever, O. (2003), *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge.
25. Charles, E. i drugi (1997), *A Future for Small States: Overcoming Vulnerability*. Commonwealth Secretariat, London.
26. Cheng, J.Y.S. (2006), Latin America in China's Contemporary Foreign Policy. *Journal of Contemporary Asia*, 36 (4) 500-528.
27. Christmas-Moeller, W. (1983), Some Thoughts on the Applicability of the Small State Concept: A Research History and a Discussion, u: Holl, O. (ur.), *Small States in Europe and Dependence*, Westview Press, Boulder, 35-68.
28. Clarke, C., Payne, T. (ur.) (1987), *Politics, Security and Development in Small States*. Allen & Unwin, London.
29. Cohen, S. B. (2008), *Geopolitics – The Geography of International Relations*. Rowman & Littlefield, Lanham.
30. Cooper, A.F., Momani, B. (2011), Qatar and Expanded Contours of Small State Diplomacy. *International Spectator*, 46 (3) 113-128.
31. Cui, G. (2012), US Role in the Leadership of Economic Integration in East Asia. *Canadian Social Science*, 8 (4) 85-91.
32. Daalder, I., Lindsay, J. M. (2003), American Foreign Policy and Transatlantic Relations in the Age of Global Politics, u: Lindstrom, G. (ur.), *Shift or Rift? Assessing US-EU relations after Iraq*, EU Institute for Security Studies, Brussels, 91-104.
33. Dalby, S. (1996), The Environment as Geopolitical Threat: Reading Robert D. Kaplan's "Coming Anarchy", *Cultural Geographies*, 3 (4) 472-496.
34. Dalby, S. (1999), Threats from the South? Geopolitics, equity and environmental security. U: Deudney, D. i R. Matthew (ur.) *Contested Grounds: Security and Conflict in the New Environmental Politics*. Albany, State University of New York Press: 155-185.
35. Dalby, S. (2000), Geopolitics and ecology: Rethinking the contexts of environmental security. U: Lowi, M. i B. Shaw (ur.) *Environment and Security: Discourses and Practices*. London, Macmillan: 84-100.
36. Dalby, S. (2002), *Environmental Security*. Minneapolis: Minnesota University Press.
37. Dalby, S. (2008), Imperialism, Domination, Culture: The Continued Relevance of Critical Geopolitics. *Geopolitics*, 13 (3) 413-436.
38. Dalby, S. (2009a), *Security and Environmental Change*. Cambridge: Polity Press.
39. Dalby, S. (2009b), *Security and Environmental Change*. Keynote speech, Carleton University, Ottawa. <http://www.sv.uio.no/iss/english/about/news-and-events/events/2009/gechs/conference-program/videos/day1/keynote-speech.html>.

40. Davies, M., Edinger, H., Tay, N., Naidu, S. (2008), *How China delivers development assistance to Africa*. Centre for Chinese Studies, University of Stellenbosch.
41. Davutoglu, A. (2010), *Strategic Depth (Stratejik Derinlik), Türkiye nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre Yayınlar.
42. Dodds, K., Ingimundarson, V. (2012), Territorial nationalism and Arctic geopolitics: Iceland as an Arctic coastal state. *The Polar Journal*, 2 (1) 21-37.
43. Drozdziak, W. (2005), The North Atlantic Drift. *Foreign Affairs*, 84 (1) 88-98.
44. Dugin, A. (1997), *Foundations of Geopolitics (Osnovy geopolitiki: Geopoliticheskoe budushchee Rossii)*, Arktogeja, Moscow.
45. Dumbaugh, K., Sullivan, M.P. (2005), *China's Growing Interest in Latin America*, CRS Report for Congress RS22119. Washington DC, Congressional Research Service, Library of Congress.
46. Dumienski, Z. (2014), *Microstates as Modern Protected States: Towards a New Definition of Micro-Statehood*. Occasional Paper. Centre Small States Studies. Institute of International Affairs, Reykjavik.
47. Dunlop, J. (2004), Aleksandr Dugin's Foundations of Geopolitics, *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization. Institute for European, Russian and Eurasian Studies*, George Washington University, 12 (1): 41.
48. East, M. (1975), Size and Foreign Policy Behaviour: A Test of Two Models, u: Kegley, C. W. i drugi (ur.), *International Events and the Comparative Analysis of Foreign Policy*. University of South Carolina Press, Columbia.
49. Engdahl, F. W. (2004), *Stoljeće rata: Anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*, AGM, Zagreb.
50. Engdahl, F. W. (2008), *Stoljeće rata 2: tajni geopolitički plan američke vlade*, DETECTA, Zagreb.
51. Engdahl, F. W., Dees, D. (2009), *Full Spectrum Dominance: Totalitarian Democracy in the New World Order*, Edition.Engdahl.
52. Erikson, D., Chen, J. (2007), China, Taiwan, and the Battle for Latin America. *Fletcher Forum of World Affairs*, 31 (2) 69-89.
53. Evans, G., Newnham, J. (1998), *The Penguin Dictionary of International Relations*. Penguin Books, London.
54. Fawn, R. (2013), Visegrad: fit for purpose? *Communist and Post-Communist Studies*, (46) 339-349.
55. Fedorov, J., Nygres, B. (2000), *Russia and NATO*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
56. Forsberg, T. i Herd, G. (2015), Russia and NATO: from windows of opportunities to closed doors. *Journal of Contemporary European Studies*, 23 (1) 41-57.
57. Fox, A. (1959), *The Power of Small States*. The University of Chicago Press, Chicago.

58. Friedman, T. (2008), *The World is Flat*, Farrar, Straus & Giroux, New York.
59. Fukuyama, F., (1989), The End of History? *The National Interest*, 16 (2) 3-18.
60. Fukuyama, F. (1994), *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
61. Gaddis, J.L. (2005), Grand Strategy in the Second Term. *Foreign Affairs*, 84 (1) 2-15.
62. Gardner, H. (2003), Aligning for the future: assertive unilateralism or concert of powers? *Harvard International Review*, 24 (4) 56-61.
63. Gvosdev, N. (2004), Thinking About the Transatlantic Relationship. *National Interest*, 3 (17) 1-4.
64. Hamilton, D. (2013), The changing nature of the transatlantic link: US approaches and implications for Central and Eastern Europe. *Communist and Post-Communist Studies*, (46) 303-313.
65. Handel, M. (1981), *Weak States in the International System*. Frank Cass Publishing, Totowa.
66. Hanggi, H. (1998), Small State as a Third State: Switzerland and Asia-Europe Interregionalism, u: Goetschel, L. (ur.), *Small States Inside and Outside the European Union: Interests and Policies*. Kluwer Academic Publishers, Boston, 79-95.
67. Harvey, D. (2003), *The new imperialism*, Oxford University Press, Oxford.
68. Harvey, D. (2009), *Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom*, Columbia University Press, New York.
69. Hay, W.A., Sichertman, H. (2007), *Is there still a West? The Future of the Atlantic Alliance*, University of Missouri Press, Columbia, Missouri.
70. Hey, J. (ur.) (2003), *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behaviour*, Lynne Rienner Publishers, Boulder.
71. Hill, C. (2003), *The Changing Politics of Foreign Policy*. Houndmills: Palgrave.
72. Hirsh, M. (2002), Bush and the World. *Foreign Affairs*, 81 (5) 18-44.
73. Huessy, P. (2003), Unilateralism vs. Multilateralism. *National Interest*, 2 (50) 109-116.
74. Hulsman, J. C., Gardiner, N. (2005), A Conservative Vision for U.S. Policy Towards Europe, *European Affairs*, 6 (1) <http://www.europeaninstitute.org/winter/spring-2005/A-Conservative-Vision-For-Us-Policy-Toward-Europe.htm>.
75. Huntington, S.P. (1993), The Clash of Civilizations?, *Foreign Affairs*, 72 (3) 22-49.
76. Huntington, S.P. (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York.
77. Huntington, S.P. (1997), The Erosion of American National Interests, *Foreign Affairs*, 76 (5) 28-49.
78. Huntington, S.P. (1999), The Lonely Superpower, *Foreign Affairs*, 78 (3) 35-49.

79. Ikenberry, J.G. (2002), America's Imperial Ambition. *Foreign Affairs*, 81 (5) 44-60.
80. Johnson, C. (2004), *Blowback: The Costs and Consequences of American Empire*, Metropolitan Books, New York.
81. Johnson, C. (2005), *The Sorrows of Empire: Militarism, Secrecy, and the End of the Republic*, Owl Books, New York.
82. Johnson, C. (2008), *Nemesis: The Last Days of the American Republic*, Holt Paperbacks, New York.
83. Kagan, R. (2003), *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*. Alfred Knopf Publishing, New York.
84. Kaplan, R.D. (1994), The Coming Anarchy: Shattering the Dreams of the Post-Cold War. *Atlantic Monthly*, 273 (2) 44-76.
85. Kazantsev, A. i Sakwa, R. (2012), New 'dividing lines' in Europe: a crisis of trust in European-Russian relations. *Communist and Post-Communist Studies*, (45) 289-293.
86. Keating, M., McEwen N., Harvey, M. (2014), *The Role of Small States in the European Union: Lessons for Scotland*, Evidence Presented to the Scottish Parliament Europe and External Affairs Committee, <http://www.futureukandscotland.ac.uk/papers/role-small-states-european-union-lessons-scotland>.
87. King, K. (2007), *The Beijing China-Africa summit of 2006*, China Report, 43 (3) 337-347.
88. Kisanga, E., Dancie, S. (ur.) (2007), *Commonwealth Small States, Issues and Prospects*, Commonwealth Secretariat, London.
89. Kiss, P. (ed.) (2009), *Think BRIC!* KPMG Global Energy Institute Study, KPMG Utilities.
90. Klare, M.T., Rosenthal, J.H. (2008), *Rising Powers, Shrinking Planet: The New Geopolitics of Energy*. Metropolitan Books, New York, <http://www.carnegiecouncil.org/resources/transcripts/0041.html>.
91. Krickovic, A. (2014), Imperial nostalgia or prudent geopolitics? Russia's efforts to reintegrate the post-Soviet space in geopolitical perspective. *Post-Soviet Affairs*, 30 (6) 503-528.
92. Krickovic, A. (2016), When ties do not bind: the failure of institutional binding in NATO Russia relations. *Contemporary Security Policy*, 37(2) 175-199.
93. Kutys, P. (2009), Small States inside the EU: Strategies for Pursuing their National Interests. *Tiltai*, (4) 1-11.
94. Laruelle, M. (1993), Histoire d'une usurpation intellectuelle: Gumilev, 'le dernier des eurasistes'? (analyse des oppositions entre L.N. Gumilev et P.N. Savickij", u: Panarin, S. (ur.) *Eurasia: People & Myths*, Moscow, Natalis Press.

95. Legvold, R. (2001), Russia's Unformed Foreign Policy, *Foreign Affairs*, 80 (5) 62-75.
96. Lehne, S. (2012), *The Big Three in EU Foreign Policy*, The Carnegie Papers, Carnegie Endowment for International Peace, <http://www.CarnegieEndowment.org/pubs>.
97. Lewis, V. (2002), Caribbean States: Functioning in the International Arena in the 21st Century. U: Ramsaran, R. (ur.), *Caribbean Survival and the Global Challenge*. Ian Rundle Publishers, Kingston, Jamaica.
98. Lindell, U., Persson, S. (1986), The Paradox of Weak State Power: A Research and Literature Overview. *Conflict and Cooperation*, 21 (2) 79-97.
99. Maass, M. (2009), The elusive definition of the small state. *International Politics* 46 (1), 65-83.
100. Mann, J. (2004), *Rise of the Vulcans: The History of Bush's War Cabinet*. Viking Press, New York.
101. Maxymchev, I. (1999), Russia's Concept of a New European Security Architecture, u: Spillman, K., Wenger, A. (ur.): *Russia's Place in Europe*, Center for Security Studies and Conflict Research, Zurich, Switzerland, str. 192-204.
102. McClellan, S. (2008), *What Happened: Inside the Bush White House and Washington's Culture of Deception*. Public Affairs, New York.
103. McElroy, J., Bai, W. (2008), The Political Economy of China's Incursion into the Caribbean and Pacific. *Island Studies Journal*, 3 (2) 225-246.
104. Medcalf, J. (2003), Cooperation between the EU and NATO, u: Krause, J., Watanabe, L., Wenger, A. (ur.), *Unraveling the European Security and Defense Policy Conundrum*, Peter Lang Publishing, Bern, Switzerland, str. 112-116.
105. Mehdiyeva, N. (2011), *Power Game in the Caucasus*. Palgrave Macmillan, New York.
106. Mitchell, G.R. (2006), Team B Intelligence Coups. *Quarterly Journal of Speech*, 92 (2) 144-173.
107. Mix, D.E. (2013), *The European Union: Foreign and Security Policy*. CRS Report for Congress, Congressional Research Service, <http://www.crs.gov>.
108. Motieka, E., Statkus, N. (2004), Global and Baltic Geopolitical Situation: Review of 2001-2003. *Lithuanian Annual Strategic Review 2003*, Vilnius: 9-39.
109. Mouritzen, H., Wivel, A. (2005), *The Geopolitics of Euro-Atlantic Integration*. London: Routledge.
110. Naim, M. (2007), Rogue aid, *Foreign Policy*, (159).
111. Nasra, S. (2010), *Weak Power, Great Influence: Small States in EU Foreign Policy. The Case of Belgium and Greece*. EUIA 2010 Conference, Brussels, <http://www.ies.be/files/Nasra-E1.pdf>
112. Nelson, D.N. (2002), Transatlantic Transmutations. *The Washington Quarterly*, 25 (4) 51-66.

113. Neretnieks, K. (2011), Can NATO Defend the Baltic States? Strategic Outlook 2011. Swedish Defence Research Agency, Stockholm.
114. Neumann, I.B., Gstöhl, S. (2004), *Lilliputians in Gulliver's World? Small States in International Relations*. Working Paper 1-2004. Centre for Small State Studies, Institute of International Affairs. University of Iceland, Reykjavik.
115. Olafsson, B. (1998), *Small States in the Global System. Analysis and Illustrations from the Case of Iceland*. Aldershot, Ashgate.
116. Orfy, M.M. (2011), *NATO and the Middle East: The Geopolitical Context Post-9/11*, Routledge Studies in Middle Eastern Politics. Routledge, London.
117. O'Neill, J. (ur.) (2007), *BRICs and Beyond*. Goldman Sachs Economic Research Group, Goldman-Sachs, New York, U.S.A.
118. O'Neill, J., Wilson, D., Purushothaman, R., Stupnytsk, A. (2005), *How Solid are the BRICs?* Global Economics Paper No: 134, Goldman Sachs Economic Research Group, New York.
119. O'Sullivan, J. (2003), Thoughts on the Transatlantic Relationship. *National Interest*, 2 (40) 12-15.
120. Parsi, V.E. (2003), *The Inevitable Alliance: Europe and the United States Beyond Iraq*. Bocconi, Milano.
121. Pastore, G. (2013), Small New Member States in the EU Foreign Policy: Toward Small State Smart Strategy? *Baltic Journal of Political Science*, December (2) 67-84.
122. Premdas, R. (2002), Self-Determination and Sovereignty in the Caribbean: Migration, Transnational Identities and Deterritorialisation of the State, u: Ramesh, R. (ur.), *Caribbean Survival and the Global Challenge*, Ian Rundle Publishers, Kingston.
123. Rolenc, J.M. (2013), *Means, Goals and Sources of Foreign Policy: The Case of Sweden*, Paper draft for the ISA 2013 convention, San Francisco, <http://iles.isanet.org/ConferenceArchive/94e642011ab54>.
124. Rothstein, R. (1968), *Alliances and Small Powers*. Institute of War and Peace Studies of the School of International Affairs of Columbia University, New York.
125. Powell, C.L. (2004), A Strategy of Partnerships. *Foreign Affairs*, 83 (1) 22-34.
126. Power, M., Mohan, G. (2010), Towards critical geopolitics of China's engagement with African development, *Geopolitics*, 15 (3) 462-495.
127. Rachwald, A.R. (2011), A 'reset' of NATO-Russia relations: real or imaginary? *European Security*, 20(1) 117-126.
128. Reilly, D. (2000), Shatterbelts and Conflict Behaviour: The Effect of Globalisation on „High Risk“ States, *Geopolitics*, 5 (3) 48-77.
129. Risse-Kappen, T. (2003), *Beyond Iraq: Challenges to the Transatlantic Security Community*. AICGS, Washington, D.C.

130. Rogov, S. (1999), Security Relations between Russia and the Western World, u: Spillman, K., Wenger, A. (ur.), *Russia's Place in Europe*, Center for Security Studies and Conflict Research, Zurich, str. 177-189.
131. Ruehle, M. (2014), NATO enlargement and Russia: discerning fact from fiction. *American Foreign Policy Interests*, (36) 234-239.
132. Russian Foreign and Defense Policy, World Posture Review, Special Report, Moscow, 2009.
133. Sandalow, D. (2008), *Freedom from Oil*. McGraw-Hill Publishing, New York.
134. Sarkesian, S., Williams, J., Cimbalo, S. (2002), *US National Security: Policymakers, Processes and Politics*. Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado.
135. Scheldrup, M. (2014), *Lilliputian Choice: Explaining Small State Foreign Policy Variation*. International Affairs Departmental Honors Thesis. University of Colorado, Boulder.
136. Sergeev, I. (1998), *We are not adversaries, we are partners*, *NATO Review*, 46 (1) 15-18.
137. Shekhovtsov, A. (2018), *Russia and the Western Far Right: Tango Noir*. Abingdon, Routledge.
138. Shlapentokh, D. (2012), *The Role of Small States in the Post-Cold War Era: The Case of Belarus*. Strategic Studies Institute, US Army War College, Carlisle.
139. Singh Roy, M. (2007), *The Caspian Pipeline Deal and Russia's Energy Strategy in Central Asia*, Strategic Comment, Institute for Defence Studies and Analyses, New Delhi.
140. Skupina autora, *NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement, Analysis and Recommendations of the Group of Experts on a New Strategic Concept for NATO*, 2010., http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_63654.htm.
141. Smirnov, V. (2014), The Role of Small Countries in Post-Soviet Territorial Restructuring: The Baltic Case. *Baltic Region*, 4 (22) 42-49.
142. Socor, V. (2013), Armenia Trades European Union Association for Russian Protection. *Eurasia Daily Monitor*, September 11, 10 (160).
143. Stegen, K.S., Kuszniir, J. (2015), Outcomes and strategies in the 'New Great Game': China and the Caspian states emerge as winners. *Journal of Eurasian Studies*, 6 (2) 91-106.
144. Straus, I. (2004), Russia's Atlantic Moment? *National Interest*, 3 (16), <http://nationalinterest.org/article/russias-atlantic-moment-2634>.
145. Stringer, K. (2013), *Sovereign Liechtenstein: The Soft Power Projection of a Very Small State*. Centre for Small State Studies, Institute of International Affairs, Reykjavik.

146. Sztompka, P. (2004), The trauma of social change: a case of post-communist societies. U: J. Alexander i dr. (ur.) *Cultural trauma and collective identity*. Berkeley: University of California Press, 155-195.
147. Šabič, Z. (2002), Small States Aspiring for NATO Membership: Some Factors Influencing the Accession Process, u: Buchowski, C., Šabič, Z., (ur.) *Small States in the Post-Cold War World, Slovenia and NATO Enlargement*. London: Praeger, 1-24.
148. Tanasković, D. (2016), *From Neo-Ottomanism to Erdoganism: A Doctrine and Foreign Policy of Turkey*. Association of Non-Governmental Organisations of Southeast Europe CIVIS, Beograd.
149. Tay, C. (2011), *The Role of Stable Small States in Implementing the Responsibility to Protect*, <http://www.e-ir.info/2012/05/09/the-role-of-stable-small-states-in-implementing-the-responsibility-to-protect/>.
150. Tett, G. (2010), *The Story of the BRICs*, Financial Times, London.
151. Teutmeyer, B. (2014), Die Rollen der NATO in der Ukraine-Krise. *Zeitschrift für Außen-und Sicherheitspolitik*, (7) 431-440.
152. Throup, D. (1995), The Colonial Legacy. U: Furley, O. (ur.), *Conflict in Africa*. I.B. Tauris, London, 237-273.
153. Toje, A. (2010), *The Tragedy of Small Power Politics: The European Union under Multipolarity*. Security Policy Library 4-2010. The Norwegian Atlantic Committee, Oslo.
154. Trenin, D. (2002), *The End of Eurasia: Russia on the border between Geopolitics and Globalization*, The Brookings Institution Press, Washington, D.C.
155. Tucker, R.W. (1999), Alone or With Others: The Temptations of Post-Cold War Power. *Foreign Affairs*, 78 (6) 261-276.
156. Unger, C. (2007), *The Fall of the House of Bush: The Untold Story of How a Band of True Believers Seized the Executive Branch, Started the Iraq War, and Still Imperils America's Future*. Scribner Publishing, New York.
157. Vaisse, J. (2003), Regime Change in the Transatlantic Relationship Part II: From Transatlanticism to Post-Atlanticism. *National Interest*, 2 (27) 14-18.
158. Verlin, Y., Suslov, D. (2003), After the Summits: Russia's Role as a Player in the International Arena, *National Interest*, 2 (23), <http://nationalinterest.org/article/after-the-summits-russias-role-as-a-player-in-the-international-arena-2365>
159. Victor, D.G., Victor N.M. (2003), Axis of Oil? *Foreign Affairs*, 82 (2) 47-61.
160. Vogler, J. (1992), Regimes and the global commons. U: McGrew, A. i dr. (ur.) *Global Politics*. Oxford, Polity Press: 118-137.
161. Wallerstein, I. (2010), North-East Asia in the Multipolar World System. *Asian Perspective*, 34 (4) 191-205.

162. Weinstein, M. (2005), *Washington's Long War and its Strategy in the Horn of Africa*, http://www.worldsecuritynetwork.com/showArticle3.cfm?article_id=12152.
163. Williams, T.N. (2003), EU-NATO Cooperation in the Fight against Islamic Fundamentalist Terrorism, u: Krause, J., Watanabe, L., Wenger, A. (ur.), *Unraveling the European Security and Defense Policy Conundrum*, Peter Lang Publishing, Bern, 93-109.
164. Wolff, A.T. (2015), The future of NATO enlargement after the Ukraine crisis. *International Affairs*, 91(5) 1103-1121.

DRUGI DIO

6. Suvremena diplomacija

6.1. Diplomacija: definicije, začeci i kratka povijest

Za sami pojam "diplomacija" veže se čitav niz tumačenja, značenja u politološkom, političkom, sociološkom i širem društvenom kontekstu. Često se može čuti kako diplomacija postoji od kada je svijeta I vijeka, a prema Mikolić (2002: 11) početkom diplomacije smatra se „kada su prve ljudske zajednice odlučile da je bolje saslušati poruku nego pojesti glasnika“.

Diplomacija je pokušaj – način da se na **miran i uljudan način**, međusobnim razumijevanjem i kompromisima pokuša riješiti određena sporna međunarodna pitanja između država.

Diplomacija – (diplomatske aktivnosti) su i instrument kojim se ostvaruju vanjsko-politički ciljevi države koje određuje vlada u pravilu na početku svoga mandata.

Na području vanjske politike podrazumijeva i specifičnost metoda te aparat koji obavlja vanjskopolitičke djelatnosti.

Republika Hrvatska ima stotinjak diplomatsko konzularnih predstavništava (veleposlanstava, generalnih konzulata, konzulata i počasnih konzulata).

Zadaća diplomacije svake zemlje utvrđena je njezinim ustavom i odgovarajućim zakonima.

Diplomacija provodi vanjsku politiku svoje zemlje prema ciljevima koje postavljaju parlament, vlada i poglavar države.

Ministar vanjskih poslova ima posebno važnu ulogu kao osoba koja spaja te dvije državne funkcije, iz tog razloga on često ima poseban položaj u državnoj političkoj i upravnoj strukturi (npr. ministar vanjskih poslova ujedno bude i potpredsjednik vlade).

Od samih početaka diplomaciju prate određena neshvaćanja, nerazumijevanja, nepovjerenje pa čak i mističnost.

Kroz povijest diplomaciju se doživljavalo na različite načine: francuski pisac L. Trosne pisao je krajem 18 st. da je diplomacija opskurna vještina koja u sebi skriva izdaju.

Britanski diplomat Sir Wiliam Hayter smatrao je da su brojne diplomatske aktivnosti isprazne, ali je ipak na kraju zaključio da države trebaju diplomaciju kao oblik razvijanja međusobnih odnosa. Staljin je smatrao da je govoriti o diplomaciji isto kao pričati o suhoj vodi.

Diplomacija kao djelatnost prolazila je **kroz tri stoljeća** svoj put od klasične tzv. francuske diplomacije do nove moderne tzv. javne diplomacije.

Klasična diplomacija temeljila se na sustavu tj. međunarodnoj hijerarhiji pet država u čijim rukama je bila koncentrirana sva europska odnosno svjetska politika. U tadašnjem sustavu međunarodnih odnosa Europa je bila jedino i glavno središte međunarodne politike.

U međunarodnim odnosima velike sile djelovale su kao subjekti, a male kao objekti. Diplomati pet velikih europskih država tvorili su elitni klan koji se kretao europskim dvorovima rješavajući isključivo politička pitanja svojih vlada na temelju profesionalnih znanja, poznanstava i veza

Glavna karakteristika klasične diplomacije je razumno pregovaranje čije je obilježje da se takvo pregovaranje uvijek odvijalo **daleko od očiju javnosti**, zbog čega je i diplomacija kao djelatnost oduvijek bila obavijena velom tajne i mistike, zapravo se namjerno i svjesno nastojao postići dojam da je diplomacija posao koji mora imati **određenu tajnovitost**. S druge strane na taj se način željelo onemogućiti razne utjecaje i lobije izvana te izbjeći pritiske i stvaranje negativne političke klime koja bi mogla utjecati na tijek pregovaranja.

Konačno rušenje metoda klasične diplomacije počelo je ulaskom SAD i Rusije u svjetsku politiku. Ulazak Amerike u međunarodne odnose nakon I. svjetskog rata znatno mijenja odnose na međunarodnoj političkoj sceni pa time uvodi i potpuno novi način diplomacije.

Woodrow Wilson gradi potpuno drugačiji moderniji sustav diplomatske djelatnosti i diplomatskih odnosa.

Novi sustav diplomacije zasniva se na načelu jednakosti svih ljudi. Nova diplomacija bila je otvorena i lišena svih tehnika karakterističnih za klasičnu diplomaciju.

Javna diplomacija je zadnja faza razvoja u evoluciji diplomatske prakse kojom se pokušava odgovoriti na nove političke, socijalne i međunarodne potrebe.

Za **klasičnu diplomaciju karakteristično** je da su se svi kontakti i sve komunikacije odvijale isključivo i jedino **na razini vlada i državnih dužnosnika** čiji posao i jesu bile diplomatske aktivnosti. Javna diplomacija uvodi novi sustav

komunikacije u kojem po prvi puta u sklopu uobičajenih diplomatskih aktivnosti strane vlade počinju komunicirati s građanima zemlje primateljice, ranije su se takvi odnosi tolerirali samo u vrijeme rata, no sada postaju dio normalnih diplomatskih aktivnosti.

Dolazi do decentralizacije diplomacije, što znači da se javna diplomacija nastoji fokusirati na modalitet prema kojem država odnosno vlada komunicira sa građanima drugih država, odnosno određenim društvenim formacijama, kao što su **novinari, gospodarstvenici, kreatori javnog mišljenja, predstavnici nevladinih udruga** i sl.

Dobiva sasvim novu ulogu, radi na promociji kulture, nacionalnih vrijednosti, načina života. Posljedično se razvija dvosmjerna komunikacija i to je ono po čemu se primarno javna diplomacija razlikuje od lobiranja, međunarodnog PR-a, informativnih aktivnosti i propagande – koji su isključivo jednosmjerni.

Takve promjene uvjetovale su i promjenu u načinu rada diplomata i vještina koje suvremeni diplomata mora imati.

6.1.1. Kratak pregled povijesti diplomacije

Prema Hrvatskoj enciklopediji, Vukadinović (2004.), Berković (2006.) donosimo kratki pregled povijesti diplomacije.

Diplomatska praksa, shvaćena u najširem smislu riječi, prati već najstarije oblike organiziranoga društva i vjerojatno seže u pretpovijest.

Povijesni podatci svjedoče o diplomatskim kontaktima među državama starog Istoka (Egipat, Kina, Mezopotamija, Asirija).

Postoje zapisi o sporazumima među babilonskim gradovima državama iz 2850. pr. Kr.

Najstariji je cjelovito sačuvan mirovni ugovor onaj između egipatskoga faraona Ramsesa II. i hetitskoga vladara Hatušila (XIII. st. pr. Kr.).

U antičkoj Grčkoj gradovi države (polis) bili su u stalnoj borbi za prevlast, sklappajući i raskidajući saveze (Peloponeski savez, Delski savez i dr.).

U grčkoj se civilizaciji javljaju **preteče nekih oblika međudržavnoga sporazumijevanja**, koje će u diplomaciji postati uobičajenima: grčki polisi **arbitražno** su rješavali sporove, grčko-perzijski kongresi (IV. st. pr. Kr.) mogu se smatrati ranim oblikom **multilateralne** diplomacije.

U diplomatskoj komunikaciji glasnici su imali poseban položaj i zajamčen puni imunitet. Oni su utirali put poslanicima, kojima je zadaća bila da govorničkim umijećem pridobiju predstavnike druge države.

Na toj se podlozi gradila i **rimaska diplomatska praksa**. Glasnicima (*nuntii*) i poslanicima (*legati*) počeli su se davati pismeni naputci, bila je uvedena posebna služba

pismohrane i razrađen ceremonijal. Na rimsku su diplomaciju utjecali koncepti **ugovornoga prava** (neraskidivost ugovora i dr.) a javilo se i shvaćanje o postojanju **prirodnoga prava** na kojem se moraju temeljiti međunarodni odnosi.

Preuzimajući i usavršavajući rimske metode, **Bizantsko Carstvo** uvelo je prve profesionalne diplomate, a u njihovu je zadaću ulazilo i prikupljanje povjerljivih obavijesti koje su državi mogle poslužiti u vanjskoj politici. Nasuprot tomu, zbog promjena na geopolitičkoj karti, ali i sveobuhvatnih promjena u društvenim odnosima, **u zapadnoj su Europi** u ranom i razvijenom srednjem vijeku vladari održavali tek povremene diplomatske kontakte i upućivali prigodna poslanstva. S većim intenzitetom u to doba djelovala je jedino **papinska diplomacija**, detaljno uređena propisima kanonskoga prava. **Od XII. st.**, usporedno sa širenjem prostora političke i gospodarske komunikacije u Europi, uz izaslanike (glasnike) opremljene vjerodajnicama, koji mogu pregovarati ali ne i zaključivati ugovore s drugim vladarima, javljaju se i opunomoćeni predstavnici sa širim i obvezujućim ovlastima.

Mletačka Republika preuzela je neke elemente bizantske diplomatske prakse (sustavno vođen arhiv, pismeni naputci) i nadopunila ih novima (pismena izvješća poslanika), a po uzoru na nju razvijala se diplomacija srednjovjekovnih talijanskih gradova i drugih država.

Nakon Venecije, Milana i Mantove, **od kraja XV. st.** i druge države uspostavljaju mrežu stalnih diplomatskih predstavnika. Taj razvoj prati ustaljivanje diplomatskoga ceremonijala, ali i mnogobrojni sukobi oko prvenstva država te ranga i titule njihovih predstavnika.

Nastanak modernih država odrazio se i na diplomaciju te na stvaranje posebne službe za vođenje vanjskih poslova (**Francuska, 1626.**). S pregovorima koji su doveli do zaključenja Westfalskoga mira (1648.) otvara se razdoblje **velikih međunarodnih kongresa**.

U XVII. st. uspostavlja se moderna kurirska služba i sve se više koristi šifriranje, a u međunarodnoj komunikaciji francuski jezik postupno istiskuje latinski.

S Bečkim kongresom (1814.–1815.) započinje novo razdoblje u povijesti diplomacije, u kojem sve veću važnost dobivaju multilateralni diplomatski kontakti.

U XIX. st. zaredali su međunarodni kongresi i konferencije, posvećeni ne samo političkim nego i gospodarskim pitanjima te kolonijalnoj problematici, a stvorene su i prve međunarodne udruge (Telegrafska unija, 1856.; Poštanska unija, 1874.).

Vrijednosti građanskog društva i promjene u institucijama državne vlasti promijenile su i značaj diplomacije: umjesto vladara, sve su važniju riječ vodili ministri; brži protok informacija zahvaljujući napretku transporta i novim medijima (novine, brzojav) unio je u pregovore novi dinamizam, a diplomacija više nije bila posve zatvorena za javnost.

Za razvoj diplomacije u **XX. st.** karakteristično je nekoliko tendencija. Uoči mirovnih konferencija nakon I. svjetskog rata, sovjetske vlasti i američka diplomacija W. Wilsona osudili su praksu zaključivanja tajnih ugovora i proglasili javnost diplomacije; međutim, pregovaranje je i dalje ostajalo zatvoreno za javnost, a ni tajni sporazumi nisu iskorijenjeni.

U diplomatskoj komunikaciji engleski je jezik sve izrazitije počeo zamjenjivati francuski.

S osnutkom Lige naroda 1920. i Ujedinjenih naroda 1945. g. stvaraju se velike i stalne međunarodne organizacije u okviru kojih se razvija znatna diplomatska djelatnost. Bez obzira na neuspjehe i konačni raspad Lige naroda te na teškoće u djelovanju UN-a, međunarodne institucije s velikim brojem zemalja članica, vlastitim osobljem i pridruženim organizacijama i agencijama postale su jednim od najvažnijih diplomatskih čimbenika.

Na diplomatskoj se pozornici javljaju i **novi subjekti: međunarodne i regionalne organizacije**, predstavnici novih režima i pokreta, a klasično polje diplomatskih odnosa i pregovora širi se na gospodarska, kulturna, vojna i dr. područja. Učestale su međunarodne konferencije na kojima se razmatra posebna problematika, ali i cjelovito reguliraju cijele grane međunarodnoga prava (npr. pravo mora). U multilateralnoj diplomaciji uzeli su maha tzv. sastanci na vrhu (*samiti*) državnih poglavara, predsjednika vlada, odnosno ministara vanjskih poslova.

Diplomatska je služba do XIX. st. bila regulirana običajnim pravom. Pravilnikom prihvaćenim na Bečkom kongresu (1815. g.) i protokolom Aachenskoga kongresa (1818. g.) prihvaćena su neka opća načela ustroja diplomacije, a diplomatski su predstavnici razvrstani u razrede.

Položaj diplomata, njihov rang, povlastice i imuniteti temelje se na bečkoj Konvenciji o diplomatskim odnosima iz 1961. g. i dr. propisima.

6.1.2. Kratak pregled povijesti hrvatske diplomacije s naglaskom na diplomaciju Dubrovačke republike

S obzirom na složenost i višeznačnost samog pojma diplomacije te povijesnih promjena u shvaćanju države, suvereniteta i međunarodnih odnosa, pod **hrvatskom se diplomacijom** mogu podrazumijevati diplomatski odnosi u koje je stupala Hrvatska ili države koje su postojale na dijelu njezina teritorija (npr. Dubrovačka Republika), kao i aktivnosti na međunarodnom planu u koje su bili uključeni hrvatski vladari ili drugi dužnosnici, institucije i istaknuti pojedinci.

Prema Berković (2004.) te hrvatskom enciklopedijskom rječniku, pojedini događaji iz hrvatske srednjovjekovne povijesti mogu se, s više ili manje argumenata, smatrati primjerima diplomatske aktivnosti:

- sporazumi hrvatskih vladara s bizantskim carevima o primanju danka (vjerojatno Zdeslav i Bazilije I., 878. g.), odnosno o upravljanju dalmatinskim gradovima (X–XI. st.);
- uređivanje odnosa s Venecijom (dužd Petar Tradenik sklapa mir s knezom Mislavom 839. g.);
- pregovori hrvatskih i bugarskih vladara (oko 928. g.);
- pružanje utočišta stranim vladarima (npr. srpskom knezu Zahariji 924. g.);
- posredovanje u diplomatskim misijama (papa Ivan VIII. piše knezu Zdeslavu neka pomogne legatu kojega šalje bugarskom knezu Mihajlu).
- Od posebne su važnosti diplomatski kontakti kneza Branimira s papom Ivanom VIII. (879. g.), kojima se obnavljaju veze sa Svetom Stolicom, a papa upućuje blagoslov hrvatskome vladaru i njegovu narodu, uz želju da »sretno i sigurno vlada zemaljskom kneževinom«. Suvremenim rječnikom može se reći da papa, blagoslovivši neovisnu vlast hrvatskoga vladara, priznaje i hrvatsku državu.
- Zvonimirova prisega vazalske vjernosti papi Grguru VII. i čin njegove krunidbe od strane papinskoga legata (1075. g.) ishod su obostranih interesa: potvrde legitimiteta novoga vladara na hrvatskome prijestolju, ali i traženja uporišta za papinsku svjetovnu vlast (borba oko investiture).

Budući da su diplomatske odnose u feudalnom razdoblju održavali uglavnom vladari, a Hrvatska je od 1102. g. prihvaćala ugarske kraljeve za svoje, diplomacija hrvatske države srednjovjekovnog i ranoga modernog razdoblja postojala je samo u vrlo ograničenom opsegu.

Proširimo li sam pojam diplomacije i na one prigode u kojima su predstavnici tadašnjega hrvatskoga »političkog naroda« (plemstva, odnosno staleža) pregovarali sa stranim vladarima ili najvažnijim državnim tijelima, može se reći kako je hrvatska diplomatska aktivnost oživljavala u prijelomnim trenutcima promjene dinastije:

- dolazak Anžuvina na hrvatsko prijestolje 1301. g.;
- pregovori uoči Cetinskoga sabora 1526.–27. g.).

Kada su zbog nezadovoljstva stanjem i dvorskom politikom traženi izravni kontakti u inozemstvu:

- višekratno obraćanje predstavnika hrvatskog sabora njemačkim staležima, među kojima istup kneza Bernardina Frankapana u Nürnbergu 1522. g.;
- pregovori Katarine Zrinske s poslanikom francuskoga kralja 1664. g.;
- poslanstvo F. Bukovačkoga na Portu 1669. g., za pobune ugarskih i hrvatskih velikaša.
- Niz Hrvata obavljao je složene i povjerljive diplomatske misije u službi vladara u XVI. st:

STJEPAN BRODARIĆ – kralj Ivan Zapolja ga je 1536. g. imenovao pečuškim, a 1538. g. vačkim biskupom. Sudjelovao je u više diplomatskih misija te je između ostaloga, napisao i važno djelo u kojem se opisuje bitka na Mohačkom polju 1526. g. Kralj Ivan Zapolja I. trebao je kvalificirane diplomate, kako bi održao svoju vladavinu. Jedan od njegovih najvjernijih pristaša Stjepan Brodarić, koji je u kraljevo ime često vodio pregovore s Poljskom, gdje je s tamošnjim kraljevskim dvorom razvio bliske veze. Brodarić je također vodio misije u Veneciji, na francuskom kraljevskom dvoru, te u Vatikanu. Sudjelovao je u pregovorima s Ferdinandom Habsburškim, te odigrao ključnu ulogu u zaključenju Varadskog mirovnog ugovora. Brodarić je bio taj, koji je ugovorio brak kralja s Anom Jagelević. Njegovi su ga suvremenici smatrali izuzetnim diplomatom.

ANTUN I MIHOVIL VRANČIĆ

Antun Vrančić - hrvatski crkveni prelat, diplomat i pisac (Šibenik, 29. V. 1504. – Prešov, Slovačka, 15. VI. 1573.). Mlad otišao u Ugarsku, gdje se u Veszprému za njegovu izobrazbu brinuo majčin rođak, biskup Petar Berislavić; postao skradinski kanonik i vezprémski arhidakon. Smrću P. Berislavića ulazi u krug oko Ivana Zapolje, koji ga šalje na studij u Padovu, Beč i Krakov. Godinama obavljao diplomatske misije u vodećim europskim državama. God. 1549. prešao u službu Ferdinanda I. Habsburgovca; 1553–57. g. bio je kraljev pregovarač u Carigradu. Bio je pečuški i jegarski biskup, ostrogonski nadbiskup, primas Ugarske i kardinal.

Mihovil Vrančić - hrvatski diplomat, pjesnik i povjesničar (Šibenik, ? 17. II. 1507. – Šibenik, ? 3. I. 1570.). Brat A. Vrančića, otac F. Vrančića. Svojemu imenu dodavao je pridjev *Sibenicensis Dalmata*. Bio je štićenik P. Berislavića, a uz pomoć ujaka Ivana Statilića školovao se u Padovi, Beču i Krakovu. Nakon studija došao je na dvor Ivana Zapolje i sudjelovao u diplomatskim izaslanstvima. Često je putovao u Beč, Veneciju i Požun (danas Bratislava). Autor je povijesnog spisa *Događaji u Ugarskoj 1536. (Liber de rebus Hungaricis 1536)*, a u govoru *Obraćanje stanovnicima Transilvanije (Oratio ad viros Transilvanos)* iznio je stav da je bolje predati se Osmanlijama, nego prihvatiti zaštitu Ferdinanda I. Habsburškoga.

FRAN TRANKVIL ANDREIS (latinizirano **Tranquillus Andronicus Parthenius, T. A. Dalmata**), hrvatski književnik i diplomat (Trogir, 1490. – Trogir, 1571.). Školovao se u Trogiru, Dubrovniku, Padovi, Rimu, Beču i drugdje. Kratko vrijeme predavao govorničtvo u Leipzigu (1518), zatim započeo diplomatsku karijeru, najprije u službi Franje I. pa Ivana Zapolje. Kao Zapoljin poslanik u Carigradu je 1527. g. upoznao sultanova štićenika L. Grittija, kojemu je uskoro postao tajnikom. Kada su 1534. g. Ugri ubili Grittija, Andreis se spasio zahvaljujući I. Statiliću. Nakon Zapoljine smrti 1540. g. postao je poslanikom Ferdinanda Habsburškoga, koji ga je poslao u Carigrad u neuspješnu diplomatsku misiju

koja je Andreisa stajala Ferdinandova povjerenja, a gotovo i života. Našao je utočište u Poljskoj, gdje je boravio od 1543. g. Potkraj 1549. g. vratio se u Trogir.

PETAR BERISLAVIĆ hrvatski ban i diplomat (Trogir, 1475. – Vražji vrtal ili Vražja gora kraj Korenice, 20. V. 1520.) Od 1501. g. obnašao visoke crkvene dužnosti u Ugarskoj (kaločki kanonik, pečuški i stolnobiogradski prepošt) te je 1512/13. g. postavljen za vespremskog biskupa. Uz crkvene položaje postigao visoke državne funkcije (1503. kraljev tajnik, 1512. rizničar) te sudjelovao u diplomatskim misijama u Rimu i Mletačkoj Republici. U doba rata Cambraiske lige protiv Mlečana predlagao organiziranje protumletačke pobune u Dalmaciji (1510. g.) i bio član povjerenstva koje je trebalo pregovarati s Mlečanima da mirnim putem predaju Dalmaciju. Nakon neuspjelih pregovora poslanik kod cara Maksimilijana I. te kod pape Julija II. radi dogovora o ratnoj osnovi. Kada je postavljen za hrvatsko-dalmatinsko-slavonskog bana 1513. g., intenzivno je djelovao na ustroju protuosmanske obrane u Hrvatskoj i pronalaženju sredstava za njeno financiranje te se smatra prethodnikom organizacije Vojne krajine. Koristeći se novčanom pomoći pape Lava X., okupio je znatnu vojsku pa uz pomoć hrvatskih velikaša Nikole III. Zrinskoga, Mihovila Frankapana Slunjskoga, I. Karlovića i jajačkoga bana Franje Berislavića teško porazio osmansku vojsku kraj Dubice u kolovozu 1513. g. Kralj Vladislav II. Jagelović postavio ga je za vranskoga priora i dubičkoga župana. Za daljnju obranu kraljevstva sredstva prikupljao od prihoda priorata, dubrovačke zaštitnine i papinske pomoći. U svibnju 1515. g., Osmanlije su ga porazili kraj Novigrada, a to je otežalo obranu Jajca. Sazvao slavonski sabor radi pomoći Jajcu i razvio diplomatsku aktivnost kako bi u europskim zemljama (Francuska, Poljska) pribavio pomoć za borbu protiv Osmanlija.

NIKOLA JURISIĆ - hrvatski vojskovođa i diplomat (Senj, 1490. – Beč, 1545.). Rodio se u senjskoj plemićkoj obitelji. Posvetio se vojničkomu zvanju; od 1522. g. u službi nadvojvode Ferdinanda I. Habsburgovca, koji ga je 1526. imenovao glavnim zapovjednikom vojske u Hrvatskoj. God. 1527. sudjelovao je na Cetinskom saboru kao Ferdinandov izaslanik pa je branio njegove interese u Hrvatskoj tijekom prijestolnih borbi s Ivanom Zapoljom. Hrvatsko je plemstvo pritom zatražilo od kralja da postavi Jurišića za vrhovnoga suca i bana u Hrvatskoj, što se nije ostvarilo. God. 1527. organizirao je obranu Bihaća od Osmanlija, čime je postavio temelje Bihačke kapetanije. Od 1528. do 1530. g. obnašao je dužnost kapetana Rijeke te dobio na uživanje Postojnu u Kranjskoj i Novigrad istarski. Sudjelovao je u preseljenju uskoka u Žumberak. God. 1530. u Carigradu je, kao izaslanik kralja Ferdinanda, pred sultanom Sulejmanom II. Veličanstvenim održao govor na hrvatskom jeziku. Istaknuo se prilikom obrane Kisega (Köszeg) u Ugarskoj 1532.g., kada je sa samo 700 vojnika uspio odbiti osmanski napad i tako onemogućio prodor Osmanlija do Beča. Zbog velikoga značenja te pobjede dobio je od kralja sam grad Kiseg i naslov baruna. God. 1537. bio je imenovan vrhovnim

zapovjednikom vojske u Hrvatskoj i Austriji te namjesnikom u Kranjskoj, gdje se borio protiv protestantizma pa je 1541. postavljen za zemaljskoga kapetana. Od 1543. g. bio je tajni savjetnik i komornik austrijskog dvora. Posljednje dane života proveo je u Beču kao dvorski vojni savjetnik.

IVAN FRANJO BIUNDOVIĆ (Giovanni Francesco Biondi) – romanopisac, povjesničar i diplomat (Hvar, prosinac 1573. – Aubonne, Švicarska, 1645.). Završio pravo u Padovi, bio odvjetnik u Hvaru, a 1605. g. izaslanik hvarske pučke skupštine u Veneciji. Ondje je 1606. g. postao privatni tajnik mletačkog veleposlanika Pietra Priulija u Parizu, gdje je stupio u dodir s protestantima. Vratio se u Veneciju 1608. g. te postao tajnim agentom pri engleskom veleposlanstvu. God. 1611. stigao je u Dubrovnik i tamošnje vlasti izvijestio o pripremanju urote braće Rastić. Od 1613. g. boravio u Londonu; 1622. g. postao stalnim članom engleskog dvora te od Jakova I. dobio plemićku titulu. Nakon sloma monarhije povukao s ženom 1643. g. na imanje njezina brata, švicarskog protestanta Theodorea Turqueta de Mayernea, u Aubonnei u Švicarskoj, gdje je živio do smrti.

Hrvatski jezik bio jedan od diplomatskih jezika Otomanskog carstva 16. stojeća, budući da su 1530. na pregovorima sa sultanom Sulejmanom iako je naredba kralja Ferdinanda bila da Nikola Jurišić, grof Jozsef Lamberg i Benedikt Kuripečić govore njemački, razgovori sa sultanom Sulejmanom i velikim vezirrom Ibrahim pašom vođeni na hrvatskom jeziku.

DUBROVAČKA REPUBLIKA

U povijesti hrvatske diplomacije posebno mjesto pripada Dubrovačkoj Republici, ne samo iz razloga što je bila zasebna država (1358.–1808.) s vlastitom diplomacijom, već i zbog toga što se, u složenu geopolitičkom okruženju, stoljećima služila diplomatskim umijećem kako bi održala slobodu i (razmjernu) samostalnost.

Prema Ibleru suvremena vanjska politika Republike Hrvatske puno toga duguje srednjovjekovnoj diplomaciji, posebno diplomaciji Dubrovačke Republike koja je bila organizirana, institucionalizirana i tehnički razvijena (Ibler, 2006: 477). Navedenu tezu potvrđuje i Berković koji kaže kako je kulturna i diplomatsko – politička baština Dubrovačke Republike bila značajan čimbenik u procesu integracije hrvatske nacije, koji je uslijedio u 19. i 20. st., kao poveznica u naporima za uspostavljanje suvremene hrvatske države (Berković, 2009: 205).

Usmjerenost dubrovačke diplomacije mijenjala se ovisno o tome koji su međunarodni čimbenici bili najsnažniji, no posebne su naravi i stalniji bili odnosi s Osmanskim Carstvom kao državom čiju je vrhovnu vlast Dubrovnik priznavao tijekom nekoliko stoljeća.

Premda je od Mehmeda Osvajača Republika izgubila svoju unosnu tranzitnu trgovinu srebra, taj gubitak nadoknadila je proširivanjem trgovine diljem

Balkana i dobivanjem monopola u svojoj tradicionalnoj ulozi izvoznika robe – kože, vune i voska u Italiju (Inalcik, 1998: 114).

Među najvećim uspjesima dubrovačke diplomacije:

- Višegradski ugovor s Ludovikom Anžuvincem 1358. g.
- očuvani skladni odnosi s velikim silama u doba sukoba na Sredozemlju 1570.–71. g.,
- odolijevanje mletačkim pritiscima potkraj XVII. st.,
- ponovno približavanje Osmanskomu Carstvu 1737. g., otkako se u austro-turskom ratu Dubrovnik priklonio suprotnoj strani.
- Poznato je i vječito rivalstvo, bolje rečeno zavist Mletačke Republike koja je dugi niz godina polagala suvereno pravo na Jadran, a Dubrovnik je realno predstavljao prijetnju njihovim ekspanzionističkim težnjama. Osnaživanjem Engleske, Francuske i dr. sila izvan Jadrana, Mlečani su postajali agresivniji i ljubomorniji s obzirom na svoj položaj na Jadranu. Dubrovačka Republika u tom razdoblju biva izložena konstantnim pljačkama i napadima Mletaka.

Mlečani nisu prezali ni pred čim; koristili su spletke, prijetnje, ucjene i sve čega su se u danom trenutku dosjetili kako bi osujetili Dubrovčane u širenju trgovine i bogaćenju Republike. Najviše od svega su htjeli i nadali se propasti Dubrovnika, no povijest je ispisala neke druge stranice. Naime, punih devet godina prije propasti Dubrovačke Republike propala je Mletačka. Dubrovčani su zato i u odnosima s mnogo jačim, opasnijim i neposrednijim neprijateljima igrali na kartu mudrosti, pa je Republika njihovoj agresivnosti suprotstavila svoju miroljubivu politiku, njihovoj sili razum i razbor, a njihovim spletkama diplomaciju (Harris, 1998: 79).

Vanjsku politiku Republike oblikovalo je **Vijeće umoljenih (Senat)**: određivalo je njezine smjernice, biralo diplomatske predstavnike, davalo im naputke i primalo izvješća.

Knezu, okruženu **Malim vijećem**, pripadala je najistaknutija uloga u protokolarnim prigodama, pri prijemu stranih diplomatskih predstavnika i preuzimanju vjerodajnica.

Osoblje kancelarije, na čelu s **državnim tajnikom**, obavljalo je **pomoćne administrativne poslove i vodilo arhiv**.

Dubrovačka Republika je vodila miroljubivu politiku bez osvajačkih pretenzija. Dobro utvrđene zidine su stoljećima odvrćale potencijalne napadače. Vojni ustroj se sastojao od vojnika plaćenika – barabanata – regrutiranih iz drugih hrvatskih područja, soldata – također vojnika plaćenika iz redova Dubrovčana te bombardiera – pripadnika topništva regrutiranih iz redova obrtnika (Berković, 2009: 58).

Političko vodstvo Republike, knez i članovi Velikog vijeća, Malog vijeća i Vijeća umoljenih (Senata) odgovorno su vodili vanjsku politiku, svjesni njene uloge u opstanku i prosperitetu Republike (Ibler, 1998: 52).

Dubrovačka je Republika diplomatske predstavnike pretežno određivala za pojedinu misiju, najčešće ih birajući iz redova plemstva, a prigodno i uglednoga građanstva i službeničkog osoblja.

Svi dubrovački diplomatski predstavnici i konzuli, djelovali su po strogim uputama Senata koje bi Senat temeljito načinio i raspravio prije samog imenovanja izaslanika. Upute su bile precizne i konkretne, ponegdje ostavljajući izaslaniku mogućnost da se vodi intuicijom i zapaženjem (ukoliko dane okolnosti tako nalažu). Osim redovnog slanja izvješća tijekom njihova boravka u inozemstvu, diplomatski predstavnici (samo izvanredni) podnosili su i završna izvješća (Zubčević, 1998: 239).

Trajnije je naravi bilo poslanstvo »poklisara harača«, koji su svake god. (od 1703. g. svake treće) nosili danak u Carigrad, uređujući usput cio niz tekućih diplomatskih pitanja.

Tek **potkraj XVII. st.** Republika počinje postavljati stalne predstavnike u glavnim europskim središtima, svrstane u nekoliko razreda (opunomoćeni ministar, otpravnik poslova, agent).

Dubrovnik je puno pozornosti poklanjao samom ceremonijalu, o čemu svjedoče dvije knjige propisa o ceremonijalu iz 18. stoljeća. Ceremonijal je sistematizirani čitav niz primjera, obrazaca i presedana kojim su se služile državne institucije u brojnim svečanostima, vjerskim blagdanima, procesijama, festi Sv. Vlaha i drugim prigodama u javnom dubrovačkom životu (Lonza, 1998: 170).

Za pribavljanje obavijesti i uspostavljanje kontakata Republika se koristila vrlo razgranatom mrežom trgovaca i drugih Dubrovčana; od svakoga tko bi se kakvim poslom našao u stranome svijetu očekivalo se da izvješćuje svoju vladu u uočenim prilikama i glasinama. Povjerljive su obavijesti bile odlučujuće za ispravno usmjeravanje vlastite vanjske politike te visokocijenjena roba na međunarodnome političkom tržištu.

Dubrovačkoj diplomatskoj praksi nije bilo strano upućivanje važnih informacija dvjema suprotstavljenim stranama. Pokloni i napojnice bile su sastavnim dijelom diplomatskih običaja.

Jezik dubrovačke diplomacije bio je talijanski, u nastupima pred osmanskim vlastima povremeno i hrvatski.

Dubrovačka Republika školovala je vlastite prevoditelje i tumače za turski jezik (dragomane) te raspolagala kurirskom službom.

Već od XV. st. u diplomatskoj se prepisci, prema potrebi, upotrebljavalo šifriranje.

Zaključno, Dubrovačka Republika je bila istinski međunarodni subjekt te se iz mnogobrojnih opisa povjesničara, pravnika i ostalih koji su se bavili tematikom ustroja Republike i njene vanjske politike dobiva više nego čvrst dojam da organi Republike (Veliko vijeće, Vijeće umoljenih, Malo vijeće, knez) nipošto nisu bili, a pogotovo ne u doba najvećeg uspona Republike, produžena ruka bilo čije vlasti ili političkih snaga izvan Republike (Ibler, 1998: 50). Premda postoje teze kako Dubrovačka Republika nikada nije u cijelosti bila samostalna i neovisna, neosporna je činjenica kako diplomaciju Dubrovačke Republike možemo smatrati temeljem suvremene hrvatske diplomacije, ali i iznimnim dijelom hrvatske povijesti u kontekstu povijesti Europe, diplomacije i diplomatske prakse uopće.

HABSBURŠKA MONARHIJA, DRŽAVA SHS, KRALJEVINA JUGOSLAVIJA, NDH, SFRJ

Državnopravni položaj Hrvatske u okviru Habsburške Monarhije bio je takav da njezine institucije vlasti nisu sudjelovale u vođenju vanjske politike.

Neki elementi diplomatskih aktivnosti postojali su u djelovanju Jugoslavenskog odbora 1915.–18. g. (kojemu su većina članova bili Hrvati, među njima najistaknutiji F. Supilo i A. Trumbić), a pogotovo za kratkotrajnog postojanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba (29. X – 1. XII. 1918.).

Za Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1918.–1929. g.), odnosno Kraljevine Jugoslavije (1929.–1941. g.), država je bila unitarna, a to nije izmijenjeno ni davanjem posebnog položaja Banovini Hrvatskoj (1939.–1941. g.).

U cijelome tom razdoblju u jugoslavenskoj su diplomaciji djelovali i poneki Hrvati, no dominirali su srpski kadrovi odani režimu.

Za II. svjetskog rata **Nezavisna Država Hrvatska** uspjela je uspostaviti diplomatske odnose jedino s državama vezanima uz Sile osovine.

Institucije vlasti koje su izrasle iz antifašističkog pokreta, već su za rata uspjele ostvariti diplomatske kontakte (1943. g.), a ubrzo postići priznanje i uključenje u međunarodne organizacije (1945. g.). Nakon prekida sa sovjetskim blokom (1948. g.), socijalistička je Jugoslavija u razdoblju hladnoga rata bila uključena u »Pokret nesvrstanih«, u kojem je važnu ulogu imao jugoslavenski predsjednik J. Broz Tito.

Federativno uređenje Jugoslavije značilo je da su u diplomatskim odnosima djelovale savezne institucije u kojima su bili zastupljeni predstavnici svih federalnih jedinica. Unatoč tomu što je nekolicina Hrvata u diplomaciji socijalističke Jugoslavije izgradila značajne karijere (npr. V. Velebit, B. Lončar) Hrvatska nije bila ravnopravno zastupljena.

REPUBLIKA HRVATSKA

Uspostavom Republike Hrvatske kao suverene i samostalne države (1991.) stvara se cjelovit sustav institucija za vođenje hrvatske vanjske politike i održavanje međunarodnih odnosa.

Hrvatska je uspostavila diplomatske odnose s gotovo svim važnijim državama i međunarodnim organizacijama, članica je UN-a (od 1992.), Vijeća Europe (od 1996.), i Europske unije (od 2013.), zastupljena je stalnom misijom pri UN-u i UNESCO-u.

Vanjska politika u djelokrugu je predsjednika RH, Vlade i Sabora. Ministarstvo vanjskih poslova dio je državne uprave zadužen za obavljanje političko-diplomatskih, konzularnih i dr. stručnih poslova radi ostvarivanja vanjske politike.

Izgrađena je mreža diplomatskih predstavništava, a radi stručnog osposobljavanja diplomatskog osoblja od 1995. djeluje jednogodišnja Diplomatska akademija.

6.1.3. Diplomatsko i konzularno pravo

Od samih početaka diplomacije javlja se pitanje zaštite poslanika s ciljem neometanog obavljanja njihovih dužnosti (teorija funkcionalne nužnosti).

S razvojem stalnih diplomatskih predstavništava u 15. stoljeću i prihvaćanjem prakse od strane većine aktera međunarodne zajednice, pravila zaštite poslanika postala su dio običajnog međunarodnog prava.

Usvajanjem Bečke konvencije o diplomatskim odnosima iz 1961. godine, koja predstavlja kombinaciju kodifikacije i progresivnog razvoja međunarodnog prava, standardizirala se praksa primanja diplomatskih predstavnika te kodificiralo običajno međunarodno pravo vezano uz diplomatske imunitete.

Istovremeno s jamčenjem imuniteta diplomatskim predstavnicima javljaju se i slučajevi njihove zloupotrebe s obzirom na različite mogućnosti interpretacije članaka Bečke konvencije.

Razvoj diplomatskih odnosa rezultirao je potrebom zaštite diplomatskih predstavnika, prvenstveno "od vlasti države primateljice, kako bi nesmetano mogli obavljati svoje dužnosti" (Berković, 2006: 101).

Slanjem poslanika u misije za vrijeme Stare Grčke i Rima raslo je uvjerenje kako "nije moguće održavati diplomatske odnose ukoliko postoji strah od uhićenja zbog stavova koje predstavljaju poslanici ili zbog stvarnog ili izmišljenog kaznenog djela koje im se stavlja na teret" (Vrđuka i Magušić, 2010: 249).

S vremenom su se razvila pravila međunarodnog prava o položaju državnih predstavnika u inozemstvu, odnosno njihov položaj bio je definiran međunarodnim običajnim pravom, uz izuzetak Bečkog pravilnika o rangu diplomatskih predstavnika iz 1815. godine koji je regulirao pitanje njihovog prvenstva (Andrassy i dr. 2012: 10).

Kroz diplomatsku praksu identificiran je niz običajnih međunarodnih pravila o diplomatskim privilegijama i imunitetima, koji je kodificiran Konvencijom o povlasticama i imunitetima Ujedinjenih naroda iz 1946. godine

(MVEP, 2017a), Konvencijom o privilegijama i imunitetima specijaliziranih ustanova Ujedinjenih naroda iz 1947. godine (MVEP, 2017b), Bečkom konvencijom o diplomatskim odnosima iz 1961. godine¹ (MVEP, 2017c), Bečkom konvencijom o konzularnim odnosima iz 1967. godine (MVEP, 2017d), Konvencijom o specijalnim misijama iz 1969. godine i Bečkom konvencijom o predstavljanju država u njihovim odnosima s međunarodnim organizacijama univerzalnog karaktera iz 1975. godine.

Diplomatsko i konzularno pravo

“Diplomatsko i konzularno pravo skup je odredaba međunarodnoga prava koje se odnose na prava i dužnosti država u svezi s diplomatskim odnosima, funkcijama i privilegijama te imunitetima diplomatskih predstavništava i diplomatskog osoblja, kao i drugih članova diplomatskog predstavništva” (Berković, 1997: 15).

Diplomatski imuniteti i privilegije

“Diplomatski imuniteti i privilegije podrazumijevaju povlastice i izuzeća koje pozitivno međunarodno pravo priznaje i jamči diplomatskom predstavništvu države šiljateljice, odnosno članovima njegovog osoblja te članovima njihovih obitelji, radi osiguranja djelotvornog obavljanja funkcija” (Berković, 2006: 101).

Globalizacijom, povećanjem broja diplomatskih predstavništava i diplomata, novim oblicima komunikacije koja postaje javnija, dostupnija i brža mijenja se i način obavljanja diplomatskih poslova i zadaća te samim time i načini zaštite diplomatskog imuniteta i privilegija. U 21. stoljeću morat će se naći načini, a vjerojatno i mijenjati određeni ustaljeni i poznati protokoli.

6.2. Diplomatski imuniteti i privilegije značaj kroz povijest

Najranija dokumentacija koja analizira odnos prema stranim poslanicima i njihovom imunitetu potječe s Bliskog istoka.

U drevnoj Indiji poslanicima su bili jamčeni određeni imuniteti i privilegije te su smatrani svetima. U Staroj Grčkoj samo su heraldi (kerykes), kao izaslanici bogova, bili u potpunosti nepovredivi, što predstavlja osnovu današnjeg koncepta diplomatskog prava, dok su izaslanici mogli biti kažnjavani za “zločine” koje su počinili. Ukoliko su bili uspješni u pregovorima, nagrađivani su vijencem divlje masline i besplatnim obrokom, a svoje su izvješće s putovanja predstavljali javnosti (Bederman, 2004: 97). Svatko tko je ozlijedio heralda ili se miješao u njegove poslove bio je oštro kažnjen.

Za Grčku se vežu i najraniji oblici diplomatskih imuniteta, koji su uključivali nepovredivost izaslanika, pravo na azil, primirje za pokapanje mrtvih te suspenziju nasilja za vrijeme trajanja Olimpijskih igara i događaja od religijske važnosti.

Međutim, pravila kojima su se određivali diplomatski imuniteti nisu se previše razvila s obzirom na nepovjerenje koje je vladalo među grčkim gradovima državama i općenitu sumnjičavost prema diplomatima.

Doprinos Rimljana međunarodnim odnosima manji je od onog Grka zbog želje za dominacijom. Stoga se može zaključiti kako su oni organizacijski unaprijedili grčku praksu, a diplomatski imuniteti su postali zastupljeniji.

Za vrijeme Republike razvili su pravila oko prijema poslanika, a imunitet je garantiran i njihovoj pratnji. Stvaranje Carstva ojačalo je ulogu poslanika, koji su polagali račune caru, a međunarodni odnosi temeljili su se na sili. Za vrijeme Bizanta umjesto sile, diplomacija je postala dominantan način ostvarivanja interesa u međunarodnim odnosima.

Rimsko pravo, barbarski kodeksi i kanoni crkve priznavali su značaj diplomatskog imuniteta.

Diplomacija Bizanta utjecala je na europsku diplomaciju posebno po pitanju protokola i ceremonijala. Primjerice, poslanici su srdačno dočekivani i ispraćani, pokazivala se raskoš Carstva kako bi se prikriilo njegovu vojnu slabost, poslanici su bili nepovredivi, kao i njihova pratnja te imovina. Nisu bili odgovorni za nikakve zločine koje su počinili prije, već samo za vrijeme trajanja misije.

U 13. i 14. stoljeću, s jačanjem suverenih država, jačala je i diplomatska aktivnost. Primjerice, talijanski gradovi države počeli su uspostavljati stalna poslanstva u drugim dijelovima Europe.

Tijekom 16. i 17. stoljeća dolazi do snažnijeg razvoja imuniteta i privilegija poslanika koji su se vezali uz teoriju osobne reprezentativnosti, funkcionalnu teoriju i teoriju eksteritorijalnosti.

Već do 18. stoljeća europske države su značajno razvile međunarodno običajno pravo vezano uz privilegije i imunitete diplomatskih predstavnika.

Zatim je na **Bečkom kongresu 1815. godine** inicirana ideja stvaranja novog regulatornog sistema koji će odrediti klasifikaciju diplomatskih agenata.

Usvojeni **Bečki pravilnik o rangju diplomatskih predstavnika** uređivao je pitanje prvenstva između raznih diplomatskih predstavnika.

Sljedeći **pokušaj kodifikacije pravila diplomatskih imuniteta nastupio je 1895. godine** s nacrtom konvencije Instituta za međunarodno pravo, koji je predviđao da diplomati uživaju eksteritorijalnost, ukinutu 1829. godine. Zatim je **1927. godine** Komitet eksperata za progresivnu kodifikaciju međunarodnog prava Lige naroda donio izvještaj koji je analizirao običajno pravo diplomatskih privilegija i imuniteta.

Na zasjedanju Panameričke unije u Havani 1928. godine predstavljen je prijelazni instrument do nove sveobuhvatne kodifikacije. U preambuli Havanske konvencije (Havana Convention on Diplomatic Officers), usvojene na šestoj

konferenciji američkih država 1928., istaknuto je kako diplomati ne bi trebali zahtijevati imunitete koji nisu ključni za obavljanje njihovih službenih funkcija (funkcionalna teorija).

Konvencija je među državama strankama vrijedila kao partikularno pravo i trebala je služiti kao svojevrsni standard, dok bi države posebnim ustupcima mogle proširiti određene privilegije.

Drugi važan dokument je **Harvardska konvencija iz 1932. godine** (Draft Convention on Diplomatic Privileges and Immunities) kao uzorak prema kojem je donesena Bečka konvencija iz 1961. godine. Među ostalim, predstavljala je prvi pokušaj određivanja jasne razlike između službenih i neslužbenih djelovanja, negativnih i pozitivnih dužnosti države primateljice vezanih uz zaštitu diplomatskog predstavništva, te "priznanje doktrine univerzalne slobode diplomatskog komuniciranja".

Nakon usvajanja Rezolucije 685 Opće skupštine Ujedinjenih naroda **1957. godine** Međunarodna pravna komisija dobila je zadatak izrade nacrtu konvencije o diplomatskim odnosima. Opća skupština je kodifikaciju običajnog međunarodnog prava smatrala nužnim preduvjetom poboljšanja odnosa među državama.

Od 2. ožujka do 14. travnja 1961. godine izaslanici osamdeset i jedne države i predstavnici pojedinih međunarodnih organizacija okupili su se u Beču na Konferenciji Ujedinjenih naroda o diplomatskim odnosima i imunitetima "kako bi stvorili međunarodni konsenzus oko imuniteta i privilegija diplomata".

Bečka konvencija predstavljala je reakciju na apsolutni imunitet koji je bio jamčen diplomatima kroz godine. Priznajući funkcionalnu teoriju kao dominantnu, fokus se pomaknuo od osobe diplomata na njegovu funkciju u diplomatskom predstavništvu. "Bečka konvencija o diplomatskim odnosima postojeće je međunarodno opće običajno pravo pretočila u ugovorni pisani oblik te zajedno s Bečkom konvencijom o konzularnim odnosima iz 1963. godine smanjila mogućnost kontradiktornih tumačenja građe i unijela više sigurnosti u međudržavne diplomatske odnose" (Berković, 2006: 56).

U svezi pitanja koja nisu određena Konvencijom, koja ima 53 članka i uređuje većinu aspekata diplomatskog imuniteta, slijede se pravila međunarodnog običajnog prava.

6.3. Imuniteti diplomatske misije

S obzirom na to da su diplomatski imuniteti neophodni za normalno funkcioniranje diplomatske misije, može se zaključiti kako je osnovna dužnost države primateljice diplomatskom osoblju osigurati prostor u kojem će djelovati, te njegovu nepovredivost. Ona isto tako mora voditi računa da ne dođe do bilo

kakvog oštećenja diplomatskih prostorija ili nasilnog ulaska u iste. U diplomatske prostorije smije se ući samo uz pristanak šefa misije.

Diplomatske prostorije danas se više ne smatraju "državom u državi" pa se tako ni ne priznaje pravo diplomatskog azila, osim u nekim državama Latinske Amerike.

Činjenica da diplomatski azil nije uvršten u Bečku konvenciju i da nije univerzalno priznat kao pravni koncept dodatno komplicira njegovu primjenu te je stoga reguliran običajnim pravom ili posebnim ugovorima između države šiljateljice i države primateljice u skladu s člankom 41. Bečke konvencije.

Uz nepovredivost diplomatskih prostorija, **nepovredivi su arhiv i dokumenti diplomatskog predstavništva**. To vrijedi i u slučaju prestanka diplomatske misije ili u slučaju ratnog stanja.

Bečka konvencija člankom 27. određuje **slobodu komuniciranja kao diplomatski imunitet**. Prema spomenutom članku, država primateljica dopušta, ali i štiti svu službenu diplomatsku komunikaciju. Diplomatsko predstavništvo pri tome može upotrijebiti sva prigodna sredstva (diplomatsku poštu, kodirane poruke).

Kod diplomatske pošte, razlikujemo **diplomatsku valizu** (bez pratnje kurira) te **kurirsku poštu** koja se šalje uz pratnju diplomatskog kurira (diplomatski teklić).

"Svi članovi diplomatskog predstavništva uživaju određena izuzeća i povlastice. Njihov je cilj uspješno obavljanje dužnosti predstavnika svojih država. Shodno tome, sva izuzeća i povlastice su im dodijeljene od strane države primateljice i sami ih se ne mogu odreći. Može im ih oduzeti vlada koja ih je dodijelila, pa i protiv volje osobe koja ih uživa" (Berković, 2006:106-107).

Prema članku 29. Bečke konvencije, osoba diplomatskog predstavnika je nepovrediva. Država primateljica prema njoj se treba odnositi s poštovanjem te spriječiti bilo kakvu povredu njene slobode i dostojanstva.

Nepovredivost se također odnosi na sve što je vezano uz funkciju diplomatskog predstavnika, pa tako i na njegov stan, imovinu, spise i dopisivanje.

Ukoliko je riječ o diplomatskom predstavniku koji ima državljanstvo države primateljice ili stalno boravište, uživa imunitet samo u obavljanju službenih dužnosti (članak 38.)

Svaki diplomatski predstavnik uživa imunitet od kaznene sudbenosti prema kojemu ne može biti kažnjen, niti mu može biti suđeno.

Tako primjerice i kod djela usmjerenog protiv države primateljice, ona ne može učiniti ništa više nego spriječiti ga i obratiti se državi šiljateljici.

Također, diplomatski predstavnik uživa građansku, kao i upravu sudbenost.

Izuzetak (članak 36.) od tih imuniteta postoji ako se radi o stvarnopravnoj tužbi, koja se odnosi na privatne nekretnine predstavnika u državi primateljici;

kod nasljedno pravnih predmeta u kojima je diplomatski predstavnik izvršitelj oporuke ili pak kod tužbe koja se odnosi na profesionalnu i trgovačku djelatnost koju diplomatski predstavnik obavlja van službenih funkcija.

Uz navedena izuzeća, diplomatski predstavnik nije dužan svjedočiti.

Imunitet od kaznene, upravne i građanske sudbenosti uživaju, dakle, diplomatski predstavnici i članovi njegove obitelji koji žive u istom domaćinstvu te administrativno i tehničko osoblje i članovi njihovih obitelji, ukoliko nemaju državljanstvo države primateljice i nemaju u njoj svoje stalno boravište.

Poslušno osoblje diplomatskog predstavnika bez državljanstva države primateljice ili stalnog boravišta u njoj uživa samo imunitet za djela izvršena tijekom obavljanja funkcija.

Privatna posluga članova diplomatskog predstavništva, ukoliko se ne radi o državljanima države primateljice ili onima koji u njoj imaju stalno boravište, uživa privilegije i imunitete prema odluci države primateljice (članak 37.)

Svi navedeni imuniteti ne impliciraju da diplomatski predstavnik i ostali članovi misije ne moraju poštovati zakone države primateljice.

Osim privilegija i imuniteta, Bečka konvencija u članku 41. predviđa i *obveze diplomata*.

Sve osobe koje uživaju imunitete i privilegije dužne su poštovati zakone i propise države primateljice.

U članku 26. ističe se da je uz određene rezerve država primateljica obvezna svim članovima diplomatskog predstavništva **osigurati slobodu kretanja i putovanja na njenom teritoriju**. Zabranjena područja se mogu odnositi, primjerice, na vojne zone.

Potom članak 36. ističe kako će država primateljica **dopustiti unošenje i izuzeće od svih carina, pristojbi i davanja predmeta namijenjenih osobnoj upotrebi diplomatskog predstavnika**, kao i onih namijenjenih službenoj upotrebi predstavništva. Država primateljica može uvesti kvote koje se prvenstveno odnose na alkoholna pića, cigarete ili gorivo.

Druga obveza definirana u članku 41., stavak 1., ističe kako su sve osobe koje uživaju imunitete i privilegije dužne suzdržati se od miješanja u unutarnje poslove te države. Prema članku 42. diplomatski predstavnik ne smije obavljati u državi primateljici profesionalnu ili trgovinsku djelatnost u svrhu stjecanja osobne zarade.

“Globalizacijom i širenjem mreže diplomatskih predstavništava zabilježeno je i povećanje zloupotreba diplomatskih imuniteta i povlastica” (Berridge, 2007: 23).

Primjeri zloupotrebe sežu od onih minimalnih, ili ne tako opasnih, primjerice, korištenja diplomatske pošte radi prijenosa dobara koji nisu nužno u svrhu

diplomatske službe, prenošenja hrane ili odjeće koja nije dostupna u određenoj državi ili nakita radi preprodaje, do najtežih zločina.

Nerijetko se događa da vozači diplomatskih vozila ne plate kazne za parkiranje ili prekrše ograničenje brzine.

Slučajevi nepropisnog parkiranja diplomatskih vozila i neplaćanja parkiranja učestali su u New Yorku. Prema nekim procjenama, diplomati pri Ujedinjenim narodima dosegli su broj kazni čiji bi sveukupan iznos bio oko 16 milijuna dolara (podatak za 2014. godinu).

Slučaj veleposlanika Gruzije u SAD-u iz 1997. - Veleposlanik Gruzije je pijan skrivio nesreću u Washingtonu u kojoj je bilo smrtno stradalih. SAD su tražile od Gruzije da se sklada s člankom 32. Bečke konvencije odrekne imuniteta od sudbenosti za diplomatskog predstavnika. Gruzija je pristala i diplomat je osuđen za ubojstvo i na zatvorsku kaznu. (Morris, 2007: 608).

Slučaj ruskog diplomata u Kanadi iz 2001. - ruski diplomat u Kanadi ubio je pješaka u pijanom stanju. Kanada je tražila da se Rusija odrekne imuniteta, što je odbijeno. Međutim, u skladu sa člankom 31. Bečke konvencije imunitet od sudbenosti države primateljice ne izuzima diplomatskog predstavnika od sudbenosti države šiljateljice. Osuđen je u Rusiji na četiri godine. (Ibid)

Slučaj diplomata Zambije u Londonu iz 1985. - londonska policija uhitila je osobu s oko dva kilograma heroina. Trag ih je naveo na adresu tadašnjeg trećeg tajnika ambasade Zambije. Policija nije znala o čijoj se adresi radi pa je počela s pretragom kuće, no nakon što se saznalo da se radi o osobi s diplomatskim imunitetom, istraga je zaustavljena. Kako je postojala velika sumnja da je tajnik uistinu upleten u prodaju droge, Foreign Office je zahtijevao ukidanje njegova imuniteta kako bi mogli nastaviti s istragom. Na kraju je zambijski predsjednik tako i postupio.

Slučaj Ishe Aden Mudey, Somalijke koja je obavljala posao kućne pomoćnice prvog tajnika Veleposlanstva Somalije u SAD-u. Nakon što se javno požalila da dvije godine nije imala slobodan dan niti je primala naknadu za svoj rad, SAD su joj dodijelile azil. Nepovredivost prostorija u mnogim slučajevima iskorištena je za prisilan rad poslužnog osoblja u diplomatskom predstavništvu.

Jedan od najpoznatijih primjera zloupotrebe imuniteta i privilegija pucnjava je iz Veleposlanstva Libije u Londonu iz 1986. godine kada je ubijena britanska policajka Yvonne Fletcher. Sedamdesetak prosvjednika okupilo se ispred libijskog veleposlanstva kako bi održali mirne demonstracije protiv politike libijskog revolucionarnog pukovnika Muammara Gadafija. Odjednom su se začuli pucnjevi u smjeru gomile, pri čemu je ranjena policajka i sedam civila. Britanija je zatražila dozvolu za ulazak u veleposlanstvo i provođenje istrage, no Libija je to odbila pozivajući se na nepovredivost prostorija navedenu u Bečkoj

konvenciji. Još veći problem bio je što Britanci nisu znali tko se sve nalazi u zgradi jer libijska vlada nije na ispravan način notificirala članove diplomatskog predstavništva. Nažalost, policajka Fletcher preminula je od zadobivenih ozljeda, a britanska vlada odlučila je prekinuti diplomatske odnose s Libijom. Veleposlanik i ostali članovi diplomatskog predstavništva otpraćeni su u zračnu luku pod uvjetom da njihova diplomatska prtljaga neće biti pregledavana. Nakon naknadne pretrage diplomatskih prostorija, gotovo se sa sigurnošću utvrdilo da su pučnjevi upućeni iz tog smjera. Nitko nije osuđen za ubojstvo Yvonne Fletcher, no 1999. libijska vlada ipak je odlučila obešteti njenu obitelj. *Iz ovog primjera vidljivo je da je britanska vlada poštovala nepovredivost diplomatskih prostorija, osobnu nepovredivost i nepovredivost diplomatske prtljage. S druge strane, libijski diplomatski službenici zloupotrijebili su te dobivene imunitete.* (Nelson, 1988: 494-520)

Slučaj Assange - Koncept diplomatskog azila stoga može se zloupotrebiti kako bi netko izbjegao pravdu. Najrecentniji primjer slučaj je Juliana Assangea za kojim je izdan europski uhiđbeni nalog na osnovi optužbi za silovanje i seksualni napad. Assange je ušao u prostorije veleposlanstva Ekvadora i postao je nedostupan za uhićenje. Ekvador tvrdi da mu je pružio zaštitu vođen utemeljenim strahovima da bi bio proganjan zbog svojih političkih stavova. S obzirom da Velika Britanija ne priznaje diplomatski azil i nije pod nikakvom međunarodnom obvezom da to učini, Assange uživa zaštitu s obzirom na nepovredivost prostorija veleposlanstva. *Danas se samo u državama Latinske Amerike daje utočište osobama koje se skrivaju od političkog progona. Takvo pravo azila temelji se na partikularnom običajnom pravu ili ugovornom pravu.* (Bonello, 2014.)

Slučaj Teheranske talačke krize - U slučaju teheranske talačke krize, povrijeđena su dva imuniteta, a to su osobna nepovredivost diplomatskog predstavnika i nepovredivost diplomatskih prostorija.

U razdoblju Hladnog rata, dok su vladale tenzije između Istoka i Zapada, 1977. godine na vlast u Sjedinjenim Američkim Državama dolazi Jimmy Carter, kao nasljednik Geralda Forda. Vrlo brzo se vidjelo da je njegova politika drugačija od one njegovih prethodnika. Inzistirao je na ljudskim pravima kao najvažnijem načelu međunarodnih odnosa. To je ujedno bila i neka vrsta plana za povratak ugleda Sjedinjenih Američkih Država u svijetu nakon Vijetnamskog rata. Iako su ga neki smatrali blagim i nepoduzetnim predsjednikom, Carter je nastavio politiku usmjerenosti protiv istočnog bloka i nuklearnog naoružavanja. Još jedna ne tako povoljna činjenica bila je da je od svojih prethodnika naslijedio i dobre odnose sa iranskim šahom Mohammedom Rezom Pahlavijem koji je bio dugogodišnji američki saveznik kojeg su u suradnji s Britancima i postavili na vlast kako bi štito njihove interese u Perzijskom zaljevu.

Međutim, 1977. godine javlja se sve veće nezadovoljstvo među Irancima i počinju masovni prosvjedi i štrajkovi u državi, a posebice u glavnom gradu Teheranu. Iako je Carter najavio politiku poštivanja ljudskih prava, u slučaju Irana toga se nije pridržavao i podupirao je šaha bez prevelikih negodovanja.

Iranski narod bio je bijesan i htio je svrgnuti šaha s vlasti, a monarhiju transformirati u islamsku republiku pod vodstvom Ruholaha Homeinija. Mohamed Reza Pahlavi primoran je pod pritiskom naroda napustiti zemlju u siječnju 1979. godine, nakon čega je raspisan referendum te uspostavljenja Islamska Republika Iran.

U veljači 1979. godine došlo je do kratke okupacije američkog veleposlanstva, nakon čega je SAD smanjio broj osoblja, no veleposlanstvo je nastavilo s radom. Taj događaj ostao je zapamćen pod nazivom Valentine's Day Open House. U međuvremenu, šah se teško razbolio, a predsjednik Carter mu je u listopadu dozvolio da dođe na liječenje u SAD. Nepunih mjesec dana kasnije, 4. studenog 1979. godine, američko veleposlanstvo u središtu Teherana ponovno je okupirano.

S obzirom na to da su takva okupljanja prosvjednika bila česta, nitko od šezdeset i pet djelatnika veleposlanstva nije mislio da će se nešto neočekivano dogoditi. Ipak, oko tristo studenata počelo je preskakivati ogradu američkog veleposlanstva. Nakon što su provalili u veleposlanstvo, djelatnici su primijetili kako se radi o ozbiljnoj situaciji te su krenuli uništavati sve dokumente i uređaje za komunikaciju.

Ispred zgrade veleposlanstva, gomila je već uzela prve taoce kojima je povezom prekrila oči. Ista sudbina zadesila je i ostale unutar veleposlanstva. Tada je započela kriza. Homeini nije znao za plan studenata, no čim je saznao, izrazio im je veliku podršku.

Već taj čin najavio je ono što će uslijediti. Zarobljeno diplomatsko osoblje izlagali su psihičkim mučenjima, ponižavanju i prijetnjama. Nakon određenog vremena, čak su ih preselili u teheranski zatvor.

Sredinom studenog 1979. godine iz zatočeništva je pušteno trinaest žena i jedan muškarac, nakon što se ustanovilo da je jako bolestan, no svi ostali taoци, njih čak pedeset i dvoje, ostalo je u zatočeništvu puna 444 dana.

Šest pripadnika veleposlanstva uspjelo je pobjeći neposredno prije okupacije te se sakriti u Veleposlanstvo Kanade.

U siječnju 1981. godine svi preostali taoци su pušteni na slobodu. (Houghton, 2004) Carterova administracija odlučila je prekinuti diplomatske odnose s Iranom pozivajući se na povredu diplomatskog prava koje jamči imunitete diplomatskih predstavnika (članak 22. i članak 29. Bečke konvencije o diplomatskim odnosima). (Film ARGO – 2012.)

7. Protokol i ceremonijal u međunarodnim odnosima

John F. Kennedy je u svom inauguracijskom govoru naglasio kako „pristojnost nije slabost“, Bismarck je podsjećao kako se „čak i u objavi rata poštuju pravila lijepog ponašanja“

U međunarodnim odnosima i diplomaciji današnjeg vremena protokol predstavlja zasebni dio diplomatske djelatnosti sa specifičnim zakonitostima i ograničenjima. (Wood, Serres, 2004: 25)

Za obavljanje diplomatskih poslova svakako su najvažnije protokolarne odredbe o povlasticama i imunitetima jer štite nepovredivost diplomatskog osoblja, prostorija i pošte.

Općenito se protokol i ceremonijal shvaćaju kao dvije odvojene aktivnosti, ali u diplomatskom životu, na međunarodnim skupovima i u multilateralnim aktivnostima to su dvije vrlo isprepletene discipline

Obje teže **poznavanju formalnih protokolarnih normi i zahtijevaju diplomatsku suptilnost i političku vještinu.** Ceremonijal je strogo poštivanje običaja propisanih ili uobičajenih u službenim/svečanim prilikama. Pravila koja ravnaju ceremonijalom kodificira protokol. (Mikolić, 2004: 15)

Svečanost obreda, širina primanja, tijek razgovora, dodjela odličja upućuju na stupanj na koji jedna i druga strana žele učiniti javnim svoj sporazum, suradnju i prijateljstvo.

7.1. Protokol

- francuski *protocole*: zapisnik, pravila ceremonijala
- srednjovjekovni latinski *protocollum*
- grčki *πρωτόκολλον*: prvi zalijepljeni list službenoga svitka papirusa

U diplomatskom i konzularnom pravu, kodeks pravila o rangu šefova diplomatskih misija, sadržan u *Bečkom pravilniku o rangu diplomatskih predstavnika* (1815.), koji dijeli šefove misija u tri razreda. (MVEP, 2017b)

U diplomaciji, protokol predstavlja skup pravila o diplomatskoj etiketi (oslovljavanja, itd.) koja se primjenjuju pri sastancima državnika i diplomata, kod svećanih primanja i ceremonija, u službenoj korespondenciji i dr.

Također, naziv za odjel u ministarstvu vanjskih poslova, ali i dr. državnim službama (sa šefom protokola na čelu) koji vodi brigu o tom ceremonijalu.

„Protokol je oblik hijerarhijskog reda, izraz uglađenog ophođenja među nacijama i kao što je pristojnost jedno od osnovnih pravila svakodnevnog života, tako je i protokol skup pravila ponašanja za vlade i njihove predstavnike u službenim i neslužbenim prilikama.“ (Wood, Serres, 2004:25)

Protokolarna pravila treba strogo poštivati i slijediti, a njihova primjena mora biti egzaktna i precizna. Dozvoljena su samo minimalna odstupanja. Protokolarna pravila se ne smiju mijenjati iznenada i odlukama pojedinaca, mijenjaju se postupno pri čemu treba voditi računa o tome da protokolarna pravila ipak donosi poglavar države ili vlada, te da su ona propisana i utvrđena određenim aktima. Odstupanja i izuzeci od strogo utvrđenih i propisanih protokolarnih pravila dopuštena su u iznimnim situacijama i to u slučajevima samo ako se sama protokolarna procedura ne može provesti ni na jedan drugi prethodno utvrđeni način.

Protokol rješava pitanje reda prvenstva (presence), ceremonijala i etikete, organizacije sadržaja i ceremonijala događaja ili događaja u kojemu sudjeluje poglavar države, predsjednik vlade ili ministar vanjskih poslova za vrijeme službenih posjeta visokih državnih dužnosnika iz drugih zemalja, ali isto tako uređuje i propisuje postupanja kod događaja u zemlji koji su od nacionalnog interesa.

Protokol sadrži i predlaže način provođenja procedure kao što je primanje, boravak i ispraćaj stranih državnih dužnosnika, stranih veleposlanika, ažurira diplomatsku listu, rješava pitanja iz područja povlastica, imuniteta i carinskih olakšica stranih diplomata akreditiranih u dotičnoj zemlji kao i članova međunarodnih organizacija.

U protokolarnu djelatnost spada i vođenje dosjea stranih kandidata za nacionalna odličja, priprema privole za strana odličja nacionalnih kandidata. Priprema i slanje notifikacija, vjerodajnica, opozivnih pisama, pisanja imenovanja i egzekviture.

Služba Protokola također brine o pošiljanju ugovora, konvencija i ratifikacijskih instrumenata

Protokolom su propisana i pravila koja određuje prednost među diplomatima na istom području.

Pod protokolom se podrazumjevaju i određeni međunarodni sporazumi, zbirka pisanih i običajnih normi međusobnog ponašanja država i njihovih predstavnika, te ustanove koje se bave primjenom propisanih normi.

Protokol koordinira svakodnevne aktivnosti državnih vlasti kao i stranih vlasti koje svoje službene dužnosti obavljaju prema uputama vlade (stalni i privremeni diplomati, konzuli i međunarodni dužnosnici).

Protokol definira način odvijanja javnih svečanosti, daje im metodu, ograničenja, ravnotežu i etiketu, definira pravila za razmjenu službenog i privatnog dopisivanja, način oslovljavanja i sve potrebno da svaka osoba dobije položaj i poštovanje koje mu pripada temeljem posla koji obavlja i koji mu daje to pravo. (Mikolić, 2002: 13)

7.2. Diplomatski protokol

Pravila i načela koja su države prihvatile potpisivanjem pojedinih konvencija i njihova primjena. Uključuje i poseban dio koji nazivamo ceremonijal.

Bečka konvencija o diplomatskim odnosima (1961) i Bečka konvencija o konzularnim odnosima (1963) čine temelj protokola. Zatim **zbirke propisa međunarodnog prava** kojima dodajemo i **običajne norme o međusobnom ponašanju država**, odnosno onih koji ih predstavljaju. U običajne norme ubrajaju se i općeprihvaćena načela i načini međuljudskog ponašanja u suvremenoj civilizaciji.

Pravila diplomatskog protokola uređuju i definiraju: red prvenstva, diplomatske susrete, konferencije i skupove, statusna pitanja, dodjelu ordena/odličja, predaju akreditivnog pisma /vjerodajnica, diplomatsko dopisivanje.

Uobičajena je praksa u tijelima državne uprave da se protokolom i ceremonijalom bavi posebna ustrojstvena jedinica unutar državnog tijela a to je obično služba protokola. U praksi su najčešći primjeri da je Protokol dio Službe za odnose s javnošću u pojedinom državnom tijelu.

Postoje i posebni samostalni uredi koji koordiniraju državnim protokolom na najvišoj razini primjerice Ured za protokol Vlade Republike Hrvatske i Ured za protokol predsjednika/ce Republike Hrvatske.

Državni protokol u Republici Hrvatskoj je u MVEP-u.

7.2.1. Protokolarna pravila

Protokolarnim pravilima želi se izraziti uljudnost kako među pojedincima tako i među odnosima pojedinih institucija i država. Temelj na kojem danas počivaju protokolarna pravila je **Bečka konvencija iz 1961. godine**. Bečka konvencija o diplomatskim odnosima kodificirala je običajno pravo o diplomaciji, objasnila ga i učvrstila, uredila njegov sadržaj te ga pokrenula u obliku multilateralnog ugovora.

Bečka konvencija o diplomatskim odnosima samo je minimum koji države i njihovi predstavnici moraju strogo poštovati. Nepoštivanje tog minimuma može izazvati ne samo diplomatske nesporazume nego i sporove među državama.

Potpisana je u Beču 18. travnja 1961. godine, a stupila je na snagu 24. travnja 1964. godine, kada su je ratificirale 22 države. Do kraja 1960-ih godina 90 država ju je ratificiralo ili pristupilo Konvenciji. U studenom 1975. godine Konvenciji pristupa komunistička Kina i tada ona dobiva potporu svih pet stalnih članica Vijeća sigurnosti UN-a. Do 1990. godine 177 država potpisalo je Konvenciju, do 2011. 188 država potpisalo je Konvenciju. (Mikolić, 2002:11)

Bečka konvencija o diplomatskim odnosima – najvažniji je funkcionalni pristup diplomatskim povlasticama i imunitetima (npr. nepovredivost prostora)

7.2.2. Provedba diplomatskih normi

Diplomatski odnosi uspostavljaju se razmjenom nota ili zajedničkom izjavom – samo suverene i međunarodno priznate države. Potrebna je suglasnost obje države (sporazum, razmjena nota i zajedničke pisane izjave).

Utvrđuje se razina diplomatskih predstavništava, razred voditelja odnosno šefa tih predstavništava. Uobičajena razina je veleposlanstvo (ambasada), a razred šefa veleposlanik (ambasador).

Prema Mikolić (2002) nakon uspostave diplomatskih odnosa i dogovora o otvaranju veleposlanstava ili poslanstva, uobičajeno je da država šiljateljica uputi u glavni grad države primateljice diplomatskog djelatnika niže razine koji će obaviti sve pripremne radnje kao što je organizacija poslovnih prostora, prostora za stanovanje veleposlanika (ambasadora), te otvoriti veleposlanstvo i organizirati dolazak veleposlanika (ambasadora).

Prije upućivanja nižerangiranom diplomatskom djelatniku, ministar vanjskih poslova daje „uvodno pismo“ (fra. lettre d'introduction) koje je adresirano na ministra vanjskih poslova države primateljice. Do dolaska veleposlanika taj djelatnik obavlja dužnost privremenog otpravnika poslova.

Nakon što su završeni svi pripremni poslovi i veleposlanik dobio agreman, pisano se o tome obavješćuje ministarstvo vanjskih poslova države šiljateljice.

Služba protokola ministarstva vanjskih poslova javlja mu podatke i sve protokolarnе detalje vezane za dolazak veleposlanika u glavni grad zemlje primateljice.

Otprovnik poslova notom o tome obavješćuje ministarstvo vanjskih poslova zemlje primateljice.

Novog veleposlanika dočekuje predstavnik protokola, a sve do predaje vjerodajnice on je u zemlji primateljici inkognito (nepoznat javnosti).

7.2.3. Vjerodajnice i kancelarsko pismo

Prema Zakonu o vanjskim poslovima za šefove diplomatskih misija prije njihova imenovanja od strane države šiljateljice potrebno je zatražiti od države primateljice Agrément (fr. privola, odobrenje). Privola se traži diskretno i neformalnim putem. Ako se u razumnom roku (jedan do dva mjeseca) ne dobije pozitivan odgovor, smatra se da privola nije dana. Država primateljica nema obvezu obrazložiti zašto nije prihvatila kandidata.

Zahtjev za privolu (Agrément) podnosi najčešće usmeno otpravnik poslova ili odlazeći veleposlanik države šiljateljice. Uz usmeni zahtjev prilaže se i pisani životopis kandidata za veleposlanika.

Privolu daje poglavar države primateljice, kada je privola dana imenovanje se može objaviti, tada Protokol pristupa izradbi vjerodajnice koja se podnosi na potpis poglavaru države. Nikako nije poželjno objavljivati ime kandidata prije nego li je dobio privolu (Agrément), to bi se moglo shvatiti kao vršenje pritiska na državu primateljicu što nikako nije cilj, a u krajnjoj liniji može rezultirati nedavanjem privole (Agrémenta).

Novoimenovani šef diplomatske misije/predstavništva najvišeg ranga (ambasador/veleposlanik, nuncij) prigodom preuzimanja dužnosti svečano i protokolom određenim postupkom predaje akreditivno pismo/vjerodajnice koje je uputio njegov šef države/državni poglavar.

Vjerodajnica je osobno pismo poglavara jedne države poglavaru druge države.

Akreditivno pismo (vjerodajnica) je isprava napisana u strogo formalnom obliku i konvencionalnim jezikom koja šefu diplomatske misije služi kao punomoć.

Vjerodajnica je posebnog oblika, sastavljena na kvalitetnom papiru u pravilu stalno istog protokolarnog sadržaja, ovjerena pečatom, suhim žigom ili naljepnicom sa suhim žigom. To pismo obično supotpisuje i ministar vanjskih poslova. Izvornik pisma stavlja se u omotnicu koja se blago zatvara žigom (naljepnicom), kako bi je poglavar države kad mu pismo bude predano mogao na mjestu otvoriti što oni u pravilu ne čine odmah.

Uz pismo sastavljeno na jeziku zemlje šiljateljice po protokolu se prilaže prijevod na jeziku zemlje primateljice ili na jeziku koji ona preferira (u pravilu je to engleski jezik, osim za frankofonske zemlje koje se služe francuskim jezikom.).

Uz izvornik pisma prilaže se i kopija koju šef misije predaje ministru vanjskih poslova, a po protokolu prije predaje izvornika poglavaru države. Redovni otpravnik poslova dobiva kabinetsko pismo (fra. letters de cabinet) ministra vanjskih poslova države šiljateljice koje je naslovljeno na ministra vanjskih poslova države primateljice.

Nakon što je za neku zemlju određen diplomata, on prvo mora pristupiti proučavanju povijesti te zemlje, njezine tradicije, institucija te političkog, gospodarskog i kulturnog sustava. To je osnovno znanje koje mu je potrebno kao temelji za njegov rad i djelovanje u zemlji primateljici. Kroz želju i sposobnost da upozna narod i zemlju u kojoj diplomatski djeluje, on u prvom redu iskazuje svoje osobno, a i poštovanje zemlje koju predstavlja prema zemlji primateljici.

U okviru njegovih aktivnosti poželjno je druženje sa građanima te zemlje, drugim diplomatima, novinarima, političarima, gospodarstvenicima te ljudima iz kulturnog i znanstvenog života zemlje. Na taj način on najbolje upoznaje gospodarske, društvene i političke prilike zemlje primateljice.

Diplomatski predstavnici ostaju u diplomatskoj misiji svoje države četiri godine, diplomatsku funkciju u pravilu napuštaju redovitim prestankom rada u diplomatskoj misiji.

Prestanak rada u diplomatskoj misiji može biti i druge prirode kao primjerice bolest, unapređenje u viši rang, proglašavanje diplomata personom non grata i sl. sukladno članku 9. Konvencije pojedina država primateljica nije dužna obrazložiti zašto je nekog diplomatu proglasila nepoželjnom osobom, razlozi mogu biti opravdani ili fingirani.

Prema Lapenda (2007) kod redovnog prestanka mandata šef diplomatske misije uručuje poglavaru zemlje primateljice opozivno pismo (fra. *Lettre de rappel*) kojim državni poglavar zemlje šiljateljice obavještava državnog poglavara zemlje primateljice o prestanku mandata šefa diplomatske misije.

Opozivno pismo ima ista konvencionalna obilježja kao i akreditivno pismo/vjerodajnice. Za stalnog otpravnika poslova opozivno pismo potpisuje i šalje ministar vanjskih poslova države šiljateljice ministru vanjskih poslova države primateljice.

U okolnostima uobičajenog prestanka diplomatske misije kada države ostaju u prijateljskim odnosima, kod predaje opozivnog pisma državni poglavar odnosno ministar vanjskih poslova u slučaju stalnog otpravnika poslova uzvraća zahvalnim pismom koje se zove rekreditiv (fra. *Lettres de créance*) u kojem se hvali dosadašnji diplomatski predstavnik ili stalni otpravnik poslova kao i sve diplomatske aktivnosti koje je poduzimao za vrijeme mandata svoje diplomatske misije.

Nakon prestanka mandata šef diplomatske misije i dalje uživa diplomatski imunitet, ali u razumnim rokovima.

Pri odlasku šef diplomatske misije cirkularnom notom obavještava diplomatski zbor u državi primateljici o prestanku svog mandata i u pravilu priređuje prigodni oproštajni koktel. U slučaju kada je šef diplomatske misije proglašen personom non grata ili zbog prekida diplomatskih odnosa, ne uručuje se opozivno pismo i ne priređuje se oproštajni posjet.

7.2.4. Red prvenstva – preseans

Prema Lapenda (2007), u svakoj vrsti komunikacije pojedinac je osjetljiv je na ophođenje okoline prema svom statusu. Isto pravilo vrijedi i kod međusobnog odnosa između država i njihovih predstavnika.

U svim službenim prilikama u međusobnim odnosima između država od posebne je važnosti Pravo prvenstva tj. rang ili preseans (fr. Préséance, red prvenstva).

„Red prvenstva uopće određen je položajem koji jedna osoba ima, najčešće privremeno, u državnoj hijerarhiji i u diplomatskom zboru“ (Mikolić, 2002: 101). Red državnog prvenstva obično određuje poglavar države u dogovoru s vladom, dok je red prvenstva u diplomatskom zboru reguliran međunarodnim propisima i običajima. Takav se red uspostavlja da bi se njime iskazala počast, ali i omogućilo nesmetano okupljanje dužnosnika na nekoj javnoj manifestaciji bez obzira na mjesto održavanja

Diplomacija još od davnih vremena poznaje pravo reda prvenstva, jedan od zgodnijih primjera iz prošlosti koji se odnosi na poštivanja načela prava jednakosti nalazimo prilikom potpisivanja Westfalskog mira iz 1648. godine kojim je okončan Tridesetogodišnji rat. (Mikolić, 2002: 101).

Potpisivanje mira odvijalo se na livadi pod okruglim šatorom i za okruglim stolom kojem su istodobno pristupili bez ikakvog reda prvenstva svi sudionici ceremonije.

Praksa organiziranja okupljanja, sastanaka, konferencija za okruglim stolom inače je zahvalna kao protokolarni običaj baš iz razloga jer su na taj način svi sudionici u istom pravnom položaju. (Mikolić, 2002: 101). Poslove i brigu o poštivanju reda prvenstva vodi državni protokol ili protokol ministarstva vanjskih poslova. Protokol je dužan strogo primjenjivati propisani redoslijed i na taj način svakoj osobi sačuvati osobno dostojanstvo i dostojanstvo njezina utvrđenog položaja.

Kod prava reda prvenstva strogo je zabranjena bilo kakva proizvoljnost u smislu pomicanja naprijed ili natrag, a najmanje u diplomatskom zboru. Proizvoljnost u rangiranju diplomatskih predstavnika bez obzira na diplomatsku listu nije dopuštena jer bi oni takav način mogli protumačiti kao namjerno rangiranje država koje diplomati zastupaju, a to bi ujedno značilo i kršenje međunarodnog prava jer su sukladno odredbama međunarodnog prava sve države ravnopravni subjekti. Prihvatanje jedinstvenog pravila ustrojavanja reda prvenstva unutar diplomatskog zbora je način njihovog ravnopravnog tretmana, dok je na međunarodnim skupovima pravilo da se taj red najčešće ustrojava abecednim redom.

7.2.5. Red prvenstva u diplomatskom zboru

Šefovi diplomatskih misija stranih zemalja i međunarodnih organizacija akreditiranih u istom mjestu ili glavnom gradu neke države čine diplomatski zbor. U širem smislu diplomatski zbor čine i članovi njihovih obitelji. Državni protokol svake države vodi ažurirani popis članova diplomatskog zbora i reda prvenstva u njemu.

Red prvenstva u svakoj kategoriji određuje se prema datumu predaje vjerodajnice, odnosno uvodnog pisma ministru vanjskih poslova. Prije Bečkog kongresa 1815. godine status reda prvenstva uređivan je na temelju vojne i političke moći pojedinih država. Tek na Bečkom kongresu 1815. godine određeno je da se diplomatski položaj određuje u okvirima istog ranga prema danu službene notifikacije dolaska u zemlju primateljicu (koji puta i prema satu dolaska ukoliko je istog dana bilo više dolazaka). To je izričito navedeno i u čl. 16 tč. 1. Bečke konvencije o diplomatskim odnosima. Članak 13. Bečke konvencije o diplomatskim odnosima propisuje da se redoslijed predaje akreditivnog pisma vjerodajnice ili njezinih vjernih kopija određuje prema datumu i trenutku dolaska šefa misije. Iz navedenih odredaba Bečke konvencije proizlazi načelo pravne jednakosti između država i smatra se da su sve države u pogledu prava prvenstva ravnopravne.

8. Trendovi i glavni akteri diplomacije 21. stoljeća

Diplomacija u 21. stoljeću postaje javna. Dostupnost informacija, brzina njihova širenja putem globalnih medija, tehnološki razvoj i napredak čine diplomaciju vidljivijom, operativnijom, a upravo zbog navedenih trendova i rad diplomata postaje učinkovitiji, no istovremeno traži i nova znanja i vještine.

U suvremenoj diplomaciji naglasak je na manjoj formaliziranosti, kako u odnosima, tako i u komunikaciji, stvaranju kontakata i poznanstava koji su neizostavan izvor informacija (Vukadinović, 2004: 105, 107). To naravno ne znači da su oblici klasične diplomacije u cijelosti napušteni.

U diplomatskoj komunikaciji iznimno je važno biti suzdržan, samouvjeren, ostvariti povjerenje kod druge strane, znati pravilno oslovljavati i titulirati osobu s kojom komuniciramo, biti fokusirani na jednu temu, ne koristiti se kompliciranim riječima i dugačkim rečenicama (Vukadinović, 2004: 159-162, 169). Sve su to načela klasične diplomacije koja svoju primjenu, uz prilagodbu suvremenim trendovima nalaze i u suvremenoj diplomatskoj praksi.

Ključni pojam diplomacije 21. stoljeća je komunikacija koja je i u klasičnoj diplomaciji njen osnovni alat. Komunikacija se temelji na interakciji i dijalogu, a znači sporazumijevati se, razmjenjivati i priopćavati određene informacije, iskustva, iznositi različita stajališta i osjećaje, verbalnim i neverbalnim sredstvima koja ovise o naravi situacije (Jönsson i Hall, 2003: 195, 201-203).

Povijesno gledajući, pojava telekomunikacije, kao prethodnice novih komunikacijskih modela, omogućila je razmjenu informacija na velike udaljenosti, karakteristične za suvremeno doba nove, moderne diplomacije (Berridge, 2007: 97-98). Suvremeni, tehnološki napredniji način komunikacije ne uključuje neverbalni aspekt, iako neverbalna komunikacija ima značajnu ulogu u diplomatskoj praksi,

te izostaje direktan kontakt "licem u lice" u prijenosu poruke, no istovremeno omogućava veću učinkovitost i brzinu reakcije što je za suvremenu diplomatsku djelatnost od iznimne važnosti.

Drugi ključni pojam je **globalizacija**.

Diplomacija je slijedila razvoj i kompleksnost država i globalnog okruženja. Povezanost globalizacije i diplomacije dovodi do proliferiranja novih, međunarodnih aktera (država) te se povećava opseg područja djelovanja i prihvaćanja diplomacije kao učinkovitog sredstva vanjske politike države (Matić i Mikac, 2010: 51–53).

Diplomacija se u 21. stoljeću nalazi u procijepu novih tehnologija i mogućnosti s jedne te očekivanja novih aktera, kao i unutarnjih društveno-političkih promjena s druge strane.

Jedan od glavnih izazova 21. stoljeća je interakcija s novim kvazidržavnim akterima koji su počeli dobivati na važnosti u suvremenoj diplomaciji kao što su primjerice transnacionalne korporacije, globalne udruge civilnog društva, nevladine organizacije, poglavito na području zaštite okoliša, međuvladine organizacije, udruženja. Njihovo djelovanje u određenim situacijama ima i značajan utjecaj na politike država te se samim time razvijaju i novi oblici diplomatske komunikacije, budući da se globalizacijom lokalni problem sve češće internacionaliziraju. To podrazumijeva ekonomski, socijalni, humanitarni, gospodarski te sve više i ekološki segment sigurnosnog pitanja i to postaju glavne teme međunarodnih konferencija. Dolazi do promjena na području sigurnosti, kao i do stvaranja novog, složenijeg, obrasca ponašanja (Berković, 2006: 191–194). Razvija se nova sigurnosna agenda, koja u središte pozornosti – umjesto države – sada stavlja sigurnost i suverenost pojedinca. U diplomatskoj profesiji uvode se nove teme za raspravu koje su rezultat globalizacije: izbjeglička kriza, siromaštvo, terorizam, prenapučenost, ekonomska kriza, liberalizacija svjetskog tržišta, kibernetičko (cyber) ratovanje, zaštita ljudskih prava te klimatska i ekološka pitanja i promjene. Dolazi do jačanja multilateralne diplomacije kao glavnog obilježja nove diplomacije. Stvara se novi učinkoviti pristup upravljanja sigurnosnim izazovima gdje se traži globalna integracija svih svjetskih aktera za efikasnije djelovanje i brže reakcije na novonastale krize (Matić i Mikac, 2010: 51–53). Sve su to izazovi koji su u suprotnosti s onim izazovima s kojima su se suočavali tradicionalni oblici diplomacije, a naziv tih novih sigurnosnih izazova s kojima se suočavamo u 21. stoljeću jest asimetrične prijetnje. One se razvijaju unutar neuspjelih i nestabilnih država čiji su sustavi nedovoljno djelotvorni, nedostaju im kapaciteti (financijska sredstva), a njihovom razvijanju pogoduje situacija kršenja humanitarnog prava, korupcija, fizička zlostavljanja civila (mučenje, silovanje, izgladnjivanje) te nepoštivanje temeljnih ljudskih prava (Matić i Mikac, 2010: 55–56). Međunarodni dokumenti kao što je Bečka konvencija o diplomatskim odnosima (1961), Bečka konvencija o konzularnim odnosima (1963)

i Povelja Ujedinjenih naroda (1945), nastali su u vrijeme koje nije poznavalo današnje sigurnosne izazove i kako učinkovito reagirati u takvim situacijama.

Unatoč ubrzanim promjenama u svijetu, gospodarski rast i razvoj nekog područja omogućuje podizanje životnog standarda te zemlje, a smanjuje se i suzbija daljnji razvoj siromaštva. Sve veći značaj gospodarske diplomacije rezultat je razvijanja tehnologije, masovnih medija komunikacije, liberalizacije svjetske trgovine, a sve to dovodi do sve jače integracije država na međunarodnoj razini (Berković, 2006: 183–185).

Globalizacija je utjecala na međunarodno okruženje i stvaranjem brojnih supranacionalnih organizacija poput NATO-a (North Atlantic Treaty Organisation), WTO-a (World Trade Organisation), UN-a (United Nations), EU (European Union) te pojave NGO-a (Non-governmental organisation). One zajedno predstavljaju mjesta okupljanja država na međunarodnoj razini i multilateralnu diplomaciju, koja postoji još od Bečkog kongresa (1815), pa sve do stvaranja Povelje Ujedinjenih naroda, kojom je stvorena organizacija Ujedinjenih naroda (1948) (Berković, 2006: 191–192, 219). Svrha tih okupljanja su obilježja novog oblika komunikacije između država, gdje se raspravlja o svjetskim problemima s jasno predviđenom procedurom i pravilima. Transnacionalni, novi akteri u međunarodnom okruženju postaju pojedinci i skupine koji djeluju izvan nacionalnih granica, ali bez nadzora i kontrole vlade. To su nevladine organizacije ili organizacije civilnog društva, udruženja i dobrotvorne zaklade te različite multinacionalne korporacije (Vukadinović, 2004: 171–183).

Države su u suvremenoj diplomaciji postale međusobno ovisne na međunarodnoj razini više nego prije, a povezuju ih zajednički interesi koji rezultiraju sklapanju sporazuma o zajedničkoj suradnji upotrebom soft power (meke moći) diplomacije (Nye 2004: 192).

Diplomacija se mora prilagoditi novonastaloj situaciji i prihvatiti činjenicu kako se što prije i učinkovitije mora iz klasične administrativne forme rada transformirati u operativnu, učinkovitu službu koja sljedeći pritom sve tehnološke trendove, istovremeno imati u vidu veliku vidljivost i složene operativne zadatke koji se pred nju postavljaju, posebnu pozornost posvećuje razvoju znanja i vještina diplomata.

8.1. Diplomati 21. stoljeća

Diplomati 21. stoljeća provode sve više vremena u cyber svijetu. Međunarodni politički razgovori, koji često uključuju sve veći broj sudionika, odvijaju se upravo u kibernetičkom prostoru. Ministarstva vanjskih poslova konzervativna su i nesklona promjenama pogotovo što se tiče digitalne diplomacije, pa se nalaze u situaciji borbe za prilagodbu (Cooper, Heine i Thakur, 2013: 453–454, 456).

Karakteristika novog digitalnog, diplomatskog prostora je personaliziranost (osobniji prostor). S time se razvio važan element digitalne diplomacije, odnosno mogućnost stvaranja osobnih mreža. To je sredstvo koje pomaže diplomata u stvaranju kontakata. To znači da digitalni mediji omogućuju i prenošenje emocija. Posljedica toga je da se skupine ljudi (primatelji) mogu poistovjetiti i identificirati s drugom stranom (pošiljateljem) komunikacijskog kanala. Zaključno s tim, najvažnija prednost digitalne diplomacije mogućnost je stvaranja osjećaja pripadnosti pojedinca u digitalnom javnom prostoru (Volkner, 2018: 5).

Neovisno o tome gdje se nalazili, zahvaljujući postojanju pametnih telefona diplomatski predstavnici postaju dostupni u bilo koje doba dana i noći. Razlikujemo sedam velikih izazova elektroničkog pregovaranja (Ebner, 2017: 119) iz kojih možemo jasno vidjeti koje su prednosti i nedostaci digitalne diplomacije. U prvom izazovu, strana (primatelj) odabire samo one dijelove na koje se želi referirati, dok ostale zanemaruje. Idući izazovi su: pitanje razmjene točnosti informacije (suradnja ili sukob) i smanjeno međusobno povjerenje, zatim kriva interpretacija napisanog, nepostojanje privatnosti (informacija), smanjena koncentracija sudionika u pregovaranju te minimalna angažiranost i posvećenost pregovaračkih strana za rješavanje spornog pitanja (Ebner, 2017: 116, 119).

Osobu s kojom pregovaramo ili razgovaramo ne vidimo. Naša percepcija o drugoj strani temelji se isključivo na pisanom tragu koji nam omogućava stvaranje zapisa. Kako u tradicionalnoj komunikaciji, tako i novi oblici digitalne komunikacije imaju posebna pravila.

Eliminacija vremenskih zona i teritorijalne udaljenosti, smanjenje statusnih uloga, brisanje spolnih (rodnih) razlika te povećanje osobne moći, sve su to bitne značajke elektroničkog pregovaranja (Ebner, 2017: 119–122).

Navedene prednosti i nedostaci elektroničkog pregovaranja ukazuju na to da pregovarači i diplomatski predstavnici moraju razviti svijest o tome koje nam posebnosti i nedostatke elektroničko pregovaranje i virtualno okruženje nudi. Danas se još uvijek daje prednost tradicionalnom pregovaranju (Ebner, 2017: 123–126, 130).

No, bez obzira je li riječ o klasičnim ili suvremenim oblicima diplomatske komunikacije, diplomati 21. stoljeća pored informatičkih znanja i dalje moraju biti visoko i široko obrazovani, stalno se educirati, baratati znanjem jezika (uz svjetske i jezikom zemlje primateljice), biti fleksibilni, diskretni i staloženi.

Diplomat 21. stoljeća prestaje biti osoba koja samo prenosi poruku već postaje aktivni sudionik diplomatskih procesa, promatrač i komunikator širokog raspona znanja i vještina koji u mnoštvu opeć dostupnih, brojnih informacija ima sposobnost informaciju selektirati, provjeriti njenu vjerodostojnost i odgovorajuće, pravovremeno informaciju prenijeti nadležnim institucijama zemlje

šiljateljice. Tradicionalne oblike komunikacije u diplomaciji nije moguće zamijeniti u svakoj situaciji, stoga je važno koristiti ih kao temelj ili, ovisno o situaciji, nadogradnju u diplomatskim aktivnostima.

8.2. Istaknuti specifični oblici diplomacije 21. stoljeća

Diplomacija 21. stoljeća može se nazvati i asocijativna diplomacija koju karakteriziraju nove tehnologije, znanost, novi oblici komunikacije. Svijet se ubrzano počeo mijenjati nakon pada Berlinskog zida 1989. g. pa tako i diplomatska praksa. Važna pitanja poput zaštite okoliša i pandemija postaju globalna pitanja što također utječe i na smjer razvoja diplomacije 21. stoljeća.

Prema Kurečiću (2002) „Najvažniji proces koji se zbiva u suvremenom poretku je proces globalizacije. Proces globalizacije je toliko široko poiman, sveobuhvatan, sveprisutan i akcelerirajući da postoje mišljenja kako je proces globalizacije danas proces svih procesa, jedinstveni proces koji uključuje sve ostale procese koji obilježuju suvremeni poredak i suvremene geopolitičke i međunarodne odnose. Međutim, proces političke, ekonomske, kulturne globalizacije može se smatrati i jednim, najvažnijim među procesima koji se zbivaju u suvremenom poretku“. Blessing (2007) navodi kako treba obratiti pozornost na dva osnovna problema, a to su uzroci administrativnih promjena (kao što je tehnološki napredak, promijenjene vrijednosti u pogledu ciljeva i sredstava nacionalne vanjske politike uključujući i rastuću važnost osiguravanja mira i rastući broj sudionika u međunarodnim odnosima) te način na koji su novi izazovi utjecali na vanjskopolitičke aktivnosti i koji su koraci poduzeti kako bi se vanjski poslovi uskladili s ovim novim izazovima (vanjski poslovi su profesionalizirani), proširili su se u veličini i doseg u što je dovelo do porasta unutarnje specijalizacije, a proces odlučivanja postavljen je u središnju administraciju, a ne u misije izvan granica. Značajnu ulogu u procesima transformacije klasične u suvremenu diplomaciju ima i tehnološki razvoj, odnosno pojava novih medija, njihovo globalno korištenje pri čemu informacija postaje opće dostupna, javna. U tom kontekstu i diplomacija doživljava sveobuhvatnu transformaciju te međunarodni odnosi s javnošću postaju kategorija na kojoj se temelji suvremena (javna) diplomacija. Vojnu moć kao oblik pritiska, u 21. stoljeću zamjenjuje informacija što posljedično utječe i na promjene u radu samih diplomata čije djelovanje postaje izloženije javnosti koja posredno, preko novih vanjskopolitičkih aktera kao što su privatni internacionalni mediji, multinacionalne, korporacije i nevladine organizacije, a koje nerijetko koristeći nove medije direktno utječu na njihove stavove, postaje aktivnim sudionikom međunarodnih odnosa.

8.2.1. Suvremena diplomacija, međunarodni odnosi s javnošću i transformacijska diplomacija

Globalizacija i novi mediji dovode do rekonceptualizacije javne sfere međunarodnih odnosa u kojoj se mijenja odnos javnosti, medija i države. Prema Neumanu (2009.), sve je manja razlika između interpersonalne i masovne komunikacije te između javnog i privatnog komuniciranja, upravo pod utjecajem novih medija, odnosno interneta. Ranije zastupljena tehnika *Word of Mouth* koja podrazumijeva raspravu o određenim temama i razmjene mišljenja, tj. masovna komunikacija postaje pojavom interneta lakša nego ikada, nazivajući se sada tehnikom *Word of Mouse*.

Volkmer (2014.), govoreći o globalizaciji i novim medijima, navodi kako su novi mediji omogućili rekonceptualizaciju pojma „javne sfere“. U današnjici, ona nadilazi granice nacionalnih država te ju naziva „globaliziranom javnom sferom“, kojom je u cijelosti transformiran odnos javne sfere, medija i države.

Transformacija diplomatske komunikacije događala se kroz povijest kao posljedica globalnih političkih događaja, na primjer, po završetku Drugog svjetskog rata tijekom hladnoratovskog razdoblja kada su u fokusu bile Europa pa i Azija. U odnosima između država toga vremena nastajali su novi oblici bilateralne i multilateralne diplomatske komunikacije te je posljedično došlo i do razvoja javne diplomacije. Bez obzira što u današnje vrijeme, s aspekta međunarodnih odnosa ne možemo govoriti o sličnoj ili istoj pojavnosti, od iznimnog je značaja neprestano istraživati nove oblike komunikacije, nova mjesta za unapređenje komunikacije, nove svrhe komunikacije, a u konačnici i nove vrste suradnika koji su osposobljeni aktivno sudjelovati u transformacijskim procesima. Kako bi se mogla nositi s promjenama koje okolnosti zahtijevaju, suvremena diplomacija i diplomatska komunikacija mora biti brza, učinkovita, iznimno profesionalna i primjenjiva.

Početak ovog stoljeća to je bilo prepoznato od strane Sjedinjenih Američkih Država, kada se 2006. godine po prvi puta spominje termin transformacijska diplomacija¹ kao reakcija na potrebu preoblikovanja odnosa na Srednjem istoku nakon intervencije Sjedinjenih Američkih Država u Iraku pa i Afganistanu. Također, poglavito ekonomski, jačaju Indija i Kina te postaju vodeće svjetske gospodarske sile, a istovremeno jača utjecaj međunarodnih nevladinih organizacija (Green peace). Ne treba zanemariti niti jačanje globalnog terorizma koji nakon događanja 11.rujna 2001. godine ima ogroman utjecaj na međunarodnu sigurnosnu politiku.

¹ Govor državne tajnice Condoleeze Rice na Sveučilištu Georgetown (Washington D.C.) 18. siječnja 2006. godine (izvadak) u Justin Vaise, *Transformational Diplomacy*, Institute for Security Studies, Paris, 2007, 75.

Dijalog kao komunikacijska paradigma postaje glavni element diplomatskog djelovanja, a upravo novi mediji postaju platforma na kojoj se opća javnost, intenzivnije nego ikada u povijesti uključuje u raspravu na svim razinama te bez cenzure i ograničenja postaje aktivni globalni, direktni sudionik međunarodnih odnosa. U ovim procesima ključna je uloga novih medija kako u diplomaciji tako i u drugim zanimanjima, budući da na svim razinama dolazi do stvaranja novih, participativnih oblika javne diplomacije. Novi mediji su nezamjenjiv i opće prihvaćen alat za provođenje novog oblika komunikacije, budući da omogućavaju jednostavan i brz prijenos informacije velikom broju ljudi, no s druge strane veliki izazov predstavljaju novi oblici manipulacija i lažnih vijesti koje se novim medijima brzo šire, a mogu rezultirati štetom za pojedince, opću javnost, države, ali i međunarodne odnose općenito.

Međunarodni odnosi s javnošću (International public relations) su prema Szondi u Tomić (2008.) "...planirana komunikacijska aktivnost (multinacionalne) organizacije ili međunarodne institucije ili vlade u nastojanju da stvori pozitivnu i primamljivu okolinu kroz uzajamna djelovanja u ciljanoj zemlji koja pomaže organizaciji (ili vladi) da postigne svoju politiku ili poslovne ciljeve bez oštećivanja interesa domaće javnosti"

Szondi (2009) kao ciljeve i funkciju odnosa s javnošću navodi: kreiranje povjerenja, simpatije i razumijevanja, poticanje pozornosti, zainteresiranosti i potrebe, kreiranje komunikacije i suradnje te upravljanje istima, kreiranje uzajamnog razumijevanja i sporazuma, artikuliranje, reprezentiranje i prilagođavanje interesa, utjecanje na javno mnijenje, rješavanje sukoba te kreiranje konsenzusa.

Transformacijska diplomacija bila je svojevrsni logični slijed s obzirom na geopolitičke promjene u kontekstu međunarodnih odnosa. Pored Sjedinjenih Američkih Država koje dominiraju u post hladnoratovskom razdoblju na svim područjima pa tako i u diplomatskoj komunikaciji, interesantan je primjer zemalja IBSA-e Indije, Brazila i Južnoafričke Republike, čije bi se djelovanje također moglo okarakterizirati kao transformacijska diplomacija. Riječ je o tri multikulturalna i multietnička sustava koja su suradnjom na različitim područjima, osnivanjem fonda za smanjenje siromaštva i gladi pa i političkom povezanošću i uključivanjem u procese vladinih i nevladinih subjekata dala određeni doprinos novom sustavu međunarodnih odnosa. Tu posebno treba istaknuti Brazil koji se upravo promoviranjem vrijednosti demokracije, mira, nenasilja, socijalne pravde, ekonomskog razvoja i zaštite okoliša rezultirao širokom međunarodnom podrškom te doveo Brazil na čelne pozicije u međunarodnim organizacijama. S druge strane tu su i režimi (npr. Irak) u kojemu su zbog potkapacitiranosti vladajućih struktura učestali sukobi unutar same države koji su rezultirali povećanjem siromaštva i korupcije te koji postaje

prijetnja i globalnoj sigurnosti. Zoran je i primjer Kine koja postaje svjetska gospodarska velesila te se s Kinom više ne može pregovarati ultimatumima već je jedini realan pristup tzv. *soft diplomacija*.²

Iz današnje perspektive jasno je da su upravo te pojavnosti bile „okidač“ uspostave i razvoja transformacijske diplomacije koja se temelji upravo na suradnji, izgradnji i unapređivanju demokratskih institucija i procesa, a samim time i odgovornim ponašanjem u sustavu međunarodnih odnosa što je ujedno bio i konkretan odgovor na sve izazove tadašnjeg, a i današnjeg vremena.

Prema Sahadžić (2011) „sastavni dijelovi transformacijske diplomacije su primjena sveobuhvatnog raspoređivanja i reorganizacije u tijelima za vođenje vanjske politike, pomoć u razvoju i demokratizacija što podrazumijeva prije svega prerazmjestaj predstavnika u inozemnoj službi (odašiljanje izvan glavnih gradova gdje su smještene veleposlanstva); nove načine pružanja inozemne podrške u smislu transformacijskog razvoja (putem jačanja demokracije i demokratskih procesa što vodi poboljšanju života građana a u isto vrijeme ojačava sigurnost i stabilnost domaćih institucija kao i sigurnost na međunarodnom planu u odnosima s drugim državama); i poticanje demokratizacije (različitim programima potiče se uspostavljanje vladavine prava, pravne države, podjele vlasti i sl.); kao i postojanost i istrajnost uspostavljenih promjena.“

Kako navodi Vaïsse (2006) državna tajnica Condoleezza Rice u svome govoru na Sveučilištu Georgetown po prvi puta je javno izrekla pojam transformacijske diplomacije, a za cilj transformacijske diplomacije kazala je: „Suradnja s partnerima širom svijeta s ciljem izgradnje i održavanja demokratskih, dobro upravljenih država koje mogu odgovoriti općim potrebama stanovništva i postupati odgovorno u međunarodnom sustavu“.

Slijedila je transformacija čitavog sustava. Uspostavljena su nova tijela koja su upravljala procesom uspostave i primjene transformacijske diplomacije. Zaključeno je kako je neophodna dodatna izobrazba djelatnika. Otvorena su i nova veleposlanstva, a diplomati su nerijetko slani i na vrlo nesigurna područja kako bi stekli praktična znanja i vještine te su intenzivno učili jezike poput arapskog i kineskog.

Vaïsse (2006) smatra kako se transformacijska diplomacija mora promatrati i kao instrument za činovničko upravljanje i rukovođenje i kao obrazac poboljšavanja i svrsishodnosti Vlade Sjedinjenih Američkih Država i USAID-a, a s ciljem uspostavljanja koherentnijih odnosa unutar i između istih.

² sposobnost postizanja ciljeva i dogovora putem iniciranja suradnje i definiranja zajedničkih interesa.

8.2.2. Transformacijska diplomacija malih država

Kada je riječ o međunarodnim odnosima, tijekom povijesti uvijek su u fokusu bile velike države i njihovi vanjskopolitički odnosi. Promjenama na geopolitičkoj karti svijeta krajem 20. stoljeća, raspadom SSSR-a, SFRJ, Čehoslovačke u Europi dolazi do formiranja novih, uglavnom malih država.

Klasifikacija prema kojoj se država može odrediti kao velika ili mala, odnosi se na površinu i broj stanovnika. S druge strane jedne od najutjecajnijih zemalja Europske unije Belgija, Danska i Nizozemska i površinom i brojem stanovnika spadaju u tzv. male države. Prema Kurečiću (2012) kada je riječ o površini „ u suvremenom svijetu površina države definitivno ne mora biti odlučujući čimbenik hoće li ona postati malom silom (small power), ali isto tako nijedna površinom mala država ne može biti velika sila (great power).“ Brojni su čimbenici koji određuju, odnosno svrstavaju države u kategoriju malih sila, od geopolitičkog položaja, prirodnih resursa, regionalnog utjecaja, u suvremenim međunarodnim odnosima i uključenosti u svjetske tokove ne samo kapitala već i informacija. Transformacijska diplomacija kao napredni oblik javne diplomacije zasigurno, upravo kroz regionalna i multilateralna okupljanja i malih zemalja može pridonijeti i njihovoj globalnoj vidljivosti te u konačnici pozicioniranju u međunarodnim političkim odnosima pri čemu je ključna upravo komunikacija.

Komunikacija, verbalna ili neverbalna temelj je rada diplomatskih službi i tijela te djelovanja diplomatskih predstavnika. Prema Berkoviću (2006) „diplomatska komunikacija je način na koji međusobno komuniciraju ovlaštena tijela i osobe koja imaju zadaću zastupati subjekte međunarodnog prava, kako bi što učinkovitije mogli obavljati određene poslove iz područja međunarodnih odnosa neophodnih za normalno funkcioniranje države“. Svaka, pa i najmanja država, kvalitetnom komunikacijom i njenom kontinuiranom transformacijom sukladno zacrtanim vanjskopolitičkim ciljevima koji se nužno, s obzirom na svjetske geopolitičke trendove mijenjaju, sama stvara svoju poziciju male sile ili ostaje mala država na marginama, ovisna o politikama velikih država, velikih i malih sila.

S druge strane, slijepo kopiranje načela transformacijske diplomacije koje su iznjedrile SAD-e, bez odgovarajuće prilagodbe istih vanjskopolitičkim ciljevima, u svakoj pa i u maloj državi vodi njenom lošijem međunarodno političkom položaju, manjoj vidljivosti na međunarodnoj političkoj sceni, a samim time i težoj provedbi vanjskopolitičkih ciljeva.

8.2.3. Komunikacijski aspekt transformacijske diplomacije na primjeru Republike Hrvatske

Republika Hrvatska po svim važećim parametrima (površini, broju stanovnika, ekonomskoj snazi) svrstava se u male države. Diplomacija Republike Hrvatske mlada je diplomacija i neosporan je trud i kontinuirani rad na unapređenju sustava, širenju diplomatske mreže, korištenje suvremenih komunikacijskih alata. No, postavlja se pitanje jesu li dovoljno iskorišteni svi potencijali od prirodnih resursa do geostrateškog položaja kako bi Republika Hrvatska bila i mala sila u regionalnom i europskom diskursu. Diplomatska aktivnost direktno je povezana s vanjskopolitičkim ciljevima svake države, a s obzirom na stjecaj okolnosti u suvremenim međunarodnim odnosima, nužan je preobražaj ustaljenih diplomatskih praksi i načela poglavito kada je riječ o diplomatskoj komunikaciji. Diplomatska komunikacija doživljavala je tijekom povijesti, nakon velikih političkih i društvenih događanja transformacije (kraj II. Svjetskog rata, okončanje Hladnog rata, Intervencija SAD-a u Iraku ili Afganistanu...) Za Republiku Hrvatsku dva su ključna događaja koja su utjecala na nužnost promjena u diplomaciji i diplomatskoj komunikaciji, završetak Domovinskog rata 1995. i posebno ulazak u Europsku uniju 2013. godine kada je tradicionalna diplomatska komunikacija primat prepustila novim oblicima diplomatske komunikacije poglavito na području javne diplomacije. Članstvo u EU kao zajednici europskih država i naroda automatizmom svrstava Hrvatsku među zemlje koje odgovaraju na opće potrebe svoga stanovništva u skladu s nad nacionalnim tendencijama odgovornog postupanja u međunarodno političkom diskursu. S druge strane transformacijskom diplomacijom Europske unije temeljenom na suradnji, a ne na paritetu Hrvatska prihvaćajući propisane standarde pridonosi transformaciji nacije u cjelini.

Krasner (2006) kaže kako se transformacijska diplomacija odnosi na podupiranje promjena unutar država, a ne na odnose između država. Riječ je o prirodi državnih političkih režima, a ne o međunarodnoj ravnoteži moći, što je prilično drugačije poimanje diplomacije od onog na kakvo smo navikli. Transformacijska diplomacija temelji se na načelima javne diplomacije, a upravo je javna diplomacija područje na kojemu i hrvatska vanjska politika nužno mora prije svega obučiti svoje diplomate da djeluju na svim razinama, u zemlji i inozemstvu pronalaze, rade i surađuju sa svim razinama vlasti, udrugama civilnog društva, poduzetnicima, umjetnicima. Potrebna je stalna, kvalitetna edukacija, učenje jezika zemlje primateljice, korištenje suvremenih oblika i alata komunikacije. U hrvatskom slučaju, brojna hrvatska manjina u susjednim državama, diljem Europe i svijeta zasigurno može pomoći u ostvarivanju vanjsko političkih ciljeva hrvatske transformacije diplomacije prije svega iz razloga ograničenog

mandata diplomata na četiri godine, budući da u pojedinim državama s obzirom na navike i mentalitet treba duže vrijeme kako bi se sofisticirane ideje transformacijske diplomacije provele.

Promjene su svakako nužne i u samom sustavu kroz uspostavu novih tijela za planiranje, provedbu i nadzor provedbe transformacijske diplomacije, rotaciju kadrova unutar i između ministarstava što je zahtjevan posao koji u konačnici i košta. Diplomatska služba nije posao u kojemu se bira gdje se i kada odlazi raditi, već se selektiraju, dodatno obučavaju i na mandate upućuju oni najbolji, sukladno vanjskopolitičkim ciljevima države, a za što je prije svega potrebno jasno definirati kriterije.

Prema Sahadžić (2011) „Način primjene transformacijske diplomacije, lato sensu, temelji se na reorganizaciji unutarnjih i vanjskih organa za vođenje vanjske politike, sveobuhvatnom preraspoređivanju diplomatskih i konzularnih predstavnika, osuvremenjivanju i dodatnoj obuci istih kao i pojačanoj uporabi informacijskih tehnologija u obavljanju svakodnevnih poslova i radnih zadataka. To zacijelo ne znači „tehnički knock-out“ za „tradicionalne“ diplomatsko-konzularne predstavnike niti ukidanje „tradicionalnih“ veleposlanstava i konzularnih predstavništava u „tradicionalnim“ velikim centrima koji se služe „tradicionalnom“ javnom diplomacijom.“

Hrvatska koristeći metode transformacijske diplomacije zasigurno može postati mala sila u regiji, ali i unutar Europske unije. Diplomatska komunikacija zasigurno u tom kontekstu zauzima značajno mjesto, a javna diplomacija je temelj na kojemu treba kvalitetno graditi buduće vanjskopolitičke aktivnosti.

Zaključno, dolazak države do određenih pozicija u međunarodnim odnosima kao i zadržavanje istih zahtjeva kontinuirano praćenje i prilagodbu suvremenim međunarodno političkim odnosima bez obzira je li ona velika ili mala. Transformacijska diplomacija potrebna je jednako objema. Za njeno uspješno provođenje potrebna je promjena unutar čitavog sustava i svih vanjskopolitičkih aktera jedne države, pri čemu se ne smije zanemariti važnost suvremenih informacijskih tehnologija i komunikacijskih tehnika. Upravo su one ključne za uspješnu provedbu transformacijske diplomacije kako za prikupljanje informacija i njihovu obradu tako i za komunikaciju s općom javnošću s ciljem odašiljanja željene poruke.

Republici Hrvatskoj kao maloj državi potrebna je transformacijska diplomacija upravo kako bi se s obzirom na potencijale koje ima nametnula kao mala sila u regiji i u okviru Europske unije.

8.2.4. Gospodarska diplomacija

Gospodarska diplomacija važna je sastavnica vanjske politike države. U recentnoj znanstvenoj literaturi dostupan čitav niz definicija gospodarske diplomacije.

Prema Bazdanu (2011) „Gospodarska diplomacija postaje sve značajnijom temom. Definiramo je kao proces od nacionalnog interesa u kojem nacionalni poslovni subjekti u globalnoj ekonomiji stječu optimalnu poziciju zahvaljujući obavještajnoj zajednici i najvišim državnim dužnosnicima“ (Bazdan 2011: 104).

Još konkretnije obrazloženje gospodarske diplomacije u prvi plan ističe povezanost s ekonomskim odrednicama na vanjsko-trgovinskim odnosima među državama, navodi Boromisa (2012). „Gospodarska diplomacija podrazumijeva diplomatske aktivnosti za podršku poslovnome i financijskome sektoru matične zemlje. Te se aktivnosti odnose na pitanja ekonomskih politika“ (Boromisa, Tišma i Raditya-Ležaić 2012: 12).

Gospodarska diplomacija su diplomatske aktivnosti za podršku poslovnome i financijskome sektoru matične zemlje. Te se aktivnosti odnose na pitanja ekonomskih politika. Dakle, gospodarski diplomati prate i izvještavaju o ekonomskim politikama u stranim zemljama i savjetuju svoju vladu kako najbolje utjecati na ekonomske politike stranih država (Berridge i James, 2003).

Komercijalna diplomacija definira se kao podrška poslovnomu sektoru matične zemlje, koja potiče razvoj.

Gospodarska diplomacija je novija teorijsko-praktična disciplina koja predstavlja specifičnu interakciju klasične diplomacije, ekonomske znanosti, metoda i tehnika pregovaranja s inozemnim partnerima, odnosa s javnošću (public relations) te prikupljanja informacija, a čiji su **ciljevi** zaštititi nacionalni gospodarski interes, pribaviti gospodarske informacije i pobijediti u gospodarskim konfliktima.

Povijesno gledano začetke gospodarske diplomacije možemo pronaći još za vrijeme Dubrovačke Republike koja je bila prva država u svijetu koja je koristila gospodarsku diplomaciju. Pored toga što su patriciji Republike imali dužnost, ali i interes, baviti se gospodarskom diplomacijom, prvi su u svijetu utemeljili centar za prikupljanje, sortiranje, obradu i korištenje informacija o «neprijateljskoj strani» (Bazdan, 2010: 415).

U povijesnom kontekstu ističe se Francuska, koja je prva imala i Ministarstvo vanjskih poslova, osnovano 1626. godine.

Pet osnovnih aktivnosti gospodarske diplomacije prema Potter (2004.):

1. promocija trgovine
2. poticanje izravnih stranih ulaganja
3. suradnja u znanosti i tehnologiji, uključujući istraživanje i razvoj
4. promocija turizma i
5. zagovaranje interesa nacionalne poslovne zajednice.

Potporne aktivnosti koje omogućavaju ostvarivanje osnovnih aktivnosti su:

1. poslovno obavještanje, izviđanje (eng. intelligence)
2. umrežavanje i odnosi s javnošću, što uključuje sudjelovanje u brendiranju i stvaranju imidža
3. podrška za pregovaranje i provedbu ugovora
4. rješavanje problema.

Modeli gospodarske diplomacije prema Rana (2000):

1. **Unificirani model** - ministarstvo vanjskih poslova potpuno upravlja i ujedinjava pitanja povezana s vanjskim poslovima i vanjskom trgovinom. Predstavništva u inozemstvu obavljaju diplomatske poslove i promiču komercijalne interese. Takav model primjenjuje Brazil, a ključni je akter ministarstvo vanjskih poslova. Isključivo ministarstvo vanjskih poslova ima ovlasti pregovarati s trećim zemljama. Pojavom novih subjekata na međunarodnoj razini ministarstvo osniva novi odjel. Brazil je jedna od rijetkih zemalja koju u WTO-u zastupa ministar vanjskih poslova. Diplomatska služba obavlja gospodarske aktivnosti u inozemstvu.
2. **Djelomično unificirani model** - ministarstva vanjskih poslova i ministarstva gospodarstva ili trgovine zajedno uspostavljaju poseban odjel koji se bavi trgovinom i investicijama i djeluje u sklopu diplomatskih predstavništava. Uz već spomenuto Ujedinjeno Kraljevstvo, Tajland primjenjuje takav model. Umjesto uobičajenih veleposlanika, koji su upravljali diplomatskim osobljem ministarstva vanjskih poslova u inozemstvu, Tajland je uveo tzv. direktore-veleposlanike koji upravljaju osobljem ministarstva vanjskih poslova, ali i svih državnih tijela (drugih ministarstava i agencija) u državi primateljici.
3. **Model treće agencije** - ministarstva vanjskih poslova uopće ne bave trgovinskim pitanjima. Neovisna tijela koja djeluju pod nadzorom ministarstva koja su zadužena za trgovinu preuzimaju poslove povezane s trgovinom. Njihovi predstavnici mogu djelovati u predstavništvima ministarstva vanjskih poslova i surađivati s veleposlanicima i drugim diplomatima, no njihovi se poslovi prema ovome modelu nikada ne preklapaju. Primjer ovoga modela je Singapur. Međunarodno poduzeće Singapur (International Enterprise Singapore – IES)² promiče izvoz proizvoda i usluga te mobilizira sve aktere gospodarske diplomacije, tzv. Singapursku ekipu. IES je postavio dugoročnu viziju rasta koja uključuje „trokut rasta“ s Malezijom i Indonezijom.
4. **Model natjecanja** zadaci ministarstava vanjskih poslova i drugih ministarstava preklapaju, bez jasne podjele poslova, i to ne samo onih koji se odnose na vanjsku trgovinu i investicije, nego i onih koji su povezani

sa sudjelovanjem na sastancima međunarodnih organizacija. Ovaj model rezultat je neusklađenosti ciljeva i aktivnosti.

5. **Model prepuštanja** ministarstva vanjskih poslova potpuno odriču pitanja povezanih s trgovinom i investicijama i prepuštaju ih drugim ministarstvima. Drugim riječima, ministarstva vanjskih poslova nemaju nikakvu ulogu u ekonomskim pitanjima država. Takav se model primjenjuje u Kini, gdje ministarstvo vanjskih poslova ne obavlja ništa što se odnosi na trgovinska pitanja. Gospodarsku diplomaciju provode Ministarstvo gospodarstva i druga ministarstva ili agencije koje su pod izravnom koordinacijom Politbiroa komunističke stranke. Koordinacija između ministarstava vrši se na razini zamjenika ministara.

8.2.4.1. Francuski model gospodarske diplomacije

Posebno su interesantni primjeri francuskog i austrijskog modela gospodarske diplomacije koje u svome radu obrađuje Radolović (2016: 125-126) Početkom 20. stoljeća zastupnik Francois Nobimer u francuskoj je skupštini tumačio kako su «zadaci aparata inozemnih poslova Francuske – zaštita i predstavljanje francuskih kompanija u inozemstvu i prikupljanje informacija o tržištu drugih država».

Od 1903. Ministarstvo za gospodarstvo i financije utemeljilo je mrežu u inozemstvu u cilju promoviranja francuske vanjske trgovine.

Pred Drugi svjetski rat Henry Hauser, profesor na Sorboni objavljuje knjigu pod naslovom Ekonomija i diplomacija (*Economie et diplomatie*). U njoj traži raskid s «udvorničkom diplomacijom». Zalaže se da diplomacija promiče francuske gospodarske interese te u tom smislu predlaže osnivanje škola za diplomate u kojima će u fokusu biti ekonomske teme, koje moraju postati prioriteta za diplomatsku službu. «Ekonomija za diplomaciju» je njegov slogan.

Nakon Drugoga svjetskog rata većina francuskih ministarstava je utemeljila svoje međunarodne ustanove koje su doprinosile povećanju vanjske trgovine. No tek s **Charlesom de Gaulleom** Francuska kreće prema gospodarskoj diplomaciji, u kojoj gospodarska špijunaža dobiva značajno mjesto.

Naime, de Gaulle je 1962. odobrio agresivno globalno prikupljanje gospodarskih i tehnoloških informacija za interese francuskih kompanija kako bi što bolje parirale američkim transnacionalnim korporacijama na svjetskom tržištu, posebno u Europi, koju je definirao od Atlantika do Urala.

Ipak veliki zamah francuskoj gospodarskoj diplomaciji **1970-ih** je godina dala kompjutorska revolucija. Koja je, doduše, u prvi plan izbacila SAD.

Početkom 1980-ih nova francuska politička elita snažno se oslanja na sve varijante gospodarske diplomacije, posebno na gospodarsku špijunažu. Naime

Francois Mitterrand, koji je na čelo Francuske došao 1981. dao joj je snažan impuls. Od početka je bio zagovornik da u međunarodnoj gospodarskoj utakmici ne smije biti milosti te da su sva sredstva dopuštena. Za to je počeo od samoga početka koristiti staru praksu francuske diplomacije, a ta je: krajem svakoga ljeta u Ministarstvu vanjskih poslova (Quai d'Orsay) okupe se svi veleposlanici i šefovi konzularnih predstavništava s predsjednikom republike, ministrom vanjskih poslova i ministrima najvažnijih resora. Naime, na tim savjetovanjima, koje traje i po nekoliko dana, počeli su se određivati vanjsko-političko-trgovinski prioriteti za sljedeće kratkoročno i srednjoročno razdoblje.

Na savjetovanju održanom 1982. veleposlanicima i konzularnim predstavnicima F. Mitterrand je izjavio da: «ubuduće apsolutni prioritet u njihovim aktivnostima treba dobiti gospodarska diplomacija». A odmah na početku svoga mandata odobrio je obavještajnoj službi - koja od 1947. nosi naziv Glavna uprava vanjske sigurnosti (Direction Générale de la Sécurité Extérieure - DGSE) korištenje sredstava kako bi se došlo do korisnih informacija za francuske kompanije, uključujući i špijuniranje «svih izvora», uključujući, dakako, i one američke.

Kasnije će Pierre Marion, koji je vodio Glavnu upravu vanjske sigurnosti od lipnja 1981. do studenog 1982., javno izjaviti da su u njegovom mandatu postavljani mikrofoni - među ostalim - u prvu klasu Concordea na liniji Pariz - New York - Pariz, kako bi mogli snimati razgovore američkih biznismena kada su iz Amerike letjeli za Pariz na pregovore ili potpisivanje poslovnih ugovora s francuskom stranom. Također je obznanio da su Amerikancima postavljali mikrofone i u hotelske sobe s istim ciljem, a transkripte razgovora žurno su dostavljali onoj francuskoj kompaniji o kojoj je bilo riječi, tj. čiji su predstavnici za nekoliko sati ili sljedećega dana, imali zakazan poslovni sastanak s američkim biznismenima. Također je P. Marion priznao da su snimali i razgovore američkih biznismena koji su se iz Pariza vraćali u New York nakon preliminarnih razgovora, parafiranog ugovora ili potpisanog pisma namjere dakle u fazi kada poslovi još službeno nisu bili zaključeni. Dostavljali su transkripte onoj francuskoj kompaniji o kojoj je bilo riječi, kako bi se njezina uprava mogla ravnati u pregovorima na sljedećem poslovnom sastanku. Inače, P. Marion je autor rečenice upućene Amerikancima: «Morate shvatiti da, dok smo saveznici u obrani, mi smo također konkurenti u svjetskom gospodarstvu».

Potom je u okviru Ministarstva vanjskih poslova utemeljen **Centar za analizu i predviđanja (Centre d'Analyse et Prevision - CAP)** koji je dobio zadatak proučavanja i tzv. ukrštavanja analiza važnih francuskih ministarstava te izrade finalne analize koja ide ministru vanjskih poslova. Nakon toga se obrađena finalna analiza se predaje predsjedniku države, a ovaj je prosljeđuje predsjedniku vlade.

Knjiga G. Carrona de la Carierrea bila je namijenjena budućim francuskim diplomatima, zapravo, gospodarskim diplomatima - veleposlanicima francuskoga

gospodarstva u međunarodnoj ekonomiji. Godinu dana prije toga, u Parizu je 1997. osnovana **Škola za ekonomsko ratovanje (Ecole de Guerre Economique – EGE)**. Osnivači su bili tri velika znalca iz područja gospodarske obavještajne službe, a to su: brigadni general Jeann Pichot Duclos, Christian Harbulot i Christian de Saint Semin. Škola se i danas reklamira kao: «Prva europska obrazovna ustanova koja nudi praktičnu nastavu o metodama napada i obrane upravama kompanija koje su izložene globalizaciji».

Za svoj promotivni PR slogan, uzeta je izreka Napoleona I. Bonaparte koja glasi: **«Biti pobijeđen je moguće opravdati, ali biti iznenađen je neoprostivo».**

Na ovoj obrazovnoj ustanovi, diplomacija je podijeljena na političku i gospodarsku diplomaciju.

U pogledu «ratovanja» izučava se:

- ratovanje vojnim sredstvima
- ratovanje političkim sredstvima i
- gospodarsko ratovanje.

Dakako, težište je na ovom trećem vidu ratovanja, koje je usvojilo kategorijalni aparat ratovanja vojnim i političkim sredstvima. Zapravo, ova škola ima za cilj pripremiti visokostručne diplomate za poslove koji ih čekaju u vremenu globalizacije. A to je rat – samo drugim sredstvima.

Navedene 1997. tadašnji francuski predsjednik Jacques Chirac je naglasio da ga nije sramota, ako može doprinijeti prodaji francuske robe u svijetu. Pred svoje putovanje u Brazil iste godine izjavio je: «Kad putujem u inozemstvo, nemam nikakvih predrasuda. Idem prodavati francuske proizvode».

Čitav svoj poduhvat nazvao je sloganom: Francuski osvajački duh. Stoga je u Brazilu omogućio EDF-u (Electricite de France) dobivanje udjela u brazilskoj kompaniji Light koja se bavi opskrbom električnom energijom. Omogućio je da se francuski lanac Carrefour proširi na čitav Brazil i da Renault izgradi tvornicu za sklapanje modela Megane u brazilskoj državi Parana. A tijekom svojega posjeta Slovačkoj, isposlovaio je da EDF gradi dalekovodnu mrežu. Iste 1997. u Shangaju u NR Kini otvorio je gospodarsku izložbu France '97.

Tom prilikom Francuzi su potpisali ugovor za prodaju trideset zrakoplova tipa Airbus i deset zrakoplova tipa ATR. Potpisan je i joint venture ugovor kojim je utemeljena Sino-europska kompanija za potrebe izgradnje sto zrakoplova za kinesku obalnu stražu. Također je ugovoreno da se EDF uključi u izgradnju hidro i termo-centrala, dok je francuska osiguravajuća kompanija AXA dobila licencu za djelovanje na ogromnome kineskom tržištu.

Zbog gospodarske diplomacije J. Chiraca, procijenjeno je da je 1996. i 1997. francusko gospodarstvo uprihodovalo 30.9 milijarda US dolara.

Nakon NR Kine organizirana je iste godine gospodarska izložba u Južnoj Africi, sljedeće 1998. u Čileu itd. A nakon ovih uspješno organiziranih francuskih gospodarskih izložaba, na kojima je polučen izuzetan finansijski rezultat, *The Wall Street Journal* je J. Chiraca nazvao «prvim gospodarskim diplomatom svijeta».

Ipak, važno je navesti da je francusko gospodarstvo peto najrazvijenije u svijetu te da Francuzi imaju drugu po veličini diplomatsku mrežu na svijetu.

Tako posjeduju gospodarske odjele u 154 veleposlanstva i u dvadeset stalnih predstavništava. Imaju raspoređene gospodarske diplomate u još devedeset konzulata, raspolažu sa 169 služba za gospodarsku ekspanziju i sa 78 predstavništava francuskih gospodarskih i industrijskih komora u 65 država.

Što sve, dakako, sponzorira francuska Glavna uprava vanjske sigurnosti. Važan je podatak da francuska vlada omogućava završenim vojnim pitomcima tehničkih, ekonomskih i ostalih akademija služiti ili u oružanim snagama ili u francuskim gospodarskim subjektima ili francuskim ustanovama u inozemstvu.

8.2.4.2. Austrijski model mjerenja produktivnosti gospodarskog diplomata

Austrija je svoju gospodarsku diplomaciju osnovala neposredno nakon Drugoga svjetskog rata. Nositelj je Austrijska gospodarska komora. Dakle, mreža je financirana od tvrtki, a ne iz proračuna, a poznato je da kada se ovakvi poslovi optimalno financiraju iz proračuna, da postoji određena autonomnost, tj. manja efikasnost.

U austrijskom primjeru sustav je od početka depolitiziran. To znači da se model zasniva na odsustvu miješanja politike u strukturalna pitanja gospodarske diplomacije. Kadrovanje i strategija su u nadležnosti struke, a ne politike. Inače, zaposlenost se u sustavu Gospodarske komore definira kao karijera u području gospodarske diplomacije, što onemogućava da se u sustav zaposli netko iz politike. To omogućava sigurnost zaposlenicima jer imaju jasnu budućnost i perspektivu.

No, austrijska se gospodarska diplomacija se ipak ne odriče politike. Ona je dobrodošla u onim državama gdje politika igra važnu ulogu u gospodarstvu. Zorni primjer je Republika Hrvatska. Austrijanci su s gospodarskom diplomacijom započeli osnivanjem ureda za vanjsku trgovinu. Tako npr. sredinom prošlog desetljeća u svijetu su imali 70-ak takvih ureda.

Nadalje, to je vrijeme kada su imali izraženu neravnotežu između uvoza i izvoza. Dakako, na štetu Austrije. Tada su pojačali aktivnosti te su počeli povećavati broj ureda, izgrađivši snažnu mrežu, koja se danas sastoji od 108 ureda za vanjsku trgovinu u svijetu. Mreža ima zadaću realizaciju izvozne, ali i internacionalizacijske

ofenzivne strategije. Naime, radi se o tome da im je ta mreža u funkciji ne samo povećavanja izvoza, nego i izvoza investicijskog kapitala.

Prema Bazdanu (2010) zadatak austrijske gospodarske diplomacije je intenzivirati gospodarsku suradnju između Austrije i sjedišta Ureda za vanjsku trgovinu u određenoj državi.

Cilj svakog ureda je povećati prisutnost austrijskih tvrtki u državi gdje je ured otvoren sa zadaćom povećavanja vanjskotrgovinske balance i ostvarivanja trgovinskog deficita. ,

Ured za vanjsku trgovinu Austrijske gospodarske komore u Hrvatskoj je iznimno aktivan i ostvaruje više desetaka tisuća kontakata godišnje. Pored toga organiziraju oko pedesetak gospodarskih događaja tijekom svake godine, s posebnim naglaskom na sredine u kojima posluju austrijske kompanije. Aktivno i lobiraju na svim razinama vlasti, budući da je od sredine devedesetih lobiranje u Austriji i zakonski regulirano.

Na čelu Ureda za vanjsku trgovinu nalazi se karijerni gospodarski diplomat. Inače ovaj je tip austrijske gospodarske diplomacije 2009. g. Austrijska gospodarska komora financirala sa znatno većim iznosom od polovice sredstava. Ti su se troškovi kretali oko 70 milijuna eura. Sve su to bili razlozi što je Austrija postala izvoznom državom.

Oba ova primjera određivanja gospodarske diplomacije kao vanjskopolitičkog prioriteta, iako različiti pokazuju važnost gospodarske diplomacije za vanjsku politiku države u cjelini.

Također, pokazujuju kako je od iznimne važnosti profesionalizacija službe i samih gospodarskih diplomat te kako ulaganje, prvenstveno u ljudske potencijale jamči i dobre rezultate.

8.2.4.3. Hrvatska gospodarska diplomacija

O hrvatskoj gospodarskoj diplomaciji i njenom razdvajanju od klasične političke, odnosno javne diplomacije u Hrvatskoj možemo govoriti tek unazad nekoliko godina. Od 2011. godine, u tijeku je bila reforma gospodarske diplomacije, odnosno zamjena gospodarskih savjetnika u hrvatskim diplomatskim misijama trgovačkim atašesima. Dvije su ključne razlike između gospodarskih savjetnika i trgovačkih atašea, a odnose se na njihove zadaće i status. Prvo, gospodarski savjetnici zaduženi su za suradnju s gospodarskim institucijama vlada država primateljica, a trgovački atašei za suradnju s gospodarskim subjektima.

Drugo, gospodarski su savjetnici stalni zaposlenici Ministarstva vanjskih poslova, u zvanju diplomatskoga savjetnika, dok su trgovački atašei ugovorni diplomati koji se biraju javnim natječajem za određenu državu i razdoblje, u zvanju atašea.

Radi potpunijega razumijevanja, ataše je najniže diplomatsko zvanje, dok je diplomatski savjetnik u sredini hijerarhijske ljestvice.

U međuvremenu su 2011. godine održani parlamentarni izbori koji su doveli do promjene Vlade i strukture ministarstava, osobito onih ključnih za gospodarsku diplomaciju: ministarstva vanjskih poslova i gospodarstva.

Napušten je koncept gospodarske diplomacije kako ga je osmislila prethodna Vlada te se ugovori trgovinskih atašea nisu produživali.

Zatim se 2013. g. započelo s reformom hrvatske gospodarske diplomacije, odnosno počela se pridavati veća važnost i uloga gospodarskoj diplomaciji u cjelokupnom sustavu diplomacije, kroz novi sustav „Gospodarska diplomacija: vanjska politika u službi gospodarskog napretka“.

No, 2017. g. ponovno se mijenja vlast, a time i koncept gospodarske diplomacije RH.

Danas, u vrijeme opće krize izazvane bolešću COVID 19 virusa, stječe se dojam kako drugi specifični oblici diplomacije, kao npr. zdravstvena, imaju prioritet. Povijestna iskustva starijih i razvijenih diplomacija pokazala su kako je gospodarska diplomacija od iznimne važnosti za svaku državu, čemu svjedoči i činjenica kako Dubrovačka republika svoju dugovječnost i uspješnost može zahvaliti upravo gospodarskoj diplomaciji koju je prva u svijetu osmislila i primjenjivala.

8.2.5. Javna diplomacija

Termin „javna diplomacija“ po prvi puta se javlja početkom šezdesetih godina dvadesetog stoljeća. S pojavom i jačanjem masovnih medija na međunarodno političkoj sceni, komercijalizaciji marketinga od strane vlada, ubrzanim demokratskim procesima i promjenama na globalnoj razini Američka informacijska agencija uvodi termin javna diplomacija koji se pripisuje Edmondu A. Gullionu. Definicija koju je dao Gullion kaže da je to „disciplina koja se bavi utjecajem stava javnosti na formiranje i vođenje vanjske politike, obuhvaća dimenzije vanjskih odnosa izvan tradicionalne diplomacije, bavi se utjecajem vlada na formiranje javnog mišljenja u drugim zemljama, kao i interakcijama privatnih grupa i interesa jedne zemlje s onima u drugim zemljama, izvještavanjem o vanjskoj politici i njegovim utjecajem na politiku koju vodi vlada druge zemlje, komunikacijom među onima čiji posao jest komunikacija – poput diplomata i stranih dopisnika, kao i procesom interkulturalnih komunikacija. Suština javne diplomacije je preobražavajući tijek informacija i ideja.“ (Vrabec Mojžes 2008: 176)

Prema komunikolozima Signitzeru i Coombsu (1992: 138) „Javna diplomacija je način na koji vlada, privatne osobe i skupine izravno ili neizravno utječu na one javne stavove i mišljenja koji izravno oblikuju vanjskopolitičke odluke druge vlade.“ Digitalizacijom diplomacije, novim medijima dolazi do

rekonceptualizacije u kojoj se mijenja odnos javnosti, države i medija, a dijaloški pristup kao jedan od temelja javne diplomacije postaje glavni alat u privlačenju publike koja se upravo putem globalnih medija sve intenzivnije uključuje i stvara novu platformu nehijerarhijske rasprave što s druge strane omogućava državama, vladama putem javne diplomacije stvarati privid participativnog, suradničkog ozračja te na taj način i provođenje sveobuhvatnih strategija brendiranja država na raznim područjima izvan svojih granica, a time i širenju svojih interesa.

Cilj javne diplomacije je dosegnuti ne samo pojedince, vlade, već čitavu populaciju strane zemlje što u današnje vrijeme globalni mediji i brzi prijenos informacija omogućavaju i uvelike olakšavaju.

Tradicionalna diplomacija temeljila se na tajnovitosti, dok se javna diplomacija događa u realnom vremenu, pred svim ljudima uz pomoć sredstava za masovno komuniciranje (Skoko, 2009: 61)

Upravo uporabom novih sredstava za masovnu komunikaciju dolazi do stvaranja tzv. Nove javne diplomacije. Prema Cullu (2009: 12-13) dolazi do ključnih pomaka u praksi javne diplomacije. To su: 1) međunarodni su akteri sve više ne-tradicionalni, a nevladine organizacije su posebno istaknute; 2) komunikacija sa svjetskom javnošću putem mehanizama koje ovi akteri koriste (globalne tehnologije i interneta) preselila se u komunikaciju u stvarnom vremenu, 3) ove nove tehnologije su zamaglile ranije krute linije između domaćih i međunarodnih vijesti; 4) umjesto starog pojma propagande javna diplomacija sve više koristi koncepte s jedne strane izričito izvedene iz marketinga - posebno mjesta i brendiranja nacije - a s druge strane koncepte koji nastaju iz teorija mrežne komunikacije; 5) nova terminologija javne diplomacije kao jezika prestiža i stvaranja međunarodne slike ustupa mjesto razgovoru o „mekoj moći“ i „brendiranju“; 6) možda najvažnije, nova javna diplomacija govori o odstupanju od načina komunikacije među akterima iz doba hladnog rata, a novi naglasak je na kontaktima ljudi s ciljem međusobnog prosvjetljenja, s međunarodnim akterom u ulozi podpiratelja; i 7) ovaj model potiskuje stari način prijenosa poruka odozgo prema dolje, a glavni zadatak nove javne diplomacije je „izgradnja odnosa.“ Odnosi ne moraju biti između aktera i strane publike, ali moglo bi biti korisna međusobna komunikacija dviju publika koju akter želi olakšati.

Novu diplomaciju karakterizira pojam „soft power“ (meka snaga), čiji je tvorac Joseph Nye koji ga definira kao „sposobnost postizanja željenih vanjskopolitičkih ciljeva stvaranjem političke atraktivnosti, uvjeravanja, postavljanjem medijsko-javnog dnevnog reda s ciljem preoblikovanja preferencija drugih zemalja, provođenja istih i slaganja sa željenim djelovanjem“ (Nye i Owens, 1996: 21)

Stoga se na „soft power“, meku moć u konačnici može gledati kao na instrument vanjske politike za vođenje međunarodnih odnosa.

U međunarodnom okruženju s tako dinamičnim promjenama nameću se pitanja razvoja koncepata javne diplomacije na različitim područjima. Globalni trendovi zasigurno će u skoroj budućnosti dovesti do r/evolucije javne diplomacije, područja njezinog djelovanja i funkcioniranja uopće.

8.2.6. Zdravstvena diplomacija

Zdravstvena diplomacija, u vrijeme svake krize, važna je sastavnica vanjske politike svjetskih velesila s ciljem širenja svoga geopolitičkog utjecaja širom svijeta. Od pojave COVID-19 virusa krajem 2019. godine, pokazalo se kako zdravstveni sustavi, čak i razvijenih zemalja nisu bili spremni odgovarajuće odgovoriti na izazove izazvane korona virusom.

Jedno od tih područja svakako je zdravstvena diplomacija, u ovo vrijeme pandemije COVID 19 virusa sve češće nazivana „cjepivo diplomacija“.

Zdravstvenu diplomaciju zbog činjenice da na jednom od najosjetljivijih područja (ljudskom zdravlju) ima mogućnost kroz razne aktivnosti na području javnog djelovanja pomoći zemlji izgraditi što bolji imidž u međunarodnoj zajednici kroz programe pomoći, svakako kao snažan „soft power“ alat može biti svrstana u područje javne diplomacije.

Razvijene zemlje i međunarodne organizacije sve više primjenjuju zdravstvenu diplomaciju na globalnoj razini dajući medicinsku pomoć tijekom hitnih situacija. Stoga je zdravstvena diplomacija postala i važan alat za poboljšanje bilateralnih/multilateralnih odnosa (Drager & Fidler, 2007).

Također, Labonté i Gagnon (2010) navode su da je globalna zdravstvena diplomacija u smislu teorije međunarodnih odnosa u osnovi odnos između globalnog zdravstva i vanjske politike.

Pandemijom bolesti COVID 19 virusa pitanje globalnog zdravstva pokrenuto još 2007. Deklaracijom iz Osla³ postaje prioritet.

Povijesno gledano, nacionalni vlastiti interes (sigurnost) nije uspio motivirati trajnu predanost međunarodnoj zdravstvenoj suradnji (Peterson, 2002). Ostaje pitanje hoće li se to dogoditi u trenutku najveće svjetske pandemije ikada ili će pojedine svjetske velesile i situaciju s COVID 19 virusom, prvenstveno proizvodnjom i distribucijom cjepiva, iskoristiti za ekonomsku, ali i geopolitičku dominaciju, odnosno može li se zdravstvena diplomacija iz „soft power“ alata pretvoriti u ekonomsko i (geo)političko oružje.

³ Ministri vanjskih poslova Brazila, Francuske, Indonezije, Norveške, Senegala, Južne Afrike i Tajlanda osnovali su inicijativu o globalnom zdravstvu i vanjskoj politici 2006. godine, Ministarskom deklaracijom iz Osla 2007. godine prepoznata je potreba za novim oblicima upravljanja za potporu razvoj, pravednost, mir i sigurnost.

Prema Chattuu i Knightu (2019: 151), zdravstvena diplomacija u svom suvremenom kontekstu predstavlja „političku aktivnost koja ispunjava dvostruke ciljeve: poboljšanje zdravlja uz održavanje i jačanje međunarodnih odnosa u inozemstvu“.

Jedini način da tako i ostane je sprečavanje komercijalizacije zdravstvene diplomacije i povratak na osnovne postavke, da kao vitalni dio vanjskopolitičke agende jedne države, pridonosi prije svega sigurnosti, tek potom diplomaciji i tek eventualno trgovini.

8.2.6.1. Zdravstvena diplomacija i COVID 19 primjer Kine u odnosu prema Hrvatskoj i zemljama zapadnog Balkana

Predsjednik Xi Jinping u siječnju 2017. godine inicira „Zdravstveni put svile“ (Health Silk Road) te sa Svjetskom zdravstvenom organizacijom potpisuje Memorandum o razumijevanju. Prema Bingu (2020) primarni ciljevi „Zdravstvenog puta svile“ je organizacija foruma regionalnih zdravstvenih dužnosnika na visokoj razini, uspostavljanje mreže javnog zdravstva koordinacija u hitnim javnozdravstvenim slučajevima te izgradnja kapaciteta i stručno osposobljavanje. Činjenica je kako Kina od početka izbijanja pandemije bolesti COVID 19 virusa osigurava, ali i donira velike količine medicinske pomoći diljem svijeta pa čak i SAD-u te zemljama Europske unije te upravo putem zdravstvene diplomacije gradi status odgovornog lidera na svjetskoj razini.

Kada je riječ o zemljama srednje i jugoistočne Europe kako navodi Stojanović (2020) prva pomoć koju je Srbija dobila bila je upravo iz Kine što ne čudi budući da Kina već dugi niz godina kroz svoje globalne investicijske projekte „One Belt One Road“ gradi i širi svoj utjecaj, a što je naišlo je na plodno tlo u zemljama poput Srbije i Mađarske, čiji populistički čelnici njeguju bliske veze s Pekingom ili Moskvom.

Nepunih mjesec dana od prve donacije zaštitne medicinske opreme Srbiji, 20. travnja 2020. i u Hrvatsku je stiglo približno 60 tona medicinske opreme, uključujući 3.7 tona koje je kineska vlada donirala Hrvatskoj. Kroz suradnju s kineskim farmaceutskim tvrtkama u državnom vlasništvu, Mehecom i Sinopharmom, hrvatska vlada je nabavila i velike količine zaštitne opreme za borbu protiv bolesti COVID-19, a riječ je o najvećoj pošiljci medicinskog materijala iz Kine od izbijanja pandemije u Hrvatskoj (Kina-danas.com)

U donacije su se uključili i kineski poduzetnici. Zaklada Jack Ma (Alibaba) poslala je Hrvatskoj 300.000 maski, 30.000 testova i 10 respiratora, a sam poduzetnik Jack Ma donirao je i 10.000 zaštitnih vizira i 10.000 zaštitnih odijela.

Kako u istom tekstu navodi Krasnec (2020) Jack Ma, osnivač velike kineske kompanije za online trgovinu Alibaba, koji se prije nekoliko godina posvetio filantropiji kroz zakladu koja nosi njegovo ime, dosad je najpoznatiji Kinez koji šalje pomoć Hrvatskoj. Popis njegovih donacija po čitavom svijetu u borbi protiv širenja koronavirusa je impresivan: Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji je donirao 100 milijuna maski za lice i milijun testova za COVID-19, u Africi je donirao milijune maski i testova te stotine respiratora, donirao je i američkom centru za kontrolu i prevenciju bolesti CDC i saveznoj državi New York, donirao je po Latinskoj Americi i Aziji. A u Europi je dosad, prema priopćenju s web stranica Alibabe od 15. travnja, donirao opremu Italiji, Belgiji, Španjolskoj, Sloveniji, Francuskoj, Austriji, Danskoj, Njemačkoj, Irskoj, Nizozemskoj, Švedskoj, Švicarskoj, Norveškoj, Portugalu, Crnoj Gori i Velikoj Britaniji.

Iz svega navedenoga, izbijanje pandemije bolesti COVID-19 virusa, Kina je globalnom zdravstvenom diplomacijom iskoristila kako bi izgradila svoj dobrohotni imidž, ali i tražila plodno tlo za svoj geopolitički utjecaj u zemljama Afrike, Azije, ali i Europe.

Neosporno je kako je istovremeno, budući da je cijeli svijet bio u potpunom lock down-u, Kina jedina proizvodila, razvijala i svoju ekonomsku moć, poglavito u azijsko-pacifičkoj regiji te kineska dominacija postaje više nego očita.

8.2.7. Kulturna diplomacija

Kultura je ono po čemu poznajete, al i prepoznajete jedan narod ili državu. U vremenu opće krize često ovaj oblik diplomacije biva zanemaren, najčešće zbog nedostatka novca potrebnog za realizaciju kulturnih diplomatskih aktivnosti.

Kultura je oduvijek bila dio međunarodne politike i diplomacije (Tarle 2005: 149, prema: Skoko i Kovačić 2009: 38), a njemački kancelar Willy Brandt je rekao da je kultura treći stup vanjske politike, uz gospodarstvo i politiku (Pičuljan 2007: 14). Unatoč tome, ovo se područje često zanemarivalo i u diplomatskoj praksi, i u znanosti (Jurišić i Keller 2007: 152; Mark 2010: 62–63).

Kulturna diplomacija u širem smislu mnogo je starija pojava od javne diplomacije. Prve oblike kulturne diplomacije možemo prepoznati u djelovanju zapadnjačkih misionara, moreplovaca, putnika i drugih avanturista prije više stotina godina (Javna diplomacija: imidž nacije i brendiranje, 2012: 115), a prve institucionalne oblike dobila je u europskim državama krajem 19. stoljeća. S druge strane, javna diplomacija je povezana s razvojem moderne diplomacije od Pariške mirovne konferencije 1919. i 1920. g., koju obilježava demokratizacija otvaranjem diplomacije prema javnosti (Vukadinović 2004: 28). To je postupno dovelo do toga da javnost posredstvom masovnih medija, kojima se oblikuje i

iskazuje javno mišljenje, postane važan čimbenik u diplomaciji. Zbog toga su državne vlasti počele sve više uzimati u obzir da u diplomatskim naporima djelovanje trebaju usmjeriti ne samo prema čelništvima drugih država, nego i prema njihovom stanovništvu kako bi utjecale na oblikovanje povoljnog javnog mišljenja (Vrabec-Mojzeš 2008: 179–180).

Kulturna diplomacija je uže specijalno područje koje određuje sadržaj diplomatskog djelovanja vezan uz kulturne djelatnosti i općenito pitanja kulture, a provodi se kulturnom razmjenom usmjerenom prema javnostima drugih zemalja radi ostvarivanja međusobnog razumijevanja, ali u skladu s vlastitim vanjskopoličkim ciljevima, prvenstveno radi promocije vlastite kulture (Nick, 1997: 83; Nick, 1999: 112 prema: Pičuljan, 2007: 14; Mark, 2010: 64)

Nacije-države su središnji nositelji kulturno-diplomatske djelatnosti, no danas se sve više i različiti nenacionalni i nedržavni akteri uključuju u međunarodne odnose i razvijaju vlastitu kulturnu i javnu diplomaciju (Melissen, 2005:12). Tu možemo izdvojiti multilateralne organizacije, lokalne političke i kulturne entitete, organizacije civilnog društva i privatni sektor.

Posebno važnu ulogu u kulturnoj diplomaciji, pored ministarstva vanjskih poslova i diplomatsko konzularnih predstavništava ima i ministarstvo culture države koje bi zapravo trebalo biti strateg predstavljanja kulture jedne države u svijetu.

U slučaju Republike Hrvatske, kulturna diplomacija je u cijelosti prepuštena Ministarstvu vanjskih poslova, a Ministarstvo kulture i medija bavi se međunarodnim kulturnim odnosima, što nikako nije kulturna diplomacija.

Međunarodni kulturni odnosi mogu pridonijeti ostvarenju vanjskopoličkih ciljeva država iz kojih dolaze njihovi sudionici i državne vlasti ih čak mogu podupirati bez ulaženja u područje kulturne diplomacije. Međutim, to im nije glavna namjera (Mark, 2010: 66).

Kao suprotnost međunarodnim kulturnim odnosima stoji politička propaganda odnosno oblik utjecanja na mišljenje javnosti kojim propagandisti nastoje postići da ciljana publika nekritički prihvati stav koji joj jednosmjerno odašilju i koji odgovara njihovim interesima, te time pokušavaju suziti i zatvoriti njihovu perspektivu, dok su kulturna i javna diplomacija nužno „dvosmjerne ulice“, tj. njihovi provoditelji s ciljanom publikom vode dijalog i ne predstavljaju isključivo svoje stavove (Melissen, 2005: 18).

Posebnost kulturne diplomacije, u odnosu na druge koncepte, je u tome što ona zauzima svojevrsnu posredničku poziciju između politike i kulture. S druge strane propaganda je usmjerena isključivo na ostvarivanje političkih ciljeva, pri čemu kulturu promatra samo kao sredstvo u tom procesu, dok su međunarodni kulturni odnosi usmjereni na kulturu kao vrijednost za

sebe, a međunarodnim političkim odnosima u čijem se kontekstu odvijaju u pravilu ne pridaju značaj.

U tom smislu mogli bismo reći da što su državne vlasti izravnije uključene u provođenje kulturne diplomacije, to je ona bliža propagandi, a što joj daju više autonomije, to je bliža međunarodnim kulturnim odnosima (usp. Gienow-Hecht, 2010: 9)

Gilj je stvaranje pozitivnog imidža države u svijetu tzv. *soft power* alatom u čemu su svi suglasni. Republika Hrvatska imala je pokušaj suradnje dvaju ministarstava 2013. godine osnivanjem zaklade sa sjedištem u Ministarstvu vanjskih i europskih poslova "Hrvatska kuće – Croatian house."⁴ kako bi se intenzivirala promocija kulture, umjetnosti, baštine, jezika i znanosti kao s ciljem jačanja hrvatske prepoznatljivosti u svijetu. Ideja zapravo podsjeća na kulturne institute kakve imaju mnoge zemlje. U Hrvatskoj na primjer uspješno djeluju britanski, talijanski, francuski, mađarski njemački i drugi kulturni institute koji brojnim programima vrlo uspješno promoviraju svoje zemlje.

Projekt je nažalost trajao svega nekoliko godina i za pretpostaviti je kako je osnovni razlog prestanka rada bio financijske naravi. Kulturnom diplomacijom Republike Hrvatske bave se i druge državne institucije kao što su predstavništva Hrvatske turističke zajednice koja promocijom turističkih potencijala, promovira i kulturne posebnosti te Hrvatska matica iseljenika (HMI) i Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske (DUHIRH), koji podupiru određene kulturne manifestacije i razvoj obrazovne i znanstvene suradnje Hrvata izvan Republike Hrvatske.

Svakako, naročito nakon ulaska Republike Hrvatske svoje mjesto i ulogu na području kulturnoj promociji imaju i županije i gradovi te same kulturne institucije što također može pridonijeti većoj vidljivosti i poznatosti u svijetu, ali ne možemo u ovom slučaju govoriti o kulturnoj diplomaciji.

Kulturna diplomacija je vrlo učinkovit alat meke moći (*soft power*) i prema nekim autorima, prije svega bi trebala služiti ostvarivanju povjerenja i produbljivanju međunarodnih odnosa kroz kulturu (usp. Jora, 2013). Kada je riječ o hrvatskom sustavu kulturne diplomacije, neosporni su pokušaji, ali sustav bi trebalo, nakon gotovo trideset godina od stvaranja države, konačno definirati i sustavno, na svim razinama koristiti s ciljem kvalitetnijeg pozicioniranja Republike Hrvatske na međunarodnoj političkoj sceni. Kultura kao *soft power* alat zasigurno može u tome pomoći.

⁴ NN 81/2014.

8.3. Zaključak

Diplomacija i diplomatska profesija u 21. stoljeća doživljava brojne promjene bez presedana koje direktno utječu i na sam karakter diplomacije kakvu poznajemo. Promjene također utječu i na aspekte domaće i međunarodne politike koji donekad nisu bili u fokusu diplomacije. Tehnološki razvoj, s naglaskom na digitalizaciju, utječe na tehniku, ali i razumijevanje rada diplomata. Povećava se broj domaćih i međunarodnih aktera čija aktivnost implicira (ili je jedan od oblika) diplomacije. Javnost je osjetljivija na vanjskopolitička pitanja i nastoji utjecati na diplomaciju putem društvenih medija i drugih globalnih platformi. Gotovo u cijelosti javni način razmjene informacija među državama, kao i razmjena informacija među vladom i drugim domaćim čimbenicima, utječu na sposobnost diplomacije da djeluje legitimno i učinkovito. U konačnici, sami diplomati uz postojeće kriterije, zadane kroz klasičnu tradicionalnu diplomaciju u 21. stoljeću moraju imati nova znanja i vještine kako bi mogli obavljati svoj posao. Trendove, koji odražavaju opće društveno stanje i globalna kretanja, diplomacija treba apsorbirati kao dio državne uprave. Stoga bi ministarstva vanjskih poslova, diplomate i vlade općenito trebali biti proaktivni na sljedećim područjima:

1. Diplomati moraju prihvatiti činjenicu i daljnje se kontinuirano educirati s ciljem balansiranja odnosa između individualnih potreba i profesionalnih zahtjeva i izazova koje novi trendovi u radu nameću.
2. Tehnološki napredak, modernizacija, digitalizacija treba biti upotrijebljena na način da povećanje učinkovitosti ne ide na njenu štetu, a to je moguće samo kontinuiranim praćenjem, aktivnim sudjelovanjem i edukacijom
3. Trebali bi se razviti oblici posredovanja koji usklađuju interese svih strana omogućavajući vladama da djeluju kao suverene države, a istovremeno koristeći utjecaj i potencijal drugih aktera u međunarodnim odnosima
4. Potrebno je uvesti nove, za javnost otvorene državne aktivnosti koje odgovaraju načinima emocionalizirane javnosti koje žele sudjelovati u upravljanju.

9. Suvremena diplomatska komunikacija (usmeno komuniciranje, telefonsko komuniciranje, pisano komuniciranje i korespondencija

Temelj diplomacije je komunikacija jer bez komunikacije, bila ona verbalna, neverbalna, temeljena na klasičnim ili suvremenim komunikacijskim tehnikama nema diplomatske aktivnosti, odnosno djelatnosti.

Diplomatska komunikacija je način na koji međusobno komuniciraju ovlaštena tijela i osobe, koja imaju zadaću zastupati subjekte međunarodnog prava, kako bi što učinkovitije mogli obavljati određene poslove iz područja međunarodnih odnosa neophodnih za normalno funkcioniranje države (Berković, 2006.)

U suvremenoj diplomaciji naglasak je na manjoj formaliziranosti, kako u odnosima, tako i u komunikaciji, stvaranju kontakata i poznanstava koji su neizostavan izvor informacija (Vukadinović, 2004.)

Prvi dojam u komunikaciji iznimno je važan jer određuje kakav će biti daljnji odnos pošiljatelja – primatelja (država). Važno je naglasiti da oblik pismenog dopisivanja, pa tako i usmenog, ovisi o diplomatskom protokolu koji je u upotrebi države primateljice. Postoje distinkcije i razilaženja u nekim dijelovima diplomatskog dopisivanja u pojedinim državama, no unatoč tome najčešće je ipak u upotrebi ili anglosaksonski (britanski) ili kontinentalni (francuski) protokol s naglaskom na njihovom sve većem pojednostavljenju (Berković, 2006)

U komunikaciji je ključna priprema, a bez poznavanja zakonitosti komunikacije i načina njezine primjene, kao i osnovnih elemenata komunikacijskog lanca, nemoguće je ostvariti uspjeh.

U diplomatskoj komunikaciji iznimno je važno biti suzdržan, samouvjeren, ostvariti povjerenje kod druge strane, znati pravilno oslovljavati i titulirati osobu s kojom komuniciramo, biti fokusirani na jednu temu, ne koristiti se kompliciranim riječima i dugačkim rečenicama (Vukadinović, 2004: 159–162, 169).

Komunikacija se temelji na interakciji i dijalogu, a znači sporazumijevati se, razmjenjivati i priopćavati određene informacije, iskustva, iznositi različita stajališta i osjećaje, verbalnim i neverbalnim sredstvima koja ovise o naravi situacije (Jönsson i Hall, 2003: 195, 201–203).

Komunikacija je vitalna funkcija za diplomaciju. Omogućava joj funkcioniranje i djelovanje.

Neverbalna komunikacija od velike je važnosti za obavljanje diplomatske profesije.

Posebnu pažnju treba posvetiti interpretaciji upućene neverbalne poruke. Pogrešno tumačenje neverbalnih znakova može dovesti do zategnutih ili čak prekinutih diplomatskih odnosa između pojedinih država. Također, važno je biti upoznat i s pojedinim kulturološkim specifičnostima pojedinih kultura, kako bi se izbjegle neželjene situacije nesporazuma i krive interpretacije u procesu dekodiranja poruke (Sayin i Sayin, 2013: 25–27)

Osnovne vrste komunikacije su:

TRADICIONALNA:

- usmena komunikacija
- pismena komunikacija
- neverbalna komunikacija te najnovija

NETRADICIONALNA:

- e-komunikacija

Elektronička komunikacija ili e-komunikacija suvremeni je oblik komunikacije u međunarodnim odnosima, a koriste ga međunarodne organizacije i ministarstva vanjskih poslova te diplomatska predstavništva. Taj novi netradicionalni oblik komunikacije nije bio otpočетка prihvaćen u diplomaciji.

Tradicionalni komunikacijski oblici (pošta, telefon, telefaks) nadopunjuju se novim informatičkim komunikacijskim oblicima (internet, elektronička pošta, društvene mreže i društveni mediji).

Povijesno gledajući, pojava telekomunikacije, kao prethodnice novih komunikacijskih modela, omogućila je razmjenu informacija na velike udaljenosti, karakteristične za suvremeno doba nove, moderne diplomacije (Berridge, 2007: 97–98).

Taj način komunikacije ne uključuje neverbalni aspekt te izostaje kontakt licem u lice u prijenosu poruke. S druge strane, omogućava veću učinkovitost i brzinu reakcije.

Diplomatsko posthladnoratovsko okruženje u 21. stoljeću obilježeno je promjenama i nesigurnošću.

Utjecajem globalizacije lokalni se problemi internacionaliziraju. To podrazumijeva ekonomski, socijalni, humanitarni, gospodarski te sve više i ekološki segment sigurnosnog pitanja i to postaju glavne teme međunarodnih konferencija. Dolazi do promjena na području sigurnosti, kao i do stvaranja novog, složenijeg, obrasca ponašanja (Berković, 2006: 191–194).

Razvija se nova sigurnosna agenda, koja u središte pozornosti – umjesto države – sada stavlja sigurnost i suverenost pojedinca.

U diplomatskoj profesiji uvode se nove teme za raspravu koje su rezultat globalizacije: izbjeglička kriza, siromaštvo, terorizam, prenapučenost, ekonomska kriza, liberalizacija svjetskog tržišta, kibernetičko (cyber) ratovanje, zaštita ljudskih prava te klimatska i ekološka pitanja i promjene.

Dolazi do jačanja multilateralne diplomacije kao glavnog obilježja nove diplomacije. Stvara se novi učinkoviti pristup upravljanja sigurnosnim izazovima gdje se traži globalna integracija svih svjetskih aktera za efikasnije djelovanje i brže reakcije na novonastale krize (Matić i Mikac, 2010: 51–53).

Sve su to izazovi koji su u suprotnosti s onim izazovima s kojima su se suočavali tradicionalni oblici diplomacije, a naziv tih novih sigurnosnih izazova s kojima se suočavamo u 21. stoljeću jest asimetrične prijetnje.

One se razvijaju unutar neuspjelih i nestabilnih država čiji su sustavi nedovoljno djelotvorni, nedostaju im kapaciteti (financijska sredstva), a njihovom razvijanju pogoduje situacija kršenja humanitarnog prava, korupcija, fizička zlostavljanja civila (mučenje, silovanje, izgladnjivanje) te nepoštivanje temeljnih ljudskih prava (Matić i Mikac, 2010: 55–56).

Međunarodni dokumenti kao što je Bečka konvencija o diplomatskim odnosima (1961), Bečka konvencija o konzularnim odnosima (1963) i Povelja Ujedinjenih naroda (1945), nastali su u vrijeme koje nije poznavalo današnje sigurnosne izazove i kako učinkovito reagirati u takvim situacijama.

U globaliziranom, suvremenom svijetu dolazi do komunikacije velikog broja tema upućenog sve većem broju korisnika.

To obuhvaća proces identificiranja problema i njegove analize, pronalaženje rješenja, partnera (saveznika) i potrebnih sredstava te na kraju praćenja procesa (follow up kontrole).

Kako bi države mogle plasirati i predstaviti se u što boljem svijetlu (što bolji imidž i brend) u međunarodnim odnosima, u globaliziranom vremenu iznimno je važno imati dobro razvijenu kulturnu diplomaciju (identitet države).

Iz tog razloga, vidljivo je da države sve više ulažu u promociju državne kulture u drugim, susjednim državama (različite kulturne institucije države šiljateljice u državi primateljici).

U tradicionalnoj diplomaciji, komunikacija s medijima bila je minimalna, dok danas prevladava stav da s medijima treba održavati korektan, kontinuiran i suradnički odnos (Bereković, 2006)

Globalizacija je utjecala na međunarodno okruženje i stvaranjem brojnih nadnacionalnih organizacija poput NATO-a (North Atlantic Treaty Organisation), WTO-a (World Trade Organisation), UN-a (United Nations), EU (European Union) te pojave NGO-a (Non-governmental organisation).

One zajedno predstavljaju mjesta okupljanja država na međunarodnoj razini i multilateralnu diplomaciju, koja postoji još od Bečkog kongresa (1815), pa sve do stvaranja Povelje Ujedinjenih naroda, kojom je stvorena organizacija Ujedinjenih naroda (1948) (Berković, 2006: 191–192, 219).

Svrha tih okupljanja su obilježja novog oblika komunikacije između država, gdje se raspravlja o svjetskim problemima s jasno predviđenom procedurom i pravilima.

Transnacionalni, **novi akteri u međunarodnom okruženju** postaju pojedinci i skupine koji djeluju izvan nacionalnih granica, ali bez nadzora i kontrole vlade. To su nevladine organizacije ili organizacije civilnog društva, udruženja i dobrotvorne zaklade te različite multinacionalne korporacije (Vukadinović, 2004: 171–183).

Danas, međunarodni odnosi obuhvaćaju sve više transnacionalne aktere i procese koji dobivaju na značaju, što se najbolje može vidjeti u multilateralnoj diplomaciji.

Države su u suvremenoj diplomaciji postale međusobno ovisne na međunarodnoj razini više nego prije, a povezuju ih zajednički interesi koji rezultiraju sklapanju sporazuma o zajedničkoj suradnji upotrebom soft power (meke moći) diplomacije (Nye, 2004: 192).

Suvremeni primjer multilateralne diplomacije bila je i konferencija o klimatskim promjenama Ujedinjenih naroda, održana u Bonnu 2017., na kojoj se raspravljalo o pitanju klime i zdravlja, što se u odnosu na dnevni red tradicionalne diplomacije smatralo nevažnim.

Godina 2017. označava se kao vrijeme uvođenja pojma **digitalne diplomacije**. Na samom početku, radilo se o eksperimentu koji je prihvatio određeni broj ministarstava vanjskih poslova i diplomatskih predstavništava, a sada je postalo sve prihvaćenije sredstvo komunikacije i svakodnevna praksa u diplomaciji.

Nova vrsta dijaloga, koju digitalna diplomacija stvara, dovodi do većeg angažmana koji može olakšati stvaranje odnosa između jedne države i stanovništva druge države, neovisno o teritorijalnoj udaljenosti (Manor, 2017: 2, 3)

Postoje razne definicije značenja digitalne diplomacije. Neki autori tvrde da se radi o novom instrumentu u vođenju javne diplomacije (Manor, 2017: 2–5), dok drugi tvrde da se radi o instrumentu koji povećava mogućnost interakcije s većim brojem ljudi.

Međutim, neosporno je da digitalna diplomacija koristi sve više informacijske tehnologije i razne društvene medije u promicanju vanjskopolitičkih ciljeva i utjecaja u javnoj diplomaciji (Manor, 2017: 2–5).

Tijekom proteklog desetljeća, puno se raspravljalo i pisalo o **transformacijskoj diplomaciji** i potrebi reorganizacije ministarstava vanjskih poslova. Veći dio rasprave o novoj diplomaciji, bio je potaknut usvajanjem digitalnih sustava u diplomatskim predstavništvima, kojima se omogućilo stvaranje, prijenos i pohrana podataka putem interneta, društvenih medija, računala i ostalih bežičnih elektroničkih uređaja (Manor, 2017: 3–8).

U 21. stoljeću diplomati provode više vremena u kibernetičkom prostoru (globalno-virtualnom prostoru umreženih računala), nego izvan njega, a međunarodni politički razgovori, koji često uključuju sve veći broj sudionika, odvijaju se upravo u kibernetičkom prostoru.

Ministarstva vanjskih poslova konzervativna su i nesklona promjenama pogotovo što se tiče digitalne diplomacije, pa se nalaze u situaciji borbe za prilagodbu (Cooper, Heine i Thakur, 2013: 453-454, 456). Tradicionalni pogled na komunikaciju otežava prihvaćanje nekonvencionalnih oblika komunikacije, unatoč njihovim prednostima.

Ipak, implementiranje novih komunikacijskih oblika sve je prisutnije u diplomaciji. Raste broj internetskih stranica diplomatskih predstavništava i ministarstava vanjskih poslova te društvenih platformi i blogova

Suvremeni primjer diplomacije i digitalne tehnologije odnos je Sjedinjenih Američkih Država i Irana. State Department američkog predsjednika Trumpa, interakciju i odnos s Iranom posljednjih mjeseci rješava preko društvene mreže Instagram, i to uz pomoć digitalne tehnologije stvarajući slike (oblik interakcije) koje prenose jasne poruke.

Svrha takve interakcije postizanje je osuđivanja iranskog režima među američkom i svjetskom javnosti. Iranski režim predstavlja potencijalnu opasnost međunarodnoj sigurnosti, a State Department uvidio je korisnost društvene mreže za postizanje željenog političkog cilja (digitalnom tehnologijom), umjesto tradicionalnog oblika komunikacije (licem u lice) i slanjem diplomatskog predstavnika za rješavanje sporne situacije

Razlikujemo **sedam velikih izazova elektroničkog pregovaranja** (Ebner, 2017: 119) iz kojih možemo jasno vidjeti koje su prednosti i nedostaci digitalne diplomacije.

U prvom izazovu, strana (primatelj) odabire samo one dijelove na koje se želi referirati, dok ostale zanemaruje. Idući izazovi su: **pitanje razmjene točnosti informacije (suradnja ili sukob) i smanjeno međusobno povjerenje, zatim kriva interpretacija napisanog, nepostojanje privatnosti (informacija), smanjena koncentracija sudionika u pregovaranju te minimalna angažiranost i posvećenost pregovaračkih strana za rješavanje spornog pitanja** (Ebner, 2017: 116, 119).

Osobu s kojom pregovaramo ili razgovaramo ne vidimo. Naša percepcija o drugoj strani temelji se isključivo na pisanom tragu koji nam omogućava stvaranje zapisa. Kako u tradicionalnoj komunikaciji, tako i novi oblici digitalne komunikacije imaju posebna pravila.

Eliminacija vremenskih zona i teritorijalne udaljenosti, smanjenje statusnih uloga, brisanje spolnih (rodnih) razlika te povećanje osobne moći, sve su to bitne značajke elektroničkog pregovaranja (Ebner, 2017: 119–122).

Navedene prednosti i nedostaci elektroničkog pregovaranja ukazuju na to da pregovarači i diplomatski predstavnici moraju razviti svijest o tome koje nam posebnosti i nedostatke elektroničko pregovaranje i virtualno okruženje nudi. Danas se još uvijek daje prednost tradicionalnom pregovaranju (Ebner, 2017: 123–126, 130).

Informacijska tehnologija rasteretila je diplomate rutinskog posla, povećala je njihovu sposobnost djelovanja i omogućila da se usredotoče na primarnu zadaću uspostavljanja i održavanja kontakata i poznanstava.

WikiLeaks – primjer primjene informacijske tehnologije u diplomaciji (nedostaci i prednosti)

WikiLeaks, kao i digitalna diplomacija, rezultat je globalizacije (Cooper, Heine i Thakur, 2013: 461).

Julian Assange, svjetski poznat programer, osnivač je WikiLeaksa, internetske stranice koja je služila prikupljanju i dijeljenju povjerljivih informacija u međunarodnom okruženju od anonimnih izvora zviždača.

Assange je svoju strast prema računalima spoznao još u mladim danima, kao tinejdžer, a njegova uspješna karijera započinje 2006. g. u WikiLeaksu. Zalagao se za slobodu tiska i istraživačko novinarstvo.

Na WikiLeaksu su između studenog 2010. i rujna 2011. g. objavljene stotine tisuća diplomatskih i vojnih dokumenata američkog podrijetla, a kao zviždača i glavnog krivca imenuje se američka državljanka Bradley Edward Manning. Nedugo zatim, švedske vlasti izdaju Europski uhidbeni nalog te se Assange bez pritiska predaje londonskoj policiji. Nakon brojnih saslušanja i pokušaja ulaganja žalbi koje su odbijene, njegov zahtjev 2012. Vrhovnom sudu Ujedinjenog Kraljevstva za ukidanjem primjene Europskog uhidbenog naloga također je odbijen. Otada Julian Assange dobiva diplomatski azil i nalazi se u Londonu u ekvadorskom

veleposlanstvu. Situacija je takva da ga britanska vlada želi izručiti Švedskoj, a Švedska ga ustvari želi izručiti Sjedinjenim Američkim Državama gdje bi mu sudili za veleizdaju zbog nedopuštenog objavljivanja povjerljivih dokumenata.

Otada su javnosti bili dostupni dokumenti od 1966. pa sve do 2010. g. koji su obuhvaćali veliki broj svjetskih tema i izvještaja o 274 američka diplomatska predstavnika iz cijeloga svijeta.

Takvo javno razotkrivanje dokumenata uzrokovalo je kako pozitivne tako i negativne posljedice. Dolazi do kolateralne štete, protjerivanja američkog veleposlanika u Ekvadoru, ostavke američkog veleposlanika u Meksiku te otpuštanja generalnog direktora Al Jazeera Newsa (Cooper, Heine i Thakur, 2013: 461).

Negativne posljedice tog slučaja ogledaju se kroz narušenu diplomatsku mrežu kontakata i suradnika, teško sklapanje i održavanje odnosa i kontakata, a sve to ima utjecaj na kvalitetu daljnjeg komunikacijskog procesa.

Slučaj WikiLeaks ima i pozitivne posljedice jer dolazi do povećane građanske osviještenosti i zanimanja za lokalna, regionalna i globalna događanja te iz tog razloga vlade s većim oprezom izlaze u javnost, a povećana je transparentnost i dosljednost prijenosa informacija putem medija (Cooper, Heine i Thakur, 2013: 462, 463).

Nadalje, slučaj ukazuje na profesionalno i detaljno djelovanje unutar diplomatske službe. Međutim, u budućnosti treba voditi računa i težiti traženju poboljšanja u sigurnosti budućih komunikacija, prvenstveno pohranjivanju i distribuciji relevantnih dokumenata.

WikiLeaks možda nije značajno promijenio svijet, ali nameće se kao akter koji mijenja pravila igre u međunarodnim odnosima. Monopol nad povjerljivim informacijama koji je nekoć uživao samo određeni krug, više ne postoji.

Popis literature:

1. Andrassy, J. i dr. (2012), *Međunarodno pravo*, 2. dio. Školska knjiga. Zagreb
2. Bazdan, Z. (2010), Optimalni model gospodarske diplomacije Republike Hrvatske u kontekstu globalne obavještajne revolucije. *Ekonomski vjesnik*, <https://hrcak.srce.hr/file/95148> (pristupljeno 3.3.2021.).
3. Bazdan, Z. (2011), *Gospodarska diplomacija i patološki trendovi globalne ekonomije*, Case study: Republika Hrvatska. *Poslovna izvrsnost*, 5(1), str. 103-124. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/75457> (pristupljeno: 18.12.2020.).
4. Bederman, D.J. (2004), *International Law in Antiquity*. Cambridge University Press, Cambridge.
5. Berković, S. (2009), Vanjska politika Dubrovačke Republike (primjer međunarodne suradnje i diplomatske vještine). *Politička misao*, 46 (4) 203-220.

6. Berković, S. (2009), *Diplomacija Dubrovačke Republike*. Urban Media d.o.o., Zagreb.
7. Berridge, G.R., James, A. (2003), *A Dictionary of Diplomacy*. New York: Palgrave Macmillan.
8. Berridge, G.R. (2004), *Diplomacija: teorija i praksa*. Biblioteka Politička misao/Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
9. Berković, S. (1997), *Diplomatsko i konzularno pravo*. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb.
10. Berković, S. (2006), *Diplomacija i diplomatska profesija*. Urban-Media d.o.o., Dubrovnik.
11. Bilandžić, M. (2014), *Restrukturiranje subjekata međunarodnih odnosa: politički islam*. Zagreb: *Vojna povijest*, 42: 6-7.
12. Blessing R.V. (2007), *A Changing Diplomatic World*. u: G. Martel (ur.) *A Companion to International History 1900–2001*, Blackwell Publishing, Oxford.
13. Bonello, R. (2014), *Vienna Convention on Diplomatic Relations: Abuse Arising Therefrom*, Faculty of Laws, University of Malta. Thesis submitted in partial fulfilment of the Degree of LL.D. Dostupno na: <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/2028> (19.11.2020.).
14. Boromisa, A-M; Tišma, S., Raditya-Ležaić, A. (2012), *Gospodarska diplomacija Republike Hrvatske ili zašto Hrvatskoj nužno treba snažna i sustavna gospodarska diplomacija*, Institut za međunarodne odnose, Zagreb.
15. Chattu, V.K., Knight, W.A. (2019), Global health diplomacy as a tool of peace. *Peace Review*, 31 (2) 148–157. <https://doi.org/10.1080/10402659.2019.1667563>.
16. Cooper, F.A., Heine, J., Thakur, R. (2013), *Modern diplomacy*, Oxford University Press.
17. Cull, N.J. (2009), *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. Los Angeles: USC Center on Public Diplomacy at the Annenberg School University of Southern California. Figueroa Press.
18. Drager, N. i Fidler, D.P. (2007), *Foreign policy, trade and health: At the cutting edge of global health diplomacy*, <https://www.scielosp.org/article/bwho/2007.v85n3/162-162/en/>.
19. Duarte, F. (2020), *Who is 'patient zero' in the coronavirus outbreak?* BBC News, <https://www.bbc.com/future/article/20200221-coronavirus-the-harmful-huntfor-covid-19s-patient-zero>.
20. Ebner, N. (2017), *Negotiation via Email*, u: Honeyman, C., Schneider, A.K. (ur.) *The Negotiator's Desk Reference*. DRI Press, St. Paul, 115-130.
21. Gienow-Hecht, J.C.E. (2010), What are we searching for? Culture, Diplomacy, Agents, and the State. U: *Searching for a Cultural Diplomacy* (ur.) J.C.E. Gienow-Hecht i M. C. Donfried. New York-Oxford: Berghahn Books, 3-12.

22. Harris, R. (1998). Diplomacija i moć u velikom razdoblju Dubrovnika, u: Berković, S. (ur.), *Zbornik Diplomatske akademije*, Međunarodni simpozij "Diplomacija Dubrovačke Republike", Diplomatska akademija Ministarstva vanjskih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, br. 3 – posebno izdanje
23. Houghton, D.P. (2004), *US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis*. Press Syndicate of the Univerity of Cambridge, Cambridge.
24. Ibler, V. (1998), Međunarodnopravni subjektivitet i vanjskopolitička nezavisnost Dubrovačke republike, u: Berković, S. (ur.), *Zbornik Diplomatske akademije*, Međunarodni simpozij "Diplomacija Dubrovačke Republike", Diplomatska akademija Ministarstva vanjskih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, br. 3 – posebno izdanje.
25. Ibler, V. (2006), *Koliko vrijedi međunarodno pravo?*, Diplomatska akademija Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija Republike Hrvatske, Zagreb.
26. Inalcik, H. (1998), Dubrovnik i Otomansko Carstvo, u: Berković, S. (ur), *Zbornik Diplomatske akademije*, Međunarodni simpozij "Diplomacija Dubrovačke Republike", Diplomatska akademija Ministarstva vanjskih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, br. 3 – posebno izdanje.
27. *Javna diplomacija: imidž nacije i brendiranje*: zbornik radova dvaju okruglih stolova (2012), Zagreb: Hanns-Seidel-Stiftung – Diplomatska akademija MVEP-a.
28. Jönsson, C., Hall, M. (2003), *Communication: An Essential Aspect of Diplomacy*. Oxford University Press, Oxford, 195–210.
29. Jora, L. (2013), New practices and trends in cultural diplomacy. *Romanian Review of Political Sciences and International Relations*, 10 (1) 43-52.
30. Jurišić, K., Keller, I. (2007), Kulturna diplomacija. *Međunarodne studije*, 7 (3-4) 143–154.
31. Keohane, R.O. (1984) *After Hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*. Princeton: Princeton University Press.
32. Krasner, S.D. (2006) *Transformational Diplomacy*, Center for Global Development, Washington D. C., <https://www.cgdev.org/event/transformational-diplomacy>, pristupljeno 10.1.2021.
33. Kurečić P. (2002), Novi svjetski geopolitički poredak. *Međunarodne studije*, 2 (3-4) 35-56.
34. Kurečić, P. (2004), *Novi svjetski geopolitički poredak: teorijske odrednice*. Hrvatski geografski glasnik, 66 (1) 103-120.
35. Kurečić P. (2012), Problematika definiranja malih država. *Hrvatski geografski glasnik*, 74 (2) 89-112.
36. Lapenda, S. (2007), *Diplomacija: načela i funkcije*. Redak, Split.
37. Labonté, R., Gagnon, M.L. (2010), Framing health and foreign policy: Lessons for global health diplomacy. *Globalization and Health*, 6 (1) 14.

38. Lonza, N. (1998), O Dubrovačkom ceremonijalu, u: Berković, S. (ur.), *Zbornik Diplomatske akademije*, Međunarodni simpozij "Diplomacija Dubrovačke Republike", Diplomatska akademija Ministarstva vanjskih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, br. 3 – posebno izdanje.
39. Manor, I. (2017), *The Digitalization of Diplomacy: Toward Clarification of a Fractured Terminology, Exploring Digital Diplomacy*. University of Oxford Press, Oxford, 1–19.
40. Mark, S. (2010), *Rethinking cultural diplomacy: The cultural diplomacy of New Zealand, The Canadian Federation and Quebec*. *Political Science*, 62 (1) 62-83.
41. Matić, D., Mikac, R. (2010), Humanitarni intervencionizam: etička, pravna i sigurnosna pitanja u 21. stoljeću. *Polemos*, 13 (25) 51-76.
42. Melissen, J. (2005), *The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice*, u: J. Melissen (ur.) *The new public diplomacy: soft power in international relations*. Basingstoke–New York: Palgrave Macmillan, 3-27.
43. Neuman, R. (2009), *Media, Technology and Society: The Challenge of Digital Evolution*. University of Michigan Press, Lansing.
44. Nye, J. (2004) Soft power: The means to success in world politics, *Foreign Affairs*, (5) 192.
45. Nye, J., Owens W.A. (1996), America's Information Edge. *Foreign Affairs*, 75 (2) 20-36.
46. Peterson, S. (2002), Epidemic disease and national security. *Security Studies*, 12 (2) 43-81.
47. Pičuljan, Z. (2007), *Diplomacija kao državna služba*. Društveno veleučilište, Zagreb.
48. Mikolić, M (2002), *Diplomatski i poslovni protocol*. Civitas, Zagreb.
49. Morris, W.G. (2007), Constitutional Solutions of the Problem of Diplomatic Crime and Immunity. *Hofstra Law Review* (36).
50. Nelson, C.M. (1998), Opening Pandora's Box: The Status of the Diplomatic Bag in International Relations. *Fordham International Law Journal*, 12 (3) 494-520
51. Nick, S. (1997), *Diplomacija: metode i tehnike*. Barbat, Zagreb.
52. Potter, E. (2004), Branding Canada: The Renaissance of Canada's Commercial Diplomacy. *International Studies Perspectives*, (5) 55-60.
53. Rana, K. S. (2000), *Inside Diplomacy*. Manas, New Delhi.
54. Sahadžić, M (2011), Transformacijska diplomacija u primjeni: nova diplomacija za novo doba? Arhitektura prijelazne strategije. *Međunarodna politika*, 1142, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
55. Signitzer, B.H, Coombs, T. (1992), Public Relations and Public Diplomacy. Conceptual Convergences. *Public Relations Review*, 18 (2) 137-147.

56. Skoko, B. (2009), *Država kao brend: Upravljanje nacionalnim identitetom*, Matica hrvatska, Zagreb.
57. Skoko, B., Kovačić V. (2009), Koncept meke moći država i njegova primjena na Republiku Hrvatsku. *Polemos*, 12 (1) 29-49.
58. Szondi, G. (2009), *International Context of Public Relations*, u: R. Tench, L. Yeomans (ur.) *Exploring Public Relations*. Harlow: Financial Times. Prentice Hall, drugo izdanje.
59. Tarle, T. (2004), Lijepa naša, nacionalni park na razmeđu triju svjetova. *Matica*, 54 (3) 58-61.
60. Tomić, Z. (2008), *Osnove odnosa s javnošću: teorija i praksa*. Synopsis, Zagreb, Sarajevo.
61. Vaïsse J. (2007), *Govor Condoleezze Rice na Sveučilištu Georgetown (Washington D.C.) 18. siječnja 2006. godine (izvadak) Transformational Diplomacy*. Institute for Security Studies, Paris.
62. Vaïsse, J. (2007), Transformational diplomacy. *Chaillot Papers*, (103) 5-10.
63. Volkner, I. (2014), *The Global Public Sphere: Public Communication in the Age of Reflective Interdependence*. Willey and Sons, London.
64. Volkner, S. (2018), *New Realities in Foreign Affairs: Diplomacy in the 21st Century*. German Institute for International Security Affairs, Berlin.
65. Vrabec-Mojzeš, Z. (2008), Javna diplomacija i mediji. *MediAnali*, 2 (4) 175-198.
66. Vrduka, A., Magušić, F. (2010), Postupanje policijskih službenika prema osobama s diplomatskim povlasticama. *Policija i sigurnost*, 19 (3) 249-266.
67. Vukadinović, R (2004), *Politika i diplomacija*. Politička kultura, Zagreb.
68. Vukadinović, R., Ibler V. (1994), *Politika i diplomacija*. Biblioteka Dvojbe i promišljanja, knj. 2, Otvoreno sveučilište, Zagreb.
69. Wood, J.R., Serres J. (2004), *Diplomatski ceremonijal i protokol: osnove, postupci i praksa*. Biblioteka Međunarodni odnosi, Mate, Zagreb.
70. World Health Organisation (WHO). (2020). *The WHO's available statistics shows that over 45% of WHO member states have less than 1 physician per 1000 population*. https://www.who.int/gho/health_workforce/physicians_density/en/ (pristupljeno 02.02.2021).
71. Zubčević, I. (1998) Načini komunikacije i izvori informacija u diplomaciji Dubrovačke republike, u: Berković, S. (ur.), *Zbornik Diplomatske akademije, Međunarodni simpozij "Diplomacija Dubrovačke Republike"*, Diplomatska akademija Ministarstva vanjskih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, br. 3 – posebno izdanje.
72. <https://hrvatska-danas.com/2020/10/10/utjecaj-korona-krize-na-promjene-u-medunarodnim-odnosima/> (pristupljeno 02.02.2021).

73. <https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/article/health-diplomacy-in-pandemical-times/A82469023B94AA-29F23A52AF0C4B3F27> (pristupljeno 04.02.2021).
74. Diplomacija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15326> (pristupljeno 04. 03. 2021.)

Dokumenti:

1. Bečka konvencija o diplomatskim odnosima, 1961., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2017_06_4_20.html.
2. MVEP (Ministarstvo vanjskih i europskih poslova) (2017a) Konvencija o povlasticama i imunitetima Ujedinjenih naroda. Dostupno na: http://www.mvep.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/ugovori/un_povlast_imunit.pdf (pristupljeno 01.12.2020.).
3. MVEP (Ministarstvo vanjskih i europskih poslova) (2017b) Konvencijom o privilegijama i imunitetima specijaliziranih specijaliziranih ustanova Ujedinjenih naroda iz 1947. godine. Dostupno na: http://www.mvep.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/ugovori/un_povlast_imunit2.pdf (pristupljeno 1.12.2020.)
4. MVEP (Ministarstvo vanjskih i europskih poslova) (2017c) Bečka konvencija o diplomatskim odnosima. Dostupno na: http://www.mvep.hr/files/file/dokumenti/bec_konv_diplomat.pdf (20.03.2017.) MVEP (Ministarstvo vanjskih i europskih poslova) (2017d) Bečka konvencija o konzularnim odnosima. Dostupno na: http://www.mvep.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/ugovori/bec_conv_konzular.pdf (pristupljeno 09.12.2020.)
5. Zakon o vanjskim poslovima, dostupno na: <http://www.mvep.hr/hr/dokumenti-i-obraci/dokumenti/zakoni-i-uredbe/zakon-o-vanjskim-poslovima/> (pristupljeno 1.11.2020.)

